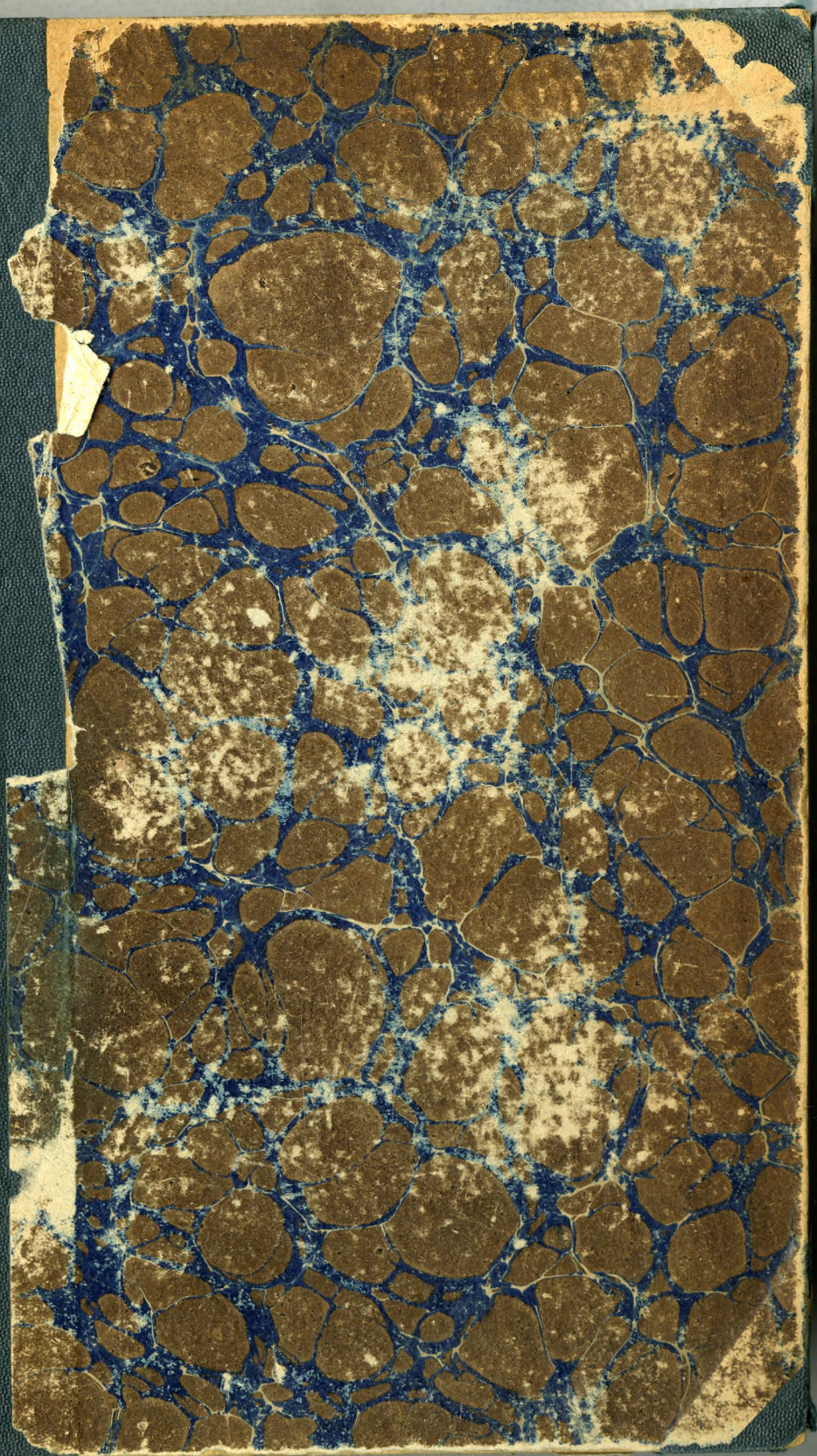

Politikai
röpiratok

155.

155
1377

SZABADELVÜSÉG,
SZABADSÁG ÉS VALLÁS.

VAGY:

MI AZ OKA AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KÖZÖTTI VISZÁLYNAK.

PÁLYANYERTES MŰ

IRTA

SULLAY ISTVÁN,

a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség“ szerzője.

MÁSODIK KIADÁS.

4.

MISKOLCZ.

FORSTER REZSŐ KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

1880.

SZABADELVŰSÉG,
SZABADSÁG ÉS VALLÁS.

VAGY:

MI AZ OKA
AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KÖZTI VISZÁLYNAK.

PÁLYANYERTES MŰ.

IRTA:

SULLAY ISTVÁN,
a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség“ szerzője.

MASODIK KIADAS.

MISKOLCZ,
FORSTER REZSŐ KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

1880.

SZABADELVÉSZÉ

ABADSTIGER TALLER

MI AZ OKA

ÉSEM ÉS TÖGHAN KONU FIMAZLIK

DM ESTRETER MD

D^o BALLACI CÉZA

MAZOUK ANOAZ

MISKOLC

SZERETETT MAGYAR HAZÁNK
ÉRTELMISÉGÉNEK,

KÜLÖNÖSEN PEDIG

ÁLLAMFÉRFIAINKNAK

HONFIUI TISZTELETTEL

AJÁNLIJA

A SZERZŐ.

*„Libertas et speciosa nomina praetextuntur, nec quisquam
alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem
ista vocabula usurparet.“ Tacitus Libr. IV. Histor. n. 73.*

ELŐSZÓ.

Az ember mindig visszaélt beszélő tehetségével, a Teremtő e megbecsülhetetlen ajándékával, mely azért adatott neki, hogy az igaznak, jónak és szentnek meghonosítását eszközölje e világon, hogy a társadalmi életre teremtett emberiségnél a közrend, közerköles és közboldogság megalapítása és fentartásában hatalmas tényező gyanánt szerepeljen; az önzés, az élvezet- és uralomvágy minden időben számtalanokat elcsábított a legszebb és legmagasb értelmű szavakban kizsákmányolására: a nyelv nem a gondolat és eszme kifejezésére, hanem ezek álnok eltakarására, a szó nem saját valódi értelmének közlésére, hanem ennek elferdítésére szolgált; minek az lett a következménye, hogy a valódi jóért természetes és ellenállhatatlan vágyaitól lelkesített, de vezetői önzése miatt fogalom- és eszmezavarnak áldozatul esett nép, a nélkül, hogy tudta vagy sejtette volna, gyakran önnön jóléte, boldogsága és üdve ellen emelte föl, minden jót, igazat és szentet fergetegként romboló fegyverét. Soha azonban veszedelmesebb és gonoszabb játékot nem üzött az emberi nyelv a nép legszentebb érdekeivel, mint korunkban a nagyhangzásu, magasértelmű s napról napra szaporított csattanós szólammokkal.

E szólammok, — melyekhez a modern felvilágosodás és álszabadelvűség a józan gondolkozásu, őszinte és jellemes ősök szótárából kölcsönözte a szavakat, és pedig kivétel nélkül

olyanokat, melyeket apáink nagy és szent fogalmak kifejezésére használtak, melyek igaz értelmükben magasztos és üdvös eszméket jeleznek, — ezen oknál fogva mély és tartós befolyást gyakorolnak a kedélyekre: mint egy szellemi villanyfolyam, felrázzák a szunnyadókat, felhevítik a tüzesvérűeket, föllelkesítik a fiatalságot, élénkitik az öregeket; mint egy jobb jövő előpostái új és új reményt keltenek, élesztenek és ápolnak egyesekben úgy, mint egész testületekben, s kivált nehéz idők válságos napjaiban, mint valamely benső titkos jóslat mozgásba hozzák, tette gyulasztják az emberiség zömét, mely a kilátásba helyezett jobb idők hajnalfénye felé nyugtalanul, lázas izgatottsággal tekint. Ez tagadhatatlan; de viszont az is bizonyos, miszerint a fülesiklandozó szólamok által hullámozásba hozott nép között csak itt-ott akad egy-egy fő, mely tisztában van a felkapott jelszó és szólam valódi értelmével, s a legnagyobb rész, mert ezen szólamokban mintegy szikrában nagy érdekek fogalmai öszpontosulnak, legfeljebb homályos sejtelemmel érzi bennök rejleni termő varázserejét ama jónak, mit keble epedve óhajt, a nélkül, hogy számot tudna adni önmagának sejtelmébenlétéről és táplált reménye alapjáról.

E helyzet, melyen tudatlanság és elfogúltság óriási akadályai miatt könnyű szerrel változtatni nem lehet, hogy a föld lakóira végzetessé ne válják, és a nemzeteket a felforgatás örvényéhez ne sodorja, elengedhetetlen szükség gyanánt kívánja, hogy a divatos szólamok helyes, igaz és jó értelmével megbárátkozott és a nép javát őszintén szívéükön viselő önzetlen férfiak álljanak a közügy élén s minden vezéri, a korszellemek és közérzületnek irányt adó állomásokon.

Korunk azonban ezzel sem a politikai, sem a profán tudományok terén nem dicsekedhetik. Az álszabadelvűség téveszméinek hőseit, kik Európában úgy, mint Amerikában a vezerszerepet viszik, tisztelet a kivételeknek, többnyire lelkiismeretlen önzés és felfuvalkodás jellemzi. Egy részük alacsony érdekeik, másrésziük a modern könnyelműség és felüleletesség, mindnyájan a feltűnés viszketege által vezéreltetve, a czégül használt s bizonyos virtuositással kürtölt szólamokat őseredeti értelmökből kiforgatják, azokat más, a közjó tekintetéből káros és kárhozatos, de önzésüknek kedvező eszmék fedezésére ügyesen alkalmazzák, és úgy társadalomellenes céljaikat, mint képtelenségig fokozott ferdeségeiket a népek hizelgő, tudományos színezetű lármájukkal maszkirozván; nem csendes és okos szorgalommal, nem rendes és törvényes uton, nem becsületes és jellemes eszközökkel igyekezzenek kiaknázni a tömegnek eredetileg nemes lelkesedését, hanem türelmetlen és tüntető kihívásokkal, a jog és igazság fogalmával homlokegyenest ellenkező nemtelen agitatóikkal, erkölcsi és fegyveres forradalmakkal vezetik a népet, a szájukban hazuggá vált szólamok zászlaja alatt becsempészett ferde eszméknek megfelelő állítólagos jólétnek, valóban pedig önző, a közrendnek és közjónak rovására előtérbe tolt aljas érdekeik megvalósításának kieroszakolására.

Sajnos állapot! melynek veszélyességét hatványozza amaz erkölcsi nyomás, melyet a lábrakapott liberalismus a gyenge jellemekre és kislelkűekre gyakorol, midőn mindazt, valaki csak ezen, eredeti értelmökből szabadelvűen kiforgatott szólamokkal az említett értelemben nem él, vagy nem rokonszenvez, a modern műveltség és tudomány nevében a sötétség, bigottság és butaság hívének helyegzi és gögősen megveti.

A nép ezen álbarátainak illeten eljárása ellen, melyet mindennek mondhatunk, csak tisztosnek nem, immár nem elég egyszerűen óvást tennünk; tiltakozásunk, bármily komoly és határozott legyen az, hatástalan maradand, ha a színlelt barátságának pusztá visszautasítására szoritkozik.

Itt gyökeres orvoslásra van szükség.

A közjó minden valódi népbaráttól azt kívánja, hogy az igazságot tehetsége szerint a tévedéstől elválaszssa, a hamisság posványából kiemelje, a hamisságtól megtisztítsa; hogy amaz eszméket, melyeknek szavait az álliberalismus szólamaihoz eltulajdonítván, önző érdekeivel arányos álnoksággal hamis fogalmak jelölésére és terjesztésére felhasználta, tisztázza, hogy a valót teljes őszinteséggel egész meztelenségében feltárja a gondolkozó világ előtt.

Erre nem fog senkinek hiányzani az alkalom. A társadalmi élet minden tere bővelkedik azokban.

Egy ilyen alkalmat ragadok meg én is, melyet ns. és ft. szakállosfalvi Lengyel Miklós egri nagyprépost urnak irodalmi alapítványára kitűzött e legujabb pályakérdés szolgáltatót:

„Fejtsék ki a kath. tan a vallásszabadság, vallási türelem és vallási közönyről; s mutattassék ki, hogy ezek téves felfogása s alkalmazásából keletkezik a gyászos viszály az egyház és állam közt.“

Ennek, ha nem tévedek, célja: a „szabadság“ szóval űzött visszaéléseket felderíteni, ezeket tulajdon értékökre leszállítani, különösen pedig a vallásszabadságot és ennek passiv tényezőit a türelmet és közönyt a liberais szólamok tévköréből kiszabadítani, mind a háromnak eredeti és igaz értelmét a valóság és politika, az egyház és állam egymás közti viszonyában ősi

jogaiba visszahelyezni, azok mivoltát, rendeltetését, áldásait s netaláni veszélyeit az örök igazságot bíró katholicismus világánál meghatározni,

Szép, de nehéz feladat. Ezt teljesen átérzem, és igazat adok azoknak, kik úgy vélekednek, hogy olyan falusi papnak, mint én is vagyok, kinek kisdéd könyvtárában e tárgyat fejtegető művek alig találhatók, és kinek ilyenek megszerzésére vajmi kevés alkalmja és módja legyen, nagy nehézséggel jár e pályakérdésnek helyes, szabatos és tudományos megfejtése, hogy tehát elég okom volna visszariadni e kérdés megoldásának kísérletétől: mind a mellett mégis bátorságot veszek magamnak e munkára vállalkozni, nem mintha gyenge erőmet elbizakodó önhittséggel túlbecsülném, hanem abbéli forró kívánságomtól indítva: vajha az igaz ügynek csekély tehetségem szerint némi szolgálatot tehetnék, s mert Bonalddal azt tartom: „A férfi az értelmes lénynek első és legnemesebb rendeltetését akkor tölti be, ha szellemét odairányozza, hogy az igazságot megismerje, azt másokkal közölje; oly nyilvános cselekmény ez, egy neme a hivatalnak, melyért az ember vagyonát, békéjét, sőt életét is feláldozhatja.“

E munka az első osztályu pályadíjra érdemesnek találtott ugyan, de azért ne várjon itt a t. olvasó valamely tudományos értekezést; csak szerény tanulmány ez, melyben az álszabadelvűséget és annak az egyház- és vallásszabadsággal napjainkban folytatott üzelmeit leálczázni szándékozom.

Ezek után meg kell még jegyezni, hogy bár szabadelvűnek tartom, és pedig a szó igaz és nemes értelmében mindazon embertársamat, a ki az igaznak, szépnek és jónak szabadságaért őszintén lelkesül, a ki saját egyéni meggyőződése alap-

ján, szabad önelhatározásából azért ragaszkodik valamely tauhoz, intézményhez, valláshoz, vagy politikai rendszerhez, mert azt igaznak és jónak tartja és a ki embertársainak hasonló jogát tiszteli: tehát első sorban a hithű katolikust; mégis miután e nevezetet az álszabadelvűség monopolizálni akarja, meg-tisztetem azzal mindenütt, és munkám folyamában egyszerűen csak szabadelvűségnek vagy liberalismusnak nevezem; hogy továbbá e munkámban nem annyira egyes szabadelvű személyekről vagy testületekről akarok szólni, mint inkább tárgyilagosan magáról a szabadelvűségről; hogy végre a felvett kérdést csupán általános és katolikus szempontból tárgyalandom, s más vallásfelekezetek ügyeit és a szabadelvűséghez való viszonyát ezen tanulmányom köréből, amennyire csak lehet, kizárom.

Kelt Domaházán, december hó 20-án, 1877.

A szerző.

ELŐSZÓ

A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

A katolikus sajtó jelen munkámat kedvezően, sőt hízegően ítélte meg, minek következtében első kiadása három hó alatt teljesen elfogyott, s daczára annak, hogy egy liberális folyóirat (a „Havi Szemle“¹⁾) személyeskedésig menő, de egy szóval sem indokolt, tehát igazán hozzá méltó bírálattal elítélte, második kiadása szükségessé vált, mely az elsőnek egyszerű másolata.

Kelt Domaházán, szeptember hó 14-én, 1879.

A szerző.

¹⁾ 1879. juniusi füzet 283 l. Szerkeszti Bodnár Zsigmond!!!

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

FLOSONO

A MASODIK KIADASHOZ

A szerszö.

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through.

A szabadság általában.

Minden emberi nyelvben van egy szó, mely valamennyi nép között mindig nagy eszmét fejezett ki, mely egykorú az emberiséggel s a világ kezdetétől fogva édesen hangzik a halandók füleiben; van egy szó, mely csodavarázserejével mindig és mindenütt képes felhevíteni, lángolásig, szenvedélyig gyulasztani a vallásos és honfikebelt, mely nagy küzdelmekre, sőt az élet bátor feláldozására is ragadja az embert, s neki ha szintén elvázott is a harcban, tiszteletet és dicsőséget biztosít a késő unokák előtt; s e szó: szabadság.

Ezen szónak különböző időkben különböző értelmet adtak az emberek. Majdnem négy század óta a reformált bölcészet és hitújítás kezdeményezése nyomán ismét egészen új értelmet nyert: az ujkor a jogok és képességek összegének kezdé tekinteni. A tekintély és kötelesség idővel, lassan-lassan kizáratott fogalmából; a képzelt jogok köre napról-napra szélesbítettett, s ma a liberális világ egy cseréplábu molochot imád, melyre e felirást alkalmazta: „szabad, a mit lehet“, és e molochot szabadságnak keresztelte.

„Mindent szabad, a mit lehet“ mily határtalan, mily dicső, szabadság ez a mai világ szemében! Ez az embernek jogot akar adni, nemcsak jobb meggyőződése, hanem szeszélyei, indulatai, szenvedélyei korlátozhatlan követésére, ez a tekintély, kötelesség és közjog teljes mellőzhetőseére akarja felhatalmazni, ennek jellemző kiváltsága: semmit és senkit figyelembe nem véve, önmagát tisztán önkakarata szerint cselekvésre vagy nem tevésre elhatározni, és elhatározását minden idegen befolyástól függetlenül valósíthatni.

E szabadságot követelik maguknak a népek kormányai, a nemzeti testületek és ezek egyes tagjai követeli magának a sajtó, a művészet és ipar, a felsőbbség és az alattvalók, minden színe-

zetű tudósok, politikusok és polgárok, szóval: a szabadelvűség nevében mindenki akarja gyakorolni e szabadságot.

De hát megillet-e valakit e földön a korlátlan szabadság? Igényelheti-e vagy csak bitorolhatja-e egy ember is? És ha igen, hogyan és miképen fogja megóvni ennek ellenében szabadságát az emberiség összesége és annak egyes tagjai? mi lesz a védfal, mely engemet, mely ember-, keresztény- és polgártársaimat a korlátlan szabadsággal felruházott személy ellenében megvéd, és hasonló szabadságomat, vagy legalább hozzávaló jogigényemet biztosítja? — A nyers erő? — vagy valami szellemi hatalom? De lehet-e hatalmasabb erő, lehet-e erősebb hatalom, mint az, melyet a korlátlan szabadság nyújt ellenfelemnek?

Mi által és mi módon érvényesítheti tehát minden egyes ember kivétel nélkül e szabadságát?

Ha minden egyes halandó számára egy-egy külön földgömböt, egy-egy világot alkotott volna a Teremtő, akkor talán lehetne szó ilyen szabadságról; de nem, még akkor sem, még ezen esetben is függésben kellene lennünk és maradnunk a teremtő lénytől.

Mivel azonban Isten milliókat és ezer milliókat helyezett ugyanezen egy világra, s mivel ezen milliók mindegyike társas lény, tehát mindnyájan nemcsak az alkotó Istenhez, hanem egymás iránt is az élet minden nyilvánulásaiban függő viszonyban állunk, szükségkép következik: hogy a szabadságból csak annyit birhatunk egyetemlegesen, a mennyit Isten ajándéku adni kegyes vala, és hogy ezt a szabadságot is, ha valóban birni és fentartani ohajtjuk, egymásközött testvériesen kell megosztanunk, kinek-kinek társadalmi állása szerint.

A ki ezzel meg nem elégszik, a ki a mai liberalismussal eltelve több és nagyobb szabadságot akar gyakorolni, mint milyen Isten jóvoltából és e testvéri osztályból neki jutott: az önmagában megsemmisíti a szabadságot és helyébe lázadást támaszt önszemélyében; az veszélyezteti felebarátainak szabadságát, s rablánczot kovácsol önkényével és tulkapásaival polgártársai számára; az vagy zsarnok, vagy lázadó forradalmár Isten és emberek előtt, Isten és emberek ellen.

Ez nem üres elmélet.

Vessünk csak egy futó pillantást a népek tanulságos ujkori történetébe, s ha a legsötétebb elfogultság még el nem vette lelki szemeink világát, a lezajlott véres forradalmakban rémitő illusztrá-

tióját fogjuk látni ezen igazságnak; mert bármily optimizmussal vizsgáljuk is ezek eredeti okát, azt soha semmi másban nem leszünk képesek felfedezni, mint a szabadsággal való visszaélésben, a független és korlátlan szabadság utáni természetellenes törekvésben, mely, mint minden természetellenes, megboszulta magát rettenetesen. Vagy méltassuk csak egy figyelmes tekintetre a mai zilált társadalmi viszonyokat, a mindinkább növekvő forrongást a nép minden osztályaiban, a mindig megújuló egyenlenséget, pártoskodást, visszavonást, a folyton nagyobb és nagyobb mérvet öltő elégedetlenséget, ebből keletkezett ellenséges támadásokat, s az egész szenvedélyesség fokozott tusát, mely majdnem minden nemzettestben az irodalmi, társadalmi és politikai téren naponként megújul szemeink előtt; arányosítsuk ezt a mai civilisációnak a szabadelvűségnek uralmával, és könnyen rájövünk: hogy a mily arányban foglal tért valamely országban a liberális szabadság, ugyanazon arányban fejlődik a társadalmi tusa a nép különböző osztályai között, ugyanazon arányban fokozódik ama küzdelem, melynek czélja: egyesek és egész testületek természetes szabadságát elnyomni; csakhamar be fogjuk látni, hogy a szabadelvűség hamuja alatt tűz lappang, a lázadás tüze, hogy a liberális szabadság felczifrázott bálványában, melyet a könnyelmű világ a szabadság birása feletti örömeiben diadalmasan körültánczol, eposokban megénekel és egekig magasztal, nem más, hanem csak vészthozó társadalmi forradalom csempésztetett be a kereszténység trójai falai közé s ezzel mindama szerencsétlenség, elodázhatlan társadalmi és nemzeti nyomor, mely már-már végveszélylyel fenyegeti Európát.

Baljóslatu érzelem szállja meg e látványra a gondolkozót.

De erre most nem reflectálhatunk, mert azon gondolat to-lakodik elménkbe: hogy az, a mi az emberiségre ily átkot hoz, ha százezerszer biztosítana is valódiságáról a szabadelvűség, nem lehet az a valódi szabadság, mely oly varázserőt gyakorol az emberi szivre azért, mivel a lélek legmélyebb és legbensőbb szükségéinek felel meg, s melynek ellenállhatlan kívánását minden ember természetes vonzalmai közé sorolta a legbölcsebb Teremtő.

E gondolat helyességét nincsen semmi okunk kétségbevonni, ellenkezőleg minden odamutat, hogy e gondolat fogja nekünk kijelölni az igazsághoz vezető utat

A ki hisz egy személyes örök Istenben, mennynek és földnek, az egész mindenségnek mindenható teremtőjében, az már tudja és vallja azt, hogy egyedül ezen igaz Isten szabad lény a szó teljes értelmében, hogy e mindenhatónak szabadsága szükségkép nemesak feltétlen, korlátlan és független mindenkitől s minden tekintetben, hanem mint végtelen tökéelyeinek és hatalmának kifolyása egyszersmint véghetetlen s külső nyivánulásaiban kifelé is csupán saját isteni akarata által lehet korlátolva; de tudja azt is, hogy midőn ezen szabadságánál fogva szellemi lényeket teremtett e világra, azoknak ama cél elérhetése tekintetéből, mely őt ezek létrehozására indította, s melyet nekik kitűzött, adnia kellett s adott is bizonyos általa meghatározott s a kijelölt célnak megfelelő szabadságot az által, hogy észszel, szabadakarattal felruházván őket, szabad önelhatározásra képesítette.

A látható világon egyedül az ember szellemi lény, más földteremtményekben sem a hatezeréves tapasztalás, sem a lángelme és bölcsészet nem birt szellemet felfedezni, azért kétségbevonhatatlan, hogy a föld lakói között csak az embernél lehet szó szabadságról, ez annak kizárólagos tulajdona; mert:

1) A szabadság nem testi képesség, nem is az anyag tulajdonsága, hanem a lélek, a szellem egyedüli kiváltsága, melyet ez az isteni hasonlatosság tökéelyeiben nyert alkotásakor; a szabadság ugyanis értelmet és szabadakaratot fetételez, ezek nélkül az észszerű önelhatározás képessége nem is gondolható; már pedig e kettős tehetséget senki, még a legvastagabb materialismus vagy a legrajongóbb idealismus hive sem bátorkodott soha, az emberen kívül semmi szerves vagy szervetlen, semmi mozgó vagy tétlen lénynek tulajdonítani. Mi értelme is volna a szabadságnak oly lénynél, mely nem gondolkodik, nem itél, nem akar, mely, miután a szabadságnak e lényeges tényezőivel nem bir, okszerű és öntudatos önel-tökélésre teljesen képtelen?

2) Mert a szabadság csak olyan lénynek lehet tulajdona, melynek Istentől rendelt végezelja tulterjed minden anyaginak határán s nincsen a mulandóságnak alávetve, azaz, melynek fennmaradása, élete az idők végső határáig és azon túl valóban biztosítva van; mivel ellenkező esetben a szabadság teljesen céltalan, Isten bölcsességével megegyezhetetlen volna, mint oly képesség, mely a világrendet szükségkép felbontaná. Mi is volna a szabadság az állatoknál, növényeknél, ásványoknál és elemeknél, mi más,

mint a megfékezhetetlen anyagnak mindent romboló forradalma, s az elemeknek mindent megsemmisítő harcza, mely az örökéletre alkotott embernek szabadságát is veszélyeztetné, bizonyos tekintetben letiporná, de még földi életét is lehetetlenné tenné? Igaz, hogy szabadnak mondjuk az állatot is, például az erdők és pusztaságok vadállatait, a madarakat stb.; de ezen szabadság nem benső önelhatározási képességük, nem is ennek eredménye, hanem külső természetes állapotuk és az emberi akarat rabigájától való mentességük.

3) Mivel a szabadság csak erkölcsi lénynek lehet sajátja, azaz olyanak, mely czéljának és az ahhoz vezető törvénynek ismerete által vezérelt egyéni itéletével az erkölcsi jót a rosztól megkülönböztetvén, azon helyzetben van, melyben ezen benső itéletét érvényre emelheti s önelhatározása szerint cselekményeire, egész életére alkalmazhatja; melynek működése nem a szükségesség megmásíthatlan törvényének, hanem saját énje öntudatos kormányának van alávetve úgy, hogy a jó és rosz közötti választása senkitől mástól ne függjön, hanem csak önmagától. De az emberen kívül, van-e több, van-e más ilyen lény a földkerekségén? Isten, kinek semmi sem lehetetlen, teremthetett volna ugyan e földre többrendbeli ilyen lényt, de mert ő végtelen bölcsesége szerint, mint ezt a kinyilatkoztatás, a lélektan és természettan nyíltan bizonyítja, s mint ugyanezt Virchov, Vogt, Maleschott, Frauenstädt, Büchner és számtalan más fáradságtalan ellenvéleményű kutatók felszólása tanúsítja, egyedül az embert ruházta fel ily erkölcsi önállósággal, s mert minden egyéb földi teremtményt egész valójukban a természet és szükségesség változhatatlan törvényének alávetette; ha a valónak ellentmondani nem akarunk, minden fentartás nélkül el kell ismernünk azt, hogy ezen a világon a szabadságnak egyedüli alanya az ember, valamint azt is, hogy az ember szabadsága az észet, akaratot és az ember minden szellemi és anyagi képességét adományozó Istentől függ, úgy tárgya, mint kiterjedése tekintetéből.

Istennek, mint mindenható akarattal bíró legfőbb szellemi lénynek, fogalma teljesen kizárja ama feltevést, mintha azon lényeges tökélye, mely független és feltétlen akaratának valósíthatásában áll, bármi akadályra találhatna, mintha önelhatározására, saját „én“-jén kívül, bárki vagy bármi más befolyást gyakorolhatna, vagy cselekvésének irányt adhatna; az ember szabadságát ellenben, valamint

korlátozott észbeli tehetségei, és kivált akaratának erőtlensége, önmagában való tehetetlensége és gyakori hatástalan volta, úgy Istennek legfőbb s magának fentartott akaratmindenhatósága, mely az ember létének, rendeltetésének és életviszonyainak egyedüli kútfeje, végre az emberi szabadeltökéllés valószínűségének útjában álló természetes és a társadalmi viszonyból felmerülő erkölcsi akadályok hasonlíthatatlannál szűkebb térre szorítják. Míg Istennek, mint örök lénynek, ki önmagától és önmagában bírja létét és célját, szabadsága semminemű korlátot nem ismer s önmagában véve határtalan, addig az ember szabadsága csak az Istentől nyert tehetségei és képességeivel, valamint végcéljával helyes viszonyban álló, s Istene abszolút akaratával nem ellenkező cselekményekre terjed ki. Az emberi szabadságnak azért csak az lehet tárgya, a mit neki a Mindenható tekintélye kijelöl és a mit célja szempontjából az ész világánál önelhatározásával erkölcsileg mintegy magáévá tenni akar is, képes is, vagy mint az erkölcstan mondja: az emberi cselekmények, azaz olyanok, melyeket az ember szándékosan, minden külső kényszer hozzájárulása nélkül véghez visz.

Kizárva tehát e szabadság köréből: a) az ember ama cselekményei, melyeket itéletének és szabad önelhatározásának hozzájárulása nélkül, mintegy önkéntelenül vagy öntudatlanul, pusztán a testi ösztön hatása alatt, az okatlan állatok módjára végez; b) melyeknél akarata legyőzhetetlen szükség által teljesen ellensúlyoztatik úgy, hogy más-képeni elhatározás lehetetlensége áll be; c) mindazon cselekmények, melyeket a Mindenható a szabadgyakorolhatóság köréből tekintélye által, akár önmagáért, akár teremtetési céljai miatt kizárt. Az ember ugyanis szabadakarata által nem lesz független lény; nem független sem alkotójától, sem embertársaitól, sem ezek szűkebb-tágasb körű társaságától; cselekményeinek szabadságát tehát, vagy szabadságának tárgyát és terjedelmét nem pusztán önálló önelhatározása szabja meg, hanem egyszersmind Istenhez és az emberiséghez való viszonya határozza meg. Mivel pedig e viszonya legkevésbé sem függ saját akaratától, hanem attól, a ki e viszonyt az emberi nem teremtetése által létrehozta: kétségtelen, miszerint minden emberi szabadság, legyen az egyéni, társulati, politikai vagy vallási, csak azon határok között és azon téren létezhetik, melyet neki a rendeltetését kitűző legfőbb tekintély kiszabott és körülírt; e határon túl, e körön kívül pedig látszólagos szabadsága már nem szabadság, ott lényege teljesen megváltozik más alakot és más nevet nyer, mivel alap-

eleme és tárgya többé nem az, a mi szabad, hanem a mi nem szabad.

Ebben, ha nem tévedünk, teljesen megegyez velünk a legvérmesebb szabadelvűség, ezt aláírja a legszélsőbb republikanus, demokrata, forradalmár, sőt talán az internationalista szabadkőműves is, míg egészen le nem mondott Istenről. De abban már nem tudnak megegyezni az emberek: mi szabad, és mi nem szabad? E kérdést, melynek helyes megoldásától függ az igazi szabadság fogalma, mindenki más-más elvek szerint akarja megfejtetni.

Azon pontra értünk, mely gordiusi csomó gyanánt, annak biztosítja az uralmat, a ki megoldja.

A szabadelvűség elbizakodottságában nagy Sándort akarja utánozni, s azt hiszi, hogy önkényének fegyverével fogja e csomót kettévágni; de ha közelebről vesszük szemügyre e durva fegyverét, nagy álmélkodással azt tapasztaljuk, hogy az e műtéthez teljesen alkalmatlan eszköz, egy vasrud, melynek kemény ütése alatt még megoldhatatlanabbá válik a kérdés. Mi ennél biztosabb s mindennél élesebb fegyvert birunk ama kétélű kardban, melynek neve: igazság, evangeliomi, isteni, örök igazság. Ez tisztán és tökéletesen elválasztja a jót a rosztól, a jogot a jogtalanságtól, a kötelességet a tiltottól, az erényt a bűntől; és hatalmának éle alatt minden jó, jog, kötelesség és erény, a „szabadnak“, minden rosz, jogtalanság, tiltott és bűn a „nem szabadnak“ terére hull.

Ilyenmü kettéválasztásnak gyakran ellenmond az önzés, a szenvedély, roszakarat és anyagiség, s a szabadság nevében óvást tesz az ellen, mintha saját alacsony érdekein kívül más valami is szabhatna határt szabadságának; de a lelkiismeret és józan ész pártjára áll az igazságnak, s megmásíthatatlan ítéletével megerősíti eme eljárását és kimondja: hogy az erkölesi rosznak, a bűnnek semmi köze és semmi joga nem lehet a szabadsághoz, és pedig azért, mivel a) a szabadságnak első célja, a miért nekünk Ientől adatott, nem más, mint az embernek valódi javát előmozdítani, mintegy megteremteni; a bűn, az erkölesi rosz pedig éppen ezt rombolja; b) mert a társadalom is a végre nyerte a szabadságot, hogy azzal az egyedek jogait védje, kötelességeinek gyakorlatát lehetővé tegye, s így a közboldogságot elősegítse; a bűn pedig a legélesebb ellentétben áll ugy az egyedek, mint az összes társadalom jogaival és kötelességeivel, tehát boldogságával is; és c) mivel a szabadság az embernek nem célul, hanem csak céljához

vezető eszközül adatott, a szabadságnak tehát egészen meg kell felelni végecéljának; de ugyan miféle célhoz vezethetné a bűn, a tévely és gonoszság? Vagy azt kell állítanunk, hogy az embernek célja zűrzavar, rendetlenség, nyomor, boldogtalanság, forradalom, lázadás és minden földi baj, azután örök kárhozát; vagy ha az ellenkező célt tulajdonítjuk az embernek, el kell ismerünk azt, hogy szabadságunknak nem lehet más feladata, mint az igaznak, jónak és szentnek önelhatározásunk általi alanyítása.

Eszünkbe sem juthat tagadni azt, mintha az ember önelhatározása szerint nem tehetne rosszat s nem követhetne el igaztalanságot, de azt igenis tagadjuk, hogy a bűnre való tehetség s általában bármi rossznak képessége az emberi szabadság lényegéhez és fogalmához, akár közvetlenül, akár közvetve tartoznék úgy, hogy annak kiegészítő részét képezné; tagadjuk, nem azért, mintha a szabadakarat vagy szabad önelhatározás hiányát akarók itt felfedezni, nem, hanem azért, mert bármily független legyen is ezen rosszra való önelhatározás magában véve, s bármennyire legyen ment minden külkényszertől, mert hiányzik benne a szabadság két főtényezőinek és gyökereinek valamelyike, vagy mind a kettő egyszerre, t. i.: az elmének a téves kérdéstől és hazugságtól szabad volta s akaratának kellő, a tárgy pozitív felölelésére szükséges ereje: szabadságot semmi esetben sem hozhat létre.

A szabadság benső értelmi, itélő és akarati erőt feltételez. Ezek szabad működése képezi a szabadságot; igen, de a rosszra való képesség tulajdonképen nem képesség, nem erő, nem is tehetség, hanem a tehetségnek, erőnek és képességnek hiánya: nem lét az. S a tehetségnek e nemléte mégis teremthetne szabadságot? Nem, ez csak megadást és meghódolást szülhet. „A ki valakitől legyőzetik, annak szolgálja is“¹⁾ mondja sz. Péter; s a ki a tévelytől és hazugságtól meggyőzetik az szabad volna? és a nem igaznak rabigájában levő akaratának öneltekélése szinte szabadság lenne? A tévely és hazugság, ha saját korlátoltságunkból ered, valamint az akaratgyengeség és erőtlenség, ha önön testiségünk, annak gonosz hajlamai, indulatai és szenvedélyei irányában tehetetlennek mutatkozik, nem hoznának minket a tévely és testiség s ebből eredő rossz iránt szolgálai viszonyba belsőleg épen úgy, mint bármely külső kényszerhelyzet külsőleg?

¹⁾ II. Péter II. 19.

De tegyük fel, hogy nem tévedés, nemis az akarathiány okozza a rosznak választását, hanem a szó teljes értelmében okos, önkéntes s még negatív benső kényszertől is ment elhatározásunk, vajjon ezen esetben szabadságnak mondhatnók-e ezen roszra való elhatározást tárgya miatt? ellenkezőleg nem kell-e itt érvényesülni az üdvözítő eme mondásának: „Minden, a ki bünt cselekszik, szolgálja a bűnnek,“¹⁾ és sz. Pál eme tantételének: „Annak szolgálói vagytok, a kinek engedelmesskedtek“²⁾ A rosznak, a bűnnek mivolta egészen nemleges; ez a „nem-jó“-nak, „nem-igaz“-nak megtestesülése; midőn tehát a roszat választjuk, ítéletünket és akaratunkat önkéntesen mintegy felfüggesztjük, nemlegesítjük, hogy a jó és igaz ellentétének önmagunkban helyet engedjünk, ez pedig nem egyéb, mint a szabadságnak, vagy ha a szabadságot úgy vesszük, mint választást: a választásnak nem-használása, azzal való visszaélés, mely épen úgy viszonylik a szabadsághoz, mint a tévely az igazsághoz, a sötétség a világossághoz, az élet a halálhoz. A mily bizonyos, hogy a tévely nem képezi az igazságnak, a sötétség a világosságnak, a halál az életnek kiegészítő részét, oly szent igaz, hogy a rosznak választása nem tartozik az emberi társaság lényegéhez; hanem annak tagadó, nemleges oldala, és hogy kétségbevonhatatlan igazságnak felelnek meg Jézus eme szavai: „Ha ti megmaradtok az én beszédemben, bizonynyal tanítványaim lesztek, és megismeritek az igazságot és az igazság megszabadít titeket.“³⁾

Most már áttérhetünk a szabadság meghatározásához.

Mi az igazság? kérdé egykor a kezeibe átadott Jézustól Pilátus, és Jézus nem felelt e kérdésre, talán azért, mert tudta, hogy Pilátus úgy sem fogná megérteni. Ilyformán vagyunk e kérdéssel: mi a szabadság? Mert a szabadság fogalma, mint már az eddigiokból is láttuk, igen terjedelmes és bonyolult; manap ámbár mindenki beszél szabadságról, csak igen kevesen vannak, kik e szóhoz valami biztos fogalmat kapcsolnának, s még kevesebben

¹⁾ Ján. VIII. 34

²⁾ Róm. VI. 16.

³⁾ Ján. VIII. 31—32.

értik át annak egész jelentőségét; de nem is törődnek azzal, hanem majd minden ember saját érdekei által előállított torzképre alkalmazza azt. — Nem csoda azután, ha a mérhetetlen többség nem fogadja el annak helyes magyarázatát, vagy épen kineveti. E körülménytől azonban nem érezhetjük magunkat felhatalmazva a szóban levő kérdés mellőzésére, bár, mi tagadás benne, ez nagy könnyebbségünkre szolgálna.

Liberalis felfogás szerint a szabadság minden tehetségünknek önkényü működésében, vagy minden lehetőségnek független gyakorlásában áll. Ezen liberalis szabadság azonban a mily észellenes, ép oly gonosz. Észellenes, mert a józan okosság minden cselekményeinél nem csupán a lehetőséget, hanem a czélszerűséget is tekinti; gonosz, mivel, ez — lévén az embernél a rosznak lehetősége legalább is oly gyakori, mint a jóé, — nem zárja ki a rosznak akadálytalan valószínűségét. Ennél azért nem állapodhatunk meg, hanem a szabadságnak oly meghatározását kell keresnünk, mely a józan észszel és erkölcsiséggel megegyeztethető, de fogalmát is helyesen megalapítja.

Ilyen meghatározást találunk az eszmeferdítést még nem ismerő középkor egyik legnagyobb és legmélyebb gondolkozójánál, aquinói sz. Tamásnál. — „A szabadság — mondja ő — képesség tenni vagy nem tenni, a cselekmény fölötti uralom.“ Mivel azonban így mint önálló alanyról szó sem lehet a szabadságról, hanem csak mint szellemi lénynek tulajdonáról, a szabadságot azonnal átviszi az emberre és így adja fogalmát: A szabadság azon tehetségünk, mely a célunk elérésére megkívántató eszközöknek önelhatározásunk szerinti megválasztására és akadálytalan felhasználására képesít.“

Maradjunk e meghatározás mellett. E szerint a szabadság először is a céltól és ennek az emberi cselekvésre vagy nem tételre irányadólag ható erejétől tétetik függővé, azután az e célhoz vezető eszközök ismerete és birása, s végre ezen eszközöknek önelhatározásunk szerinti tényleges megválasztása és akadálytalan használata soroztatik a gyakorlati szabadság lényeges kellékei, tényezői közé, és helyesen, mivel 1) sem cselekményeink céljának ismerete, 2) sem a célnak megfelelő eszközök birása, sem 3) ezen eszközök szabad alkalmazási képessége nélkül a valódi szabadság nem jöhet létre.

Elemezzük ezt kissé bővebben.

1) Szabad önelhatározás nélkül nincsen szabadság; de arra, hogy magamat cselekvésre vagy nemtevésre öntudatosan elhatározzam, okvetlen kell lenni valami indokomnak és ezen indokom, a miért valamit teszek vagy nem teszek, ha nem maga a cél, vagy ebből ered s ennek részét képezi, vagy feléje irányul, vagy egészen magában foglalja azt, de mindenesetre feltételezi, azaz: a szabadságnak egyes cselekményeknél nem lehet más éltető eleme, mint a határozottan felismert cél, és ezen cél elérése utáni törekvés. Mivel pedig az emberi tevékenység nem egy-két cselekményre szorítkozik, hanem egész életünket átöleli, s a cselekményeknek szakadatlan láncolatában folyó végtelen sorát hozza létre; valamint egyes cselekményeimnek, úgy ezek egész összegének, azaz gyakorlati életemnek, nemcsak az enyémnek, hanem minden szellemi lény életének, az egész emberi társadalomának egy meghatározott céljának kell lennie, hogy minden szabad önelhatározásunkból eredő cselekményeink egy összhangzó egészet képezzenek, egymást kiegészítsék: hogy sem egy és ugyanazon személynél, sem a társadalmat képező egyedek közötti viszonyban egymásnak útjában ne álljanak, egymással ellentétbe ne jöjjenek, egymást le ne győzzék. E cél, az élet célja, ama központ, melyre úgy az egyes egyének, különböző emberi társaságok, mint az egész társadalom minden életnyilvánulásának többékevésbé oda-irányulna kell, azaz: az emberi szabadság biztosítására, — nehogy a szabadakaratnak rendszertelen használata akár az egyedet, akár valamely társulatot önmagával, szabadságának mult, jelen és jövő szabad cselekményeivel ellentétbe hozza, nehogy az egyedek és ezek társultainak különböző és ellentétes céljai a társadalmi közszabadságot veszélyeztető összeütközést szüljenek, — kívánatik, hogy az életnek gyakorlati legfőbb célja, mint minden emberi önelhatározás és ebből folyó cselekmény szabályozója, valamennyi szabadakaratú biró teremtménynél, és ezek különböző irányu együleténél egy és ugyanaz legyen.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy egyes embereknek s egész társulatoknak, a szabadság létesítése miatt, számtalan igaz és jogos érdekeknek megfelelő különleges céljaik ne lehetnének; igenis lehetnek ily céljaik, sőt különböző helyzetöknél és viszonyaiknál fogva a felmerülő szükségekhez képest kell is lenniök, de hogy ezek egymásnak és a szabadságnak ellenségei ne legyenek, elengedhetetlen, miszerint minden céljaik, mint ugyanannyi

eszközök, egymás mellett és egymásután haladva egy központ egyetlen egy végeztél felé törekedjenek. Különben mi lenne a szabadságnak gyakorlati eredménye és haszna? mi más, mint folytonos és viszonyos sérelem, küzdelem és szabadságharc, mely minden szabadságnak elnyomásával végződnek, s az erősebbnek, az ököljognak uralmát állandósítaná?

De az a nagy kérdés: ki fogja meghatározni, vagy kinek van joga kijelölni e közös végeztelt, és mi legyen az?

Az emberiség összesége van-e erre hivatva, vagy egyes, a népek közül kimagasló vezérférflak?

Az első lehetetlen, mert bár egy közös apától Ádámtól származunk is mindnyájan, de egymást még csak megérteni sem bírjuk, nemhogy valamiben egyakarattal megegyeznénk; s ha csak egy nép, egy vidék, egy község, vagy a községben egyes családok léteznének, melyek a közakarattal megálapított czélt el nem fogadnák, annak ellenszegülnének, az egész szabadság, ha fogalmával együtt össze nem dőlne, de mindenesetre kérdésessé válnék.

A második szinte kivihetetlen, mert bár a legbölcsebb emberi ész és legjobb akarat tűzné ki a legfőbb czélt: mi joggal, miféle érvekkel, s minemü indokok alapján követelhetnénk, hogy erre irányozza minden élő ember szabad cselekményeit? hiszen épen ezen követelés, ebben rejllő erkölcsi nyomás a kényszer bélyegét viselné s a szabadságnak biztos halála lenne.

A legfőbb és végeztelt, szabadságunknak ezen egyedüli biztosítékát azért soha sem tűzheti ki magának az ember, de az egész emberiség sem; hanem csak olyan lény, kinek bölcsesége, hatalma és igazsága végtelenül felette áll az embernek és az egész emberiségnek; csak oly lény, ki mindnyájunknak teremtője és közös atyja, kinek rendelése ellen cselekedni nincsen senkinek szabadsága és kinek törvénye nem sérti és nem sértheti senki szabadságát, mert ő ajándékozta azt saját jóvoltából mindenkinek, ő szabad ki annak feltételeit és határait, és ezen lény: az Isten.

E végeztelt ki is jelölte a Teremtő, Krisztus Jézus, az ő egy szülött fia és egyháza által hirdeti is minden népek a katekizmus e szavaival: „Az embernek czélja: Istent megismerni, szeretni, neki szolgálni és üdvözülni.“ A legutolsó és mindnyájunkkal közös czél tehát, mely minden embernek s azok összegének szabadságát megálapítja, körvonalozza és biztosítja, az örök üdvőség. Valamint egyes embernek, ha szabad akar lenni, ezen czélra kell irányoznia

minden elhatározását, ezzel kell összeegyeztetnie minden öntudatos működését: ugy minden társadalmi körnek és testületnek, legyen az egyházi, politikai vagy családi, legyen nyilvános vagy magánjellegű, legfőbb feladata, különleges céljait e végcéllal összehangzásba hozni, annak alárendelni, és tagjait saját körében ezen végcéljuk biztosabb elérésére támogatólag segíteni, vagy ebbeli működésökben nem akadályozni s így azok valódi szabadságát biztosítani.

A ki ezt a célt nem ismeri és el nem fogadja, az nem is beszélhet szabadságról, és ha beszél róla, ha szinte egekig magasztalja, nem tudja, mit beszél.

Ilyen állást foglal el e végcéllal szemben a mai hitetlen liberalismus, nem csodálkozhatunk azért, hogy a hol csak uralmát felütötte, nincsen s nem is lehet szabadság.

Ezen állításunkra egy beláthatlan sereg emeli fel fejét ellenünk; egy része gúnyosan kaczag fel, más része bölcselmi álkodással akarja tönkretenni azt: a legnagyobb rész egyszerűen ellentmond, s mindnyájan egyhangulag a szabadelvűség karjain nagyra nevelt polgári és társulati, sajtó és ipar, s az ég tudná miféle szabadságokra utalnak, mint ugyanannyi élő czáfolataira állításunknak; ezer hang kiáltja felénk: nem látjátok-e, mily egyszerű, e világon eddig nem ismert szabadságokat élvez az ember? nem látjátok, hogy leráztuk a vallási és társadalmi korlátokat, a jó és rossz közötti különbséget? nem látjátok, hogy ma a polgárosult ember minden téren szabadságot élvez, a lelkiismeret, a szó, az élet szabadságát?

E helyen, miután egész általánosságban értekezünk a szabadságról, nem bocsátkozhatunk ezen felhozott divatos álszabadságok elemzésébe, csak azon kérdést koczáz'atjuk: mi a közös és általános célja e tengernyi szabadságnak? „A boldogság — felelik elleneink, — az egyes emberek s az egész társadalom boldogsága.“

Szép cél! tökéletesen megfelel az ember óhajainak és méltóságának, csak az az egy hibája van, hogy üres és hüzug szólam. Eltekintve azon igazságtól, melyet már a pogány böles így fejezett ki: „nem lehet az boldog élet, melyet az ember elveszithet,“ még eddig nem született az a liberális lángelme, mely ki tudná jelölni, mi legyen és miből álljon ez a boldogság, és mely ki tudná mutatni, hogyan és mi módon fogja az örök élet célját elvető

liberális szabadság az embert boldogítani; ama szabadság, mely szerint vagy minden szabad, a mi földi előny és haszon reményével kecsgetet, vagy csak az szabad, a mit az erősebb és hatalmasabb megenged, a mire, saját erőnkre támaszkodva, képesek vagyunk, mely tehát mindkét esetben minden rendnek és jognak, minden szentnek és igaznak helyére az önkény és erő vivmányait állítja, s a bűnnek és gonoszságnak, az igaz és jóerköles elleni lázadását szentesíti. Vagy hol van és hol késik a kilátásba helyezett szabadelvü boldogság? Ha az emberiségnek hitelt lehet adni, a forradalmárok, zsarnokok és erőszakoskodók, valamint a sikkasztók és gonosztevők kivételével, nincsen ember, kit az a modern szabadság boldoggá tett volna, ha csak azt a lázas forrongást, erőszakoskodó dulakodást egymás ellen törő szenvedélyességet, mely korunkat annyira jellemzi, és mely kétségkívül e liberális szabadságnak gyümölese, nem tekintjük boldogságnak, melyet Jézus jövendülésében így rajzol: olyan nyomorúság leszen, milyen a világ kezdetétől fogva nem volt és nem is lesz; feltámad ember ember ellen, testvér testvér ellen, apa fia ellen, fia atyja ellen, nemzet nemzet ellen stb., és pedig — hozzátéhetjük — a liberális szabadság nevében és tapsai között. Valóban ez azon állapot, melybe a mindennél kárhuzatosabb és természetellenesebb liberális szabadság aerája alatt és befolyása mellett jutott az emberiség a felvilágosodás 19-ik századában.

Annyira talán csak még nem jutottunk, hogy e szembeszökő boldogtalanságot boldogságnak nevezzük?!

2) A szabadságnak második kelléke a célravezető eszközök. — Ha a szabadságnál, a helyesen felfogott, átértett és tényleg magunkévá tett cél képezi a vonzerőt, mely az ember szabadakaratát cselekvésre vagy nemtevésre indítja; az elmének legközelebbi feladata itt azután nem lehet más, mint oly módokról és eszközökről gondoskodni, melyek a felköltött akarat tényleges munkálkodását lehetségessé teszik és pedig azon irányban, melyet a cél kijelöl. — A ki akarja a célt, annak akarnia kell az eszközöket is, a ki valamire igyekszik, nem elég ennek világos tudatával birnia, hanem tudnia kell azt is, mi uton-módon, minemü eszközökkel juthat el céljához. Ezen tudás és annak megfelelő munkálkodás nélkül egy lépést sem lehet tenni az akart cél felé, e nélkül a szabadság pusztá kívánássá törpül, melynek valósíthatása ép oly lehetetlen, mint tudni valamit gondolat nélkül, mint

jóllakni étel nélkül. — Szabadsággal azért okosan senki nem dicsékedhetik, ha egészen határozott bizonyossággal nem ismeri és nem bírja azon eszközöket, melyek őt és a társadalmat alkalmi, különleges, vagy élet- és végcéljához vezérelhetik.

De juthat-e az ember önmagától ezen eszközök ismeretére és önerejéből azok birtokába?

A czélt, mint az imént kimutattuk, sem egyes ember, sem az egész emberiség nem jelölheti ki, annál kevésbé képes az elébe saját hozzájárulása nélkül kítüzött czélhoz vezető eszközöket felfedezni. Az ember ugyan nagy szellemi tehetségekkel lön teremtésekor felruházva de még ezek sem valának elegendők arra, hogy a czéljának elérésére szolgáló eszközöket egész bizonyossággal felismerje, s az értelmi elhomályosodás állapotában miként lehetne erre képes?

Azonban a legbölesebb Teremtő, ki szabadságra teremtett minket, ki czélt tűzött ki előnkbe, megszabta a módot, meghatározta az eszközöket is, melyek segélyével az egyesek és az emberi társadalom czéljához juthat, egyrészt midőn a lelkiismeretbe lerakta a jó és rossz, az erény és bűn közötti különbség érzetét, másrészt, midőn kinyilatkoztatásában világosan és határozottan kijelentette a szükséges igazságokat és parancsai által meghatározta a cselekményeket, melyek czélunkhoz vezethetnek és biztosan el is vezetnek, ha azokat gyakoroljuk, s végre midőn kijelentett igazságainak elismerésére és kiadott parancsainak megtartására természetes lelki-erőnket természetfeletti erővel megedzi, megerősíti.

A szabadságnak valódi eszközei tehát

a) tárgyilag:

a kinyilatkoztatott isteni igazság, a kijelentett isteni törvény, és az adott isteni segély, melyet malasztnak nevezünk. — Az isteni igazság, mert ez előnkbe állítja létünk okát, ahhoz való viszonyunkat, ez kijelöli álláspontunkat a nagy mindenségben és az emberi társadalomban, ez határozza meg tüzetesen lényünk és végcélunk minőségét és természetét; — az isteni akarat, mert ez szabja meg képességeink irányát, tevékenységünk módját, cselekményeink anyagát és alakját a legszabatosabban, ez egész életünket, annak minden öntudatos nyilvánulását, minden mozzanatát czélunknak megfelelően szabályozza; az isteni malaszt, mivel ez a bűn által meggyengített természetes, s majdnem tehetlenné vált képességeinket természetfeletti erejével fölleveníti,

mintegy újra teremti, azok elégtelenségét bennünk pótolja, minket az igazság birtoklására és a szükséges tevőkenység kifejtésére alkalmasakká tesz, s az így bennünk előállított képességet célunkhoz vezető cselekményekre indítja, s az örökigazságnak és isteni akaratnak ez általi gyakorlati tettegesítésére buzdítja;

b) alanyilag pedig a szabadság eszközei:

az isteni igazság elismerése, az isteni parancsok elfogadása és az isteni malaszt bírása. — Az igazság elismerése a hit által, mert korántsem a tudás, hanem elismerés, hit és meggyőződés által lesz elménk tulajdonává az igazság; az isteni parancsok elfogadása, mert csak az elfogadott parancs szabályozza szabad önelhatározásunkat tevékenységében; isteni malaszt bírása, mert e nélkül semmit sem tehetünk, a mi végcélunkhoz közelebb hozna, a mivel pedig nem bir személyem, azzal nem is működhetik.

Ezzel nem azt akarjuk bizonyítani, mintha az emberi elme nem volna képes számtalan természetes igazságot felfedezni, vagy a kinyilatkoztatott igazságokból lehozni és végcéljának javára értékesíteni; sőt szívesen valljuk, hogy a Teremtő az ész adományával már ebben benfoglalva igen sok természetes igazságot közölt az emberrel, és még többnek felismerésére képesítette; de ennek elégtelenségét célunknak, és annak elnyerésére szükséges eszközök mineműségének szempontjából nem tudjuk eléggé hatályosan és ismételve hangsúlyozni a szabadelvűség ellenében, mely elvetvén az isteni kinyilatkoztatás örök és változhatlan igazságait s törvényeit, valamint a természetfeletti malaszt szükségességét, egyedül az emberi ész és akaratot merészkedik az ember végcéljának szükséges igazságok megállapítására, és ezen igazságoknak megfelelő törvények hozatalára, szentesítésére és végrehajtására feljogosítani, mivel ezen elmélettel az emberi ész tévedéseinek s az emberi akarat önzésének szolgátságába hajtja a világot, és halálos dőfést ad a valódi szabadságnak.

Már a pogány író mondá, hogy nincs oly esztelen vélemény, melynek a bölcsészek között ne akadt volna pártolója; mi pedig, midőn látjuk, hogy a mai szabadelvűen civilisált világban az egymásnak ellenmondó emberi vélemények oly végtelen arányban szaporodnak naponként, miszerint azok mérhetetlen tömegében még a legtermészetesebb igazság is elvész nemcsak a mindennapi ész, hanem a lángelme előtt is, méltán kérdezhetjük: ki az a bölcs,

a ki isteni kinyilatkoztatás nélkül képes lenne oly igazságokat összeállítani, melyek életelvek, tehát a szabadság eszközei gyanánt közmegegyezéssel elfogadhatók lennének? Vagy kiki saját elvei és akarata szerint úzza céljait? kiki saját belátása szerint alkotson magának igazságot, törvényt és lelje abban boldogságát? Oh de ez esetben mi lesz a szabadság? Bizonyynal nem más mint iszonyú társadalmi forradalom, felosztás, melyet sem rablás, sem gyűjtögetés nem fog kielégíteni, hanem csak patakban ömlő embervér! Vagy pedig a népek kormányai válaszszanak ki az eláradt vélemények közül olyanakat, melyek belátásuk szerint a legigazab-
bak, legüdvösebbek, legcélravezetőbbek, és ezeket igtassák a törvénykönyvbe, ezekhez alkalmazzák elvileg minden törvényeiket, minden rendeleteiket? De az ilyen eljárás miben fog különbözni a zsarnokságtól? és az ilyen kormány alatt élő népek szabadsága mivel lesz különb a szolgaságnál? Feleljenek e kérdésre a telivér szabadelvűség dícsőséges főmestereinek rabigájában nyögő nemzetek, kiknek nincsen más szabadságuk, mint hogy a béketűrésüket végtelenig próbáló bismarkismus vaskarjai között minden szabadságukról lemondjanak, kiknek még az ajtatosságot, még azt is, hogy az erkölcs s a mennyei üdvösség útján haladnak, bűnül rójjá fel némely liberalis kormány, s maholnap talán mint olyanokat, kik a mennyek királyát merészlik imádni, mint a liberalis elveken nyugvó alkotmány és haza ellenségeit a hazaárulás büntetésével fenytendi.

Vagy van absolut s minden emberi véleménytől független igazság s ebből folyó megmásíthatatlan törvény, melynek határain belől kell megmaradni minden emberi, polgári és családi, társulati s egyéni jognak s törvénynek, vagy nincs. — Ha van, akkor a szabadság nem üres szó, hanem a legszentebb, legdrágább kincs; ha pedig nincs, akkor a szabadság csak agyrém és tör, melylyel a könnyen hívő népet rabbá teszik, a tévely a folyton változó emberi vélemény, és ezzel egyező önkény rabjává.

Ne beszéljeteek tehát ti vallástalan liberalisok szabadságról; paradicsomi virág az, mely csak az örök igazság szent talaján, csak Istennek földi országában az anyaszentegyházban teremhet, és csak onnét a hit, erős tántoríthatatlan hit és vallásosság által ültethető át a politika mezejére, a család kertjébe a társadalmi életbe.

3) A szabadságnak harmadik kelléke, a célravezető eszköznek szadad önelhatározásunk szerinti használata.

Sem a cél, sem az eszközök, sem pedig ezek ismerete és bírása még nem szabadság. A cél mozdulatlan. Ez mint már mondtuk, vonzó erővel bír ugyan, melylyel mozgásba hozhatja a kívánás rúgót, de önmaga természeténél és lényegénél fogva mozgásba nem jöhet, soha felénk nem közeledhetik; de nemcsak mozdulatlan, hanem mozdithatlan is annyira, hogy semmi erő nem hozhatja közelebb hozzánk, ha hozzá nem igyekszünk, ha egy ponton tétlenül veszteglünk. Az eszközök pedig, legyenek bár természetöknél fogva még oly biztosak, ha legrövidebb után ígérnek is sikert, ha legkedvezőbb arányban állanak is a célhoz, önmagukban véve bírnak-e valami pozitív kiható erővel, mely által a lelkes lényt, ennek hozzájárulása nélkül, előbbre tolhatnák a megismert célhoz? minden benső ereje mellett önmagában véve nem oly tehetetlen-e az eszköz, mint a földön heverő kő, mely önerejéből soha sem sorakozik épületté, mint a kincsesláda kulcsa, mely külerő hozzájárulása nélkül, soha sem vezet a kincshez?

De ha az eszköz önmagában véve tehetetlen, élettelen, holt és mint ilyen a mozdulatlan célhoz nem közelíthet, úgy tényleg nem is eszköz, hogy azzá legyen, tényleges erőnek kell reá hatni, mely természetes és sajátos képességét kifejti s a célnak megfelelően értékesíti; ilyen erő a szellemi világban pedig nem létezik csak egy, és ez az okosan működő akarat, vagy saját önünk észszerű önelhatározása. Ez képezi tehát minden emberi cselekménynek és ezek összegének, egyszersmind a szabadságnak legbensőbb, leglényegesebb tényezőjét, jellemző életelemét, lelkét; ez teszi az öntudatos életet gyakorlativá. Lényegében nem is más a szabadság mint maga a tényleges élet; tehetségeinknek célirányos szabad használata, és saját önelhatározásunk szerinti gyakorlati érvényesítése.

Ezen önelhatározásnak azonban, mivel pozitív működésében száz és száz belső és külső akadály áll útjában, melyek ellenkező irányban üzik, tehát céljától elterelik: szükségkép nemlegesnek is kell lenni, azaz, a szabadeltökélésnek, hogy a felmerülő akadályok mellett és ellenében is ténylegesen érvényre emelkedjék, egyszersmind ezen akadályokat eltávolító vagy kikerülő szintén gyakorlati ellentálló és nemtevési képességet kell magában foglalnia, különben a szabadság minden pillanatban kérdésessé válnék.

A mi a szabadság e harmadik leglényegesebb éltető elemét illeti, eltekintve a két elsőtől, s azokhoz való, általunk felállított, viszonyától, úgy vélem, teljesen megegyez velünk a modern liberalizmus; de épen ez az, a mi a két első nélkül természetesen túlhajtja a valódi szabadság korlátain, épen ebben, hogy az Istentől kiszabott végczélt és arra szolgáló eszközöket elveti, s mégis a szabad elhatározásra épít, épen ebben találjuk azon megtestesült anomaliát, mely a liberális szabadság embereit a szabadság köréből ennek ellentétébe száműzi.

Uraim! Legyünk következetesek! Ha a liberális világ bármi oknál fogva elveti a személyes Isten létének hitét és ezzel egyidejűleg amaz igazságot, hogy egyedül ezen igaz Isten az, ki az egyes embernek, valamint a társadalomnak végczélját jogérvényesen kijelölhette, s valóban ki is jelölte; akkor vagy czélnélkülinek kell állítani az egész mindenséget, tehát az embert is, vagy pedig az egyedeknek úgy, mint ezek szűkebb tágasb körű egyleteinek kell tulajdonítanunk a jogot: önmaguknak végczélt kitűzhetni, és azután annak elérésére saját belátásukkal felfedezett és szabad önelhatározásukkal választott eszközökkel működni. De akár az egyiket, akár a másikat állítja fel elv gyanánt a szabadelvűség, mindkét esetben lehetetlenné teszi a szabadságot.

Lehetetlenné teszi az első esetben; mert ha nincsen végczélja az embernek, és mégis van joga szabadnak lenni, úgy arra is van joga, hogy nem törődve senkivel és senkinek érdekeivel és jogaival, egyedül saját érdekeinek, önző vágyainak, szeszélyeinek és szenvedélyeinek éljen. Ha a liberalizmusnak eszménye az ilyen állapot, legalább ne gyalázza meg azzal e szent szót: szabadság; hanem nevezze a maga nevében e rémet: féktelenségnek.

Lehetetlenné teszi a második esetben; mert ha az egyedeknek vagy ezek egyleteinek egyenként és külön-külön joguk van, önelveik szerint önmaguknak végczélt kitűzni, és ezen czéljuk valósításához saját véleményüknek eszközeit szabad elhatározásuk szerint használni, nem fog-e az állapot, rang és műveltség, a személyes hajlam, képesség és társadalmi helyzet különfélesége szerint szükségkép száz és ezer féle ellentétes czél támadni? s nem fog-e multhatatlanul beállani ugyanazon állapot, mint az első esetben? ¹⁾

¹⁾ Ezen igazság bővebb megvilágítására megjegyeztük még: hogy ha a

Vagy a szabadelvűség a végcél kitűzését nem tulajdonítja sem egyeseknek, sem ezek egyleteinek, hanem e jogot egyedül az államnak tartja fel, mint a földi hatalom hordnokának és személyesítőjének? De ki vagy mi biztosítja ezen hatalom tulkapásai ellen az egyedek és társulatok szabadságát, s megfordítva mi fog határt szabni, felsőbb tekintély nem létében, a mindenható állam önkényének?

„A jog“, mondják elleneink. Helyes és tökéletesen igaz, de van-e és lehet-e jog Isten nélkül? Erre is igenlőleg felelnek és így okoskodnak: „Ha a jognak eredetét gyökeréig kutatod — mondá helyesen már (Cicero ¹⁾) — úgy származási fáját a természetben fogom neked előmutatni, mert annak nyomozásánál kizárólag csak ez lehet vezérünk“; a jognak kútforrása tehát — mint ezt az egész tudós világ elismeri — az emberi természet: azért mindaz képezi az ember jogát, a mit természete követel és megkíván, ha csak arról önön jószántából le nem mond, azaz: jog mindaz, a mit az emberi természet szükség gyanánt állít elő. Valamint a madárnak például joga van fészket rakni, szállani stb. mert erre természete utalja, ugy az embernek joga van mindarra, a mi természetes szükségéinek kielégítésére kívántatik. — Valamint az állatoknál az ösztön határozott és megmásíthatatlan törvénye alkotja ezek természetét, úgy a szellemi lények sorába helyezett embernek ama benső szellemi és erkölcsi törvénye jelöli ki szükségéit és képezi természetét,

liberalismus elve szerint a szabad önelhatározás, csak akkor képez szabadságot, midőn ez nem csupán az eszközök szabad választására és használására szorítkozik, hanem ha még a cél is önmagának végérvényesen kitűzheti, és pedig nemcsak más hozzánk hasonló lényegektől, hanem Istentől is függetlenül: úgy teljes jogot kell az embernek megszavaznunk arra is, hogy önelhatározásával kijelölt végcéljához vezető uton felmentülő minden akadályt szintoly szabadon és függetlenül eltávolíthasson. De ha ez áll, akkor az én szabadságom éppen úgy, mint valamely társaságnak szabadsága, már céljánál fogva, de még inkább eszközeiben és ezek használata által határozott akadálya lehet egy másik ember, vagy ezek és milliókból alakult társaság céljának, és viszont; ha tehát a szabadság ezt is megengedi feltétlenül s minden emberi és isteni jog ellenére: úgy törvényesen fogjuk megsemmisíteni egymás szabadságát; sőt még azon eset sem lehetetlen, hogy az ember saját magának kitűzött végcélját gyakrabban változtatván, liberalis szabadság által azon helyzetbe juthatna, hogy végcélja tekintetében önmagával jönne összeütközésbe, és saját szabadságát kellene megsemmisítenie. Mily képtelenség!

¹⁾ De legibus, I, 6.

mely minden balandónak szívébe iratott és melyet értelmével fölfog; és mivel ezen törvények által kiszabott szükségekkel, mint öntudatos lény él a mindenségben, a társadalomban, itt is ezek határozzák meg jogait, melyeket tiszteletben kell tartani minden embernek, melyeket elismerni köteles az állam is, mint oly intézmény, melynek legközvetlenebb feladata a magán és nyilvános jogok védelme és biztosítása.

Mindezt elfogadjuk, aláírjuk és megpecsételjük, annál szívesebben, mert ezen igazsággal újabb alkalmat szolgáltat nekünk a liberalismus, a vitatott istennélküli szabadságnak semmiségét nagyobb világosságba helyezni. Azt kérjük ugyanis a szabadelvüségétől, hogy ugyan honnét ered és ki adta az állatoknak az ösztönt, s az embernek a szellemi szükségek törvényét, ha nem az Isten? Talán a véletlen vakeset, vagy a mindenség öntudatlan anyaga? Ha ez, mivel szentesíti és igazolja azt? az emberrel? — és ha az emberi önzés és erkölcsi romlottság oly igazolatlan természetes szükségeket fog felállítani, melyek az erkölcesesél, melyek mások, melyek a társadalom valódi szükségeivel, tehát jogaival is ellenkeznek, kinek nevében fogjuk visszautasítani és költött áljogait kellő értékükre leszállítani? Ezt ugy-e ismét a természet nevében teendjük. Ime a tévkör, melyben a liberalismus kering: „azért van jogom, mert természetem kívánja, és természetem azért kívánja, mert jogom van.“ Ebből ugyan nem fejlődhetik ki más, mint ama szerencsétlen subjectivismus, mely midőn ezt az elvet állítja fel: „légy mindene önmagadnak, különben nem vagy semmi“ — letipor minden természetes jogot, és az embert az erősebb nyers hatalmának és az állam zsarnok mindenhatóságának rabszolgául kiszolgáltatta. — Isten nélkül ez nem is lehet más-kép, az atheismus nem építheti a jogot másra, mint az emberi akarat önkényére, és annak rendelkezésére álló hatalomra, miáltal végelemzésében vagy az államot teszi minden jognak egyedüli kutfejévé, s ahhoz utasít minden embert, hogy ettől magának jogokat kolduljon, vagy jogfosztott pária, akaratnélküli szolga maradjon; vagy pedig felhatalmazza az egyedeket, hogy önön énjük költött érdekszükségei által formált áljogaikat mindenki irányában, ha kell az állam ellenében is, érvényesítsék, azaz kikiáltja a sociális és politikai forradalmat s ezzel nem a szabadságot, hanem a szabadságnak halálát: a féktelenséget.

Ne ámítsa tehát magát senki, a liberalis elmélet, midőn

számításaiból kihagyja Istent és Isten által kitűzött végzélunkat, bár folyton hordja szájában a szabadságot, ezt soha nem léte-sítheti, mert Isten nélkül minden jog, sőt ennek helyes fogalma is elenyészik. Származtassuk bár a jogot az emberi természetből és ennek anyagi vagy erkölcsi szükségeiből, nevezzük azt „élet-retörő gyakorlati igazságnak,” vagy társadalmi szempontból: az értelmes föld lakóknak tényeken alapuló, egymásiránti viszonyát és állását természetes szükségeink szerint szabályozó gyakorlati elvnek: ha a természet e szükségeinek, valamint az emberek kö-zötti viszony és állapotnak igaz voltát az érdekeltek előtt egy nem-csak az embernél magasabb természetű, hanem valóban abszolút lény, t. i. az Isten a lelkiismeret által minden kétségen fölül nem helyezi: nem kelthet semminemű kötelességet vagy kötelességérzetet az emberben és a társadalomban; a hol pedig nincsen kötelesség, ott el kell tűnni minden jognak, és helyet kell adni az önkénynek, a teljes függetlenség barbár önkényének.¹⁾

A világnak minden látható és láthatatlan, anyagi és szellemi eleme nem egyéb, mint az Isten mindenható akaratának okozata, s viszont a mindenségnek nincsen más létoka, mint Istennek tényleges akarata, mely működésében egyedül alanyának tökélyei-től függ és semmi mástól. Ezen mindentató és független isteni akarat, míg a földi lények végtelen sorát a természet mind a három országában a változatlan természeti törvény szükségessége alá rendelte már a teremtés pillanatában, addig legjelesebb s egyszersmind szellemi teremtményét az embert e földi létben is kivette ezen törvény alól, s öntudatos szabadsággal felruházta, midőn nem egyszerű, hanem saját képére és hasonlatosságára te-remtett lélekkel elválaszthatlanul összekapcsolt életre alkotta. — A szabadság tehát az embernek nem testi, hanem szellemi lénye-

¹⁾ Távol legyen tőlünk azt állítani, mintha az állam épen úgy mint a család s általában minden rendes és törvényes társulat, valamint az egyed is, ne képezhetne önmagában véve jogalanyt; azt sem állítjuk, hogy az állam, család stb. nem alkothatna jogokat, hanem igenis azt vitatjuk, hogy az emberi akarat önmagában véve nem képezhet jogforrást, hanem csak Istennek akarata, és az ezáltal alkotott erkölcsi világrend; hogy ezért az emberi akarat által, vagy az államhatalom törvényeivel formált jogok csak azon esetben igazak és érvényesek, ha Istennek akaratával és erkölcsi rendével teljesen megegyeznek, annak mintegy kifolyásai, melyek abból önként következnek; ellenesetben pedig ha t. i. Isten rendelkezéseivel ellenkeznek semmiesek, s mint ilyenek, úgy az álta-luk megengedett cselekmények szabadságát, mint a kirótt kötelességet teljesen felemérsztik.

ges tulajdona, melyet nem önmagától bir, hanem mint Istennek kegyadományát, s melylyel, ennek ezen természeténél fogva, csakis az adományozó szándéka szerint lehet feljogosítva élni; azt csak oly mérvben s annyiban gyakorolhatja, a mennyire Istentől erre meghatalmazást nyert: mert okosan csak föl nem tehető, hogy Isten azért adta volna nekünk a szabadságot, miszerint azzal az ő istensége s szent céljai ellen visszaéljünk. Csak a legisten-telenebb esztelenség állíthatja: hogy Isten azért tűzött ki elének nagyobb, magasabb végeztelt, mint a lelketlen lényeknek, hogy csak azért jelölte ki örök igazságaival az utat is, mely e célunk-hoz vezet, hogy csak azért adta az eszközöket, melyek segélyével ez uton haladhatunk és kell is haladnunk: miszerint ellenkező irányban fejtsük ki tevékenységünket és végeztelünk elérésére önmagunknak lehetetlenné tegyük. — A ki ily örült istenkáromlásra a modern liberalismus talaján még meg nem ért, attól megvárjuk, hogy bevallja, miszerint a szabadságnak az embernél nincs és nem lehet más feladata, mint az embert saját szabadakaratú önelhatározása segélyével az isteni igazság és akarat megismerésére, elfogadására, életét ennek valószínűsítésére indítani, vezetni és arra képesíteni, hogy Istennek szolgálhasson és üdvözülhessen.

Lehet, hogy ez furcsán hangzik a liberális fülnek; lehet, hogy a szabadelvű hirhedt logica ezzel nem akar megbarátkozni, vagy ezen egyszerű igazságot nem képes felfogni, és azt tartja, hogy a kötelességnek semmi köze a szabadsághoz, vagy éppen, hogy a szabadság eszméje ellenkezik a kötelesség fogalmával; de csaiódik: e kettő egymás közt, valamint a joggal is elválaszthatlan ikertestvér, mind a három az isteni akaratnak szüleménye, és együttvéve képez egy egészet: a szabad lény gyakorlati életének magvát.

Valamint a jog szabadság nélkül, és a szabadság jog nélkül nem is képzelhető, s tárgyilag semmis, ugy a jog és szabadság kötelesség nélkül, és a kötelesség jog és szabadság nélkül, oly hamis és tarthatlan tévfogalmak, melyeknek értelmök nincsen.

A kötelesség, bármily szempontból tekintsük, ugy az egyéni mint a társadalmi életben és ennek minden viszonyaiban mindig csak a jog és szabadság körében léphet fel érvényesen, de ezt soha semmi szín alatt tul nem lépheti, ezenkívül nem léte-sülhet. — Vagy lehet-e az kötelesség, a mi nem jogos, a mi nem szabad? tartozik-e bárki is oiyat cselekedni, a mi Istentől kitzűött

végcéljával ellenkezik? és tartozik-e annak tevésétől tartózkodni, a mihez eme célja jogot és szabadságot ad?

A jog és szabadság eszméje már magában foglalja a kötelesség fogalmát; ez amazoknak éltető ereje. Mivé törpülne minden jogunk, minden szabadságunk, ha egy benső erkölcsi erő ránk nem róná egyéni és társadalmi szükség gyanánt a jognak és szabadságnak tényleges gyakorlatát? T-gyük fel, hogy Isten felruházta volna ugyan az embert szabadsággal, ki is jelölte volna jogait, de nem oltott volna lelkébe oly erkölcsi erőt, melylyel jogait és szabadságát érvényesítheti, sem oly erkölcsi szükség, mely őt ezen erőnek gyakorlati kifejtésére önön énjében folytonosan űzi: nem maradna-e a jog és szabadság alanyilag tehetetlen, mozdulatlan, valósíthatatlan? A benső erkölcsi szükség vagy szükségességérzet pedig mi egyéb, mint maga az alanyi kötelesség? hiszen a kötelesség amaz erkölcsi erő, mely az ész által megvilágított és célunkra irányozott szabadakaratunkat gyakorlatilag kifejti, annak életet s irányt ad; ez amaz erkölcsi szükség, mely a szabad lényt jogainak és szabadságának gyakorlására "szabad önelttökélés és választás segélyével indítja, hajtja és ragadja, s így a jog és szabadság tényleges valósulását előidézi. De viszont, a kötelesség mindig és mindenütt magával és magában hordja a jogot és szabadságot, ezek annak létesítői. Képzjük csak, hogy Isten, ki végcélzt tűzött elönkbe, célunkhoz vezető üdvös s absolute helyes és tökéletes törvényekkel kiszabta volna teendőinket, határozottan kijelölte volna azt is, a mit célunk érdekében kerülnünk kell, azaz: tárgyilag meghatározta volna a kötelességet, de egyuttal belénk oltotta volna a célravezető cselekmények tevési, és a célunktól eltávolító cselekmények nemtevési szükségét, vagyis az alanyi kötelességérzetet, azonban nem adott volna jogot és szabadságot ezen kötelességünk szerinti cselekvésre és nemtevésre: lehetne-e legkisebb gyakorlati haszna a kötelességnek, bármily szorosán összeforrna is akaratumkkal, bármily sürgösen követelné is szükségességérzetünk kielégíttetését?

Midőn azonban azt vitatjuk, hogy a szabadság és jog erkölcsi kötelesség nélkül semmi, és hogy a kötelesség szabadság és jog nélkül szintannyi, nem szabad szem elöl tévesztenünk, hogy ezt csak a valódi erkölcsi kötelességről állítjuk; egyedül ez képezi a szabadságnak és jognak kiegészítő részét, és pedig nem azért, mintha a jog és szabadság e kötelességnek, vagy e kötelesség

a jognak és szabadságnak létoka volna, hanem mert mind a három az isteni akaratnak párhuzamos, ugyanazon célban egyelőlvadó eszköze. Mig a szabadság Istennek amaz adománya, mely cselekvésünk és nemtevésünk képességét foglalja magában; mig a jog ezen cselekvésünk és nemtevésünk minőségét, tárgyát, határait szabatosan kijelölő isteni igazságnak és tekintélynek szabálya, addig a köteleesség az isteni gondviselés szellemi erejének és hatalmának befolyása alatt saját énünkben támasztott, s ugy szellemi mint anyagi erőinket és képességünket önelhatározásunk segélyével cselekvésre vagy tevésre indító szellemi rugó, melytől a szabadságnak tevékenysége s a jognak gyakorlata feltételeztetik.

Nem beszélünk itt tehát azon álköteleességekről, melyeket a mai világ minduntalan felállít és végnélkül szaporít, s melyek, mert nem az Istennek akaratára építvők, hanem pusztán emberi akaratból származnak s mert a cselekvésnek és nemtevésnek belső alanyi szükségét külső szükségesség által pótolni lehetetlen, — ha szinte cselekvésre vagy nemtevésre ösztönzik is az embert: soha sem emelkedhetnek fel a valódi köteleesség magaslatára; igazi nevéők mindig csak kényszer marad, mely a jognak és szabadságnak megöloje. — Ezeket tehát jól meg kell különböztetnünk az erkölcsi köteleességtől; a szabadságnak e praktikus és nélkülözhetlen társától, létesítőtől.

A köteleességre nézve ugyanaz áll, a mit feljebb a szabadságra vonatkozólag kifejtettünk, s a mire t. olvasóinkat itt figyelmeztetni el nem mulaszthatjuk, hogy t. i sem egyes ember akaratata, sem bármily kiterjedésű és hatalmu emberi társaságok határozatai, sem végre az egész emberiségnek közmegegyezése saját erkölcsi erejénél fogva nem támaszthat bennünk köteleességet, hanem csak egy legfőbb, legszentebb, legbölcsebb, legigazabb lény: az Isten vagy közvetlen személyes, vagy közvetett megbizottai által tett intézkedéseivel. Nem lehet pedig a pusztá emberi akarat a köteleességnek forrása, mert az folytonos változásnak lévén kitéve, könnyen megeshetnék, hogy a mi ma köteleesség az holnap ennek ellenlábásává változhatnék, s egész életünk hasonló lenne a tengerhez, melyet minden szél hullámvásba hoz; nem lehet továbbá azért, mert ez esetben egy és ugyanazon időben többféle egymást kizáró ellentétes akarat tolakodhatnék köteleesség támasztás céljából lelkiismeretünkbe; nem harmadszor, mivel mint kimutattuk, sem az állam sem más földi hatalom végeztelt nem

tűzhet ki az embernek, a kötelesség pedig épen úgy, mint a szabadság egy biztos végeztelt, s annak ismeretét és elfogadását szükségkép feltételezi; nem végre azért, mivel akkor ugyanannyi külön-különálló, egymástól független erkölcsi tekintélyt kellene elismernünk, a hány kötelességet, holott a jogot és szabadságot kötelességek által biztosító tekintély, ha mindjárt milliók által gyakoroltatnék, csak egy forrásból eredhet, és csak egy legfőbb és absolut hatalomra vezethet vissza.

E pontra nézve a liberálisok egész tábora a leghevesebben ellentmond nekünk, s hivatkozik a családi, polgári, hazafiui, baráti, egyleti stb. kötelességekre, de hát mi mindezeket, s valamennyi emberi viszonyok és állapotok különleges tekintélyeit, és az ezek által támasztott kötelességeket nem tagadjuk, sőt azokat a szabadelvűség bitor megtámadásai, és kényszerré degradáló mérnyletei ellen a szabadság nevében védjük, midőn a pusztán emberi, tehát a modern liberális tekintélyeskedés helyére is, mely bizony egy rangban áll a nullával, mindennemű emberi kötelességek létrehozására ama hatalmas és egyedül igaz tekintélyt, mintegy kölesönözzük Attól, ki a szívek és vesék vizsgálója, ki szabadságunknak önön mindenható hatalmának és szentségének változhatlan s örök törvényeivel kijelölt kötelességeink által határt szabott, kinek minden cselekményeinkért, minden mulasztásainkért számadással tartozunk, és csak azon földi tekintélyt ismerjük el illetékesnek és valódinak, mely Istenünk közvetlen vagy közvetett rendelkezésének kifolyása, s mely, mint ilyen nemcsak az egyes személyek egyéni szabadságának biztosítéka, hanem egyszersmind a társadalmi szabadságnak legbiztosabb záloga; mert ez az, a mi az embereknek egymásközötti és az anyagi világhoz való viszonyában a szabadságot létesíteni és fentartani egyedül és kétségtelenül képes. Szükséges ezt bizonyitanunk? Jól van, megteszszük röviden mind a két pontra nézve.

* * *

Szabadság! . . Ki az, ki érted ne lelkesülne, ki birni ne ohajtana? Hol van a nap alatt oly közönyös halandó, ki a szabadságért ne volna kész síkra szállani? A hatalom és vagyon, a kincs, tisztelet és dicsőség nagy hatást gyakorol az emberi szívre, de hasonlíthatlanul nagyobbat a szabadság. A világtörté-

nelem nagy és tiszteletreméltó alakjai között gyakran találkozunk olyanokkal, kik önként lemondottak a hatalomról, vagyonról és dicsőségről, de sehol, sehol sem akad vizsgaszemünk, sem a világ szinpadáról letűnt népek, sem a most élők ezer milliói között, sem a rabszolgák, sem a kereszténység által civilizált nemzetek soraiban, sehol, sem a palotákban, sem a földalatti viskókban, sem a zárdák, sem a börtönök lakói között, sem az egyenlítő alatt, sem a jegestenger eszkimóinál, sehol sem akadunk oly öntudatos emberre, ki személyes szabadságáról egészen lemondott volna, ki szabadságot magának ne igényelne, ki, midőn módjában vala, annak gyakorlatát elmulasztotta volna. Nagy és véres csatákat vívtak egyes nemzetek a létért, de hasonlíthatlanul nagyobbakat és véresebbeket vívott és vív az emberiség a szabadságért, s nincs talán oly pontja e nagy világnak, mely a szabadsághősök vérével ne volna megszentelve.

Már maga e tapasztalás mindennél legfeltűnőbben igazolja, hogy mindnyájan szabadságra vagyunk teremtve, hogy ősi, természetes és elidegeníthetlen örökség gyanánt bírjuk a szabadságot ugyis, mint osztatlan közvagyon, ugyis, mint kiki személyes tulajdonát, melyet sérteni, korlátozni és elnyomni senkinek és semmi hatalomnak nem áll jogában. Ezen általánosan elismert igazságból sokan azt következtették, miszerint a szabadságnak lényege az, hogy az emberek egymásnak jogait kölcsönösen és feltétlenül tiszteljék; de ezek tévedtek: mert bár arra, hogy mindenki szabad lehessen, elengedhetlenül szükséges ugyan, hogy kinek-kinek joga tiszteletben tartassék, de azért ez még nem szabadság, hanem csupán a szabadságnak az ember és ember közötti viszonya, rende, mely az egyéni szabadság korlátait is kiszabja, s a közszabadság háborítlan élvezetéhez szükséges harmonikus közrendet előállítani van hivatva.

E viszony, mint magától érthető, feltételez különböző jogokat, és ezek különböző aránybani birtoklását; de ezen jogok irányában egyuttal kölcsönös köteleességeket ró mindenkire, mivel különben a szabadság csak kártyavár leendene, mely minden legkisebb ellenakarat fuvallatára összeroskadna vagy a mi még rosszabb, folytonos és soha meg nem szűnő szenvedélyes küzdelmet nyitna meg.

Ez mind igaz; de az a nagy kérdés: ki fogja megszabni és végérvényesen meghatározni kinek-kinek jogait, ki vagy mi fogja az embert indítani arra, hogy minden embertársának jogait elis-

merje, és szent kötelességének tartsa az idegen jogok feltétlen tiszteletét? Pusztán a szabadakarat? — Oh de ez magára hagyatva az önzés és szenvedély hatalma alatt áll, s míg saját éniének jogait végtelenig sokasítja, addig az idegen jogokat mindig szűkebb térre szorítja, sőt ha szerét teheti, tulteszi magát minden jagon. Az ész? Ez is folytonos harezban áll az igazsággal és joggal; s ha évezredekem keresztül jogot jogra halmozott, ezt csak azért tette, hogy azokat egy szeszélyes pillanatban megdönthesse; képes lesz-e tehát ez valahára a feltevések tömkelegéből kimenteni az elidegeníthetlen jogokat? s ha igen, birhat-e oly befolyással az emberiség ezerféle gondolkozású egyedeire, hogy felállított jogait ezek ellenében megmentse újabb jogelméletek lázadásától? Az emberi törvény és hatalom? De van-e, volt-e vagy lesz-e oly emberi törvény, melyet az emberi ész ki nem játszhatna? van-e olyan emberi hatalom, mely a szabadakarat visszaélései ellen mindenütt áthatlan korlátokat emelhetne? De talán a becsület vagy a félelem? S akinek fogalma sincsen a becsületről, akinek nincsen mitől félni e világon, az ellen mivel oltalmazuk meg a szabadságot? Bármennyire törjük is szegény fejünket, nem találunk olyan lényt a teremtmények között, ki természeténél vagy állásánál fogva képes lenne határozott és végérvényes jogkört vonni, nem mondjuk minden, hanem csak egyikét ember körül, ki csak a legvilágosabb kötelességek általános elismerését eszközölhetné; hol lehetjük fel tehát és hol keressük amaz erkölcsi hatalmat, mely előtt meg kell hajolni minden embernek, mely visszautasíthatlanul kijelöli mindenki jogait, azoknak érvényt is tud szerezni, azokat megvédeni is képes? hol van ama tekintély és ki az, aki a jogok és kötelességek igazságos rendezésével a szabadságot életbe léptetni hivatva van?

Mi, mint már mondtuk, ismerünk egy ily tekintélyt és ez a legbőlesebb, legigazabb, mindenható Isten, az égnek, a földnek teremője, ura és korlátlan királya. De hát Ő jön le a földre rendet csinálni? Ő szabja ki jogainkat? Ő mérje ki kötelességeinket?

Igen, és Ő le is jött e földre személyesen, a Jézus Krisztusban, Ő szent tanaival és törvényeivel oly pontosan és világosan, oly csalatkozhatatlanul jelölte ki minden jogainkat és kötelességeinket, hogy ezekre nézve többé semmi kétség nem támadhat; Ő oly igazsággal és hatalommal szentesítette e tanait és törvényeit, melyet semmi emberi fortély, semmi emberi hatalom büntetlenül

ki nem játszhat, és ez által oly szabatosan kiszabta egyéni és társadalmi szabadságunkat a legkisebb részletekig, hogy ezen immár semmi javítani és tökéletesíteni való nem maradt, és hogy az emberi bölcseségnek nincs egyéb teendője, mint a szabadságunkat biztosító tökéletességnek e netovábbját csodálkozás és imádással vegyült hálával magáévá tenni, és élete minden viszonyaira, minden ügyeire lelkiismeretesen alkalmazni.

Hogy pedig ezen szabadság és annak rende állandóan és minden időben egész a világ végzetéig változatlanul megmaradjon közöttünk, és minden népet és nemzedéket boldogítson: szabadságot biztosító tanainak és törvényeinek hirdetésével s minden ügyeinkre és viszonyainkra való helyes alkalmazásával bizonyos választott embereket bizott meg, kik immár nem saját tudományuk, itéletük és bölcseségük, nem saját érdekeik; hanem egyedül az Ő isteni szándékai, az Ő isteni akarata, az Ő isteni rende szerint mindenki jogait és kötelességeit, mindenkinek szabadságát szabályozzák; rendelt embereket, kik az emberi észnek és akaratnak, minden emberi törvénynek és hatalomnak irányt adjanak, nem saját nézeteik és véleményeikkel, hanem az Ő örök és a Szentlélek által fentartott igazságai szerint; rendelt embereket, kiknek feladatukká tette, hogyha a szükség úgy kívánná, még a földi hatalom, erőszak és törvény ellenében is rettenthetetlenül, sőt saját életük és vérük feláldozásával is védelmezzék az emberi jogokat és kötelességeket, hogy fentartsák azon egyedül igazi szabadságunkat, melyet, mint értelemmel és szabadakarattal felruházott szellemi lények, végcélunk tekintetéből tőle elidegeníthetetlen tulajdon gyanánt nyertünk.

Igy gondoskodott Isten szabadságunkról: saját hatalmát, bölcsességét, igazságát kölesönözte a világnak, azt bizonyos személyekhez kötötte, azt képviselőire; az apostolokra és ezek utódaira átruházta, hogy ezek eme erkölcsi hatalommal, az ő nevében és megbízása erejénél fogva, megalapítsák tévmentesen, és rendezzék csalatkozhatatlanul az emberi jogot és kötelességet ez életben, annak minden mozzanatait, minden nyilvánulásait, minden alakja- és viszonyában.

Ezen Istentől az emberekre ruházott erkölcsi hatalmat nevezük erkölcsi vagy egyházi tekintélynek.

Ehhez miután az ember nem pusztán szellemi lény, hanem mint testből álló teremtmény az anyagi világnak is polgára, miután e földi életben erkölcsi érdekei mellett anyagi szükségéi is

vannak, — segítőtársul több más tekintélyt is rendelt az Isten, melyeknek hivatása ezen erkölcsi tekintély által kijelölt jogainkat és kötelességeinket a polgári és családi életben, szinte az Istentől nyert, de természetes és anyagi eszközökkel s hatalommal az emberi társadalom minden rétegeiben külsőleg érvényre emelni, és az emberi önkény, erőszak és tévely ellenében biztosítani; mivére az államra a legfőbb politikai, egy-egy országot vagy nemzetet átkaroló, a családfőre pedig a családi, pusztán egy-egy háznépre kiterjedő, és tisztán anyagi ügyekre nézve közvetlen és független, az erkölcsi és szellemiekre nézve pedig közvetett, az egyházi tekintély vezetése és utmutatása mellett rendező hatalmat ruházott. — Így támadt közöttünk az állami és családi tekintély.

Most már három törvényes tekintély áll előttünk, mindenkinek megvan saját területe, hivatása és hatásköre, — Istennek imádandó bölcsesége ezeket külalakukban egymástól különválasztotta, más-más személyekre bízta; de mivel mind a három hatalmát Istentől veszi, mivel valamennyinek egy és ugyanazon cél képezi létokát, mert mindannyinak feladata az ember földi és örök boldogításában összpontosul: szükségképen együvé kell munkálkodniok, s egymást kölcsönösen támogatva, egy nyomon kell haladniok; mi hogy fenakadás nélkül megtörténhessék, valamelyiknek át kell vennie a vezéri rendező és irányadó szerepet, egynek a másik kettő irányában is tekintélyre kell vergődni.

Melyik legyen az, nem nehéz meghatározni. — Mint-hogy a közvetlen meghatalmazott mindig felette áll a közvetve megbízottnak, a természetfeletti a természetesnek, a mennyei a földinek, az erkölcsi az anyaginak épen úgy, mint a lélek a testnek, vagy a földi élet az örökkévalónak: józanul csakis az erkölcsinek ítélhetjük oda az elsőséget, csak Isten anyaszentegyházának tulajdoníthatjuk a főlényt, mely annak az állam és család minden ügyeiben, melyek az erkölcsöt érintik, döntő befolyást biztosít; mely az államnak és családnak minden intézkedéseit, melyek az erkölccsel és végczélunkkal közelebbi vagy távolabbi összefüggésben és viszonyban állanak, ítéletének alárendeli; mely az államtól és családtól megkívánja, hogy magát az egyháznak, mint legfőbb tekintélynek az erkölcs dolgaiban teljesen alávéssze, s minden idevágó intézményei, rendeletei- és törvényeiben annak elvehez, tanaihoz és parancsaihoz alkalmazkodjék. Az egyházi tekintély tehát tekintélye minden más tekintélynek, az államha-

talom a családfe tekintélyének is; ez ama legfőbb, Istentől származó földi hatalom, mely az egész emberiségnek, az államoknak, társulatoknak és családoknak jogait és kötelességeit az egész életet átkaroló hit- és erkölcstanával, isteni törvényeivel erkölcsileg szentesíti, s mely ez által minden emberi szabadságnak legfőbb, legmagasb bizonyítéka mindaddig, míg az emberi ész és akarat fel nem lázad ellene s fel nem mondja neki a tiszteletet és engedelmességet. De csakis addig, mert aki akár egyenesen e tekintélynek, akár az általa szentesített jognak és kötelességnek, akár az ezeket és ezekhez ragaszkodó, szorgalmazó hatalomnak ellentáll: Isten rendelkezésének szegül ellene (Rom. 13. 2.), és legyen az azután magánember, családfe vagy az államhatalom hordnoka, legyen maga az állam; mert ily föllépésével lerontja a valódi jogot és szent kötelességet: romhalmazba dönti a szabadságot is, s ennek romjaira az önkény és zsarnokság maszlagos nadragulyáját ülteti, a forradalom mérges kígyóit, a socialdemokrata commune gyilkos basilikusát szállásolja be, melyeknek azután sem az egyházi, sem az állami, sem a családi tekintély többé nem ura, melyek a tévely és bűn szolgálásába hajtják az embert, s végre a nyers erőnek rabjává teszik.

Mit mondjunk ezek után azoknak, kik általában véve minden tekintélyt, de különösen az egyházit gyűlölik és azt ama rossz hirbe akarják hozni, mintha a szabadságnak halálos ellensége volna? Elég lesz-e Bossuet eme szavait intéznünk hozzájuk: „Ha valamely folyamat partjain töltésekkel ellátunk, nehogy medréből kilépjen és a sikságot etöntse, ezzel nem akadályozzuk meg folyását, sőt inkább lehetővé teszszük, hogy medrében nyugodtan hömpölyögjön, és természetes irányát nagyobb biztonsággal megtarthassa; és ha ugyanezt teszszük a tekintély segélyével a szabadsággal, ez nem válnék ennek javára?”

Ez mind kevés a mai liberalismusnak, mely bár mindig szájában hordja e népet és szabadságot, hallani sem akar a tekintélyről, s ha csak füleit érinti e szónak hangja, azonnal elveszti nyugalmát, s haragtól zajló keble minden epéjét önti ki ellene. De ne vesztegessük a szabadságnak ezen átkára a szert, hiszen attól, a ki kötelességet nem ismer és ismerni nem akar, a ki a szabadságot nemcsak az igazra, jóra és szabadra, hanem a hazudságra, rosszra és nemszabadra is kívánja kiterjeszteni, nem várhatunk egyebet; annak a tekintély, mely oly szoros kapcsolatban áll a kötelességgel, mint az ok az okozattal, mely oly joga-

kat alapít meg végérvényesen, melyeket emberi akarat és önkény soha le nem ronthat, és mely az igaznak elismerését, a jónak gyakorlatát, a jognak tiszteletét parancsolja, ezek ellenkezőjét pedig tiltja — nyomasztó teher s elviselhetlen zsarnokság oly formán, mint a lelketlen uszorásnak az uszoratórvény, mely zsarolásokainak korlátokat szabván, önkénye ellenében a polgárok zömének szabadságát védelmezi. Nem fojthatjuk el azonban keblünk mély aggodalmát, mely mindig eltölt, valahányszor eszünkbe jut a liberalizmusnak e jellemző fogása, mely azt mondja nekünk, hogy e gyönyörűségecses mákvirág, mely pipaesszínével immár elbájolta a világot, sokat ígérő csalárd és kárhuzatos elveivel mákonyt nyújt a népnek, hogy majd ha ettől mély álomba merülendnek a nemzetek, megfoszthassa őket, ha ugyan még meg nem fosztotta, minden szabadságuktól.

Ez ez nem gyanusítás uraim! nem, hiszen tudjuk, hogy az első szabadelvű nemzetgyűlés nem elégedett meg azzal, hogy elvetette a tekintélyt s ebből származó szent jogokat, hanem egyuttal 17 pontban kikiáltotta az új, eddig soha nem hallott, s a tekintélytől független emberi jogot; tudjuk azt is, hogy ezen emberi jogok, valahányszor csak uralomra vergődtek, mindannyiszor hóhérai lőnek egyesek s egész nemzetek szabadságának, — sőt életének, hogy egész országokat a legrémesebb zsarnokság és a legiszonyubb szolgaság igájába törték, melyből ha ismét kiszabadultak, egyedül a tekintély hatalmának köszönhetik; ez volt megváltójuk.

Ez nem gyanusítás, nem, vagy ha az, magyarázza meg nekünk a liberalizmus, honnét van az, hogy minél liberalisabb valamely ország kormánya, annál több szabadságot vesz magának a fejedelem, az egyház, vallás és család, a polgárok és hivek szabadságának korlátozására, sőt elnyomására? fejtse meg, mi az oka annak, hogy a mai szabadelvű nemzetgyűlések munkája nem egyéb folytonos törvénytárgyalásnál? miért kell az európai kormányoknak annyi katonaságot, oly óriási állandó hadsereget tartani, mióta a liberalizmus lábra kapott? miért elégtelen a megkettőztetett rendőrség a személy- és vagyonbiztonság fentartására? miért szaporodnak mindenütt végtelenig a bünyfenyítő vizsgálatok? Talán mindez annak a jele, hogy a jók, az igazak, a becsületesek nagyobb, szebb szabadságot élveznek, mint valaha? vagy ez csak a jövő szabadságnak záloga? Bizony, bizony nem lesz benne kö-

szönet, azon egyszerű oknál fogva, mert ha a szabadságnál a tekintély által felélesztett és ápolt erkölcsi kötelességérzetet, liberális elvek szerint pusztá kényszerrel pótoljuk, a mai beszédmóddal élve, szolgálatot teszünk ugyan a szabadságnak, de olyan szolgálatot, mint ama hordár tett az őtet felfogadó uri embernek, kit saját lakásán egész bravourral lerevolverezett.

Ezekre nézve azt az ellenvetést kockáztatja a modern liberális anyagelvűség, hogy csupán az erkölcsi téren mozgunk, és az emberek az anyagi külvilághoz való viszonyát kifejeztettük számításainkból. Ilyen ellenvetés nem érdemel ugyan figyelmet, mert hiszen nem égi, hanem földi szabadság képezi jelen tanulmányunk tárgyát, s figyelmes olvasónk meggyőződhetett arról, hogy az embert és emberi társadalmat úgy vettük, a mint van, t. i. mint az anyagi külvilághoz is tartozót, mint ennek legelső, legnemesebb rendező és kormányzó elemét: no de tárgyunknak ez oldalról tüzetes kidomborítására is szánunk még néhány percet.

Ha az embernek és emberi szabadságnak az anyagi külvilághoz való viszonyát akarjuk meghatározni, csak vissza kell mennünk a természetes világ genesiséhez, és tisztában leszünk.

Midőn Isten az embert teremtette, ugyanakkor át is adta neki a földet, hatalma alá vetette azt a legutolsó parányig, hogy annak minden élő és élettelen teremtményeivel és elemeivel tehetősége szerint szabadon rendelkezék, mint azok teljhatalmu ura; (Gen. I. 28—30) de nem czél és ész nélkül, hanem okosan és czélja követelményeihez mérten. Az ember azután csakhamar teljesedni látta magán teremtőjének emez áldását: „növekedjetek, sokasodjatok és töltsétek be az egész földet“ (Gen. I. 28) s rohamosan benépesedett egyik sarkától a másikig e világ, s ma nem találunk oly zordon kietlen földrészt, melyen emberi lakok, sátrak, vagy legalább nyomok hiányzanának.

Ez az emberiség jelen állása, mely az első ember és az anyagi világ közötti viszonyon semmit sem változtatott. — Ezermilliót túlhaladó számban élünk e földön, és birjuk azt úgy, mint Ádám, urai vagyunk az egész földnek, és a föld czéljaink elérésére szolgál nekünk is, mint egykor ősapánknak. Nem tagadja ezt az Isten hitét és ezzel a teremtést elvető hitetlen liberalismus sem, ebből tehát bizvást kiindulhatunk a tárgyunkat érintő eme két kérdés megfjtésére: a) milyen viszonyban áll az anyagi külvilág

az ember szabadságához, és b) milyen arányban gyakorolhatják egyes egyedek és ezek társulatai a külvilág javaival szabadságukat?

* * *

A szabadság meghatározásánál és megfejtésénél azon eredményre jutottunk, hogy a szabadságnak alanya: értelemmel és szabadakarattal felruházott szellemi lény e földön tehát egyedül az ember; hogy célja a boldogság és üdvösség; tárgya minden emberi cselekmény, melyet szabadönelhatározás hoz létre; eszközei az igazság, isteni akarat és malaszt; hogy végre létesítője és fentartója a tekintély, mely érvényes jogokat és kötelességeket szab; de mindezen eszközök, tényezők s részben a tárgy és szellemi képességek, erkölcsi erők és tények, melyek az anyagi világban az anyag segélye nélkül nem nyilvánulhatnak, s bármennyire tökéletesek legyenek is, bármily tényleges volna működésük, anyag hozzájárulása nélkül nem léteznek gyanánt tűnnek fel a külvilágban csak úgy, mint valamely testtel nem bíró tiszta lélek; miből önként következik, hogy minden léleknek, tehát az embernek is, hogy hatást gyakorolhasson az anyagra, szoros összeköttetésbe kell jönnie bizonyos anyaggal, melyben szellemi, erkölcsi erőt az anyaggal szemben az önön énjével azonosított test által és ennek természetes képességével a külvilágban kifejthesse.

Az emberi lélek egyedül emberi testtel léphet ily szoros, s látható személyt képző összeköttetésbe, és pedig, mint tudjuk, nem akármely emberi testtel, hanem egyedül azzal, melyet neki Isten jósága ideiglenesen adott a végre, hogy az szabadságának külső gyakorlatánál eszköze legyen, és külső cselekményekre képesítse. De e külső cselekményeknek tárgya nem lehet más, mint az emberi hatalom alá rendelt külvilágnak, magában véve érzéketlen, holt és öntudatlan anyaga, azért ugyanennek kell lenni az ember külszabadsága anyagának is, melyet teste segélyével a léleknek önelhatározásai szerint mozgásba hoz, mintegy megelevenít és céljaira fordít, még pedig nemcsak földi és részleges, hanem szellemi és végecéljára is. Ezért helyezte Isten az embert e világra, ezért alkotta nem pusztán szellemi, hanem egyszersmind anyagi lénynek, ezért adott halhatatlan lelkünknek halandó testet.

Igen, de ha a külvilágnak azon része, mely az ember hatalma alá helyezettett, holt anyaga az erkölcsi szabadság tárgyának, azaz öntudatos cselekményeinknek — mit tagadni nem lehet, és

ha ez csupán az emberi szabadakaratból eredő emberi cselekmények által lép a szabadság körébe és csak így nyer értéket: úgy az anyagnak az emberi szabadságban csupán szenvedő szerep jutott, és soha cselekvő részt abban nem vehet; úgy az anyag semmi tényleges befolyást nem gyakorolhat önelhatározásunkra, hanem csak nemlegest. Az anyagnak szabadságunkhoz való viszonyát egyedül szabad öneltekülésünk cselekményei létesítik, időmitják és szabályozzák, s minden anyag csupán általunk és énünk elhatározásai által, de saját tényleges hozzájárulása nélkül vonatik a szabadságunk keretébe; mivel pedig önelhatározásunkat, szabad cselekményeinket és ezek összességéből alakult szabadságunkat jogaink és kötelességeink kijelölésével a tekintély szabályozza: tehát az anyagnak, a földi javaknak hozzánk való viszonyát, ezek birtoklási arányát is csak ugyanazon tekintély, szinte az általa kiszabott jog és kötelesség szerint szabályozhatja.

Vonjuk le ebből a következtetést és birni fogjuk a második kérdésnek megfejtését.

Az egész föld minden javaival kétségenkívül az emberi nem tulajdona, ennek minden egyes tagja születése pillanatától halála percezig, természetes egyéni és társadalmi szükségeinek megfelelő igényt tarthat a világ minden javaihoz; de ebből nem az következik, mintha minden embernek és minden emberi társulatnak, szabadságánál fogva korlátlan joga volna az egész világhoz, vagy mindama anyagi jóhoz, minek előtte becsé és értéke van, mit szemé-szája megkíván; hanem igenis az, hogy minden embernek e tekintetben abban áll szabadsága, hogy képességeit és erőit saját önelhatározása szerint, de a tekintély által kijelölt végczélja, továbbá jogai és kötelességei számbavételével, oly cselekvésre vagy nemtevésre fordítja, melylyel az általa okosan választott tárgy, birtok és élvezet tulajdonává válhatik, vagy melylyel a már birtokában levő anyagi jót magának továbbra is biztosíthatja. Mi czímen tarthatna is jogos igényt az egyes ember, vagy valamely szűkebb emberi társaság az egész világhoz? talán anyagi szükségeinknél és ezeknek megfelelő jogainknál, kötelességeinknél fogva? Igaz, hogy ezek határozzák meg az anyagi javak iránti szabadságunkat, de mert jogaink, kötelességeink és szükségünk nem a mi személyes igényeinkből származnak, hanem egy fölötünk álló, az egész mindenséget rendező legfőbb hatalomtól; nem ezek alkalmazkodnak a mi igényeinkhez, hanem igényeinknek,

kell ama jogainkhoz, kötelességeinkhez és szükségégeinkhez alkalmazkodni, melyeket nekünk a legbölcsebb isteni gondviselés kijelölt és meghatalmazottai által velünk közölt. A földi javak azért csak oly mérvben képezhetik szabadságunk anyagát, a mennyit azokból természetes uton nekünk Isten kimért; és csak azon határig terjed azoknak önelhatározásunk általi kezelése, használata és élvezete, melyet nekünk kötelességeinknek, végcélunk, önmagunk és embertársaink iránti kötelességeinknek erkölcsi törvénye felállít. — Hogyanis erőszakolhatnánk a szabadság eszméjének körébe olyan földi javakat és élvezeteket, melyek nem a szabadságnak, hanem az önkénynek eszközei? miképen illeszthetnénk be a gyakorlati szabadság mivoltába oly anyagot, melyhez semmi jogunk, s mit erkölcsi kötelességünk tilt oda bevonni? Ez teljes lehetetlen, mert ha ilyesmire vállalkozunk, nem ugyan a földnek érzéketlen vagy öntudatlan javai, melyek önmagunkban véve teljesen közömbösek, sem ezek természetes tulajdonai, melyeknek nincsen semmi erkölcsi oldaluk, de a mi cselekvésünk, mint olyan, mely jogainkkal, kötelességeinkkel és célunkkal ellentétben áll, képzelt szabadságunkat a jogtalanság és bűn szolgaságává változtatja, mely a mellett még mások iránti kényuralmat foglal magában. Vagy a ki gyakorlati szabadságát azon anyagi javakra is kiterjeszti, melyek ugyan az emberiség köztulajdonát képezik, de nem az ő személyes birtokát; aki oly élvezetek szerzésére használja szabadságát, melyek mások jogainak, kötelességeinek, valódi szükségének vagy pedig a jó erkölcsnek sérelme nélkül meg nem szerezhetők: vajjon az nem élne vissza szabadságával? Ezen állítólagos szabad cselekményei, azért, mert önelhatározásából erednek, nem viselnék magukon az önkény és erőszak jellegét? és a föld ama java, melyet ily cselekmény által magáévá tenne az ember, nem jönne ellenséges és kiengesztelhetetlen viszonyba a szabadsággal?

Tekintély nélkül tehát nincsen és nem lehet az anyagi javak élvezetében sem valódi szabadság. Ha Isten e téren is nem szabott volna rendet, nem osztana jogot, nem jelölne ki kötelességeket; az embernek testi szabadsága csak álom volna, melynek karjain szükségkép az erősebbnek szolgaságába kerülne, ki azután a föld javaihoz való minden jogaitól megfoszthatná, sőt az anyagi világból is kiszoríthatná.

Nehogy ez bekövetkezzék, Istenünk e tekintetben is gondos-

kodott szabadságunkról, annak létesítése és fentartása czéljából oly rendszabályokat adott, melyek kinek kinek anyagi jólétét, ahhoz való igényeit biztosítják, melyek a külvilághoz való viszonyát rendezik és idevonatkozó szabad önelhatározásának kellő tért engednek. Ki nem ismerné ezeket? hiszen azon Istentől rendelt erkölcsi hatalom vagy tekintély, melyet anyaszentegyháznak nevezünk, „Istennek tizparancsá“-ban a 4-iktől kezdve, de különösen a 7-ik és 10-ikben mindenütt hirdeti a világnak s katekizmusaiiban oly érthetően, oly gyakorlatilag magyarázza, hogy valóban a legsötétebb elfogultság vagy tévely éjjelében bolyong az, a ki be nem látja, hogy anyagi ügyeinkben csak akkor fog felviradni a szabadság hajnala, ha ezen törvényeket a fejedelmek, kormányok, törvényhozások, bírák, az egész nemzet lelkiismeretesen megtartja, és mindenki ahhoz szabja cselekményeit, egész életét.

Mit mond ehhez a modern liberalismus? A praktikus elvek ezen tömkelege más utat nyit az ember e nembeli szabadságának is. — „Amit nem akarsz magadnak, azt ne tedd embertársadnak“ ; — „ne lopj“ ; — felebarátodnak se házát se mezejét, se szamarát, se egyébnemü jószágát ne kívánjad,“ — ezen és ezekhez hasonló isteni parancsok a liberális elvek szerint a sötét közép-korba való, elavult és inpractikus szabályok, melyeket a baladás és felvilágosodás diéső elveivel kell feleserélni. A commune és communismus, az internationale és socialdemokratia, valamint a szabadság, egyenlőség, testvériségnek szájhőse : a szabadkőművesség, a liberalismusnak színe-javát képező ugyanannyi hadseregei, századunknak ezen szenyfoltjai, majdnem kivétel nélkül, egész megvetéssel sőt irtózáttal fordultak el az ilyen parancsoktól, és azokat egész ellenkezőkkel pótolják ; majd jobbmóduaknak tisztességes munkával és véres veritékkel szerzett igaz és szent vagyonában akarnak a szabadság nevében osztozni ; majd hasonló ezimen egyenlőséget kiáltanak ki a vagyonban, élvezetben és kényelemben ; majd ismét az államhatalom kezébe akarják varázsolni minden magtárnak, minden pénzes ládának kulesát ; majd megint . . . de ki tudná előszámolni a tisztességes csalások, lopások, sikkasztások, zsarolások és rablások minden nemét, melyet liberális korunk a szabadság czíme alatt már napvilágra hozott, sőt némely külországokban törvényesített?

Megengedjük, hogy ezen és ezekhez hasonló liberális elvek hasznot ígérnek bizonyos anyagilag és erkölcsileg bukott embereknek,

kiknek ez életben már nincsen semmi veszteni valójuk; de hogy az istentelenség ezen kinövései a szabadsággal valami összekötetésben vagy rokonságban állanának, azt csak az állíthatja, ki a szabadságot az abszolút függetlenséggel és korlátot nem ismerő önkénnyel felcserélte. Ez nem egyéb, mint társadalmi forradalom, mely rablánczot csörget minden szabadságnak. Nem mi, hanem a népek és nemzetek jajai, a gyengék könyei, a bátrak kardcsörgése, a leghivebb polgárok mély sohajai, a jószivűek aggodalma, a szilaj természetűek káromlásai igazolják ezt; mihez nagy-szerű bizonyítványt szolgáltat az általános elkeseredés, elégtelenség, zúgolódás és lázas mozgalom, melyek, mint a messziről jövő vihar rémes zúgása pusztulást, a szabadság pusztulását, hirdetik. — A ki szelet vet, vihart fog aratni.

* * *

Ezzel, ugy vélem, eléggé megjelöltük a szabadság ügyében elfoglalt álláspontunkat; de mielőtt áttérnénk tulajdonképi tárgyunkra, hasonlót kell még tennünk a vallást illetőleg.

II.

A vallás.

A vallás szükséges, elidegeníthetetlen és kiirthatatlan tulajdona lelkünknek. Józan ember nincs és nem lehet vallás nélkül, vagy ha igen, akkor nem ember. Nem lehet, mert bármennyire küzd is valakinek büszkesége, eszélytelen hiúsága és nevetséges fölfuvalkodása, vagy pedig rossz lelkiismerete, önző szenvedélye, elfásultsága és gonoszsága minden vallási gondolat és érzelem ellen, az mindaddig nem érhet célzt, míg elméje nem vesztí el rugékonyságát, mely megállapodhatatlanul alkot magának következtetéseket és lehozásokat szakadatlan sorban, mindaddig, míg szíve a szép, jó és igaz iránti fogékonysággal bír. Az elnyomott, elméből kiüzött vallási gondolat, a szívből kitaszított vallási érzélem, közvetlen vagy közvetett uton, eszmetársítás által vagy a külvilág szemléletéből, ismét bemenetelt talál a lélek legbensőbb, legtitkosabb szentélyébe, s új és új vallási érzelmeket költ a szív legrejtekebb redői között.

A mit Plutarch e szavaival kifejezett: találhatunk városokat falak nélkül, iskolák, törvények, pénz, betű és írás nélkül, de népet Isten, vallás, imádság és szertartások nélkül soha senki nem látott, azt nem csak Cicero erősíti meg, midőn állítja, hogy „nincsen oly műveletlen ember, nem is volt oly vad nép, mely habár nem tudja, minő Istennek kell lenni, de ne tudná azt, hogy valaminőnek kell lenni;“ azt nemcsak minden idők tapasztalása igazolja, hanem kivétel nélkül vallják még a vallás ellen bölcselkedő és dicsőségüket az istentagadásban kereső hitetlen bölcsészek is; mert ezek, ha megtagadják is az egy, élő, igaz személyes Istent, más, az ő bölcsességüknek megfelelő hamis istenséget bál-

ványt állítanak fel ¹⁾ különböző nevezetek alatt; legalább eddig még nem találkozott oly bölcész, ki a létet, a világot létok nélkül tudta volna felfogni: s e létok, nevezzék azt őserőnek, őstermészetnek, ősanynak, ősemminek vagy bárminek másnak, az ő Istenük, valóságuknak legfőbb lénye. Ezt teszik, és a személyes Isten megtagadása után ezt tenniök is kell még a nihilismus, pantheismus, rationalismus és realismus minden képviselőinek Hegelig, Lange, Hartmann, Spencer, Herbart-ig, kinek e tekintetben tanítványa a nagyhirű John Tyndall 1874-ki augusztus 20-án a „British Association“-nak Belfastban tartott gyűlésén ezeket mondá: „az embernek kell lenni valóságának, mert érzi szükségét annak, hogy (természetes) ismereteinek körét túl kell lépnie“; ²⁾ mivel Spencer szerint, kivel a keresztény bölcészlet és theologia e pontban teljesen egyetért — „a világmindenség talányának tudata az ősembernek és a civilizatio emberének elméjére mintegy ráerőszakolja e gondolatokat: mi ez? és honnét származik? „Már pedig e kérdések magokban foglalják a vallás legelső elemét, mert bármit fejtsen is meg az ember e kérdéseket, vagy ha mindjárt azt tartja is Spencerrel, hogy e kérdések helyesen meg nem fejthetők, mégis támad lelkében egy sejtelemszerű véleménynek homályos képe, melyben egy magánál mérhetlenül nagyobb, hatalmasabb, bölcsőbb lényt ismer fel, s ha azt felismerte, bizonyos viszonyba lép vele, bizonyos érzelmeket köt hozzá, azaz: van némi vallása. Ez nem is megy oly nehezen,

¹⁾ Köztudomásu dolog, hogy még e hitetlen bölcészek is nagyrészen kivált halálos ágyukon, beismerték a személyes örök Istennek, igaz bírónak létét ismeretes például, mily körülmények között halt meg Voltaire; tudjuk Schopenhauer-ról, hogy utolsó betegségének kinjaitól gyötörtetve, nem egyszer így kiáltott fel: „Istenem! Istenem!“ és midőn orvosa e feletti csodálkozásában ezen kérdést intézé hozzá: „hát az ön philosophiájában is létezik Isten?“ így felelt: „az én bölcészetem a fájdalomak közt Isten nélkül elégtelen s ennek ha egészségemet visszanyerem, ennek másképen kell lennie.“ (Janssen, Zeit- und Lebensbilder.) De tudjuk azt is, hogy még a hirhedt Strausz is többször nyilvánosan kimutatta, miszerint az ő istentagadása ellenkezik lelke benső követelményével. Így midőn testvérje sirja felett „magasabb kézről“ beszélt „mely életet ad“; felhívta a gyászoló rokonságot; „adjanak hálát a magasabb gondviselésnek, mely fölöttünk uralodik, s mely nekünk annyi jót ajándékozott.“ Más alkalommal egy barátjának temetésén pedig arra kérte gyászbeszédében a jelenlevőket: tartsák meg emlékükből a jó barátot, míg maguk is átmennek azon szellemvilágba, hová most könyes szemekkel tekintenek a távozó után (Strausz Kleine Schriften.)

²⁾ Der Materialismus in England, deutsch v. Lehmann. Berlin 1876.

mint sokan gondolják, az ember ismereti és következtetési tehetősége szinte erővel viszi az Istennek illetően megismerésére a józan elmét még a legvadabb népeknél is, — vagy mint Humbolt magát kifejezi: „a természetterők egységének, és az érzékit az érzékenföülivel összekötő titkos köteléknek bizonyos borzalmas érzete, mint saját utazásaimban tapasztaltam, kétségenkívül megvan még a vad népeknél is.“¹⁾

Akadtak ugyan oly liberális tudósok, kik — mint egykoron Ammianus Marcellinus a hunnokról — azt állították különböző vad népekről, hogy Istennek semmi legkisebb ismeretével sem bírnak; de még eddig mindig kitünt, hogy az ilyen állítások vagy a nyelvismeret hiányából származtak, vagy a körülmények helytelen megítéléséből eredő tévedéseken alapultak; mivel a későbbi utazók azon népeknél is akadtak az istenitisztelel nyomaira, melyektől az említett tudósok az Istennek ismeretét teljesen megtagadták.²⁾

Eddig pl. azt hitte a tudós világ, hogy az ausztráliai négeknek semmi fogalmuk, semmi sejtelmük sincsen Istenről, s ime Ridley nevű angol 1872-ben felfedezte, hogy ezek is ismernek egy legfőbb lényt, azt „Baia-mae“ névvel jelölik, a mindenség teremtőjének tartják, neki örökkévalóságot, mindenhatóságot és végeitlen jóságot tulajdonítanak, és szavát a menydörgésben vélik hallani.

Az eddigi idevágó kutatások általános eredményét így írja le Taylor: „azon állítás, mintha vallásnélküli nyers nemzetek is léteznének, ámbár elméletileg éppen nem lehetetlen, s talán tényleg is igaz, még eddig nem vala beigazolható oly kielégítő bizonylatokkal, milyeneket ilyen kivételes ügyeknél kivánni fel vagyunk jogosítva. — Nem ritka dolog, hogy valamely író, ki általános kifejezésekkel azt állítja, hogy e vagy ama vad népnél semminemű vallási nyilvánulások nem észlelhetők, ugyancsak az általa felsorolt tényekkel világossá teszi, hogy állításai tévesek“³⁾ Mi több, maga Hellwald, korunk egyik legvallásellenesebb írója, beismeri, miszerint „az utazók ama tudósításai ellenében, mintha valamely népnek

¹⁾ Kosmos I. 16. lap.

²⁾ V. ö. Stimmen a. Maria Laach. 1876. foly. 142. l. Pesch. T.-tól „Religion im modernen Culturlager“ czim alatt közölt terjedelmes tanulmányt, melynek nyomán iratott ezen cikk.

³⁾ Anfänge der Cultur, Leipzig 1873.

nem volna vallása, mindenkinek kettős vigyázattal kell fölfegyverkeznie ¹⁾

Amilyen bizonyos azonban, hogy ember nem lehet vallás nélkül, ép oly nevetséges azon feltevés, mintha az állatoknak is lehetne vagy volna valami vallásuk; de hát a képtelenségnek is akadtak pártolói a mai liberális urak között, kik a 19. ik század felvilágosodásának történetében Vogt és Darwin mellett specialis curiosumok gyanánt szerepelnek, — melyek bölcsesége azt is felfedezi, a mi nincs és nem lehet, csak hogy sárba rántassa a legszentebb valót. — Braubach W. Darwinnak ezen egyik leg-hűségesebb nemesített gorillája, gazdájának ama tanához, hogy a vallás az anyag véletlen működéséből származik, és hogy mintegy csirában megvan az állatoknál is, coneret esetet akarván fölhozni, ezt mondja: „a vallásnak első elemeit a kutyának függési és a tapasztalt jóakarattal iránti köszöneti érzéseitől bizonynyal meg nem tagadhatjuk. ²⁾ Vogt pedig azzal akarja négykezü testvéreinek vallásosságát tudományosan megalapítani, hogy állítólag észleltetett volna, mintha ezek bizonyos körülmények között szemeiket forgatva, végtagjaikat kiterjesztve üldögnének a fák ágain. — Nem tudjuk, a vallást akariák-e ezzel e tudós urak meggyaláznai, vagy más ezél lebeg-e szemeik előtt, de az kétségtelen, hogy e fajta bölcseséggel önmagukat, a mennyiben vallástalanok, a kutyánál és majomnál is alábbvalónak tüntetik fel a gondolkozó világ előtt. — Nem irigyeljük!

Akár mint van a dolog, annyi bizonyos, hogy ezen uraknak sajátos fogalmaik, vagy inkább képzelmeik lehetnek a vallásról.

A kutya állítólagos vallását, ennek hűségi és köszöneti érze- teiben, helyesebben öntudatlan ösztöneiben helyzetetik, tehát az ő bölcseségük szerint, az ember vallása is csak ennyiből áll?!

Alig merjük kimondani az „igent“, mert attól tartunk, hogy nem könnyen találunk hitelre. De még is úgy van; ha az újabb liberális korszak bölcsészeti rendszereit és ezek képviselőinek munkáit vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy közmegegyezéssel ezt vitatják mindnyájan; a pantheismus és materialismus, a realismus

¹⁾ Culturgeschichte. Augsburg 1875. 24. l.

²⁾ Religion, Moral u. Philosophie der Darwin-schen Artlehre. — Neu-wied. 53. lap.

és kriticismus, sőt még a deismus hívei is, kikhez egész szerénységével még a protestantismus csatlakozni látszik.

Nehogy túlzásról vádoltassunk, halljuk e rendszerek egyes coryphaeusainak bölcselemi nézeteit és elveit a vallásról.

A pantheisták, midőn a világ mindenségét istennek kialakították, az embert mint a világegyetem mérhetlen tömegének egyedül gondolkozó öntudatos részét, szükségkép az ő istenségek legbensőbb alkatrészének, sublim extract-jának kelle tekinteniök; de mivel ezen nézeteket, hogy az „isten és ember közötti viszony egysége abban áll, miszerint mi nemesak gondoljuk Istent, hanem hogy ő maga az, a ki mibennünk gondolkozik“ ¹⁾ a tudomány által elfogadható érvekkel megalapítaniok sehogy sem akart sikerülni: újabb időben felhagytak e háladatlan munkával; az érzelem tágas határozatlan területére vonultak, s pantheistikus tévedésüket s áltudományukat nem az ész, hanem az érzelem által igazolt bölcseiségnek lenni állították. Schlegel Frigyes még azt is bizonyította, hogy a vallás a tudománynak és költészetnek vegyülete; Novális kielégített tudásnak mondta, Schelling pedig úgy vélekedett, „hogy a vallás a végtelennek szemlélete a végesben;“ de már Schleiermacher lemondott e tekintetben minden szorosabb értelemben vett tudásról és ismeretről, midőn azt az „öntudat tulható öscselekményének“ (transcendenter Uraet) mondja, mely „az érzelem és szemlélet egy magasabb egységét képezi“, a vallást pedig mint olyat, mely nézete szerint ily tudásra sehogy sem alapítható, majd „függési érzetnek,“ majd „istenézésnek,“ „majd a természet iránti áhítatnak“ nevezi, majd ismét midőn ily kifejezésekkel: „a végtelen iránti izlés és érzet“ „a legmagasabb irányban felköltött érzelem,“ — „a mindenségnek magát odaadó kedély“ — akarja a vallásról magának alkotott fogalmát velünk megismertetni. És ha netalán megütközésünket akarnók kifejezni a felett: hogyan képzelhette e bölcseész az érzelmet gondolat, ismeret nélkül, hiszen az érzelemnek valamely ismert vagy gondolt tárgyra vagy eszmére kell vonatkozni, mintha előre látta volna esodálkozásunkat, azzal áll elő, hogy a jámborság létezhet, mielőtt az ember felfogná az Isten eszméjét, mert ugymond, „az Isten fogalma épen nem tartozik a jámborsághoz,

¹⁾ V. ö. Marheinecke Lehrbuch der Dogmatik. 2. Aufl. 312. §.

s a hitágazatok nem egyebek, mint a jámbor kedélyállapot felfogásai szóval kifejezve.“¹⁾

Hegel megengedi ugyan, hogy a vallás, felsőbb fokra emelkedve, kölcselkedés és vitatkozás által bizonyos eszméket meghatároz és kiemel: általában véve azonban az alsóbb fokon álló vallást, vagyis a kevésbé műveltek vallását csak érzelem és képzelet szüleményének tekinti; de már legközelebbi tanítványai azt is megtagadják, a mit mesterük megengedett, és Feuerbachal egész általánosságban azt tanítják, hogy a vallásnak természeténél fogva csupán az érzelemre és képzeletre kell szoritkozni, „hiszen — ugymond — a vallásos ember egész naivsággal magához hasonlónak képzei az Istent, és olyannak, a milyennek lenni kívánja; saját érzelmeit, képzeleteit, kívánságait, szükségéit, s mind ama tulajdonságait, melyekkel bir, az Istenben személyesíti.“

A materialismus ezen félreismerhetlen testvére a pantheismusnak, a mennyiben követői Lukrecz-czal még nem izentek irtóhadat a vallásnak, vagy azt Darwin, Büchner, dr. Benedict²⁾ és Quinet Edgárral egészen meg nem vetik, szinte a téves eszmék és babonák által támasztott határozatlan érzelmek összegének tekintik. Schweitzer, az ismeretes socialdemocrata azt állítja, hogy minden vallás gondolathiány és akaratgyengesség eredménye, hogy a hit ép olyan babona, mint a kártyavetés, hogy a jövő államának vallás, egyház és pap nélkül kell lenni³⁾. A német tudományos körökben oly nagyrabecsült Hellwald, kivéven a jövő vallására vonatkozó hamis jövendölését, mindezekben vele tart, midőn Culturtörténetében⁴⁾ ezeket írja: „A vallási képzeletek történelme nem egyéb, mint általában az emberi tévelyek története. . . . Min-

¹⁾ Nem csoda, hogy ily felfogás mellett azután a hitetlen Spinózát is mint szent, vallásos és Szentlélekkel teljes embert magasztalja, mert hiszen fennebbi elve szerint „a vallásban minden igaz, a mi tisztán az érzelem szüleménye“ tehát még saját szemérmetlen piszkos eltévedése is, melylyel nem ugyan a pogány Vénust, hanem saját érzéki istenét, kit a pogány költő így ismertet: „Jupiter est quodcunque videt, quodcunque movetur“ önnön érzékiségének kielégítésével akarta tisztelni.

²⁾ Ez a bécsi egyetemnek orvostanára, azon férfin, ki a természetvizsgálók 1874-iki borozslói és 1875-iki grazi gyűlésén köztetszés között arról szónokolt, hogy minden erkölcsi haladásnak első és alapfeltétele az abszolút vallás-falanság.

³⁾ Zeitgeist u. Christenthum, Leipzig 1861.

⁴⁾ Culturge-schichte. Augsburg. 1875.

den jobb belátásnak ellenszegülnék, ha a felsarjadzó vallási érzelmekben az eszményinek első fellobbanását fölismerni nem akarók. . . . Minden vallás csak az emberi szellem terméke és pedig az emberi képzelem tudományos terméke . . . ; nem tagadhatja azért senki, hogy a vallási fogalmak, mint tisztán eszményiek, az igazságnak fölkerekedése által szükségképen háttérbe szoríttatnak, mint ez napjainkban valóban így történik“ (30. l.) „mert — ugymond — a tudománynak feladata, minden eszményt lerontani, annak ürességét, semmisségét beigazolni és kimutatni, hogy az Istenben való hit és a vallás csak csalás, hogy az erkölcs, szeretet, szabadság és emberi jog csak hazudságok, de feladata egyszersmind mindezen tévelyek szükségességét vitatni.“ (569. l.) A dicsőség azokban Strauszot illeti, ő legvilágosabban beszél, szavai ezek : „Minden vallásnak alapeleme a mindenségtől való függésnek érzete. A világ mint az okosnak és jónak műhelye, tárgya vallásunknak. A mindenség iránti érzelmeinkben kevélység és alázat, örvendezés és megadás váltják föl egymást. Ha valaki gyalázza a világot, hogy rossz, mint pl. Schopenhauer, akkor a mi érzelmünk egy életveszélyes szuráshoz hasonló fájdalmas izgatást érez. Ez jele annak, hogy van vallás. Mi világegyetemünk iránt oly ábitatos tiszteletet követelünk, mint az ó modoru jámbor lélek a maga Istene iránt.“ ¹⁾ Ime a materialismus vallása, melyet még az öntudatlan bölesésze Hartmann Ede, ki a vallást szinte az érzelem dolgának mondja, csak gúnnyal halmoz el. ²⁾

A realismus és az ideális criticismus első pillanatra több becsét látszik tulajdonítani a vallásnak, de ha jobban s behatóan vizsgáljuk, lehetetlen meg nem győződnünk, hogy az ezen iskolához tartozó bölesészek és pl. a fennebb említett Spencer, Tyndall, valamint Lange is ez ügyben egy húron pendülnek a pantheistákkal és a materialistákkal. A realismus kizárólag csak annak tulajdonít valóságot és értéket, a mi érzékeink alá esik, a mi természet tudományilag vagy történelmileg beh bizonyítható: mindazt pedig, a miről ily úton-módon magának bizonyosságot nem szerezhet, a képzelet és érzelem országába sorozza. különösen a vallást és a hitet, és elv gyanánt felállítja, hogy „a vallás — mint John Stuart Mill mondja — nem egyéb, mint érzelmeinknek és ki-

¹⁾ Alter u. neuer Glaube. 441. lap.

²⁾ Selbstersetzung g des Christenthums 81. lap.

vánságainknak erős s összpontosított iránya bizonyos eszményi tárgyra“ vagy Spencer szerint „egy érzelem, mely mint határozatlan ösztön meg van minden emberben, s mely roppant befolyást gyakorolt sok (vallási) intézményre, s jelenleg is azoknak életeleme.“ Ezt Tyndall említett beszédében így akarja igazolni: „Az ember az organismusnak és ennek környezete között a végtelen időben létesülő viszonyhatásnak terméke. Ilyen termék például az emberi elme. . . . De az emberi elmén túl és kívül még sok más sajátos tulajdonságaink is vannak. Az organismus és ennek környezete létesítette azt, hogy az ember a cukrot édesnek, az aloét keserűnek érzi, hogy a belindekfű szaga más hatást gyakorol reánk, mint a rózsa illata, Ide tartozik a nemi szerelem is, ennek igényeit legalább is oly régieknek és oly érvényeseknek kell tekintenünk, mint az elméét. Vannak továbbá az ember szervezetével összeforrt dolgok, mint a tisztelet, a csodálat, a természetes szépség iranti szeretet érzetei. Itt van még ama mélyen gyökerező érzelem, mely a történelem bölcsőjétől kezdve a világ minden vallásában magát megtestesítette. Neked, ki a vallás köréből az elme magas, világító régiójába menekültél, ezeket ki kell nevetned; de midőn ezt teszed, nem veszed észre az érzelem megingathatlan alapját az emberi kedély életében. A vallások csak formái az ösztönnek, mely gonosz természetüvé válik, mihelyt a tudás körébe eltévelyeg, mihez nincsen semmi köze, de a mely saját körében, a kedély területén nemes eredményekre vezethet, ha t. i. a liberális gondolkozásmódtól magát vezéreltetni engedi. Mindenütt, a hol a vallási rendszerek a tudományyal érintkezésbe jönnek, különösen a kosmogoniával szemben, alá kell magukat vetni a tudomány ellenőrző felülvizsgálatának. Valamint a szervezetek csak úgy tarthatják fel magukat, ha környezetökhöz idomulnak, hasonlólag valamely vallási rendszer csak azon esetben biztosítja önön létét, ha a tudomány kívánalmai szerint művelhető, ha merevségével felhagy, és oly dogákat, melyeket egykor lényegeseknek tartott mellőzni, és az elvetettek magába beolvasztani képes. ¹⁾

Az ideális criticismus, mint tudjuk, szétmározangoló kritikájával felemészt minden kívülünk létező valóságot, s a világot és mindent, a mi abban van, vagy szellemünk képzeleteinek, vagy

¹⁾ Der Materialismus in England, deutsch. Lehmann, 2. Aufl. Berlin 1876.

szervezetünk izgékonyasága eredményének lenni állítja, azaz úgy vélekedik, hogy a mit a valóságnak tekintünk, az csak álmaink lát-szólagos világa vagy képzelődésünk üres eszménye. Ez utóbbi-hoz sorozza a vallást is. Ezen iránynak legjelesebb s legtehetségesebb védője kétségkívül Lange, ki miután a vallást egész komolysággal alap nélküli igaztalan álmodozásnak nyilvánítja, így folytatja: „az az egy bizonyos, hogy az embernek a valóság kiegészítésére szüksége van egy önalkotta eszmevilágra, és hogy szellemének legnagyobb és legnemesebb működései ilyenek alkotására összeműködnek. De hát a szellem e szabad működésének mindig és mindig csak egy érvekre támaszkodó tudománynak hazug alakját kell-e felvenni?!“ Itt, valamint midőn azt mondja, hogy „a vallási igazságok gyanánt árult vélemények, jobban mondva költemények, csak a valóságot nélkülöző eszményvilág agyrémei“ s hogy „valóságról és igazságról a vallási dolgokban szó sem lehet: „tökéletesen egyetért Hellwalddal, vagy ha mégis beismerni látszik a vallás becsét, ezen beismerést legfeljebb megvetésre méltó gúny-nak kell tartanunk, mert azt így indokolja: „egy balvélemény, mely boldogít, felér oly igazsággal, mely lesújt.“

A deismus, mely állítólag a szabadkőművességnek vallása¹⁾, nevének éppen ellentéte, ez legvakmerőbb istentelenség. Jellemezze itt csupán a zürichi protestans predikátor Lange és a leipzig-i szabadkőműves lap „Bauhütte.“ A személyes Isten — mondja az első — nem tudományos fogalom, hanem egy lélektani tünemény; nem is tárgy az ismeretnek, hanem egy hiányos, ügyetlen kifejezés, mely az ember által kitalált, és az emberi kedélybe közvetlenül átültetett Istent akarja megjelölni. Ezen Istenre szüksége van a vallásnak, ez a világ mindenségénél meg nem állapodhatik.“²⁾ A második 1875-ik évi 26-ik számában eképen határozza meg a vallást: „A vallás eszméje nem a gondolkozás terméke, hanem az érzelem és sejtelem képzeménye . . . miután pedig a vallási eszmék nem a gondolkozásnak, hanem az érzésnek tárgyai: a vallásnak alanyinak kell lenni, azaz: az egyednek szabadságában áll, az érzéken fölül dolgokról oly képzeleteket alkotni magának, a mint akarja, vagy inkább, amint érzi.“

¹⁾ Erre nézve t. olvasóimat, „Szabadság, egyenlőség, testvériség“ című művemre utalom. Eger, 1879. Második kiadás. Ára 1 frt, 20 kr.

²⁾ Die Religion im Zeitalter Darwins, Berlin 1873. 38 lap.

A mily röviden végeztünk a deissmussal, oly terjedelmesen kell foglalkoznunk a modern theissmussal, mely alatt, a katholicismus egyedüli kivételével, értünk minden keresztény vallást, kiválóan pedig a protestantismust. Ezek mind — ismételve hangsulyozzuk, a katholicismus kivételével — érzelmkórbán szenvednek.

Ne higgye senki, mintha akár ellenszenv vagy elfogultság, akár roszakarat vagy képzelődés vezetné tollunkat; mindezek távol állanak tőlünk. Itt nem is személyekről akarunk szólni, hanem rendszerről és pedig tárgyilagosan, beösmervén azt, a mi protestáns testvéreinkről nem egyszer mondatott: hogy jobbak ők, mint rendszerük, melyről ha azt állítjuk, hogy legelső volt, mely az emberi ész, ismeret és a tudás képességének megtagadásával a vallást az érzelés terére utalta, hogy a fennebb tárgyalt bölcsészeti rendszerek vallási álfogalmaira határozott és irányadó befolyást gyakorolt, sőt, hogy a modern érzelmi vallásnak édes anyja: bizonynyal nem tévedünk.

Már Luther Márton így elmélkedik a 110. zsoltár 3-ik verséhez irt magyarázatában: „A hitnek legbatalmasabb ellensége az ész, ez az ördög mátkája, mely nem tud egyebet, mint káromolni és gyalázní mindent, a mit Isten mond és tesz. Azért e földön minden veszedelmes dolgok között nincsen semmi veszedelmesebb, mint egy magas bölcseségű ész, kivált ha szellemi ügyekbe avatkozik, melyek a lelket és Istent illetik. Mert könnyebb a számarat olvasni megtanítani, mint ilyen észet felvilágosítani és az igazságra vezetni; ennek elvakulva kell maradnia, és semmivé lennie.“ Azt természetesen nem határozhatjuk meg, vajjon saját énjé mélyében tette-e ezt a felfedezést Luther vagy követőinél tapasztalta; de annyi bizonyos, hogy midőn reformációjában az észnek nem adott semmi jogot, semmi szerepet, nem bizhatta híveinek üdvét másra, mint saját szívök folyton változó érzelmeire. Igaz, hogy Luther a gyakorlatban ellene mondott ezen elvének, midőn epébe mártott tollát az általa legveszedelmesebbnek ítélt dolognak, az észnek segélyével a katholicismus ellen forgatta, sőt akkor is, midőn idézett szavait írta; de ez nem akadályozhatta meg a protestantismust, hogy „elfordulva a vallási vitakozások utálatosságától“ üres érzelgessé ne fajuljon, mely a pietismus neve alatt ma is legerősebb elemét képezi.

A mit a híres német superintendens Herder elv gyanánt felállított: a tanvélemények elválasztanak és elkeserítenek a vallás

pedig egyesít, mert a vallás a kedély és benső öntudat dolga,“ azt Spener, Franke és mások pietisticus egyetek szervezése s több ilyenmü intézmények felállítása által a protestantismus körében megtestesíteni igyekeztek ; és a mit Lessing¹⁾ ezen szavaival kifejezett: „a kereszténység igazsága inkább éreztetni akar, mint ismertetni, inkább az érzélem tárgya, mint a belátásé,“ azt ma a protestantismus minden árnyalata szívesen aláírja, és ugy theologusai, mint bölesészei által szívosan vitatja.

Lipsius jenai hittudor és a „Protestanten-Verein“ kiváló tagja pl. ezt írja 1871-ben: „A határ (a hit és tudás között) ott van, a hol minden tapasztalás véget ér, e ponton túl nincsen tudomány. Itt a jámbor sejtelem érvényesíti jogát. Ennek szerve nem az ész, hanem a hívő, az érzélem-szárnyakon repülő képzelet.“²⁾ Heman pedig, ki a hívő protestantismus részéről Hartmannak „Jövő vallása“ ellen síkra szállott, ezen apologiájában³⁾ a többi között azt állítja, hogy a vallás nem az eszméknek, hanem szoros értelemben vett belső szellemi erőknél köszöni létét, melyeket az ember gondolkozás által fel nem találhat, sem képzelő tehetségével nem sejteth, hanem csak érez ; hogy a vallás érzélem, és pedig nem pusztán képzelt, hanem valóban érzett érzélem, hogy például a Szentháromság valóban érzett érzés, (die Trinität ist ein wirklich gefühltes Gefühl) hogy tehát protestáns felfogás szerint, a vallás nem egy neme az ismeretnek, hanem inkább egy őserő, mely minden erő felett áll és a szellemnek őseletét képezi. Azért azután a legmelegebben ajánlja „az érzélem belsőséget“ az „érzelemteljes kereszténységet“, melynek kitűnő példaképei gyanánt bemutatja a protestáns pietisták Gerhard, Spener, Zinzendorf, Bengel mellett a katolicismus nagy szentjeit is : Lojola Ignácot, borromaei Károlyt, Salesi Ferenczet és másokat.

Ezen eltévelyedett érzélgőkkel szemben igen szép feladat várt a protestáns bölesészetre : ezen gyökerében ferde alkalmazásában kárhuzatos érzélemtheoriának kellő értékére való leszállítása. De a protestáns bölesészet nem vett magának fáradságot a vallás lényegének alapos kutatására, hanem egyszerűen elfogadta, felhasználta s csupa elfogultságból böleselmi ruhába öltöztette theo-

¹⁾ Götze, protestáns prédikátor elleni vitájában

²⁾ Über Glauben und Wissen.

³⁾ Hartmanns Religion der Zukunft. Leipzig. 1875.

logusainak divatos, de téves felfogását, s oly színben tünteti fel a világ előft, mint mély okoskodó gondolkozása által felfedezett, bevitattott kétségtelen és megdönthetlen igazságot; és a legünnepeltebb fők sem vették észre, vagy nem akarták észrevenni, hogy ezzel a felvilágosodás mai időszakában a vallást a világosság fényköréből a sötétség éjjelébe, a szilárd alapról a levegőbe, a határozott ténylegességből a határozatlan nemlegesség ölébe, a valóság teréről az abrándok országába, a megfoghatóból a megfoghatatlanba, az ismertről az ismeretlenbe száműzték, Jakobi úgy mint Herbart, ifj. Fichte és Ulrici ép oly meggondolatlanul, mint Froeschhammer és Huber.

Jakobi azon elve, hogy „minden vallási ismeretnek kútforrása az érzelem“ még mindig vezérelve a német protestáns bölcsészeknek, mely különösen azon sentimentalismusban ápoltatik, mely a vallást az igaznak, szépnek és jónak érzetében helyezi, s mely ethicismus neve alatt olyan első rangú gondolkozók műveiben is kísért, mint Fichte. Ez a „System der Ethik“ czimű munkájában a nemzetek nagy apostolának ezen szavait: „Isten, az a kiben élünk, mozgunk és vagyunk“ eredeti értelmökből kiforgatva a vallást „istenbenlétnek“ (Gottinnigkeit) nevezi, és e felfogása mellett így érvel: „Az emberiség egész eszméje azon érzelem, hogy Istenben lenni tudjuk magunkat; a vallás nem kíván valami sajátságos vallási cselekvést vagy nem tevést; a vallás minden cselekményeinket megszentelő szellem, mely tetteinket megszenteli, s mulasztásainkat a lemondás felsőbb világánál megdicsőíti. — A mit tehát a sajátságos vallási cselekményekről, ajtatossági és bűnbánati gyakorlatokról beszélnek, annak ninesen semmi önálló becese, semmi önálló célja; célját csakis a vallás-erkölcsi szellem erősítésében leli,“ vagyis más szóval, szerinte a vallás nem egyéb, mint jámbor érzelmek összege. Ugyanerre megy ki Froeschhammer azon állítása, hogy „a vallási hangulat az isteneszmény, mely által az istenérzet és istentudás létesítésére képesítettünk.“ Megegyezik ebben Herbart iskolája is, melynek a vallás Drobisch szerint „ama jámbor kedélyállapot, mely minden gondolkozást és ismeretet megelőz,“ mit Ulrici 1874-ben „Leib und Seele“ czimű munkájában hosszas okoskodásokkal igyekezik bizonyítgatni, s a többi között így beszél: „A vallási érzelemben az Isten léte közvetlenül nyilvánul mibennünk, mert hogyan találhatná meg gondolkozás által a lé

lek az istent, ha érzelme által nem tudna róla semmit? Az igen egyszerű, hogyan teszi magát nekünk érezhetővé az Isten, — Istennek teremtő, munkálkodó ereje folytonosan kisugárzik e világba, tehát az emberi érzelmebe is, és pedig határozottabb alakban: „tehát megvan érzelmünkben is, tehát érezzük is azt.“ Csak azt felejtette a jó Ulrici megmagyarázni és okadatolni, miért nyilvánul Isten közvetlenül érzelmeinkben, s miért nem elménkben?! talán bizony Huber Jánossal azt tartja, hogy „a vallásnak nincsen egyéb feladata, mint a kedély szükségzeit kielégíteni?“ vagy talán pietistának képzei az Uristent, ki csak az érzelemben talál becsét?

Kell-e még ezek után is rámutatnunk ama zavaros forrásra, melyből a jelenlegi szabadelvűség vallási fogalmait meríti? Ha csak egy futó pillantást vetünk a mai liberális, többet mondunk, nem ultramontán irodalomra, ha végig tekintünk a szabadelvű táboron, melynek a 16-dik századbéli ugynevezett reformációnak emberei szolgáltatták a legnagyobb contingenszt, mit tapasztalunk? nem azt vallják-e mindnyájan a pantheistákkal és materialistákkal, a pozitivisták és ideálistákkal, a deisták és nem catholicus theistákkal, nagy hazánkfiától a magyar nemzet bölcsétől b. e. Deák Ferencztől ¹⁾ kezdve le az utolsó gyakornokig, a tudományos szakközönytől kezdve le egész az utolsó zuglaposkáig, hogy a „vallás az érzelem dolga?“ nem azt kürtöli-e a liberalismus, hogy a vallás és tudomány között áthidalhatlan örvény tátong? hogy a dogmának semmi helye a vallásban, hogy a theologia mint hiú és fonák eszmék tömkelege nem előmozdítója, hanem akadály a vallásnak?

Mennyi ellentmondás!! — Majdnem hihetetlen, hogy a mai electro-felvilágosodás színvonalán álló, a műveltségnek eddig el nem ért magaslatán fényeskedő és a tudomány hallatlan vívmányaival koszoruzott észemberek ennyire tévedhetnek, és a vallás egyszerű fogalmát ennyire eltorzíthatják. Majdnem megfoghatatlan, hogy a világtól dicsőített férfiak, kik minden dicsőségüket az észnek köszönik, az észnek, melyet egekig felmagasztaltak, ugyan-

¹⁾ Köztudomásu dolog, hogy Deák Ferencz halálos ágyán, miután meggyónt volna, ezen tettét rokonai előtt így indokolta: „Nem csak szívem, hanem eszem is kívánta . . . mindig az volt meggyőződésem, hogy a vallás az érzelem dolga.“ Csak ekkor látta, hogy tévedett.

ezen ész a tudományok tudományának, a vallási igazságoknak szentélyéből oly daczosan kiutasítják.

De hasztalan uraim, mind hasztalan! Önök erőlködése sem az észnek, sem a léleknek új törvényeket nem fog szabni és nem szabhat. Önök alkothatnak maguknak tetszésük szerint lélektant, egymásra halmozhatnak ferdénél ferdébb áleszméket a szellemi és erkölcsi világról, sőt feltalálhatják a négyszögletes kört is; de sem a tudományt és ész a vallás köréből, sem a vallási igazságokat a tudomány királyi székéről száműzniök soha nem sikerülend, vagy ha mégis, akkor önök vallása nem leendő többé vallás, hanem üres, haszontalan, káros és kárhozatos szédelgés, önámítás, s legjobb esetben hiú ábrándozás és érzélgés.

Valamint minden öntudatos, észszerű emberi cselekménynek, úgy az érzelem szüleménye gyanánt szereplő minden emberi nyilvánulásnak, minden tevésnek és nemtevésnek, az egész érzelmi életnek kell lenni céljának. Már határozta volt legyen Isten e cél, vagy álljon annak kijelölése kinek-kinek hatalmában; mi fogja e célra irányozni az érzelmet, ha nem az emberi ész? és hogy valóban oda is irányozza nem-e szükséges, hogy az ész e célnak megfelelő elvekkal, és pedig határozott tudás és igazi ismerettel körülírt elvekkal rendelkezék? Ha mindjárt az érzelem dolga volna is a vallás, ezen érzelmenek adhat-e más valami becset, értéket és irányt a gyakorlatban, mint épen az ész? Hogyan is elégíthetné ki ész nélkül az eszes embernek szellemi szükségéit a puszta érzelem? azon szükségéit, melyeknek kielégítése, mint fenn előscrott bölesészek is vallják, a vallásnak sajátos rendeltetése? ész nélkül miképen boldogíthatnák az embert jámbor vagy legáhitatosabb érzelmei? Vagy talán az észnek a szellemi szükségekhez és az ember boldogságához nincsen semmi köze? s a liberális urak boldogságukért folytatott küzdelmeikben csak azért ölelik fel a vallást, mert ész nélkül akarják kivívni a jólétet?! Ez már más! de akor mi az ő vallásukat nem tekinthetjük másnak, mint állati ösztöneik összegének vagy esendes örültségnek.

A mi vallásunk egészen más valami. Nekünk a valláshoz, hogy igazán vallás legyen, nemcsak észre, vagy tudásra és ismeretre, nemcsak érzelmre van szükségünk; hanem még egy harmadik lényeges elemére. — Nekünk az ész a vallásnak világító fáklyája, az érzelem annak életmelege; de hogy ez is, az is aktivitásba jöhessen és tényleg a vallás képzéséhez járulhasson, még

egy erőnek kell ezekkel összeműködni, és pedig olyannak, mely ezeknek gyakorlati kifejtését és célirányos munkásságát biztosítja, és ez: az akarat.

* * *

Katholikus tan szerint a vallás tárgyilag véve oly igaz és szent tanok, törvények és intézmények összege, melyek az emberi kedélyben jámbor érzelmeket támasztani, az akaratot nemesak belsőleg, hanem cselekményi külső nyilvánulásaiban Istentől függővé tenni s így az egész embert kijelölt legfőbb szellemi céljához kötelességszerűen, de szabadságának sérelme nélkül indítani és biztosan elvezetni hivatvák is, képesek is; hogy tehát a vallás alanyilag is valósággal létező legyen, szükséges, hogy az ember a vallás tanait, törvényeit és intézményeit ismerje, tudja s azok igazságáról meg legyen győződve; hogy ezen tudás benne jámbor érzelmeket keltsen, és hogy akaratát úgy tudásának, mint ezáltal támasztott érzelmeinek alávesse, azaz, alanyilag pusztán lélektani szempontból a vallás az isteni kinyilatkoztatás által felvilágosított ész vezetése mellett és a megismert igazságok s erkölcsi törvények biztos tudásából származó érzelmek befolyása alatt Istenhez vonzó és Istenért, mint legfőbb jóét ténylegesen és maradandólag működő akaratnak valósága.

A vallásnak tényleges tényezői a tudás, az érzelem és az akarat.

A vallásnak első tényezője a tudás. A tudás ama cselekménye az értelemnek, melylyel valamely valóban létezőt felfog, vagy kétségtelen igazságot magáévá tesz; avagy azon állapot az értelemnek, melyben a valóságnak megfelelő fogalomnak és igazságnak birtokában van. S talán a vallás nem állít előnkbe ily létező valóságokat? nem foglal magában kétségtelen igazságokat? A ki e kérdésekre tagadólag felelne, az a vallást utálatos tettetessé vagy oly óriási tévelylyé alacsonyítaná le, melyhez hasonlót a világtörténet nem bir felmutatni, az a vallást haszontalan s legfeljebb időöltésre alkalmas bolondságnak nyilvánítaná; és a mely vallás lemondana az igazság birásáról, az önmagát vagy színésznőnek vagy csalónak mutatná be. De mi, s velünk minden gondolkozó ember tudja, hogy a vallás mindenekelőtt igazságokat állít fel, ezeket a tévely és hazudság ellenében észszerű érvekkel vitatja, védi és a kétségtelen bizonyosság

jellegevel ellátja. Mindezt nem teszi másért, minthogy az emberi értelemnek hozzáférhetővé tehesse, s általa alanyi tudássá emelje az igazságot, hogy azután e tudásból a szívben jámbor érzelmeket keltsen és az akaratot ezek segélyével is ahhoz idomítsa. A katolikus ember legalább nem tudja elképzelni, hogy tudás nélkül, az igazság ismeretének hiányában, az állati ösztönt kivéve, hogyan és miből sarjazhatna szívünkben a jobb érzés? hogyan és mi adhatna önként támadó vak, vagy természeti szükségéinkből előtörő öntudatos érzeteinknek irányt? hogyan és mi vezetné akaratunkat erkölcsi önzetlen elhatározásokra és kivételére annak, a mit az ész előbb helyesnek, jónak, szentnek és igaznak fel nem ismert?

Lépünk csak egy perczre a tapasztalás terére, s lessük meg, honnét meríti vallásos érzeteit és mire alapítja vallási tényeit a gyermek úgy, mint a felnőtt? miért imádkozik? miért szenteli meg a vasárnapokat? mi tartja vissza az erkölcsi rosztól és mi indítja az erkölcsi jó gyakorlatára? Csupán az ösztön és a szoktatás? De figyeljük meg imáit, társalgását, ez lesz lelkének tüköre, melyből csakhamar meggyőződhetünk, hogy tudja, miszerint van Isten, tudja, hogy ez az Isten igaz bíró, tud számtalan más oly igazságot, melyek szívére és akaratára leküzdhetlen varázserőt gyakorolnak, szóval, azért vallásos, mert ismer vallási igazságokat.

Igazat ad nekünk ebben úgy az ó- mint az új szövetség bölcsese. Amaz midőn hiuknak mondja mindazon embereket, a kik Isten felől tudatlanok ¹⁾, emez pedig a rómaiakhoz irt levelének ezen szavaival: „minden, a ki segítségül hja az Úr nevét, üdvözl: de hogyan hijják segítségül, a kiből nem hisznek? vagy hogyan hisznek annak, a kit nem hallottak? és hogyan fognak hallani tanító nélkül? ²⁾

Igazat ad nekünk maga az Isten fia Jézus Krisztus, ki önmagát előszeretettel tanítónak, mesternek, a világ világosságának, az igazság hírnökének és bizonyosságának nevezte, ki tanítványainak is szigoruan lelkőkre kötötte, hogy elmenvén az egész világra tanítsanak minden népeket azon igazságokra, melyeket Ő tőle tanultak.

De megerősíti az igazságot a történeti tapasztalás. Vessük csak össze egy pogány papnak, egy chinaí mandarinnak, egy török

¹⁾ Bölcs. k. XIII. 1.

²⁾ Róm. X. 13-14.

szoftának és egy katolikus papnak vallásos érzelmeit, és ki tagadhatja, hogy egyiknek úgy, mint a másiknak hódolati és imádási érzetei oly szoros és elválaszthatlan összefüggésben állanak Istenről birt ismereteivel s a természetfeletti tökéelyeinek tudásával, mint ok az okozottal? ki tagadhatja, hogy érzelmeik között nagy és mérhetlen különbség van? hogy imádásuk módja teljesen eltér egymástól? Ez is csak a mellett bizonyít, hogy a milyen kinek vallási ismerete, hite és meggyőződése, olyan érzelme is: hogy a tudás és meggyőződés a vallási érzelemnek részben létet, de mindig jelleget és irányt ad, és hogy a tévely, tudatlanság és hazudság hamissá, helytelenné, sőt természetellenessé teszi még az őt, szívünkbe Isten által oltott és velünk született érzeteket is, Menjünk tovább s lássuk, mi oszlatta el a pogányság vad érzelmeit vagy inkább érzéketlenségét? mi győzte le az ókor brutalitását? mi diadalmaskodott azon aljasságok felett, melyektől egy Cicero, egy Cato sem vala ment? mi döntötte le a bálványtemplomokat? A vallási érzelem? Legyen, de ezen érzelmeket vajjon az emberi természet vagy a pogányság ültette-e a római, görög stb. népek szívébe? Jupiter vagy Zeus, Pluto vagy Venus iránti vonzalom támasztotta-e?! Nem, ezerszer nem, ezt csak oly igazságok ismerete, tudása, hite szülhette, melyek az emberi észet bizonyossá tették, hogy a pogányság iszonyu tévely. És fordítsuk meg a kérdést: mi volt ama hatalmas erő, mely a kereszténység korszakában a népek erköleseit egészen megváltoztatta, mely a nemzeteket megszelidítette, mely az embert önmagának visszaadta, polgárosította, a műveltség magas fokára emelte és a jónak, szentnek és igaznak gyakorlására vezette? mi volt ama csodálandó erő, mely annyi önzetlen, önfeláldozó hitvallót s annyi törhetlen lelkü mátyrt termelt? Ismét azt mondják elleneink, hogy ezt az uralkodó érzelmek eszközölték! Jól van, de vajon ezen uralkodó érzelmek önmagukban bírják-e létük okát? ellenkezőleg, nem volt-e szükség ezek felélesztésére az üdvösségnek szent, Krisztus Urunk által az égből hozott igazságainak határozott, biztos és meggyőződésig érlelt ismeretére s tudására?

Midőn tehát a liberalismus úgy fogja fel a vallást, mint bizonytalan érzelmek halmazát, ellenemond a józan észnek, ellene mond a mindennapi és történeti tapasztalásnak annyira, hogy ha következetes akar lenni, minden tapasztalati és történeti tényt meg kell tagadnia.

Még abban keres menedéket a liberalizmus, hogy a hit és tudás között nagy a különbség, s hogy a keresztény vallás legfőbb, leglényegesebb tanai az észnek, hozzáférhetlen titkok, melyeket átérteni teljes lehetetlen. De vajjon csak azt tudjuk-e és csak azt tudják-e lángelméjű liberalisaink, a mit saját tapasztalásukból tanultak? nem számítják-e tudásuk körébe azon igazságokat is, miket más, hitelt érdemlő személyek tanuságából magukévá tettek? nem tartják-e igaznak az élet és természet ama számtalan nyilvánulásait, tünetényeit és tárgyait, valamint ezek ezerféle változatait, módzatait, titkos erőit és alakulásait, melyeknek lényegét, okát, fejlődését az emberi ész beható vizsgálata és az értelem felfogása előtt a titok fellebbenthetlen fátyola elrejt? És ha már a természetnek, a látható világnak titkai gúnyt űznek a scepticismusból és a józan ész ítélete segélyével tudást alkotnak az emberi elmében olyat, mely minden kétséggel diadalmasan daczol, mely kiirtatlan és megsemmisíthetlen: nem kell-e természetfeletti, a szellemi titkok létének ismeretéből szükségkép hasonló tudásnak származni?

Azt nem állítjuk, mintha az emberi ész a vallási titkok belső lényegét és természetét, vagy mivoltának alapját, összefüggését és okaít felfoghatná, de igen is tudhatja és tudja ezeknek valóságát, ismerheti és ismeri azok tényleges létét, annak hiteles tanítása és bizonyosságából, ki végtelen ész, ki előtt sem a természetes, sem a természetfölötti mindenségben, sem saját, nekünk megfoghatatlan lényében és tökéelyeiben nincsen semmi titok. Bármennyire észfeletti is nekünk a kereszténység titkai lényegöket tekintve, létük és igaz valóságuk nincsen kizárva az emberi tudás köréből, annyiban a mennyiben ezeket az emberi észszel közölni Isten jónak látta és a mennyiben gondoskodott arról is, hogy a természetfeletti világról szóló, de reánk nézve titokkal fedett tanainak hitelessége, valódisága és eredetisége, az emberi érzékek alá eső külső cselekmények által az ész előtt igazolva legyen; azért mi katolikusok mindenkor azt valljuk, hogy a tevőleges kinyilatkoztatásnak az ember csak úgy adhat hitelt, ha a természetfeletti igazságok valódiságáról magának saját személyére nézve önön értelmi képessége által külső és természetes bizonyosságot szerzett, akár hiteles és tekintélyes személyek tanusága, akár pedig történetileg igazolt események tudása és ezekből levont helyes okoskodás által, vagyis, mielőtt az ember hinné azt, a mi elméjével va-

lódi igazság gyanánt közöltetik, előbb meg kell ismerkednie annak fogalmával, meg kell győződnie, hogy létezik Isten, egy legigazabb, legszentebb Isten, és hogy ezen Istennek tekintélye csakugyan igazolja a közlött tant. — Erre int mindnyájunkat, a szentírás, midőn ismételve azt parancsolja, hogy mindent megvizsgáljunk, és a mi jó, azt megtartsuk. A mi hitünk tehát, habár az isteni kegyelem, benső érzelmeink és szükségjeink által indit is a vallási igazságok elfogadására, mégis a természetfeletti valóság biztos ismeretéből veszi eredetét, az valóban „rationale obsequium“ észszerű elfogadása az Istenről kijelentett igazságoknak. Azért hiszünk, mert megismertük, mert tudjuk a vallási igazságokat, mert ezeknek valóságáért maga az Isten jót áll nekünk, s mintegy erkölcsi vagy észbeli kötelességünké teszi azoknak kételkedés nélküli elfogadását; azért van vallásunk, mivel oly igazságok birtokában vagyunk, melyeket eszünk okosan el nem vethet; és vallásunk annál tökéletesebb, minél több igazságot felölel értelmünk.

A vallásnak második tényezője az érzelem. Az ismeret, a tudás, a hit gyökér, melyből szükségszerűen kifejlik bennünk az érzelemnek zöld, viritó fája. Azt nem fogja tagadni senki, hogy különböző érzeteink, legtitkosabb gerjedelmeink és indulataink, valamint ezek állandósítása: a szenvedély rendesen a megismerésből fakadnak. Az önérzet, tisztelet, nyugodtság és nyugtalanság, szégyen és bánat, megilletődés és lelkesedés, szeretet, vágy és utálás, epedés és undor, öröm és szomorúság, bizalom és kétség, félelem és bátorság, harag és egykedvűség, rokon- és ellenszenv közönségesen bizonyos ügynek, tárgynak, személynek, ezek tulajdonságainak s hozzánk való viszonyának megismerése, tudása által nyernek életet az emberi kedélyben, hol addig, míg ezen ismeret hiányzott, mintegy szunyadtak. Mondjuk közönségesen és nem mindig, mert a kedély az embernek azon lényeges eleme, melyben a szellemi és érzéki érzelmek találkoznak, mintegy egyesülnek. — Nem pusztán a léleknek működései, nemcsak a szellemi élet képezi a kedélyt és annak természetét, hanem a fizikai tulajdonságok, a természetes életnek viszonyai is hatalmas befolyást gyakorolnak reá, hangulattára és mikénti fejlődésére, alakulására úgy, hogy mindkettőnek közreműködése alkotja; a szellemi élet úgy, mint az anyagi támaszt benne érzelmeket, azon különbséggel, hogy míg a tisztán fizikai érzetek csak ösztönök, vak erők, melyek sem önmagukat,

sem az embert soha ki nem elégíthetik, addig a szellemiség által felköltött érzetek, mint olyanok, mik az ész és erkölcsi igazság világosságában születve és nagyra nevelve belbecsessel bírnak, és hozzánk valóban méltók, az embernek — a mint vagy szent, vagy jó, szép és igaz ügyért s célért lelkesül, vagy egy erkölcsi szempontból vészes ügytől, állapottól irtózik — a tudással és hittel arányosan vagy a benső s velök legszorosabb összefüggésben álló szükségét kielégítik, vagy a félt rosztól megóvják.

Ebből, valamint azon körülményből, hogy az érzéki és szellemi érzetek nem foglalnak el külön-külön egymástól szigoruan elválasztott tért a kedélyben, hanem gyakran ugyanazon időben mintegy egymást áthatva léteznek, az következik: hogy ha összhangzók az érzelmek, akkor egymást kölcsönösen támogatják s életetik, ha pedig ellenirányuak, egymást viszonyosan gyengítik, zavarják és akadályozzák, s egymással küzdenek mindaddig, míg egyik vagy másik túlsulyra nem vergődik; hogy miután a fizikai érzetek alsóbb rendűek, mint a szellemi érzelmek, ezeknek feladatuk amazokat nemesíteni, idomitani és vezetni; hogy miután csupán a szellemi érzelmek bírnak önálló becsessel, s az anyagi érzetek is csupán ezek által nyernek értéket: egyedül e szellemi érzelmek képezik a vallásnak egyik tényezőjét, s ezek annál hatalmasabb befolyást gyakorolnak az életre, minél tökéletesebbek, biztosabbak és igazabbak azon ismeretek, melyek létrehozták.

Csak ez utolsó pontot vegyük jelen tanulmányunk keretébe.

Ha a vallásnak, mint az imént vitattuk, legelső és legfőbb eleme az igazságnak biztos ismerete és határozott tudása, és pedig azon igazságoknak, melyek az embernek Istene és embertársai közötti viszonyát kétségtelen bizonyossággal kijelölik, állását és kötelességeit e viszonyban szabatosan meghatározzák, és jövő életére fényt derítenek: nem kell-e ezen igazságok tudásának és hitének szükségkép vallásos érzelmeket támasztani az emberi kebelben? pl. azon hit, annak tudása hogy van egy mindenható örök legszentebb Isten, ki létünknek és minden reményeinknek egyedüli alapja, nem gerjeszt-e az emberi kedélyben különböző érzelmet: a tisztelet, szeretet stb. érzelmeit? És ezen érzelmektől, melyeket vallási igazságok létrehoznak, ki merné a vallási jelleget megtagadni?

Nagy szerepet adott ezeknek a leghölesebb Teremtő. A ke-

dély minden érzelmeivel arra van rendeltetve, hogy az egész embert Istenéhez vonzza s előtte kedves cselekményekre ragadja. Egy szellemi delej ez, melynek hivatása, az ész vezérlete mellett, de saját benső szükségéinek ellenállhatlan erejével, az embert hite szerint személyes boldogságához szakadatlan és soha meg nem szünő, nem pihenő vonzalmakkal előretolni, a boldogság valódi kútfejéhez, Istenhez emelni, és vele a legszorosabb kapcsolatba hozni.

Ilyen, de csakis ilyen értelemben képezi az érzelem a vallásnak elmaradhatlan lényeges elemét, nemcsak, hanem belső életmelegét, intensiv erejét alkotja egyszersmind, melynek foka és mértéke oly határozott minőséget ad az alanyi vallásnak, miszerint még a vallásellenes ész is e szerint itéli meg az egyedek vallásosságát és vallástalanságát.

Korántsem állítjuk ezzel, mintha az érzelmek melegének hőmérséke — melyét melleleg legyen mondva, korlátolt szellemi mérlegünk meghatározni úgy sem képes — az egyed vallásának minden értékét képezné; mert hiszen az kétségtelen, hogy valamint egyéb szellemi és anyagi tehetségek egyik emberben jobban vannak kifejlődve, mint a másokban, hasonlólag a kedély és ennek mozgalmi az egyikben könnyebben és gyorsabban működnek s feltünőbb alakban nyilvánulnak, mint a másokban. A mi a könnyű kedélyt örömtapsra és lelkesedésre ragadja, az a nehéz kedélyt nem is érinti; a mi az érzélgőt édes vagy keserű könyekre fakasztja, az a komoly és mély gondolkozót legfeljebb bensőleg megindítja: de azért ez mélyebb és alaposabb vallással birhat, mint amaz, mivel nem a rajongás, nem az érzélgés vagy túlzott fanatizmus képezi a vallás bensőségét, hanem a vallási igazságok tudásából, megszívleléséből eredő, és azokkal összhangzó, tehát az ész által ápolt, nevelt kedélyállapot, és olyan érzelmek, melyek a vallás által előnkbe állított igazságoknak és ezek követelte erkölcsi mineműségnek, valamint a kilátásba helyezett túlvilági jövőnek tudása, ismerete által gyulasztva élnek és működnek az emberi szívben, cselekményeiben, elméleti és gyakorlati életében. Ennek bizonyosságául csak sz. Pálnak eme egyszerűen classikus helyét idézzük: „szóljak bár emberek és angyalok nyelvén, ha szeretetem nincs, olyanná lettem, mint a zengő réz, vagy pengő ezimbalom. Legyen bár jövendőlo tehetségem, és tudjak minden titkot és minden tudományt, legyen bár oly teljes hitem,

hogy a hegyeken áthelyezhessem, ha szeretetem nincs, semmi vagyok. ¹⁾

Hogy azonban a hit és érzelem valóban gyakorlati legyen, szükséges, hogy a vallásnak harmadik eleme járuljon hozzájuk és ez: az akarat.

A mit az ember helyesen átértett és átértett, az ugyan idegeníthetetlen tulajdona, de hogy ezt gyakorlatilag is használhassa és céljaira értékesíthesse, a tudáshoz és érzelemhez szükséges az akarat. Így van ez, és így kell lenni a vallásnál is, mely nem pusztá elmélet vagy eszmény, hanem gyakorlati eszköze végcélunknak.

Midőn az ember a vallási igazságokat megismeri, ezen tudás és hit, és az ez által lelkében támadt érzelmek azt hangoztatják szellemiségében, hogy ő alárendelt, függő lény, kinek Teremtője és embertársai iránt szent és elengedhetlen kötelességei vannak. E kötelességérzet oly benyomást gyakorol reá, mely felidézi benne a kívánást e kötelességének megfelelni. Már e kívánás nem pusztá érzelem, hanem az akaratnak első csirája, első mozgalma, mely előbb-utóbb határozott akarattá fejlődik, elhatározássá érleltetik s végre cselekményekben nyilvánul.

Ez a természetes processus, mely ellen hiába protestálunk; ez vaskövetkezetességgel bontakozik ki, s ki kell bontakoznia ott, a hol a tudás alapos, a hit szilárd, a meggyőződés rendíthetetlen; ki kell bontakoznia épen úgy, mint az egészséges buzavényből a buzakalász, ha csak külső vagy belső erőszak nem áll útjában.

Akarat nélkül a vallás gyümölestelen fa. Akarat nélkül a tudás és érzelem önmagát emészti fel. Ha a leglángolóbb érzelmek lobognak is fel a kedélyben, ha legbizonyosabb tudás és mindennél szilárdabb hit világosítja az elmét, de nem járul hozzájuk az akaratnak cselekményeket termő ereje: szülhet-e a vallás beszámítás alá eshető cselekményeket? s ha nem, úgy akarat nélkül a vallás halvaszületett gyermek, mert „a hit cselekedetek nélkül holt“, mert nem a ki érzeleg „nem az, a ki mondja Uram! Uram! megyen be mennyeknek országába, hanem a ki a menyei Atya akaratát cselekszi.“

A liberalismus és ennek bölesészei, valamint mindazok kik

¹⁾ I. Kor. XIII, 1—2.

ezeknek szavaira vakon esküsznek, csak annyiban engednek létjogot a vallásnak, a mennyiben ez az ember benső szükségéit kielégíti, s csodálatos, hogy mindamellett a vallástól valamint a tudást, úgy az akaratot is meg akarják tagadni, — csodálatos, hiszen ezen elmélet szerint a kedély volna az emberi szellem egyedüli lényege, az ismeretre képes ész és a tetterőt magában rejtő akarat pedig semmivel sem járulhatna az emberi szükségek kielégítéséhez! Hogy ezt a liberalis tudósok maguk sem hiszik, épen úgy, mint lehetetlennek tartják, hogy valaki étvágját az ételnek szagával kielégítse, arról meg vagyunk győződve; valamint azt sem tételezzük föl: mintha e felvilágosodott fők ellenmondások összehalmozásában keresnék dicsőségüket, azt kell tehát következtetnünk, hogy itt valami lappang a bokorban. — Vagy komolyan meg vannak győződve a szabadelvűség előharczosai arról, miszerint az érzelmek az embernek szellemi szükségéit kielégítik? Ők talán tökéletesen boldogok, ha valami vagy valaki iránt szeretetet éreznek szívében, bár a szeretet tárgyát soha sem bírhatják?! Ők egész boldogságban usznak, ha kedélyük bizonyos állapot, tárgy vagy viszony iránt leküzdhetetlen gyűlölettől lángol, habár attól soha meg nem szabadulnak?! Nekik az öröm és bánat, önérték és szégyen, tisztelet és ellenszenv stb. pusztá érzetek, akarat és akaratí tények nélkül is talán teljes kielégítést szolgáltatnak az élet minden körülményei között?! És ha saját személyükre nézve ellentmondanak ily vékony kielégítésnek természetes ügyeikben, ha érzelmeiknek és ismereteiknek megfelelő módon minden dolgaikba mozgásba hozzák akaratukat és tényekkel küzdenek érzelmeik kielégítettéseért, miért akarják ugyanezt megtiltani a vallási meggyőződésnek és érzelemnek? miért akarják ezektől megvonni az akaratot és ennek használati jogát? miért kárhóztatják a vallásos lelket arra, hogy csupán érzelmeikkel táplálkozzék s egyedül ezekben keresse javát, boldogságát?

Ez több, mint kegyetlenség.

Ez ellen tiltatakozik egész emberi lényünk. Mi, miután megismertük Istent, az ő szent igazságait és parancsait, ezen ismeretünk és ezen hitünknek tárgyát képező tudásunk által Isten iránti szeretetre gyullasztva, az ő birásának szükségességét mélyen érezzük és ezen érzetünk csak úgy nyerhet megnyugvást és kielégítést, ha már e földön Istennek templomai vagyunk, ha Istent erkölcsileg bírjuk és övéi vagyunk, ha bizvást remélhetjük, hogy egy-

koron örökkön örökké birni fogjuk: azért vallási ismereteink és érzelmeinknek minden erői e kívánásunk kielégítésének eszközlésében összpontosulnak: de ha akarattéltenségre kárhozható, cselekményeinket e célra nem irányozhatnók, bizonynyal nem volna szánandóbb, mert nem volna boldogtalanabb teremtménye a nagy világon, mint a bithű katolikus.

De a szabadelvűség említett gazdálkodása ellen tiltakoznak vallási érzelmeink is, melyek között első helyet foglal el a boldogság utáni kiolthatatlan, természetünkkel egybeforrnt epedő vágyunknak érzete; ez akaratunkat épen úgy, mint elménket nemcsak a hitigazságok föltétlen elfogadására, hanem az ezekkel párhuzamos s célunkhoz vezérlő törvények tényleges betöltésére hathatósan serkenti, arra indit, hajt, kogy akaratunkat Istennek akarata alá vessük, hogy életünket az Istentől kiszabott erkölcsi rendhez tétleg alkalmazzuk, mire azután egy másik érzelmünk, a megismert igaz Istentől való függésünknek érzete, kötelez is bennünket; de hogyan és miképen tehetnénk eleget ezen érzeteinknek akarat nélkül, mely minden emberi cselekménynek megtestesítője?

A vallás, hogy alanyi legyen és bennünk valósággal létező, nem maradhat az elmélet körében, hanem szükségképen benső cselekményeinkben, gyakorlati életünkben is kell nyilvánulnia; de hogy ilyen legyen, miután akaratnélküli semminemű emberi cselekmény sem belső, sem külső nem is képzelhető, ismét elkerülhetlenül szükséges, hogy a vallásnak egyik tényezőjét képezze az akarat, és pedig állandó, maradandó s az életre kiható akarat, mely a hit és érzelem formáiban megtestesülvén, alkotja a morált és ezzel megalapítja a tényleges viszonyt az ember és Isten között.

Ezzel már egészen közel jutottunk a feljebb említett bokorhoz, melyben valamit lappangani véltünk. Lássuk tehát: mit rejteget ezalatt a szabadelvűség?

Nem hiába csodálkoztunk a liberalismus eszejárásán, ime itt egy képtelenségekből és ellentmondásokból alakított szörny sziszeg felénk, melynek szelleme forradalmi, természete erkölcsellenes, jellege gonoszszággal kacérkodó féktelenség, iránya antikrisztusi ravaszszággal párosult istentelenség; mert elve ez: „nincsen bűn“, czélja pedig nevetségessé tenni a vallást, és gúnyt űzni a józan bölcsészekből, és e szörnynek neve: független morál.

Ezen bemutatás nem nagy dicséretére válik a liberalismusnak, de bemutatott édes gyermekének sem; azonban nem tehe-

tünk róla, hogy valóban olyan, a minőnek mondtuk. Azt pedig csak nem veheti nekünk rossz néven senki, ha az igazságtól el nem térve, hiven ecseteltük e torzalakat, miről röviden számot is adhatunk.

A független morálnak :

Szelleme forradalmi, hiszen mi egyéb ez, mint az öreg Fichte ezen elvének megtestesülése: „légy mindene önmagadnak, különben nem vagy semmi“¹⁾ ezen elvnek, mely minden felsőbbséget, minden tekintélyt s ezzel minden alárendeltséget, rendet, alkalmazkodást és engedelmességet kizár.

Jellege gonoszsággal kacérkodó féktelenség, mert mint Vaillant mondja, „ez a morál minden elvtől és véleménytől, független“ tehát szabad utlevelet ad minden indulatnak, minden szenvedélynek.

Természete erkölcsellenes, vagy lehet-e ott szó valódi erkölcstről, hol az ember Urától, Istenétől, ennek tanaitól és parancsoló akaratától függetlennek nyilvánítatik? hol tehát az erkölestelenségnek minden korláta lerontatik és az erkölcsnek minden motívuma elodáztatik, ha csak azon tényeket nem tartja erkölcsnek a liberalismus, melyeket a világi hatalom bünyenyítő eljárás alá eső cselekedetek közé nem sorolt?

Iránya antikrisztusi hitetlenség és istentelenség, mely valamint nem ismer semmi erkölcsöt, úgy az erkölestelenség fogalmának is teljes kiirtására tör, mert midőn elvül felállítja: „hogyan ember ne engedje magát kívánalmaiban cselekedeteiben és gyakorlati életében semmi külhatás által befolyásoltatni,“ midőn a pozitív morális törvényt „a személyes függetlenség zsarnok korlátozásának“ kikiáltja, és csupán az embernek saját énjé által diktált erkölcsi törvényt állítja fel kinek-kinek élete zsinórmértékeül: apotheosist zeng a legalábbvaló egoismusnak, mely előtt önérdékén kívül nincsen semmi jó, semmi igaz, semmi szent, és mely elvileg szabadságot ad minden bűnnek, minden gonoszsnak, minden embertelenségnek, mihelyt valószínű hogy az előnyére, hasznára fog válni.

Célja nevetségessé tenni a vallást és gúnyt üzni a józan gondolkozásból és lélektanból. Haugyanis

¹⁾ Beitrag zur Berechtigung der Urtheile u. d. Französische Revolution 53, 1. l. bővebben Szabadság, egyenlőség, testvériség című művemben.

— mint a független morál hősei állítják — a vallásnak semmi köze a morálhoz és semmi befolyása az ember cselekményeire és életére, ezen esetben hiú az, és nem egyéb hiábavaló komédiánál. És ha a morál minden elvtől és véleménytől független, akkor a józan bölcsészet és ennek a szellemi életet tárgyaló része, a lélektan, haszontalan, sőt kárhuzatos elmélet, hazudság és bolondság, melynek a gyakorlati életben sincsen semmi beese.

Ezek bővebb fejtegetése messze elvinne célunktól, de ez nem is szükséges, mert lelkünk mélyéből elismerjük és valljuk, hogy az ilyen morálhoz a vallásnak csakugyan nincsen semmi köze, sőt ha valaki az ilyen pokoli erkölcsiséget akarja a valláshoz fűzni, vagy azzal bármi összeköttetésbe hozni, készek vagyunk e megbecstelenítés ellen minden tehetségeinkkel síkra szállani a vallás érdekében.

Nem uraim! ilyen gyalázatteljes, ilyen lélekölő, ilyen erkölcs-pusztító morálról, melynek nyomában csak bűn és gonoszság, átok és kárhuzat fakad, mi katolikusok nem akarunk tudni semmit, Mi azon morálért lelkesülünk, melyet szent és valóban isteni vallásunk előír, melynek szelleme szeretet, jellege az isteni akarattal való összehangzás, természete ép oly szent, mint az isteni igazságok, melynek iránya kegyesség, szelidség, alázatosság és istenfélelme, melynek elve: szeressed Istenedet mindenek fölött, embertársadat pedig mint önmagadat, melynek célja: rendet, békét, boldogságot és majdan üdvöt hozni minden embernek; ezen morálban keressük mi dicsőségünket és boldogságunkat, mely a vallási ismeretek és érzelmek befolyása alatt s a józan keresztény bölcsészet vezetése mellett az embert a gyakorlati életben Istenéhez felemeli, Istenével összekapcsolja, úgy lélekben mint a külső cselekményekben és ezek összegében, mely azért egyedül képes az egyesek és az egész emberiség szive szükségét kielégíteni. Ezen morálhoz pedig csak több, nagyobb, erősebb akaratra van szükségünk, mint a liberális-musnak az ő független és féktelen önző moráljához.

* * *

A mondottakból eléggé világos, hogy semmi sem foglalja el annyira az egész embert minden tehetségeivel és erőivel, mint épen a vallás. Ez igénybe veszi és felkarolja az elmét, a kedélyt, az akaratot az ember egész szellemiségét; szabályozza gondolatát és ítéletét, isteni igazságokkal majdnem végtelenig terjeszti értelmi

perspectíváját, nemesíti kedélyében emberiségét a szellemi, az erkölcsi érzetek kifejtése és nevelése által; akaratának erőt, kitartást, belbecset kölcsönöz, azt mint gyémántot gyémánt porral csiszolja az erkölcsi elvek által, és Istennek legszentebb akaratához idomítja; a maga körébe vonja az embernek minden belső és külső cselekményeit, körvonalozza társadalmi körét, munkásságát és viszonyát; minden helyzetben, minden állapotban, minden időszakban kiméri pontosan és szabatosan életének irányát és így a legbiztosabban vezérli a rend, béke és boldogság útján földi szükségének testét és lelkét érdeklő kielégítésére s végül utolsó céljának, az üdvösségnek birtokába.

Nincsen tehát semmi szentebb, semmi áldásosabb, semmi üdvösségesebb tulajdona az embernek, mint vallása; s korunkban, midőn a világ mindennek szabadságot követel, csak a vallásnak nem volna szent és elidegeníthetlen joga a szabadsághoz? az ember nem volna már a természettől s méginkább Istentől felhatalmazva arra, hogy vallásának szabadságát önmagának mindenki ellenében kivívja és gyakorolja?

Ez kérdés alá sem jöhet, hanem csakis az: mi legyen az a vallásszabadság és hogyan nyerhet az életet úgy az egyedben, mint a társadalomban?

Azért csak ez utóbbi kérdést fogjuk a következőkben szel-
lőztetni, s könnyebb áttekintés végett szólni fogunk:

- a) a lelkiismeretszabadságról,
- b) a gyakorlati vallásszabadságról,
- c) az egyházzabadságról általában és különösen,
- d) az egyház és állam közötti viszonyról,
- e) a vallási türelemről, és
- f) a vallási közönyről.

III.

A lelkiismeretszabadság.

A modern szólamok között nem utolsó helyet foglal a „lelkiismeretszabadság“, de mivel ez a liberalizmus szájában csakis szólam, ugyanoly veszedelmes természetű, mint többi szólamai. Oly fülcsiklandozó ez, melynek a legtöbb embernél nincsen semmi határozott értelme és jelentősége, vagy ha igen, csak arra szolgál, hogy kedvező alkalmammal igéző színe alatt a hazudságot és tévelyt igazság gyanánt árulja.

Úton útfélen, tudományos és nemzeti gyűléseken, regényekben és bölcsészeti művekben, a színpadon és nyilvános felolvasásoknál, a társadalmi körben és magánügyeinkben, mennyi tévely és hazugság, mennyi istentelenség és káromlás, mennyi erkölestelen elv és jogtalanság kerül felszínre? és kísérelje meg valaki a szólót vagy írókat ezekért kérdőre vonni: a lelkiismeretszabadság nevében oly visszautasítást fog kapni, mely az állítólagos emberi természetes jogokra hivatkozva, ugyancsak kifizeti aprópénzzel, s mely felér egy tisztességes pofoncsapással, melyből azután a felszólaló megtanulhatja, „hogy másnak lelkiismerete szentélyébe betolakodni nincsen semmi joga.“

Hallatlan!

Hát a lelkiismeretszabadságnak nincsen semmi határa, semmi korlátja? Az ember saját egyéni véleményének, nézetének vagy meggyőződésének oly teljhatalmu és korlátlan ura volna, hogy bármennyire vallás és jogellenes, bármennyire erkölestelen ez, mégis mindenütt bátran szabadon, és büntetlenül terjeszthetné? A lelkiismeretszabadság nem ismerne semmi kötelességet, hanem csak határtalan joggal bírna?

Ki merne e kérdésekre igennel felelni? Senki más, mint a liberalizmus, midőn azt állítja, hogy a lelkiismeretszabadság ama kiváltság, mely teljes jogot ad az egyednek minden véleményét szabadon nyilvánítani, hirdetni, sőt cselekedeteiben és életében tetteleg érvényre emelni.

Ehhez már igazán liberális lelkiismeret kívántatik, vagyis oly természetű, mely a független morállal benső barátságot kötött, mely a jó és rossz között, nem tárgyilagos szempontból, hanem csupán az egoizmus által nemzett alanyi érdekek szerint tesz különbséget, s melynek következetesen oda kell jutnia, hogy mint ezt már sajnos tapasztaljuk, hogy a tárgyilagos rosszat jónak, a hazugságot igazságnak, a bűnt erénynek, a gyalázatot tisztességnek és becsületnek nevével fedezi, és viszont: hogy továbbá a világot ferde, hamis fogalmakkal eláraszítja, s tárt kaput nyit minden vészhozó tannak, védelme alá veszi a legnyomorultabb és legkárhözatosabb balvéleményt, sirt és minden rendnek, tekintélynek és jognak és a föld színéről száműzi a mindinkább ritkuló jellemeket; végre pedig létrehozza az emberi szabadságot biztosító törvénynek romjain ama teljesen bevezetett anarchiát, melynek nem leendő más törvénye, mint a képzelt s már is nagy hangon dicshatott emberi jog, miszerint kiki minden, még legembertelenebb vágyainak, indulatainak és szenvedélyeinek kielégítésére is oly messzeterjedő felhatalmazást nyer, melynek csak személyes tehetsége és ereje, melynek csak önmaga szabhat határt, és senki más.

Ha nem esalatkozunk, komolyabb pillanatainkban már a liberalizmus uszályhordozói is kezdik észrevenni ezen napról napra merészebben fellépő elvnek gyászos következményeit; megdöbbenve állanak a bevezetett tények előtt és baljóslatu sejtelemmel aggodalmasan tekintenek a jövőben mutatkozó világdráma sötét képeire; de ha a sebesen rohanó események oly kábító hatást gyakorolnak egyesekre, valamint az egész nemzetekre, hogy az őket körülözlő szenvedések okát mindenütt vélik fellelhetni, csak ott nem, ahol az valóban létezik, és az ártól elsodortatva még görcsösebben szoritják kezeik közé önön átkukat: az álszabadelvűséget és annak hirdeti lelkiismeretszabadságát.

Ez a mai helyzet, mely elmulaszthatlan kötelelességünk ké teszi, hogy az igazság és közérdek nevében minden erőnkől tiltakozunk a liberális lelkiismeretszabadság hazug elmélete ellen, mint

olyan ellen, mely homlokegyenest ellenkezik a) a lelkiismeret helyes fogalmával, b) a józan ész követelményeivel, c) az emberiség boldogságával és d) a valódi szabadsággal.

1. A liberalis lelkiismeretszabadság ellenkezik a lelkiismerettel.

A legbölcsebb Teremtő, midőn az embert a boldogság keresése céljából ez élet veszélyes utaira kiküldi, lelkébe egy oly szellemi talizmánt rendel kalauzul, mely földi vándorlásában a legváltásosabb helyzet közepette is mindig biztos irányt jelöl ki neki, vagy ha ettől eltért, a következő veszélyre komolyan figyelmezteti. E kalauz ama velünk született, személyünktől elválaszthatatlan és bennünk folytonosan működő gyakorlati szellemi tehetségünk, mely erkölcsi szempontból minden egyes cselekményeink fölött megszakítás nélkül, akaratunk ellenére is, kérlelhetlenül ítél, és pedig tudtunkkal mibennünk. E tehetséget vagy ennek ítéleteit nevezzük lelkiismeretnek.

Ismeri ezt minden egyes ember saját tapasztalásából: és nincsen senki, ha még oly elvetemedett vagy elvadult volna is, a ki cselekményei folyamában észre nem venné a lelkiismeretnek óvó, bátorító, tanácsló, megnyugtató, kötelező, dicsérő, vagy viszsztatartó, büntető, megróvó szózatát; mert ennek legtitkosabb bensőnkben felhangzó hatalmas szavát nem titkos terveink és mély gondolataink, sem a szenvedély és az élet zaja, sem a megromlott szív és megrögzött gonoszság, sem az érzelmek árja, sem az akaratnak erőteljes ellenkezése soha elfojtani, elnémitani nem képes; az szükségszerűen és visszatartóztathatatlantul közli velünk minden cselekményeink fölötti kettős ítéletét: azokat megelőzőleg és bevégeztük után.

E kérlelhetlen bírót, mely szándékainkra és cselekményeinkre az erkölcsi jónak vagy rosznak bélyegét ellenállhatatlantul reá nyomja, mely megvesztegethetlen, mint a nemzetek apostola írja: (Rom II. 15), még azon népek is hordják szíveikben, kiknek semminemű pozitív törvényeik nincsenek; saját lelkiismeretük tesz nekik tanuságot arról, vajjon cselekményük bűnös-e vagy sem?

A lelkiismeretnek zsinórmértéke tehát nem a földi előny és haszon, nem az illem és korszellem, nem egyeseknek vagy az általannak java, szerencséje, hanem az isteni sugallat igazsága.

A lelkiismeret egy szellemi, Istentől lelkünkbe helyezett de-lejtű, mely igazán mutatja nekünk a jót és roszt, az erényt és bünt, s melyet irányától semmi hatalom állandóan el nem terel-

het, erőszakoskodással sem, az mindig megújuló ítéleteiben visszatér eredeti irányába.

A lelkiismeret egy követ, az isteni akaratnak követe, az Úr Istennek képviselője és prófétája mibennünk, ki nekünk az ő szent akaratát hirdeti és tudtunkra adja erkölcsi kötelességeinket, melyeket Teremtőnk és embertársaink iránt az élet ezerféle viszonyaiban teljesítenünk kell.

A lelkiismeret az isteni világosságnak egy sugára, melynek világánál az ész a jó és a rossz közötti áthidalhatlan mélységet az erkölcsi világ örök rendét, és minden törvényeinek alapvonalait tisztán kiveheti, valamint azt is megkülönbözteti: mi szabad, mi nem szabad mindazokból, a miket saját önzése vagy a földi hatalom törvénye parancsol vagy tilt.

A lelkiismeret az isteni ítéletnek viszhangja. Ez vádol és felment, jutalmaz és büntet, s gyakran igen érzékenyen a nyugtalanító és kínzó furdalások által, melyeket még az érzéki örömek mámore sem képes elnémitani.

A lelkiismeret tehát egy széttephetlen szalag, mely a teremtményt teremtőjéhez fűzi, melyet nem emberi bölcsesség vagy tudomány, nem közmegegyezés vagy nevelés; nem képzelet vagy túlesigázott érzelem, hanem maga az örök igazság szőtt; egy, lelkünkhez tiszteletet és boldogságot lekötő szalag ez, ha az igazság utain járunk; ellenben pedig nehéz békló azoknak, kik szívök dülő szenvedélyeitől, önzésüktől ragadtatva, az örök erkölcsi törvény ellen vétének, oly békló, melyet soha le nem rázhatnak, melyet magával kell hurczolnia egész a sirig a legelfásultabb léleknek is, minden daczoskodása és kevélysége daczára.

De ha valóban ez a lelkiismeret, ha ez ama titkos isteni szózat, mely nemesak ajánlja, sürgeti, tanácsolja és parancsolja nekünk az erkölcsi jót, hanem óv és visszatart a rosztól; ha a lelkiismeret Istennek lelkünkbe helyezett követe, mely nemesak lelki békét és öntudatunkban nemes és édes jutalmat oszt az erénynek; hanem lelki gyötrellemel sújtja a bünt: hogyan és miképen lehet ezt azon szabadsággal összeházasítani, melyet a szabadelvűség lelkiismeretszabadságnak nevez? mi módon lehet a tévelynek, a hazudságnak, az igazságot és jóerkölcsöt sértő cselekményeknek szabadságát, az isteni akarat e követével, az isteni ítélet viszhangjával, az isteni igazság világosságával egybekötni? — Ha minden szabad, a mi saját véleményemnek ténylegesítése, a mi

személyes nézeteim szerint hasznos és előnyös; ha teljes jogom van egyéni gondolkodásomnak megfelelően a nyilvánosság terén is szabadon nyilatkozni és cselekedni anélkül, hogy különbséget tennék erkölcsi jó és rossz között; merithetem-e e gazszabadságot a lelkiismeretből, mely csak az erkölcsi jót teszi kötelességemmé, a rosszat pedig föltétlenül tiltja; ellenkezőleg, nem kell-e szükség-szerűen megtagadni a lelkiismeretnek minden jogát, még a lét-jogot sem véve ki, mindenkinek, a ki a liberalismus lelkiismeret-szabadságát életbeléptetni akarja?

E kettő: a liberalis értelemben vett lelkiismeretszabadság és a lelkiismeret egymást egészen kizárják, ezek egészen ellenirányu, ellentörekvésü eszmék épen úgy, mint azon két fogalom, melyet „szabad“ és melyet „nem szabad“ szókkal jelezünk.

Mivel pedig nem tételezhetjük fel a mai felvilágosodás színvonalán álló szabadelvűségről azt az esztelenséget: hogy ugyan-azon cselekményt, ugyanazon időben és ugyanazon körülmények között szabadnak és nem szabadnak nyilvánítaná, más következtetésre nem jöhetünk, mint arra: hogy a liberalismus, midőn vitatott gyönyörűséges szabadságát a lelkiismerettel, természetesen csak szóban házasságra kényszeríti, vagy játékot űz a lelkiismerettel, vagy port hint a nagy közönség szemébe és egészen más valamit ért a lelkiismeret alatt, mint a mit e keresztény szó rendesen kifejez; vagy végre mindkét bűnben részes.

E következtetésünk alaposágáról saját tapasztalásunkból is meggyőződhetünk; de előbb bizonyításuk azt mással, ki a liberalis világ eszejárását tanulmányozta, annak céljait és fogásait teljesen átértette. Ilyen a többi között dr. Newmann, ki Gladstone legujabb kihívásai ellen kiadott „Mr. Gladstone's recent exposition“ czimű röpiratában idevonatkozólag ezeket írja: Jó ideje már, hogy komoly harc — szinte összeesküvésnek kellene mondanom — támadt a lelkiismeret jogai ellen. E jogok lábball tapodása képezi az irodalmi nagy (szabadelvű) vállalatok s tudományos testületek célját. Eme szellemi láthatatlan hatalom ellen, mely a jelen tudománynak igen magas és korunk irodalmának nem eléggé fölületes, védbástyák gyanánt iskolák állittatnak fel.

Ezen ellenséges szellemnek tüzhelyei az egyetemi tanszékek, innét terjedez az. — Különböző írók naponkint számtalan olvasót megméltelyeznek oly elméletekkel, melyek a lelkiismeret igényeinek megsemmisítését célozzák. Valamint közelmúlt időben az anyagi

erőszak megtámadta Rómának főfelsőségét, ugy az ész a fegyvernek hozzáférhetlen hatalom alapjainak aláásására vállalkozott. — A lelkiismeret — mondják elleneink — nem egyéb, mint a tudatlan és kiskoru nép kormányzására szolgáló járszalag; annak rendszabályai csak a képzeletnek alkotásai; a bűnnek tudata, melyet annak belső szózata ránk erőszakol: egyszerű ostobaság; az akaratszabadság és felelősség üres szó, a túlvilági jutalom vagy büntetés félelme teljesen hiu (57. lap.)

Igy áll a lelkiismeret dolga a liberalismusnál; Newmann atya a szög fejére ütött, miről tanúságot tesz neki a mindennapi tapasztalás. Számtalanszor halljuk ugyan, hogy a szabadelvűség bajnokai lelkiismeretükre hivatkoznak, de nem úgy, mintha ezzel az isteni igazság és lelkiismeret parancsolta kötelességet akarnák a bűn, hazugság és istentelenség ellen védeni, nem, hanem úgy mint személyes jogukra, melyben arra keresnek meghatalmazást és védelmet, hogy az isteni igazság és törvény, valamint a lelkünkben működő lelkiismeret tekintetbevétele nélkül, saját elhatározásaik vagy szeszélyeik, érdekeik vagy önzésük szerint beszéljenek, irjanak és cselekedjenek; nem, ők nem törődnek az erkölcsi törvénnyel, mely a teremtmény gondolatát, annak szóbeli és tetteges nyilvánulását kötelességszerűen a Teremtőnek alárendeli, hanem oly független állapotnak tekintik a lelkiismeretet, mely az embert teljesen korlátlan önurává teszi annyira, hogy nézetei, véleményei, ítéletei, elvei, tanai és magáncselekményeiért, legyenek azok bármily természetűek, senkinek másnak nem felelős, még Istennek sem, hanem csak önmagának; a lelkiismeretre való hivatkozással nem is akarnak egyebet mondani, mint azt: hogy kényük-kedvüknek korlátozását visszautasítják, hogy a keresztény lelkiismeretet a lomkamrában régen szögre akasztották, mindazon kötelességekkel, melyeket az erkölcsi erejével reájuk róhatna, hogy már most az erkölcsi jóban és rosszban egyaránt teljes szabadságot akarnak élvezni; a lelkiismeret nevében ellentmondanak minden kísérletnek, mely cselekményeiket, működésöket és életöket a kereszténység erkölcsi törvénye vagy a helyes lelkiismeret szerint megbirálni, és a lelkökre tapadt bűn, s ezt követő lelkiveszedelem útjáról Isten és vallás nevében, visszaszólítani merészkednék; ebben a liberális férfiak szabadelvű lelkiismeretük felségének és erre alapított független moráljuknak durva megsértését látják!

Nem túloztunk semmit, csak tapasztalatunk eredményét írtuk le hűségesen, melyből világosan látjuk, hogy a liberalis táborban nagyszóval hirdetett lelkiismeretszabadság mindennek szabadsága ugyan, de nem a lelkiismeretnek; ez ellenkezőleg a lelkiismeretnek erőszakos elnyomása, vagy a lelkiismeret megsemmisítésének szabadsága.

2. A liberalis lelkiismeretszabadság ellenkezik továbbá a józan ész követelményeivel.

Az emberi észnek rendeltetése bizonynyal nem az, hogy önjerejével erkölcsi igazságokat teremtsen, vagy önjön belátása szerint erkölcsi törvényt szabjon; hanem, hogy a tőle független, de tárgyilagosan való igazságokat, az erkölcsi és anyagi világrendet, a változtathatatlan isteni törvényt megismerje és átértse, s azok ismeretével világítson az akaratnak minden munkálkodásában.

Az észnek természetes tápláléka, mely egyedül képes azt ki-elégíteni, az igazság; ennek szükségét az ész elvitázhatatlanul mélyen érzi: egész lénye, valója parancsolólag követeli ép úgy, mint a gyomor a mindennapi kenyeret; ez a gyomornak, az igazság pedig az észnek még pedig sokkal kiválóbb értelemben éltető eleme, melynek felfogás általi megemésztése adja az észnek tényleges életét: a tudást és tudományt. A „nem igaz“ a tévely és hazudság az észre nézve teljesen heterogen elem, ölü méreg, annak elfogadása az észnek halála, megsemmisülése önmagában, vagy mint magát a magyar igen helyesen kifejezi: esztelenség — nem léte az észnek.

A tudatlanság, mely az igaz ismeretének bizonyos fokú részese, s ha mégis képzelhető, általános hiánya, az ész lényegében és létében nem érinti, annak belső alanyi tehetségét nem kisebbíti; de a tudás és meggyőződés gyanánt az észben szállást nyert tévely és hazudság oly gonosz vendég, mely gazdáját az ész elaltatja, mintegy kiveri saját házából és önmagára nézve nem létezővé teszi.

Az észnek tehát legnagyobb s valóban halálos ellensége a „nem igaz“ a tévely és hazudság; de mint feljebb kimutattuk, a liberalis lelkiismeretszabadság teljes és korlátlan jogot adván minden tévelynek és hazudságnak, szabad bolépti jegyet szolgáltat ezeknek az ész szentélyébe, ott ugyanazon szabad tért engedi át nekik, mint az igazságnak: és ez nem volna az ész elleni meg-

bocsáthatatlan bűn? ennek lehetne más szelidebb nevet adni, mint észelleni kegyetlenség és zsarnokság?

De a liberalismus még tovább is megy, megenged, sőt ön-maga rendez irtóháborút a szép, a jó és igaz eszméi ellen, midőn a tévelynek és hazudságnak gyakorlati tért is jelöl ki, midőn minden, még oly téves gonosz véleményt felhatalmaz, hogy a megcsalt, elaltatott zsarnoki rablánczra vert észnek tehetetlensége mellett, hatalmába kerítvén az akaratot is, a társadalmi téren is szabadon felléphessen s cselekményekben is magát megtestesítse. Ezt is bírná a divó álszabadelvűség a józan ész követelményeivel összeegyeztetni?

Bocsánat uraim! de már ezt még sem hisszük, sőt meg vagyunk győződve, a legvérmesebb liberalis sem bátorzkodnék itt egy igent kockáztatni. — Vagy mégis? Talán csak azért állították fel elvileg a lelkiismeretszabadságnak eme hamis elméletét: „minden szabad, a mit gondolok, a mit mondani és cselekedni jónak látok még akkor is, ha ez a törvényes tekintély ítélete szerint a legvastagabb tévely, a legdurvább hazudság, a legelvetemedettebb erkölestelenség volna is,“ mert a józan észszel és annak követelményeivel mitsem törődnek, mert az élet világitó tornyát figyelemre sem méltatják, hanem csak a subjectivismus és korlátlan individualismus önzésének, indulatának és szenvedélyének tömjéneznak.

Igy talán megértjük egymást, de azután hatványozott irtózáttal kell elfordulnunk a liberalis lelkiismeretszabadságtól s el kell fordulnia mindannak, a ki eszét nem pénzes zacskójában, hanem lelkében hordozza, s a ki azzal az igazságot keresi.

Évezredek óta nehéz és fáradságos munkát fordít az emberi ész arra, hogy a szétszórt igazság drágaköveit összegyűjtse s ime, midőn az Isten fiának Jézus Krisztusnak segélyével sikerült ezen igazságokból egy közkinceset képező megbecsülhetetlen koronát összeállítani, előáll egy nemzedék, mely a lelkiismeretszabadság nevében sárral dobálja, s az istentelenség és hazudság köveivel töri azt, és a tévely nagy szemetjében nagy tüntetéssel, kaján vigyorgással hempergeti; és ez észszerű dolog volna? ez lenne az emberi észnek ama hántorgatott felmagasztalása?

Ugyan mit mondana a modern szabadelvűség arra, ha egy szegény ember, ki arczának veritékével keresi kenyerét, nehéz munkájának gyümölcsét, néhány hectoliter búzát lisztté örölvén,

ezt hasonló mennyiségű hamuval, korommal és földporral összevegyitené, s azután azt mondaná gyermekeinek: szedjétek ki e keverékből a búzalisztet! mit mondana ehhez? — Ugy e bizony örülségnek nevezné, s eszeveszettnek tartaná az ilyen embert? pedig ugyanezt teszi ő maga egy hasonlíthatlanul drágább dologgal: az igazságnak lelket tápláló lisztjével: összevegyíti az álléki ismeret kádjában a tévely, hazudság és gonoszság mérges porát, és arra utalja az emberiséget, hogy kiki szedje ki magának e zagyvalékból az igazságnak megbecsülhetlen, milliók és milliók mély gondolkozása s Jézus Krisztus irgalma árán szerzett lisztjét lelke táplálására, vagy pedig tartsa jól esztét e lélekölő keverékkel.

Szegény liberalisok! be szánandó sorsra juttatott hamis lelkű apáitok lelkiismeretszabadsága! Legdrágább kincseteket az észet követeli töletek cserébe egy pokoli kígyóért, hogy ezzel akaratotokat s minden boldogságtokat a bűnnek oltárán feláldozza a sátánnak.

3. A liberalis szabadság ellenkezik harmadszor minden boldogsággal.

Nincsen ember, kinek lelkében ne élne a jólét és boldogság utáni kiolthatlan vágy; ez lényeges és szükséges tulajdona minden szellemnek, anélkül élete tétlenségre kárhóztatva, mintegy önmagát emésztené meg; ez azon titkos szellemi rugó, mely valamennyi lelki tehetségeinket, még az elmét sem véve ki, mozgásba hozza, életre költi, cselekvésre indítja, mely erőinket folytonosan edzi és ujitja; ez azon láthatatlan, s mégis legyőzhetetlen benső erő, mely gyakorlati életünket alkotja, mely az anyagi és szellemi világ minden munkáit, fáradalmaít kezdettől fogva e pillanatig létrehozta, s a jövőben is minden emberi cselekménynek egyik létokát képezendi; ez azon örökké ifju erő, mely az egyeseknek, valamint az egész emberiségnek az élet minden küzdelmeiben, a bűn elleni harcában, a szentség utáni törekvéseiben fáradhatlan kitartást kölcsönöz, mely bámulandó, sőt gyakran lehetetlennek ítélt anyagi és erkölcsi nagy művek létesítésére képesíti, mely a testet és lelket egyaránt szakadatlanul foglalkoztatja. — Oly nagyszerű erő ez, melynél alig van valami hatalmasabb e világon. Azonban, hogy a benne rejlő képesség az egyednek vagy ezek összességének nem mondjuk kielégítő, hanem csak bármely csekély eredményt szüljön, feltétlenül szükséges, hogy ezen erő bizonyos meghatározott rendet tartson, hogy cél-

jának megfelelő rendszabály szerint működjék és oly törvényt kövessen, mely minden egyes személy igényeinek viszonylagos kifejtését és valósítását a magán-, valamint társadalmi életben, mások hasonzélu törekvései szabadságának sérelme nélkül, lehetővé tegye és biztosítsa.

Ezen sarkallik az egyéni és társadalmi boldogság. Csak oly rend és olyan rendet alkotó törvény mellett érhető el az egyéni és társadalmi jólét és boldogság, mely az egyedeknek, ezek erkölcsi testületeinek és az egész emberiségnek helyesen, méltányosan és igazságosan kiszabja egyrészt boldogság utáni vágyainak irányát és működései terét; hol boldogságát kiki csakugyan feltalálhatja, de bátran keresheti is; másrészt kinek-kinek kijelöli a határt is, melyet túllépnie nem szabad mások boldogsága iránti tekintetből, szóval a közjólétnek első feltétele minden kebelben élő oly általános köztörvény, mely boldogság utáni vágyainknak jogait a társadalomban szentesíti, gyakorlatilag érvényre emeli, minden meglátadás ellen védi, és minden egyedi önkény ellenében fentartja.

Ilyen törvény csak egy létezik, ezt maga az Úristen írta mindnyájunk szívébe, lelkébe s neve: lelkiismeret, azon lelkiismeret, melyet feljebb ismertettünk. Ez, mint a legfőbb tekintély, isteni igazság és isteni akarat viszhangja, bir mindazon tulajdonokkal és kellékekkel, melyekkel a világ ezer viszontagságai, küzdelmei és szenvedései között is, az élet viharos tengerén, a kinyilatkoztatás bárkájában bátran és biztosan hajózhatsz boldogságunk felé, mely a bünös kísértetek, gerjedelmek, indulatok és szenvedélyek szélvészai között is biztosan vezérel az üdv révpártjára.

De ha valaki a liberalis elveknek hódolva, az anyagi és szellemi boldogság eme egyetlen zálogát esztelenül elveti magától és lábbal tiporja, ha ezt minden erejével megsemmisíteni igyekszik, ha boldogságát épen a lelkiismeret romjain, önön alacsony érdekétől emelt hazudság és tévely bálványától várja: az önmaga előtt égeti fel azt a hidat, mely boldogságához vezetett: az önmagát száműzi a boldogság virányáról ama zord pusztaságra, hol nincsen semmi — semmi, a mi békeséget és nyugalmat, biztató reményt vagy egy szebb jövő kilátását, a mi tiszta örömet és élvezetet kelthetne lelkében; száműzi önmagát oda, hová a boldogságnak árnyéka sem ér el, hogy legalább abban kereshetne pihenést, midőn szívére a esalatkozás nehéz fájdalma borúl.

Ez a modern liberalizmus által teremtett gyászos állapot, azon szerencsétlen rendszernek elmaradhatlan következménye, mely mint fennebb kimutattuk, elvből hadat izent a valódi lelkiismeretnek, mely az egyéni és társadalmi boldogságnak ezen egyedüli biztosítékát, a hamisan lelkiismeretszabadságnak nevezett önző találmányával, mi nem egyéb mint a tévely, bűn és istentelenség szabadsága, saját területén már-már egészen tönkre tette.

4. A liberalis lelkiismeretszabadság ellenkezik az igazi szabadsággal.

Bármely oldalról vizsgáljuk az emberi szabadságot, észre kell vennünk: hogy ez lényegében és természetében nem független, s hogy mint ilyen nem is képzelhető; mert észre kell vennünk azt, hogy a szabadság csak adomány és engedmény, egy fölöttünk álló abszolút hatalomnak szabad öneltkéllésre képesítő ingyen adománya, és önön jószántából, de saját akaratának korlátozása nélkül, nekünk átengedett abbeli kedvezményei engedménye, melynél fogva, a kiszabott határok között, s a kitűzött cél tekintetéből, magunkat cselekvésre vagy nem tevésre szabadon elhatározhatjuk.

Mi a mennyei Atyának gyermekei vagyunk, azon Atyának, ki a mindenség végtelen háztartásában természete szerint korlátlan, legfőbb és teljesen független hatalmat önmagában összpontosít, ki a szó legszorosabb értelmében önmagának és minden létezőnek egyedüli ura, és ezen uraságát önmagától és önmagában bírja: de ki — midőn nekünk életet adott, midőn életünknek czélt tűzött ki, végtelen hatalmának és feltétlen uraságának örök jogainál fogva minket, mint fiait, ténylegesen felhatalmazott arra: hogy legszentebb és legbőlesebb szándékainak megfelelően, az élet minden viszonyai között, minden mozzanataiban, magunkat cselekvésre vagy nem tevésre, önön akaratunk szabad használatával, elhatározhassuk, és elhatározásainkat valósíthassuk.

Ez a tényállás, melyet szem elől tévesztenünk soha nem szabad, melyből azután szabadságunkat és ennek Istenhez való viszonyát illetőleg kézzelfoghatólag meggyőződhetünk, hogy az ember szabadságának sem alapját, sem létjogát nem bírja önmagában, és hogy szabadságunk jogi szempontból helyesen csakis a meghatalmazás elvei szerint ítélhető meg.

A törvényes hatalomtól törvényesen meghatalmazott személynek bizonynyal a liberalizmus sem tulajdonit több, nagyobb és terje-

delmesebb szabadságot, mint mennyit meghatalmazójától nyert, s ha netalán a meghatalmazott tovább menne meghatalmazásánál, ezt csak nem nevezné jognak, hanem jogsérelemnek, nem tartaná szabadságnak, hanem a szabadsággal való visszaélésnek, és pedig azért, mert már a dolog természetéből folyik: hogy a meghatalmazottnak nem csak joga van élni a nyert meghatalmazással, hanem ez, az általánosan elismert jogi elv szerint, erkölcsi kötelességet is ró reá; hogy meghatalmazásának, a mennyiben ez a meghatalmazónak vagy más ezzel és a meghatalmazással viszonyban levő személyeknek érdekeit érinti, eleget tegyen, és pedig úgy, akkor és ott, a mint erre megbízott, és nem saját szeszélyei vagy érdekei szerint.

Továbbá, hogy valamely meghatalmazott a reá bízott ügyben sikerrel eljárhasson szükségképen nemcsak ismernie kell megbízója akaratát és célját, hanem egyszersmind bírnia kell képességgel az elébe gördülő akadályok leküzdésére, rendelkeznie kell meghatalmazója szándékainak megvalósítására kivántató eszközökkel, s oly állapotban kell lennie, hogy ezen eszközöket az elébe tűzött célnak elérésére szabadon felhasználhassa. És ha mindez így van, nem bír-e a meghatalmazott kellő szabadsággal? Van-e és lehet-e szüksége több és nagyobb szabadságra, hogy feladatát betölthesse? Talán bizony még az kellene hozzá, hogy meghatalmazója akaratától s ezzel neki kijelölt céljától is függetlenül működhessék kénye-kedve, szeszélye szerint a reá bízott ügyben?

Igen, igen ezt akarják, ezért lelkesülnek a mai liberalismus hős gyermekei, ők korlátlan szabadságot akarnak maguknak Isten ellenében kivívni, ennek életbeléptetését kívánják a vallás ügyeiben eszközölni ama istentelenség által, melyet álnokul lelkiismeretszabadságnak neveznek, s melylyel önmagukat mindenre felhatalmazzák, — de nem kötelezik semmire.

Igaz, hogy ez nagyobb szabadságnak látszik, de valójában beestelen árulás és lázadás, mely önkényében minden szabadságnak halálát hordja méhében, úgy arra nézve, ki ezt gyakorolni akarja, mint hason meghatalmazással Istentől felruházott társaira.

Milliók és milliók élünk e nagy világon, mindnyájunknak ugyanazon célt jelölt ki isteni tekintélyével és hatalmával a Teremtő; mindnyájunknak ugyanazon természetű, bár különböző mérvű meghatalmazást adott: az igaznak, jónak és szépnek gya-

korlására: mindnyájunknak ugyanazon eszközöket nyújtja s ezek szabad használatát lehetővé teszi; de ha e nagy sokaság ahány főből áll, annyi részre oszlik, ha kiki csak saját alacsony önzésének érdekeit keresi, ha minden egyes ember eltér az Istentől nyert meghatalmazástól és ezt egyéni akaratjával pótolja, nem az lesz-e ennek elmaradhatlan következménye az, hogy egymásnak utjában állva, egymásnak szabadságát csorbitani, pusztítani, sőt egészen lerontani fogjuk? nem alapítanók-e meg ily eljárással, még pedig szükségszerűen, a zsarnokságnak vagy a fejtelenségnek uralmát? De eltekintve ettől, és föltéve azt, hogy ezen önkény mellett is a legharmonikusabb egyetértés uralkodnék e világon, hogy az Istennel daczoló emberiség csodálatos módon teljesen megegyeznék mindenekben, és közakarattal ugyanazon czélból, ugyanazon cselekményekkel hajtaná végre az Isten elleni árulást; vajjon ez szentesitené-e a lázadást s jogossá tenné-e azt? ellenkezőleg: nem volna-e és nem maradna-e illetén eljárása akkor is bűn, becsstelenségi, sőt égbekiáltó bűn az igazság, a jog és a meghatalmazó Uristen ellen? és nem jutna-e így is a tévely és bűn szolgaságába az emberiség, midőn Istentől nyert szabadságát kesvelte és megvetette?

Itt nincsen más választás: vagy szabadnak lenni Istennel és az igazsággal az ő meghatalmazása körében, vagy szolgává alacsonyodni: a fejtelenség, az önkény, a zsarnokság, avagy a bűn és tévely szolgájává; hasztalan minden erőlködés „a ki bünt cselekszik, szolgálja a bűnnek.“ A liberalismus azért, midőn oly lelkiismeretszabadságot hirdet, mely hatályon kívül teszi az örökkévalóság urának, Istennek akaratát, ezt kifejező erkölcsi igazságait és törvényeit, és mely önmagának alkot törvényt, hogy kiki önmagának legyen mindene, rútol rászedi a könnyelmű világot: a szabadság szép czime alatt a bűnnek, tévelynek és ezek tűrhetlen zsarnokságának rabigájába nyomja le követőinek szegény fejét.

Ez az életnek kérelhetlen logikája, mely minden egyes embernek és minden emberi hatalomnak tényleg bizonyítja: „mily keserű elhagyni az Istent“ és megvetni az ő atyai jósága által nyújtott szabadságot, és melyre történetünk évezredei mondják a hatalmas ament.

* * *

Midőn a modern liberalismus lelkiismeretszabadságát hiúnak, a lelkiismerettel, az ésszel, a boldogsággal ellenkezőnek, te-

hát kárhozatosnak lenni állítjuk és bizonyítjuk, még nem vete-medünk azon esztelenségre, miszerint a lelkiismeretszabadság léjogát tagadnók. — Távol vagyunk attól, hogy ily ellentétes szélsőségbe essünk; csakis a valódi lelkiismeretszabadságnak védelmére keltünk, mivel ezt oly szent és megbecsülhetetlen isteni ajándéknak tartjuk, mely nélkül sem erkölcs, sem boldogság nem is gondolható, de mely természetesen lényegileg különbözik a liberalismus hirhedt s általunk bemutatott lelkiismeretszabadságától.

A szabadelvűség kedvencz themája, melylyel a hívő katholicus lelkiismeretszabadságát nevetségessé tenni s egész a semmi-ségig tönkresilányítani véli, azon ezerszer megczáfolt balvélemény, mintha nálunk, azon oknál fogva, mivel nekünk az Isten és az ő egyszülött fia Jézus Krisztus által kinyilatkoztatott, az anyaszentegyház által tanított, a valóságnak megfelelő, tehát ésszerűen kétségbevonhatatlan és szent igazságokat hinnünk kell, szó sem lehetne lelkiismeretszabadságról.

Nem tartozik hozzánk meghatározni azt, vajjon az igazság el- leni tuskodás viszketege, vagy az értelmetlenség homálya adja-e a liberalismus szájába ezt a vádat, de figyelmen kívül nem hagyhatjuk, mert épen erről ismerjük meg: mi különbség van a mi és a szabad- elvűség lelkiismeretszabadsága között; épen ebből tűnik ki, hogy mig a szabadelvűség ugyanazon mértékkel méri az igaztalant, legyen az tévely vagy hazudság, a mivel az igazat: úgyszinte az erkölcsi rosztat azzal a melylyel, a jót és az erényt, s lelkiis- meretében ennek úgy, mint amannak teljes jogot és szabadsá- got biztosít; addig mi, megkülönböztetvén a jót a rosztól, az igazat az igaztalantól, a lelkiismeretben is egyedül a jónak és igaznak tulajdonitunk jogot és szabadságot.

Mi a józan psychológiával azt tartjuk, hogy az emberi ész az igazsággal és hamissággal szemben nem szabad, hogy benső belátása és meggyőződése legkevésbé sem függ valamely benne rejő akarattól, mert ilyet nem is ismerünk, hanem hogy a belátás mintegy szükségszerűen alakul elménkben a valónak behatása és átértése folytán, s hogy az ember ilyen valódi belátásával ellenkezőt be nem láthat, bármennyire akarná is, hogy meggyőződése ellenére az akarat másként meg nem győződhet. Az ember meggyőződésében, belátásában és szoroson vett észbeli vagy értelmi felfogásában nem bir és nem birhat szabadsággal; a szabadság egy másik tehetségünk-

nek az akaratnak és egyedül ennek tulajdonosa, az észnek ítélete pedig csak annyiban mondható szabadnak, a mennyiben reá, de nem benne, befolyást gyakorolhat az akarat, a mennyiben ez az ész a helyzet, a viszony és az érvek minden oldalról tanulmányozására és megfontolására indítja, vagy ettől visszatartja, vagy pedig látszólagos indokok alapján fölületes elhatározásra készíti. Oly értelemben azonban, mintha a felfogott és átértett igazat s ennek ellentétét, vagy a jót és roszt saját tetszése szerint alkotná önmagában; és például ugyanazon igazságot beláthatná és be nem láthatná, a felismert hazudságot egyúttal igaznak ítélné. teljes lehetetlenség. — Az ember beszélhet, írhat, tehet valamit saját belátása és meggyőződése ellenére is, erre képesíti az akarat szabadság, de arra soha, hogy benső meggyőződése és belátása mellett más, ezzel ellenkező meggyőződést és belátást alkosson önmagában. Mivel pedig a lelkiismeret nem egyéb, mint az észnek ama benső titkos gyakorlati ítélete, mely az ember akaratá ellenére is bírálat alá veszi minden benyomásainkat, ismereteinket, szándékainkat és tényeinket: mi a lelkiismeretet megillető szabadságot a lelkiismeretnek minden oly befolyástól való mentességében helyezük, mely az igaz és igaztalan, a jó és rossz felismerésében és ezek fölötti helyes ítéletnek hozatalában gátolható.

A lelkiismeret személyes cselekvényeink bírója. A bíró pedig nem akkor bír kellő szabadsággal, ha önkénye vagy a szeszélye szerint büntetlenül elítélheti az ártatlant és igazat, vagy felmentést adhat a gonoszságnak; nem, a bíró akkor szabad igazán, ha jog és igazság szerint hozhatja ítéletét anélkül, hogy csak egy hajszálnyira is eltávoznék ezek követelményétől; ha sem részrehajlás, sem emberi tekintet, ha semminemű illetéktelen s az igazságot háttérbe szorító befolyás a kezében levő mérleget sem jobbra, sem balra nem billenti, ha oly helyzetben van, hogy a valódi tényállást és ennek viszonyát az igazsághoz meghatározhatja, s ennek alapján a jutalmat vagy büntetést kiszabhatja.

Ebben talán csak igazat ad nekünk a liberalismus, és alkalmasint elismeri azt is, hogy ennél terjedelmesebb szabadságot, a bűnnel való czimborálás vagy aljas önérdék gyanuja nélkül nem is lehet követelni semmiféle bíró számára?!

No lássák liberális elleneink, mi ilyen és csakis ilyen, ennél sem kisebb sem nagyobb szabadságot nem tulajdonítunk a bennünk működő önbírónak: a lelkiismeretnek, mi azon lelkiismeret-

szabadság mellett lelkesülünk, mely a lelkiismeretnek olyatén állapotban áll, melyben ítéletét sem rendetlen indulat és szenvedély, sem előny és hátrány, sem nyereség és veszteség nem befolyásolja: hanem, melyben mindezeknek és ezekben rejlő vonzó- vagy taszító erőnek hatása alól kibontakozván, csak a jog és igazság változatlan mértéke szerint méri ítéletével az embernek saját cselekményeit; és ezen szabadságát, mint feltétlenül szükséges jogát, a lelkiismeret részére mindenütt és mindenkor követeltük és követeljük a leghatározottabban, mert ezen szabad lelkiismeret gondolataink és kívánságainknak, cselekedeteink és egész életünknek egyedüli megbízható vezére, ez indulataink, érzelmeink helyes szabályozója, ez hitünk erős védbástyája, reményünk bevehetetlen vára, szeretetünk megingathatatlan erőssége, ez erényeink igazságos jutalmazója, bűneinknek büntetője, ez szabadságunknak alapítója, emberi méltóságunk legfőbb nemessége, ez lelki nyugalomunk és békeségünk, örömeink és boldogságunk csálhatatlan záloga.

Ha valaki, úgy bizonynyal a katholicismus elismeri a lelkiismeretszabadságnak jogát teljes mértékben, egész terjedelmében, nemcsak, hanem ennek, mint olyan kincsnek védelmére, melylyel a földiek között semmi fel nem ér, melyet semmi ki nem pótolhat, mindent, még tagjainak életét is kész hőslelkűen feláldozni. — Nézzétek uraim a katholicismus első századainak véres drámáját, melyben páratlan önfeláldozással küzd Nérók és Diokletianok pogánysága ellen a lelkiismeretszabadság zászlaja alatt; nézzétek a középkori német s az ujkori francia zsarnokok ellen szinte a lelkiismeretszabadságért vívott nagy harczeit, vagy nézzétek a reformatiónak nevezett vészteljes, a lelkiismeretet és ezzel a lelkiismeretszabadságot elvben letipró szabadkutatási tévely ellen kifej-tett nyílt, bátor fellépését, nézzétek végre ugyanezen szabadkutatási elv alapján kifejlődött modern liberalismusnak kulturharczában, innen és túl az oceanon tanusított megtörhetlen hősiességét: s fogalmatok leend róla, mennyire becsüli a katholicismus a lelkiismeretszabadságot, mert látni fogjátok, mily nagyszerű áldozatokat, mily nemes kitartást, mily bámulandó erélyt képes annak védelmében kifejteni. Tizenkilenc százados élete egy viadal, egy nagy, dicső magasztos viadal az igazság jog, és erkölcsi, tehát az igazi lelkiismeretek szabadsága érdekében, a hazudság, tévely és bűn ellen. Krisztusnak szent jegyese ő, s valamint

Krisztus Urunk a valódi lelkiismeretszabadságért önmagát, életét és vérért feláldozta, úgy a katolikus egyháznak egész élete egy folytonos csodaáldozat, melyben milliók és százmilliók minden erejüket és tehetségüket, munkáikat és fáradaimaikat, vagyonukat és vérüket a lelkiismeretszabadságért nagylelkűen feláldozzák; de újra és ismételve kell kiemelnünk, hogy nem más, hanem csak az igazi lelkiismeretszabadságért, mely a tévelytől és hamisságtól, az erkölesi rosztól és gonosztól való mentesség, és mely minden embert az igazság és erkölesnek akadálytalan szabad érvényesítésére feljogosít.

Mérhetetlen örvény tátong tehát a katolicismus és liberalismus között a lelkiismeretszabadságot illetőleg. Ez teljes lehetetlenné teszi nekünk a hozzávaló közeledést. De épen e helyzet megérdemli, hogy tovább menve, ennek közelebbi okát kutassuk és nyíltan feltárjuk.

Ha a lelkiismeretnek az a feladata, hogy minden cselekményeinket erkölesi szempontból megmérje, s azután azok felett abbéli határozott ítéletet mondjon, megütik-e a mértéket vagy sem? hogy ezt helyesen és igazságosan tehesse, szükségkép birnia kell oly mértékkel, mely ezen czélnak tökéletesen megfelel. Ez a mérték természetesen nem lehet más, mint a szilárd meggyőződés által az ész tulajdonává vált kétségtelen igazság. Az tehát a kérdés, honnét merítsen az emberi ész ilyen igazságokat? Ha ezt megfejtjenünk sikerül, meg lesz oldva a liberalis lelkiismeretszabadság kárhozatos voltának talánya.

Kétséget nem szenved, hogy az emberi ész természetes mivoltában tulajdon képességével számos természetes igazság ismeretére juthat, sőt hogy ezeknek némi részét mint vele született s elidegeníthetlen birtokát önmagában hordja. Léteznek ugyanis oly észelvek, melyek a józan észben önkényt kifejlenek, s melyeket midőn a létezők fogalma által benne megtestesülnek, az embert oly alapigazságok ismeretére vezetik, miket okosan kétségbe nem vonhat, és melyekből azután a gondolkozó ész helyes következtetések nyomán ismét több más, részben világos, részben homályos igazságokat kibont, azokat bennünk meggyőződéssé emeli s így ezekben biztos mértéket szolgáltat itélő tehetségünknek és lelkiismeretünknek a gyakorlati ítélet foganatosítására.

De vajjon ezen természetes észigazságok, tökéletes és teljesen megbízható mértéket szolgáltatnak-e a lelkiismeretnek? biztositják-e a bensőnkben lappangó önérdék, önzés, részrehajlás, rosz

indulat és szenvedély, rokon és ellenszenv önkénye, biztosítják-e a tévely és hazudság, a bűn és erkölestelenség zsarnoksága ellen a lelkiismeretszabadságot úgy, hogy az minden külbefolyás ellenére mindenütt és minden esetben csak az igazat és jót felölelje?

A liberalis racionalisták, antinomisták s más hasonló szabdelvü — isták, kik az emberi észet istenitik, ezen kérdésekre a szabadkőműves bruderekkel határozott „igen“nel merészkednek felelni. Itt van az elváási pont, mert mi, csak a történetre s évezredeink tapasztalára hivatkozva, lelkünk egész erejével ellenmondunk ezen igennek egy nyomatékos „nem“-mel és mindazokat, kik velünk nem tartanak, megczáfolhatatlan érveink alapján azok közé soroljuk, kik „látván nem látnak és hallván nem értenek.“ Mondjuk, megczáfolhatatlan érveink alapján; mert fordítsuk csak tekintetünket az ókor népeire, s még a nagy rómaiak és a bölcs görögök életében is oly aljasságot, gyalázatoságot és erkölestelenséget látunk megtestesülve, melyet az emberi jobberzéssel aligha sikerülend összeegyeztetni a liberalis tudománynak; oly rémtörténetekben gazdag irtózatosságot terül el ott szemeink előtt, melyet ha „hajmeresztő“ jelzővel látunk el, legkevésbé sem vétünk az igazság ellen: és ennek előidézői nem birtak józan észszel, legalább is olyannal, mint korunk liberalisai? s ha igen, mi módon vergődött közöttük a lelkiismeretlenség és a lelkiismeret elleni kényszer oly korlátlan uralomra, hacsak tévely és hazudság által nem? Tudjuk ugyan, hogy ezen népekből emelkedtek ki a Plátók, Sokratesek, Cicerók és Cátók, de tudjuk azt is, hogy az ókor lángelméi, habár kortársaik előtt az észet bölcsészettükkel megdicsőítették, habár az általuk felfedezett természetes igazságokkal minket is bámulatra ragadnak, mégis osztottak koruk erkölcsi rabságában, bizonynyal nem másért, minthogy alig birtak egy-két erkölcsi igazságnak biztos tudásával, melyre a lelkiismeretszabadságot alapíthatták volna.

Hivatkozunk e jelenben élő pogány népekre? Nem, inkább a modern liberalis felvilágosodás áldásait (?) élvező culturnemzeteket vegyük szemügyre. Humanizmussal, műveltséggel, tudománnyal, szabadsággal s ég tudja milyen mindentéle szellemi haladással kérkedik a mai világ; de az ész mindezen fennen magasztalt vívmányainak nincs-e egy sötét, igen-igen sötét háttéré? olyan, melyet ha lelkiismeretlenségnek nevezünk, kereset mondot-

tunk: formális lázadás ez, a féktelen szenvedélynek, az ocsmány önzésnek lázadása a rend, jog és az erkölcs ellen; forradalom ez, a hazudságnak az igazság és az egész lelkiismeret elleni forradalma, melynek élén szinte bölcészek, Comte, Voltaire, Strausz stb. állanak. Nem tagadjuk ugyan, hogy egyes világrendítő időszakok kivételével, milyenek az 1789—93-iki, az 1830, az 1848-ik stb. évekre esnek, még a rationalismussal, materialismussal, naturalismus- és nihilismussal saturált liberalismusnak uralma alatt nyögő népek sorsa tűrhetőbb, mint a római pogány imperatorok vaskarjai között vala; de vajjon ezt a pusztá észre alapított lelkiismeretnek köszönik-e? nem lengi-e át a művelt nemzete-et egy szent és igaz tan, mely nem az emberi elmének szüleménye? nem járta-e át a felvilágosodott népeket az evangéliomnak kovásza? És azok a hetvenkedő, észimádó telivér liberális urak nem voltak-e mindnyájan Krisztusnak tanítványai, mielőtt a rationalismus mestereivé felecsaptak? nem tanulták-e előbb a katekismust és csak azután irták a kérkedő ész apológiáját? Képes-e századunk vagy képes-e az egész ujkor Luthertől kezdve napjainkig csak egy, csak egyetlen egy erkölcsi igazságot felmutatni, melyet a catholicismus már évezredekken keresztül ne hirdetett volna, vagy, melyet a liberális ész önön erejével fedezett volna fel? A ki még ilyet is várna az emberi észről, kivált pedig a liberalismustól, az ugyan csúfosan csalatkozna, s előbb-utóbb meg kellene győződnie, hogy jobban ráillik korunk hitetlen bölcészeire Varro-nak eme mondása, melylyel korának állapotát esetelte: „nemo aegrotus quidquam somnium tam infandum, quod non dicat aliquis philosophus“¹⁾ — mint az akkoriakra.

De feltéve, hogy az emberi ész saját erejéből képes volna minden erkölcsi igazságot felfedezni, sőt feltéve azt is, hogy minden ember birna lángelmével: eljuthatna-e még ezen esetben is az emberek többsége az erkölcsi igazságok ismeretére önmagától? Venne-e időt és fáradságot magának a földmivelők, iparosok, katonák, nagybirtokosok stb. állásu emberek mérhetetlen többsége arra, hogy félretéve hivatásának foglalkozásait és kötelességeit, az igaznak és jónak buvárkodó kutatásába merüljön? Vagy elegendő volna-e, ha néhány tudományosan művelt egyéniség bajlódik ez-

¹⁾ „Egy beteg sem képes álmodni oly szörnyűséget, melyet már valamely bölcész nem állított volna.“

zel, kik azután a felfedezett igazságokat majd másokkal is közlendik? Szép gondolat; csak azt bizonyítsa be nekünk valaki, hogy nincsen igaza Lactantiusnak, midőn azt mondja: hogy „az emberi tanításnak, mint ilyennek, nincsen tekintélye, mert épen olyan embernek tartja magát, a ki azt hallja, mint az, a ki tanítja“ (Div. Instit. Lib. 5. Cap. 27.) csak arról győzzön meg minket a liberalismus, hogy a legbölcsebb ember képes oly hatást gyakorolni embertársaira, kik állításait támogató érveinek horderejét nem képesek felfogni, miszerint tanait föltétlenül és fentartás nélkül elfogadják.

Higye ezt, a ki akarja, de mi ebben nem találunk semmi legkisebb valószínűséget, s ilyen együgyü feltevésekre nem tudunk építeni.

Honnét szerezze tehát meg az ember azon erkölcsi igazságokat, melyek hiányában lelkiismerete nem működhetik, melyek nélkül lelkiismeretszabadsága üres álom? Hol van ama abszolút ész, melynek bölcsességét és igazságosságát benső okoknál fogva észszerűen, tehát szabadon el kell ismernie az embernek, s melynek tanítását elvetni annyi volna, mint önmagát és az igazságot meggyaláznai?

E kérdést régen megoldotta Plato, midőn Epaminondasában ezeket írja: „az igazságot senki sem taníthatja, hanem egyedül csak az Isten.“

Ugy van, csak az, ki maga az igazság és minden igazságnak kútfeje, ki a szellemi és erkölcsi világ egész mindenségét bölcsességével rendezi és tudásában bírja önmagától, kinek „igazsága örökké megmarad“ egész teljében és végtelenségében úgy, hogy attól soha egy hajszálnyira el nem térhet; az közölheti hitelesen az emberi észszel mindazon igazságokat, melyek a lelkiismeretnek zsinómértékét képezni hivatvák; csak az bírja önmagától és önmagában azt a tekintélyt, mely velünk közlött igazságait a józan ész előtt azonnal feltétlenül szentesíti s bennünk igaz meggyőződéssé érleli; és ezen változatlan örök igazságnak lénye az Isten, és kivüle senki más. Istenhez kell azért iskolába menni minden embernek, ki a lelkiismeretszabadság birtokába kivan jutni, Istenhez, a ki, mint már az előbbi cikkben mondtuk, anyaszentegyháza által az emberiséget minden igazságra tanítja, és mert ezen isteni igazságok összesítve képezik a tárgyilagos igaz vallást,

ezt kell önmagunkban erős hit által alanyivá tennünk; s akkor alanyi lesz bennünk a lelkiismeretszabadság is.

Ide tehát emberi ész! ide liberalis fők! Az elévülhetetlen isteni szent igazságokat magában foglaló vallásban keressétek a lelkiismeretnek zsinórmértékét, ha igazán liberálisok akartok lenni, ha őszintén lelkesültök a lelkiismeretszabadságért! Ide, Krisztus egyházának tanszékéhez, az igaznak e tiszta forrásához vezéreljétek a nemzeteket, ha szíveteken fekszik a népnek lelkiismeretszabadsága; itt, a catholicismus igazágaiban meg fogja lenni minden lélek egész nagyságában és teljes tökéletességében azt a csalhatatlan mértékét, mely minden cselekményeink erkölcsi minőségét tévmentesen meghatározza, meg fogja tehát lenni egész terjedelmében a lelkiismeretét megillető ama szabadságot, miszerint benső ítéleteiben ment leend a tévelynek és hazudságnak, az erkölcsi rossznak ellenséges befolyásától, s mely az igaznak és jónak akadálytalanul és biztosan szolgáltat mindenha igazságot.

Nem mondjuk, hogy így meg fog szünni közöttünk minden tévely és bűn, hogy tehát mindenkinek lelkiismerete szabad lesz, mert beismerjük, hogy ennek még akkor is útjában álland az emberi korlátoltság és gyarlóság. Habár ugyanis az emberi észnek, mely természetes mivoltánál fogva önmagától is több rendbeli igazságnak ismeretére juthat, sajátos és lényeges rendeltetése az, hogy az igazságot felfogja s arról önmagában meggyőződést alkosson; habár az észnek Krisztus Jézus igaz vallása az isteni igazságok egész teljét nyújtja: az mind a mellett a tudás különböző ágaiban a tévedés lehetőségeinek van alávetve; ettől meg nem óvja benső képessége és természete, de még az Istentől kijelentett igazságok tényleges léte sem, mert a tárgyilagos igazság a belátásnak és meggyőzésnek hozzájárulása nélkül nem válhatik az ész tulajdonává.

Valamint a természetes igazságok tudása csak mély és fárasztó gondolkozás, összehasonlítás, okoskodás és következtetések hosszú sora által szereshető meg, úgy a vallási igazságok belátása is csak helyes és alapos felfogás, s önmagunk előtti legalább abbéli kellő indokolás mellett jöhet létre az észben, mely bizonyossá teszi, hogy e vagy ama tan valóban Istentől származik; de ha az okoskodó ész, a mi mindennapi dolog, elhamarkodja ítéletét, elhirtelenkedi következtetését, ha felvett tételét minden oldalról meg nem fontolja, ha részleges igazságot általánosít vagy a hely-

zet és körülmények tekintetbevétele nélkül alkalmaz, ha a pusztán valószínű vagy épen csak látszólagos érveket kétségtelenül bizonyító indokoknak tekinti; igazság gyanánt fogad el oly véleményt, mely valójában távol áll az igazságtól, vagy annak ellentéte, és — kész a tévedés.

A tévelynek oka még több is lehet, ez nem rejlik mindig egyedül az észben, hanem gyakran az akaratnak is van benne része. Ennek t. i. különböző hajlamaink, indulatainak és szenvedélyeinek következtében, érdekében fekszik, hogy az ész, bizonyos neki kedvező eredmények czéljából valamit átnézzen, tanulmánya köréből kihagyjon, mivégre kettőztetett hatást gyakorolván reá, elfogulttá teszi néha még világos igazság ellenében is; s az őt érdeklő igaztalanságtól hatalmas vonzalmaival elvonja az ész figyelmét, vagy beható vizsgálatait, és így kieszközli okadatolatlan hozzájárulását úgy, hogy az ember a tiszta igazságnak részén véli magát állani, holott csak látszata az igaznak, a mit pártol vagy megfordítva.

Ily esetben azután mi sem bizonyosabb, mint az, hogy a lelkiismeretszabadság is kérdésessé válik; de azért teljesen el nem vesz mindaddig, míg a tévelygő, tévelyét Istentől kinyilatkoztatott igazság gyanánt őrzi lelkében. Igaz ugyan, hogy minden tévely, akár az ész korlátoltságában, akár pedig az akaratnak fölülkerekedésében birja létokát, tárgyilag véve soha nem képezheti a lelkiismeretnek mérlegét, s a szoros értelemben vett lelkiismeretszabadságnak tényezője nem lehet; de ha alányilag vesszük a dolgot, a mennyiben a tévely irányában az ész büntelen és létének sem közvetlen sem közvetett okát nem képezi, és a mennyiben az benne teljes meggyőződésé fejlődött, és pedig olyanná, mely ennek ellenkezőjét kizárja és lehetetlenné teszi: a lelkiismeretszabadságot nem érinti, nem korlátozza; azaz, az alanyi téves, de jóhízemű és büntelen meggyőződéshez csak oly szabadon mérheti az ember cselekményeit, mint az igazsághoz. Ebből ugyan téves lelkiismeret fog támadni, mely csak önmaga előtt igazolja cselekményeit és a vele ugyanazon tévely hálóiba került embertársainál; de az alanyban az igaz lelkiismeret jogait öröklí, mivel különben vagy tétlenségre kellene kárhoztatni az emberi lelkiismeretet, vagy folytonos aggódás gyötrelmeinek kitenni.

De a mily természetes ez, ép oly természetellenes liberalisaink azon követelése, hogy a lelkiismeret minden véleménynyel akár

igaz, akár nem, tetszése szerint szabadon mérlegelhesse cselekményeinket; mert míg az önhibája nélkül tévedésbe esett ész elvileg az igazság mellett áll, addig az elvszerűen minden véleményt, vagy az ész hanyagságából és hibájából származó téves és bűnös meggyőződést, az igazság szabadságának jogával felruházó liberalis elmélet, az igazat a hamissal egy rangba helyezvén, önmagát és lelkiismeretét csalja s ezt öntudatosan hamisítja és a bűn veszélyének odadobja.

Ha liberalis elleneink úgy értenék a lelkiismeretszabadságot, hogy az embernek benső lelkiismereti cselekményei csupán az emberi bírótól teljesen függetlenek, mivel „de internis non iudicat praetor“ : szives örömet aláírnók e szabadság tanát, de midőn a lelkiismeret bírói működésében a tárgyilagos és alanyi igazságtól, sőt magától az Uristentől is függetlenítettik, midőn a lelkiismeretet oly szabadsággal akarják felruházni, mely felhatalmazza arra, hogy az emberi cselekményeket bármely alaptalan vélemény vagy futó gondolat szerint bátran ítélhesse: ebben nem adhatunk nekik igazat, nemcsak a felhozott belső okoknál fogva, hanem azért sem, mert akkor a lelkiismeret gyakorlati, az életre kiható erejének is szükségkép hasonló minőségű, minden jót és igazat, sőt magát a lelkiismeretet romboló szabadságot kellene engednünk, amaz általánosan elismert s a katholicismus által hatályosan védett elv alapján: „ami a lelkiismeret ellen van, az bűn“; tehát teljes szabadságot kellene az embernek szavaznunk arra, hogy a lelkiismeretszabadság ürügye alatt minden még oly téves, igaztalan gondolatát s bármennyire erkölestelen véleményét akadályozhatatlan joggal mindenütt büntetlenül nyilváníthassa, hogy személyes balvéleményeihez cselekményeit, egész külső életét, úgy magán ügyeiben, mint embertársaival szemben, a társadalmi téren, még a köztulajdont képző igazság és jog ellenére is alkalmazhassa, hogy másokat is tévelyei vagy hazudságai elfogadására és követésére buzdíthassa: ez pedig, akár hogyan gondolkozzék is a szabadelvűség, nyílt megsértése volna emberi méltóságunknak, eszünknek, de kiválóan lelkiismeretünknek.

A liberalismusnak azon logikája ellen, melylyel felállított lelkiismeretszabadságának elméletéből, a tiltakozásunk tárgyát és szabadelvűségének achilles-sarkát képező végkövetkeztetését levonja, nem lehet kifogásunk a gondolkozástan szempontjából; mert, ha szerinte az ember lelkiismeretszabadságánál fogva egy felsőbb és

absolut törvényhozót és bírót szabadon elismerhet vagy megtagadhat; ha joga van Istentől és minden tekintélytől függetlenül meghatározni azt, mi jó, igaz és megengedett, és mi rossz, igaztalan és tiltott: miért nem volna joga önön véleménye s ebből formált elvei szerint cselekményeit és életét berendezni? az ember csak nem lehet azon sorsra kárhóztatva, hogy azt a gyakorlati életben megtagadja, a mit elméletben igaznak tart; de mondja meg nekünk a szabadelvűség, hogy ha valaki Proudhonnal azt hiszi, miként „minden vagyon lopás,” ad-e annak e véleménye jogot arra, hogy másnak vagyonát a tulajdonos tudta, hire és akarata nélkül saját szükségéinek fedezésére fordítsa? ha egy jött-ment ember azon gondolatra jönne, hogy egyik vagy másik gazdagnak birtoka, vagy épen valamely országnak koronája őt jobban megilletné, mint jelenlegi birtokosát: vajjon szabadságában állana-e azt tényleg és erőszakkal is hatalmába keríteni? Vagy ha valaki azt tartaná, hogy jogában áll bármely pénztőzsért, a ki legelőször elébe akad, Ábrahám kebelébe expediálni, vajjon szabadon tehetné-e ezt lelkiismeretszabadságánál fogva? Ugy e bár nem? ennyire nem viszi a szabadelvűség sem a lelkiismeretszabadságot! Tudnánk ugyan előszámlálni nem egy hasonló esetet, melyben semmi más, hanem csak a liberalismus által dicsőített szabadlelkiismeret vitt véghez ily iszonyatos gazteteket. No de fogadjuk el most, és pedig minden hátsó gondolat nélkül a liberalismus e szabadkozását, s még csak azt az egy kérdést kockáztassuk: meddig terjed hát a szabadelvű lelkiismeretszabadság a gyakorlatban?

Ha addig akarnánk itt ülni, míg ezen kérdésünkre illetékes helyről érdemleges és őszinte választ nyerünk, alkalmasint az utolsó itélet napja is itt viradna reánk; de nem tesz semmit, mert megfelel a himező-hámozó sereg helyett saját tapasztalásunk, mely ugyancsak kézzelfoghatóan arra tanít: hogy a legmérsékeltőbb szabadelvűek, kik sem Proudhonnal, sem Robespierre-l s ennek czinkostársaival, sem pedig a commune és radicalismusnak meggambettázott vezérférfiaival nem czimborálnak, egyelőre ott jelölték ki a gyakorlati lelkiismeretszabadság határait, hol a pandurok, börtönök és a fegyver hatalma kezdődik. A jó, csendes és békes lelkületű liberalismusnak azt tiltja csak a lelkiismeretszabadság, a mit a földi hatalom, az államkormányok meg nem engednek, és azontúl szabad, mint a madár!

De mi uraim, köszönjük még az ilyen lelkiismeretszabadságot

is, s becses engedelmségből azt szolgálásnak tartjuk, az erősebb szolgálásának, melytől ép oly undorral fordulunk el, mint a carbonarik és socialdemokraták minden izében gonosz és istentelen, forradalmi és lázadó lelkiismeretszabadságától. Visszautasítjuk azt, emberi méltóságunk nevében, mert lelkiismeretünket nem adjuk el semmi embernek! Ez egészen a mienk és az Istené! Hogy pedig a szabadelvűség hínárjába került jószándéku felebarátunknak is hasonló visszautasításra adjunk kedvet, végül megnyitjuk elhomályosodott szemeiket s néhány szóval felfedezzük: honnét ered a liberalis lelkiismeretszabadságnak szolgálai természete.

A ki rosszul teszi fel az egyenletet, ha még oly ügyes számoló volna is, mindaddig, míg ezen első hibáját fel nem találja és ki nem igazítja, a világnak minden betűszám-tani szabályával sem fog soha boldogulni, számításainak eredménye kevesebb lesz a semminél, s minél tovább tépelődik, minél több összeadást és kivonást csinál, annál jobban összezavarja önmagát és munkáját.

Igy van a szabadelvűség a lelkiismeretszabadsággal. Következtet, számít, okoskodik és meg kell vallanunk sokszor helyesen és észszerűen, nem ritkán lángelmével, s végre mégis észellenes feltevések, badar vélemények egymást keresztül-kasul tépő bölcsészeti nézetek tömkelegébe annyira belebonyolodik, hogy teljes lehetlenség tisztába jönnie. Ellenben minél jobban hánykolódik, minél szenvedélyesebben érvel, annál szorosabban belecsavarja magát az igaztalanság és tévely, a lelkiismeretlenség és bűn vésteljes kötelékeibe. Honnét van ez? Ha ennek okát elfogulatlanul vizsgáljuk, rögtön szemünkbe tűnik ez alapelvben, melyből kiindul, hogy t. i. nem arra építi szabadságának evangéliomát, mire az isteni bölcsesség Mesterének legkedvesebb tanítványa szent János nem ezen örök igazságot veszi fel alapul: „in principio erat verbum, et verbum erat apud Deum;“ (kezdetben vala az ige és az ige az istennél vala) hanem azokhoz csatlakozik „qui non receperunt eum“ (kik el nem fogadták őt) kik nem teszik magukévá, az ő csalhatatlan tanítását; hogy önön gyarló eszébe bizakodva, ezt magasztalja föl az igazság legfőbb trónusára; hogy a korlátolt észnek vajmi kétséges értékű s megbizhatatlan nézeteit az örök igazság ellenében is törvényre emelvén, balul itél, hasztalanul okoskodik, zűrzavart idéz elő a tiszta eszmékben is, s midőn ezen téves ítéletét és hazug eszméit öntelten az életbe átülteti, lerontja azt, a mit ujra építeni akart; a lelkiismeretszabadságot. És ezt

létrehozni többé nem áll hatalmában mindaddig, míg helyére nem teszi a szögletkövet, melyet megvetett, Jézust, az igazságnak tanítóját, az örök ígét, az emberi nemnek megváltóját és üdvözítőjét, ki mindenkit, a ki ő benne hiszen, szabaddá tesz szellemileg, erkölcsileg lelkiismeretében, és lelkiismerete által az életben azon tekintély közvetítésével, melyet e czélra az anyaszentegyházban felállított, de csakis ezzel, mert ezen egyedül igaz tekintély által kiszabott határokon kívül a lelkiismeretnek nem lévén biztos iránytűje, szabadsága hasonló lesz az őserdők rengetegeiben kóborló Kain szabadságához. E szerencsétlen testvérgyilkos végtére elveszítette emberi alakját is, és teljesen megszőrsödvén, hasonló lön a vadállatokhoz; s a liberalis lelkiismeretszabadság nem fogja-e majd hasonló sorsra juttatni a kereszténység által civilisált népeket? Oly kérdés ez, melynéi a fájdalom töre járja át szívünket, mely mellett időzni tehát önmagunk és olvasóink miatt nem akarunk. — E helyett fordítsuk figyelmünket a lelkiismeretszabadság gyakorlati oldalára: a vallásszabadságra.

IV.

A vallásszabadság.

Az erkölesi jónak és igaznak bizonyos természetes elvét oly mélyen beleoltotta lelkiismeretünkbe a legbölcsebb Teremtő, hogy a legelvetemedettebb gonoszság s a legistentelenebb dühöngés sem képes azokat az emberi lélekből gyökeresen kiirtani; innét van, hogy még a természetes lelkiismeretszabadság sem azonos a véleményszabadsággal; innét van, hogy a lelkiismeretet csak akkor mondhatjuk igazán szabadnak, ha a jót és igazat, mit az emberi érzés az önző akaratától függetlenül, s magában a lelkiismeretben gyökerező benső szükségességgel valóban tárgyilagos jónak és igaznak mond, szabadon, akadálytalanul olyanok vallhatja, nyilváníthatja és gyakorlatilag érvényesítheti; ennek ellenkezőjét pedig rossznak és nem igaznak ítélni legbensőbb érzetei, önön alapos meggyőződése és önön elhatározása szerint; innét van végre, hogy az emberi ész önmagától nem létesíthet soha tárgyilagos igazat és jót vagy igaztalant és nem jót, hanem az önakaratától függetlenül, sőt annak ellenére is a meglevőhöz, az adotthoz kell magát alkalmaznia, hogy lelkiismeretszabadságot szüljön, mert különben működése pusztá véleménynyé silányul. Mitől, hogy az élet minden ügyeiben és minden viszonyaiban, mert legyen az ember, Isten örök végzése szerint, a belénk oltott természetes igaz és jó ismeretének kiegészítéseül, kinyilatkoztatása által számtalan, természetfeletti igazságokat, és malasztja által ezen igazságoknak megfelelő lelki erőt és képességet közöit velünk a valóságban. A vallás tehát nemcsak tudásunkat, hanem szellemi képességeinket és ezekben lelkiismeretünket, valamint ennek szabadságát tökélesíti.

Ezt, hogy a vallás mily nagy szolgálókat tesz a lelkiismeretnek szabadsága megállapítására és fentartására, kimutattuk az eddigiekben; most már vizsgáljuk azt: tesz-e és miféle viszonzószolgálókat tesz a lelkiismeret a vallásnak, s mennyire képezi szabadságának tényezőjét?

A lelkiismeret nem marad adósa a vallásnak, ez ugyanis ama nagy erkölcsi erő mibennünk, mely a vallást alanyivá teszi, s azt egyes emberekben, valamint a társadalomban tényleges gyakorlati életre költi.

Minden igazság, legyen bár önmagában véve a legszentebb és legüdvösebb, alanyilag csak holt tőke, mely még akkor sem fejti ki minden értékét, midőn az értelem által az emberi ész tulajdonává, s az ítélőtehetség birói széke előtt hitbeli meggyőződéssé válik. E holt tőkét gyakorlativá tenni és értékesíteni az akaratnak feladata. Ez nem is késik azt az életben minden adandó alkalommal lehetőségig kizsákmányolni, mint olyan tehetségünk, mely magában rejtí az egész tetterőt, mely benső elhatározásokra és külső cselekményekre ragadja az embert; de mivel az akarat vak erő s mint ilyen az értelem által reá gyakorolt befolyást az önzés, rossz hajlam, indulat és szenvedély könnyen ellensúlyozná, vagy egészen elnyomná: az ember az igazságnak világos tudása mellett is az erkölcsi téren vagy tétlenségre vagy a jó és igaz elleni cselekvésre lenne kárkoztatva, és a szellemében így megtestesülendő ellentmondásnak, valóságos anomaliának játszó labdájává válnék; ha nsm élne bennünk egy erkölcsi hatalom, mely, miután az akaratnak minden mozdulatát, minden szándékát és bevégzett tényeit az ész által megismert igazsághoz viszonyította, kötelességet ró reánk s bennünk az akaratra, hogy ez az általunk megismert igazsággal ellenkező elhatározásait felfüggeszse a már létesítetteket helyrehozza, s szándékait és jövő cselekményeit az igazsághoz és az észnek ebből leszármaztatott követelményeihez idomítsa.

Ilyen hatalom, mint mindenki önmagában érzi, valóban létezik bennünk, s ez a lelkiismeret; de nem az emberi véleményekre alapított liberalis állelkiismeret, mely csupán az ember személyes akaratához és az ész feltevéseihez ragaszkodik ítéleteiben: hanem azon Istentől belénk helyezett erkölcsi bíró, azon isteni követ, mely személyes hajlamaink és véleményeink ellenére is mindig felsziure hozza bennünk az igazat és jót, és annak követésére parancsolólag serkent, a rossznak és igaztalanoknak pedig el-

hagyását sürgeti. Ez az, a mi az emberi akaratnak is képes föltétlenül jogérvényes parancsot vagy tilalmat kiadni, s miadkettőt az isteni tekintély felségi jogával lelkünkben szentesíteni. Ezen benső hatalom mindig résen áll, szakadatlanul működik bennünk és minden körülmények között érvényt szerez az alanyi igazságnak, s nem csak olyannak, melyhez elménk természetes uton jutott, hanem annak is, melynek tudása a természetfölötti kinyilatkoztatásból származik, vagyis minden vallási igazságnak, melyet olyannak ismerünk.

Lelkiismeret nélkül tehát a vallás minden igazságaival úgy mint minden egyéb erkölcsi igazság szintén holt töke maradna, a halandók között már csak azért, mert ennek felhasználására és értékesítésére szabadakaratunkat semmi sem kötelezné, semmi sem indítaná, hacsak az önzés, érdek, emberi tekintet és más érzéki rúgó nem, tehát oly elemek, melyeknek a valláshoz semmi közük s melyek annak rombolói; és megfordítva: csupán a lelkiismeret az, a mi a vallásnak és minden igazságainak ugyancsak a szabadakaratra gyakorolt hatásával belső és ennek megfelelő gyakorlati érvényt szerez az életben, a mi tettlegessé s élővé teszi a vallást, és annak szabad kifejlődését biztosítja; szóval, a lelkiismeret legfőbb tényezője az alanyi vallásnak, és a szabadlelkiismeret a valásszabadságnak.

Az embernek minden gyakorlati szabadságai között legszen-
tebb, legszükségesebb s legsérthetlenebb java a vallásszabadság. Ez az, a mi élet és végezlünk elérését nemcsak lehetségessé teszi, hanem formaliter biztosítja; mert ez képessé tesz minket, a tőlünk függetlenül, akaratunk minden hozzájárulása nélkül Isten által kitűzött megváltozhatatlan rendeltetésünkre vezérlő biztos eszközöknek szabad használására. — Birja bár valaki a földnek minden kincseit, gazdagságát, örömét és kényelmét; legyenek bár legtágasb polgári és társadalmi jogai; rendelkezék bár királyi hatalommal, vagy álljon oly magasan, hogy önkénye és szeszélye szerint osztogathatja a koronákat és trónokat: ha lelkiismeretére akár a korszellem, műveltség és tudomány ürügye alatt, akár emberi tekintetek és földi érdek czimén más ember erkölcsi kényszerűt gyakorol, és igaz lelkiismeretének tényleges gyakorlati életbe-
léptetését a külvilágban akadályozza vagy épen lelkiismeretével ellenkező tények véghezvitelére s a lelkiismeret által parancsolt cselekmények elmulasztására szorítja: valósággal nem egyéb, mint

nyomorult és mindennél szánandóbb rabszolga; és viszont az ingyeggel küzdő szegény, az utolsó néger rabszolga is, kinek számára e világ nem tartott fel semmi jogot, kinek még saját teste sem tulajdona, a legnemesebb s legdicsőbb szabadságot élvezi, mely emberi méltóságát sérthetetlenül megőrzi, ha lelkiismeretébe semmi emberi hatalom nem tolakodhatik, azt Istenétől és annak szent igazságaitól semmi önkény, semmi balvélemény, semmi erkölcsi erő el nem választhatja, ha az idegen emberi akarat ellenére is, a lelke mélyében megfogamzott s hitbeli meggyőződésévé érlett, végcélját s ennek elérhetési módját kijelölő igazsághoz ragaszkodik, s azt soha el nem hagyja; mert ez önelhatározása szárnyain felemelkedhetik urához Istenéhez, neki szentelheti cselekményeit s egész életét, és az isteni igazságok által alkotott alanyi lelkiismerete kívánalmi szerint biztosan mehet a földi akadályok és nyomorok közepette is erkölcsi és örök boldogságához.

De ha a vallásszabadság ennyire felemeli az embert, lemondhat-e arról épeszű önérzetes halandó? s nem követeli-e szükségszerűen kinek-kinek saját énje, hogy ez számára biztosítsák?

Az embernek tehetségeihez, tudományához és társadalmi állapotához képest különböző anyagi és szellemi szükségei vannak; de a vallásszabadság minden faju és nyelvű, művelt és barbár népek, minden rangu és állapotu emberek lelkében egy mindennél nagyobb és semmi által nem pótolható szükségét képez. Nem is lehet az emberiség történetében felfedezni olyan nemzetet vagy olyan időszakot, mely ezen szüksége kielégítéseért ne lett volna kész minden egyéb szükségét háttérbe szorítva, kényelmét, jólétét, sőt életét és vérért feláldozni.

Talán ez is egyik oka, hogy legvérmesebb liberalisaink is folyton szájukban hordják a vallásszabadságot, s látszólag annyira lelkesülnek mellette, hogy szinte kísértetbe jövünk dicséretet zengeni nekik ezen eljárásukért. Azonban ne hamarkodjunk el a dolgot, hanem előbb vizsgáljuk meg: miben helyezi a liberalizmus a fennen hangoztatott vallásszabadságot?

Bizony furcsa egy kép tárul fel előttünk; egy torzalakot látunk itt, mely minden részében az általunk már bemutatott lelkiismeret szabadságához hasonlít, mi több, azzal teljesen egylényegű. De nem is várhattunk mást; mert hiszen az csak világos, hogy a milyen kinek lelkiismerete, olyan vallása is, és a milyen lelkiis-

meretszabadságot felállít magának valaki, szakasztott olyannak kell lenni vallásszabadságának is.

Jól figyeljünk! A modern liberalizmus arról akarja meggyőzni a világot, hogy a vallásszabadság abban áll: miszerint minden ember úgy tiszteli Istent, és úgy szolgálhat neki, a mint tudja és akarja, vagy ezt a tiszteletet és szolgálatot egészen meg is tagadhatja; lehet a mint tetszik katolikus, protestans, szakadár, rationalista, materialista, hitetlen, pogány és atheista, önkénye és változó érdekei szerint hihet mindent, akár igaz, akár nem, akár egyezik Isten tanításával, akár nem, és ezen hitéhez, mely ily pusztá szeszélylyé és önző feltevessé fajul, cselekményeit, életét is szabhatja, anélkül, hogy hármí néven nevezendő egyházi tekintélynek beszólást engedne.¹⁾

Első pillanatra, lehet, úgy tűnik fel sokak szemeiben e szabadság, mint a vallásszabadságnak „non plus ultrá“-ja, de ha behatóbban vizsgáljuk, kivált az előbbi cikkben mondottak után, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a liberalizmus e meghatározásában a lelkiismeretnek nem jutott semmi szerep, a mint nem is juthatott azon oknál fogva, mert ezt nem ismeri és ismerni nem akarja a szabadelvűség; hogy tehát e meghatározás ellenlábasa a valódi vallásszabadságnak. Isten a lelkiismeretet és ebben a természetes vallást, valamint a természetfeletti igazságokat, pozitív tanait és törvényeit, melyek a lelkiismeret által a természetfeletti vallást képezik, bizonyynyal nem azért adta az embernek, hogy ezeket lelkében rejtgegyesse, hanem a végre, hogy ezekben felismerve Istenéhez és a társadalomhoz való viszonyát, azokhoz saját lelkiismerete követelményei szerint minden cselekményeit, egész életét alkalmazza, azaz vallását ténylegessé tegye.

¹⁾ Guizot is majdnem így határozza meg a vallásszabadságot, midőn ezeket írja: „A vallásszabadság a gondolat, a lelkiismeret és az élet szabadsága, melynél fogva lehet hinni és nem hinni is, a tudósok, a papok a hívők szabadsága.“ (L. Eglise et la société chretienne, 1861. cap. 7. v. ö. Ketteler „Szabadság, tekintély és egyház.“ Katinszky Gyula ford. 85. l.) Lényegében, azonban az itt kifejezett eszme nem találkozik a liberalis vallásszabadság fogalmával, mivel Guizot e szabadságot a lelkiismeretre és a személyes meggyőződésre építi, s midőn azt mondja: „melynél fogva lehet hinni és lehet nem hinni“ úgy érti, hogy a meggyőződés és lelkiismeret által igaznak jelzett tant lehet hinni, és ennek ellenkezőjét lehet nem hinni, de a liberalizmus a lelkiismeretet kihagyja számításából.

A természetes és természetfeletti vallás tehát mivoltánál fogva a lelkiismeret közbejöttével bizonyos határozott kötelességeket ró az emberre Isten és embertársai iránt, és csak azon személyben lesz valósággal alanyi és gyakorlati vallássá, mely ezen kötelességekre önmaga lelkiismerete által figyelmeztetik, és ennek vezetése mellett azoknak tényleg megfelel; annál pedig, ki lelkiismeretének parancsain és az ezek által kijelölt kötelességeken magát bármi oknál fogva túlteszi, és akár a természetes, akár a természetfeletti, akár pedig mindkét rendbeli igazat el nem fogadja, azoknak lelkiismerete általi életbeléptetését saját személyében meghiusítja, csak valláshiányról vagy teljes vallástalanságról lehet szó. — A pusztá tagadás nem lehet soha pozitív igazság, a kizárólagos nemlegesség önmagában véve nem képezhet ténylegesen létező valóságot, tehát vallást sem. Ha azért a modern szabadelvűség a tárgyilagos vallás irányában csupán tagadásra és nemlegességre szorítkozik, mi lesz tulajdonképen az ő vallása? kétségkívül az, hogy nincs vallása: „nem vallás.“ S amim nincsen, a mivel nem bírok, hogyan lehetek abban szabad? A nemlétezőnek szabadsága legfeljebb a nemlét fentartásának szabadságában áll!

Ez a liberalismus vallásszabadságának legfőbb eszménye: a tökéletes vallástalanságnak, s mert ezt a lelkiismeret mellett elérni nem lehet, a lelkiismeretlenségnek szabadsága; ide czéloz, ezért küzd végelemzésben minden pozitív vallás ellen oly elkeseredett harcot a vallásszabadság neve alatt. De mivel ezen eszmény egy matematikai pont, melyre a szabadelvűség minden tudományossága és észimádásával sem tud elhelyezkedni, cselhez folyamodik: eszményén innen és túl rajta keres szilárd állást, egyik lábát a vallás területére teszi, a másikkal daczosan a vallástalanságra támaszkodik; egyrészt elv gyanánt kikiálítja a vallásnak és vallásszabadságnak szükségességét, más résztől megvet minden pozitív vallási igazságot, harczra kel saját egyéni véleményeivel és tévelyeivel a lelkiismeret szabványai és ezeknek életbeléptetése ellen, azon szándékkal, hogy a vallásnak helyét és szükségét emberi nézetekkel, emberi hazudsággal pótolja, s ekként legalább megközelítse eszményét. Így fejleszti lassan-lassan és rendszeresen, így ruházza fel fokonkint minden joggal ama szörnyet, mely lábbal tipor minden erkölcsöt és minden társadalmi rendet, az Istent és minden Istentől eredő tekintélyt, mely teljesen felemészti az ala-

nyí vallást; és e szörnyet, hogy a fölületes elméket elámíthassa, vallásszabadságnak nevezi.

Nagy vád ez, nagyobb mint gondolnók; ezzel nem kevesebbet mondottunk, minthogy a modern szabadelvűség az embernek legszentebb erkölcsi érdekei és szükségei megmásíthatatlan vég-célja ellen életharczot indított. — De bármily capitalis e vád, sajnos, tökéletesen igaz, miről rövid gondolkozás után nem leend nehéz alapos meggyőződést szerezni.

A vallásszabadság szükségkép feltételez vallást, a vallás pedig Isten nélkül lehetetlen. Ez oly szorosán összefügg Istennel, mint a napsugár a nappal. Vedd el a napot az égről s úgy gyönyörködjél, úgy melegedjél, úgy járj-kelj fénysugaraiban! kiáltjuk annak, a ki az erkölcsi világ egéről leszakítani akarja Istent, kinek világossága visszatükrözik lelkiismeretünkben, és mégis melegedni akar a vallási igazságok fényében. — Amaz ugy-e még költői képzeletnek is örültség volna, és ez nem lenne ugyanaz? Igen, még pedig eddig hallatlan örültség. A legműveletlenebb és legvadabb népcknél is találunk minden korban, minden éghajlat alatt vallást, de Isten nélkül egyet sem, ha mindjárt mint egykor a németek a fáokban, mint az egyiptomiak az állatokban, mint a perzsák és hinduk a természet elemeiben kereste is az ember Istenét, mégis ez képezte vallásának köz- és gyűpontját; a dicsőség önmagát isteníteni s a lelkiismeretet és vallást saját énje gondolatában, változó érzelmeiben, megbizhatlan tudományában, roszhajlamu akaratában helyezni, korunk művelt, tudományossággal és felvilágosodással kérkedő liberalismusának volt fentartva.

Talán túlhatjuk a dolgot? Bizony szivesen állapodtunk volna meg szűkebb határok között, de ha már egyszer vállalkoztunk a szabadelvű vallásszabadság területének felmérésére, féluton meg nem állapodhatunk, ha netalán rosz néven venné is gazdája, hogy ily lovagiatlanságot bátorkodtunk elkövetni s minden tekintet nélkül kijelöltük birodalma véghatárát; mert nem keressük senki tetszését, hanem csak a való igazságot, ez ellen pedig legkevésbé sem vétettünk.

Ha ugyanis a liberális vallásszabadság a gondolatnak, a pusztá véleményre alapított állelkiismeretnek és erre fektetett életnek ama szabadsága, melynélfogva, mint ezt a szabadelvűség maga hirdeti, minden egyes ember saját tetszése, érdeke, szenvedélye, szóval személyisége önző kíváncsi szeriut alkotbat magának életet sza-

bályozó hitet és vallást, olyat, melyhez a nélkül, hogy keresné: összhangzik-e az igazsággal vagy sem? minden cselekményeit szabadon és minden tekintélytől függetlenül alkalmazhatja: hol találja e vallás keretében az élő egy igaz Isten, az őt megillető helyet? Van-e csak egy olyan kapcsolati pont a liberalis vallásszabadságban, mely ezt az Istennel csak távolról is összeköti? Biztosít-e ez Istennek bármi csekély befolyást az alany vallási képzeteinek megszerzésére, alakítására és módosítására? S ha mindezt a liberális vallásszabadság nélkülözi, mi leend e rendszerben lelkiismeret, mi leend vallás?

Ila a liberalis elv szerint az embernek teljes és korlátlan szabadsága van hinni és nem hinni, az igazságot és tévelyt egyaránt elfogadni, vagy el nem fogadni: ugyan mi alapon lehetne tőle kívánni, hogy legalább az Isten létét tartsa igaznak, s az ezzel ellenkező nézetet bélyegezze tévelynek? Már az által, hogy e rendszerben az ember Istene és az ő tanai ellen korlátlan szabadsággal felruháztatik, olyformán, hogy azokat egyenkint vagy összesen is elvetheti és saját véleményeivel pótolhatja, már ez által közvetve megtagadatik az Isten, s trónjára az ember vagy az emberi ész emeltetik minden egyes alanyban, azaz, minden ember feljogosittatik, hogy saját énjén kívül ne tiszteljen, ne imádjon más istent, még az örökkévalót sem. És e rendszernél még az igazi lelkiismeret is szóba jöhetne, ez még a vallás nevére is méltó volna?

Ennyire, mint említettük, a legbarbarább népek sem tévedtek, mert habár, talán önnön hibájuk nélkül, nem ismerték az igaz Istent, de szentül hitték, hogy Istennek kell lenni, hogy ezen Istennek az ő természete és követelései szerint szolgálni kötelesek; volt tehát bár tökéletlen lelkiismeretük, volt gyakorlati vallásuk is, mint ezt templomaik, áldozataik, istentiszteletök stb. hitelesen bizonyítják; ezek azért bizonyos tekintetben követelhettek vallásszabadságot. De a kiből még csak ennyi vallási elem sem talál helyet és mégis szájában hordja vallásszabadságát, az vagy ámitó vagy elámitott, kitől teljes joggal követeljük, hogy ne fitogtassa nyilvánosan azt, a mije nincsen, a miről fogalma sincsen.

Ezen követelésünk ellenében a protestantizmusra szokott hivatkozni a szabadelvűség, és szemünkre veti, hogy habár Luther és Kalvin, valamint követőik ugyanazon elvet vallják a szabadkutatás czimén, melyet ők, és szinte ezt veszik a vallásszabadság

alapjául, mégis elismerjük, s el kell ismernünk, hogy a protestantismus, mint vallás, tényleg létezik s egész országokban virágzik.

Erre igen röviden felelhetünk. Ha a protestantismus a szabadkutatás elvéhez következetesen ragaszkodott volna, bizonynyal csak a mult történetének lapjain szerepelhetne mint vallás, és bármily hatalmas hangon szónokolna a vallásszabadság mellett, szava nem bírna semmi értelemmel; mert vallása iniben sem különböznék a liberalismus vallásától; de a protestantismus még elég jókor belátta a szabadvizsgálódás elvének veszélyes voltát, s azt a gyakorlatban elvetette, vagy legalább módosította; papságot, szószéket, templomokat, iskolákat, stb. intézményeket állított fel, melyeknek nincs és nem lehet más czéljuk, mint kérdéses elvének nyílt és tényleges tagadásával a vallást fentartani és terjeszteni. Dogmákkal igaz, nem dicsekszik a protestantismus, azonban hittételek ünnepélyes meghatározása nélkül is, nem pusztán emberi véleményre, hanem az isteni kinyilatkoztatásra, Jézus szent tanaira támaszkodik, s habár sokban téved és a tagadásnak, az igazság elleni lázadásnak jellegét viseli magán; de még mindig a vallás terén áll. Istenért és erkölcsért lelkesül, sőt azt, ki e térnek elhagyására ösztönzi, vagy ki ezt tényleg elhagyta, már nem egyszer ki is zárta kebléből. Nem mondjuk, hogy a Voltaire-ismus és a liberalismus mindennemű elágazása nem Luthertől és Kalvintól kölesönözte átkos vallásszabadsági eszméit; azt sem tagadjuk, hogy legnagyobb részben protestánsok képezik a liberalismus zömét, de még abban is igazat adunk Hartman Edének,¹⁾ hogy „a protestantismus illó természetű, lassan-lassan eloszlik, mint a pára és valóságos semmi lesz belőle“, de mindaddigi mig oly követői lesznek Luthernek és Kalvinnak, kik a reájuk maradt öröklevélet felbontatlanul hagyják, a protestantismus mindig vallási és vallásnak birtokában levő társulat marad. Nem így a liberalismus, ez a kérdéses öröklevélet nemesak felbontotta, hanem a legvégső határig menő következtetésekkel végre is hajtotta, s ezzel Vogt-tal a vallást e földről, saját kebléből az égbe utasította; ne tartson tehát jogot ahhoz, hogy a világnak vallásszabadságot hirdessen; hanem mondja ki őszintén s egész meztelenségében, hogy a vallást elméletében úgy, mint gyakorlatában minden igazságaival száműzni akarja az emberi társadalomból, mit hogy megteheszen, ösz-

¹⁾ Selbstzersetzung des Christenthums. Berlin 1874. Duncker.

szeesküvést rendez a vallás létoka, az Istentől rendelt tekintély ellen, ezt mondja ki, ahelyett, hogy utólérhetetlen álnoksággal lázít és csatázik a vallásszabadság zászlaja alatt, az igazság és erkölcs ellen.

Ismét újabb vád?!

Igen, de ez is épen oly alapos, mint az előbbi.

A vallásszabadságnak úgy, mint minden más emberi szabadságnak, nincs és nem lehet más jogcíme, nincs és nem lehet más földi célja, mint az egyedek s az egész társadalom jóléte, boldogsága. De mivel a jólétnek és földi boldogságnak oly lényeges és elengedhetetlen feltétele a társadalmi rend és erkölcs, hogy még csak képzelni sem tudunk oly eszeveszett embert, ki ezt kétségbevonni merészné, vagy ki ezek nélkül bármi csekély akár egyéni, akár családi, akár nemzeti boldogságot valószínűnek tarthatna: a vallásszabadságnak is, és ennek kiválóan, hogy céljának megfeleljen. mintegy méhében kell hordania az erkölcsöt, a társadalmi rendnek ezen első tényezőjét, hogy azt azután a gyakorlat terén életre hozhassa, anyai karjain ápolhassa és nagyra nevelhesse.

Képes-e erre a liberális vallásszabadság? bírja-e önmagában csak a mindennapi erkölcs csiráit? bírja-e azon jogok és kötelességek parányait, melyekből a társadalmi, állami és családi rend csak hiányosan kifejlődhetnek? Egész lényé csak tagadás, az igazságnak, sőt az igazság kútfejének tagadása, s mégis lehetne benne észszerűen valami érdemleges erkölcsöt keresni?

Nincsen oly szorgalmasan és gondosan művelt szántóföld, melyen a legtisztább búzavetés között egy-két konkoly meg ne akadna; de a liberális vallásszabadság földjén, melyet pedig ugyancsak serényen munkál gazdája, a sok konkoly között a tiszta erkölcsnek egy búzakalászát sem bírjuk felfedezni. Honnét van ez? talán, az ellenséges ember cselekedte, midőn aludnának az emberek? "Ne higgyük! ha valahol, úgy itt elmondhatjuk „a ki mit vet, azt fogja aratni is — — a ki testben vet, testben fog aratni veszedelmet," „a ki szelet vet, vihart arat."

A milyen csoda volna, ha a bojtortvány fűgét teremne, oly világ csodája lenne, ha a modern liberalizmus vallásszabadsága a vallásnak szent, jótékony, boldogító gyümölcseit tudná létrehozni.

De beszéljünk világosan. A szabadelvűség vallásszabadsága lényegében teljes ellentéte, megölő mérge minden erkölcsnek;

természete és elve az erkölcstelenségnek kovásza, ő maga az önérdék, önkény és bűnös szenvedély ama vészviharának barlangja, mely a valódi vallás által annyiszor visszaállított erkölcsi és társadalmi rendet alapjaival egyetemben újra és újra felforgatja.

Az igazság oly változhatatlan, sérthetetlen, oly magasan áll felettünk, hogy a tárgyilag igazat nem igazzá, és viszont átváltoztatni sem az észnek, sem az akaratnak, de semminemű földi hatalomnak nincsen tehetségében; és ha az egész emberiség egyesülnen arra fordítaná erejét, hogy ezt eszközölje; minden erőlködése ép oly haszontalan lenne, mintha a csillagos eget akarná bemeaszlni. Ez kétségtelen. De épen azért, mivel önmagában véve minden igazság, legyen az tisztán tudományi vagy erkölcsi, az emberi elmétől és akaratától teljesen független; az emberi észnek az igazsággal szemben nem lehet más kötelessége és joga, mint ezt felismerni, elfogadni, magáévá tenni; az emberi akaratnak pedig nincsen más rendeltetése, mint a megismert igazságokat az életben valósítani, önmagát és cselekményeit azokhoz alkalmazni; — mivel továbbá minden igazság együttesen oly egységes egészet képez, miszerint matematikai lehetetlenség, hogy az igaz az igazsal ellentétbe jöjjön, s az egyik igazság a másikat leronthassa; mivel végre a tárgyilagosságot sem idő, sem hely, sem az alany és ennek különböző állapota vagy viszonya soha meg nem másíthatja: az embernek nemcsak joga, hanem kötelessége is minden téren, de kiválóan a vallás körében az igazság megismerésére törekedni, a megismert igazságot szilárd hit által meggyőződésében alanyilag állandósítani és ahhoz ugy magán, mint társadalmi életében minden cselekményét helyesen viszonyítani.

Ha ezen jognak és e kötelességnek akadálytalan gyakorlatát akarná vallásszabadságával biztosítani a szabadelvűség, bizonynyal mi lennénk az elsők, kik szívünk mélyéből tapsolnánk neki; mert semmi más, hanem csak ezen jognak és kötelességnek szabad elhatározásunk szerinti gyakorlata a valódi erkölcs, mely egyedül létesíti, és az igazságnak leírt természeténél fogva a rohanó idő és események folyamában is megőrzi ama békét, rendet, jólétet és boldogságot, mit sem polgári- és büntető törvény, sem rendőrség és földi hatalom, vagy emberi tekintély nem képes létrehozni, annál kevésbé állandósítani. De a szabadelvűség, mint láttuk, a vallásszabadság zászlaja alatt épen az igazság, a vallási igazság ellen indított irtóháborút, hozzálátott az erkölcs és társadalmi rend ezen

ogyetlen alapjának felforgatásához; midőn az emberi véleményt, az alanyi nézetet és tévelyt, az önzés, önérdék, bűnös indulat és szenvedély által nagyra nevelt tévelyt és hazudságot az igazsággal a lelkiismeretben párhuzamba állítja, s a társadalmi téren egyenjogúvá teszi; midőn az igazságból folyó jogok és kötelességek ellenében a balvélemény és igaztalanság önkényét tolja előtérbe, sőt ezt amannak föléje helyezi.

Vagy a liberalismusnak világhódító tudománya már annyira vitte, hogy az igaztalant az igazzal, a bűnt az erénnyel, az erkölcsi rendet az erkölcs elleni lázadással is össze tudja egyeztetni és egyéolvasztani? Bocsánat! ezt nem mertük róla feltételezni, de nem is tudunk képzelni olyan embert, még a lipótmezei házban sem, ki az emberi észet ennyire meggyalázza vakmerősködnék; azon meggyőződésre kell tehát jutnunk, hogy a liberalismus vallásszabadsága vagy örültség, vagy alapjában erkölestelen és társadalom-ellenes.

Azoknak, kik liberalis eszmékkel saturálva, elfogultságukban nem képesek ez igazságot belátni, szolgálhatunk még egy nem megveendő bizonyítékkal.

A szabadelvűség tudvalevőleg tagadja az eredeti bűnt, s ennek következményeit: az emberi ész elhomályosodását, az akaratszerű jóravaló készsége meggyengülését, az embernek erkölcsi gyarlóságát, azért tagadja azt is, hogy az emberi észnek a vallási igazságok megismerésére isteni kinyilatkoztatásra, az akaratnak pedig az erkölcs gyakorlatára isteni malasztra van szüksége; — s e kettős igazságnak tagadása — közbe legyen itt mondva, alapja minden egyéb tévelyének; — de nem tagadja azt és nem is tagadhatja, hogy minden embernek, csupán annyi erkölcsi tekintélye van embertársai előtt, a mennyire a felállított erkölcsi elvek és törvények helyes és észszerű indokolása által ezeket mások belátják és magukévá teszik, s ebből azután ezt az elvet formálja magának: „a mit saját elmém-mel s minden tudományos vagy erkölcsi tekintélytől függetlenül belátok, igaznak ítélek és cselekedni jónak látok, akár egyezik az úgynevezett isteni tekintély kijelentésével és szabványjaival, akár nem, önelhatározásom szerint szabadon tehetem.“

Legyen, de mondja meg csak nekünk a liberalismus, hogy ugyan mennyire, mily vallási igazságokra, minemü erkölcsi elvekre fog kiterjedni az isteni igazságok és erkölcsi szabványok körén kívül az általános és közbelátás? mi fogja indítani az emberiség

egyetemét jobb belátásának követésére az isteni tekintély nélkül, kivált napjainkban, midőn a szó teljes értelmében teljesedni látjuk az apostol eme jövendölését: eljő az idő, midőn az emberek a józan tant el rem fogadják, hanem kívánságaik szerint viszketeg füleiknek kedvező tanítókat gyűjtenek maguknak s az igazságtól elfordulván a hazudságra térnek ¹⁾? — mondja meg, ha a bizonyosságnak legmagasb és leghatályosabb bizonylatát: az Istennek bizonyítását és akaratát mellőzi, hol és miben fog az elvont vallási tanok, az önzésnek és szenvedélynek nem kedvező erkölcsi elvek kellő indokolására oly érveket találni, melyek a lelkiismeretig hatolnak? mondja meg, mivel fogja igazolni a mélyebb gondolkozáshoz nem szokott, a bölcselekedő szokáshoz nem értő, de az önérdéktől, élvezetvágytól, pénz és hatalomszomjtól hajtott mérhetlen többség előtt a bűnnek létét és kárhozatos voltát? mi módon fogja ezeknél a „netovább“ ot az erkölcs határain létesíteni? milyen erkölcsi hatalommal fogja erkölcsi parancsait és tilalmait szentesíteni?

Vagy mindez fölösleges? mindez ellenkezik a szabadelvű vallásszabadsággal, mely nem tűr meg semmi törvényt, semmi parancsot, semmi korlátot, hanem csak azt, melyet kiki önmagának saját önértékelése szerint kijelöl?

Itthon vagyunk. A liberalismus kézzel lábbal, szóval, és cselekedettel igent mond e kérdésünkre, és ezzel önmaga erősíti meg azon állításunkat, hogy kikiáltott vallásszabadsága erkölestelen, hogy ezzel tárt kaput nyit minden bűnnek, szóval, hogy ez erkölcselleni forradalom, vagy erkölcsi anarchia a társadalmi téren, mely korunkat a társadalmi rendnek végfelbomlásával fenyegeti, mint ezt a napról napra megdöbbentő arányban szaporodó baljóslatu események, melyek a liberális vallásszabadság gyümölcsei gyanánt hullanak közénk, mindenkinek, ki szándékosan szemet nem húnny, elég világosan mutatják.

Valamint Jézus utasítása szerint a hamis prófétákat, úgy a liberalismust is gyümölcseiről ismerhetjük meg, hogy tehát képünk bevégzett legyen, tartsunk még egy kis szemlét e téren is.

* * *

Ózséb, egyháztörténetíró bizonyossága ²⁾ szerint, bizonyos Apelles nevű eretnek volt az első, ki azon elvet felállította, hogy

¹⁾ II. Timoth. IV. 3—4.

²⁾ Hist. Eccl. lib. 5. Cap. 13.

a vallásban mindenkinek teljes joga van, még az igazság ellenében is, korlátlan véleményszabadságra, a hitehagyott krisztuskáromló Julián császár volt az első, ki ezen valóban liberalis eszmét saját példájával, tekintélyével, a kereszténység ellen irt munkája és császári hatalma által az életbe átültetni törekedett. Appellesről nincsenek bővebb történeti adataink, de Juliánról és koráról hitelesen bizonyítja a történet, hogy uralkodása alatt a nagy Konstantin buzgalma és jóakarata folytán felvirágzott erkölcsöt, a ker. szeretetet, a társadalmi békét és a rendet ismét csak bűn és gonoszság, pogány kegyetlenség, üldözés, szolgaság és nyomor váltotta fel; tudjuk, hogy e szerencsétlen császár a perzsák elleni háborúban Jézust káromolva adta ki bűnös szabadságának áldozatul esett lelkét. († 363. k. u.)

Miután az utókornak intő példájára ily feltűnő módon büntette Isten az őt káromló és az igazságot vakmerően lábbal taposó gonosz Juliánt, egészen a 16-ik századig nem találkozott oly ember, ki ezt az átkos elvet a vallási igazságok ellenében s a féktelen vallásszabadság javára egész általánosságban alkalmazni merészelte volna; de akkor azután annál vakmerőbben hirdette ezt az úgynevezett reformatio feje Luther Márton (1483—1546), midőn elvetvén minden hagyományt, egyedül a bibliára utalta követőit, és ezzel szemben is teljes szabadsággal felruházta a végre, hogy ebből kiki saját tetszése és egyéni érdekei szerint magának vallást alkosson oly függetlenül, miszerint senkit és semmit ne vegyen figyelembe, hanem az egész egyház ellenében is ragaszkodjék saját vallási nézeteihez. — Mi több, ezt kötelességévé is tette hitsorsosainak. „Azokban, — ugymond — a mik a hitet illetik, minden keresztény ember önmagának pápája és egyháza;” ¹⁾ „a hallgatóknak nemcsak joguk, és hatalmuk van mindent megítélni, a mi tanítatik, hanem kötelesek is ezt ítélni az isteni Feltség kegyelemvesztésének terhe alatt;” ²⁾ „mert tudd meg, hogy a pápa, a zsinatok, és az egész világ minden tanával alá van vetve a legutolsó kereszténynek is, ha mindjárt hét éves gyermek volna az.” ³⁾

¹⁾ Luther M. összes műveinek jenai (1517) latin kiad. II. köt. 155. l.

²⁾ Össz. művei leipzig 1739. kiadása II. köt. 244. lap. „Die Zuhörer haben nicht allein Recht und Macht alles, was gepredigt wird zu urtheilen; sondern sind-s schuldig zu urtheilen bei göttlicher Majestät Ungnade.“

³⁾ Kirchenpostill című népies munkájában: „Wisse, das papst, concilia

Mennyire terjesztette ki Luther e vélemény szabadságot, s mennyire egyezett az ő vallásszabadsága a modern liberalismus lelkiismeretszabadságával, ennek megítélésére elég legyen itt az evangéliomról, a lélek halhatatlanságáról és Jézusról tett, s irataiban hátrahagyott tanait röviden idéznünk.

A szentírásról, melyet vallása egyedüli kútfejévé tett, így ír: „Az evangéliom nem örök, nem tartós és állandó tan, hanem olyan, mint a sebes futózápor, mely többé vissza nem tér; a tiszta és valódi evangéliom egy nemzedéken túl sehol sem maradt meg a földön; míg azok éltek, kik azt behozták, addig csak megvolt és növekedett, de halálukkal az is véget ért.“¹⁾

A lélekek halhatatlanságát egyszerűen megtagadta ezen szavaival: „Megengedem, hogy a pápa hivei részére hitágazatokat kövacsolhat, milyenek: a kenyér és bor átváltozása, a léleknek halhatatlansága s számtalan más szörnytan a romai hitágazatok trágyadombján.“²⁾ Sőt annyira vetemedett, miszerint azt állítja, hogy „a lélek halhatatlanságának tanát sem a pápák, sem a bibornokok, sem a tudósok s általában a pápisták sem hitték.“³⁾

Krisztusról ezt tanítja: „A próféták mindnyájan előrelátták lélekben, hogy Krisztus lesz mindenek között a legnagyobb lator, embergyilkos, tolvaj, házasság- és szentségtörő oly nagy mértékben, mint addig soha senki, s mindez oly igaz lón, mint a mily igaz, hogy szenvedett, keresztre feszítette és meghalt.“⁴⁾

Ezen borzasztó káromlásra még egyik leghivebb és legtudományosabb követője Musculus Farkas⁵⁾ is így kiáltott fel: „Nagy Isten! mily kárhozatos hite volt Luthernek Krisztusról, ha ugyan valóban hitte is, amit mondott!“ Csakhogy egy fecske nem csinál nyarat, s ha találkozott is több ilyen Musculus, ez

und alle Welt unterworfen sind mit ihrer Lehre auch den geringsten Christen, obgleich ein Kind wäre es von sieben Jahren.“ (Epist. I. post. Epiph.)

¹⁾ Ugyanott. Epist. I. Dom. quadr. II. Cor. második fejezetének magyarázatában.

²⁾ Összes művei, idézett latin kiadás II. köt. 323. lap.

³⁾ Ugyanott. 391. l.

⁴⁾ Comment. II-dus supr. cap. 3. ad Galatas.

⁵⁾ Ez egy hitehagyott bencze, kit Bernben, hol mint hittanár meghalt, ily sirirattal tiszteltek meg hálás tanítványai:

„Musculus hic situs est, doctrina clarus et ingens
Nomen in orbe manet, spiritus astra tenet.“

Luthert legkevésbé sem háborgatá, de tanát sem vezette a nemlét ölébe, mert viszont találkoztak hűséges védői.

Nos, hogyan tetszik Luthernek e vallásszabadsága a liberalizmusnak? kívánhat-e ennél is tágasabb és istentelenebb lelkiismeretszabadságot? Csak egy hija van még ugye: hogy Istennel hasonlóan nem számolt? De még ezzel is szolgált Luther. Nagy kátéjához irt előszavában megparancsolja a prédikátoroknak, hogy ezt mind addig tanulmányozzák „mig meg nem győződnek arról, hogy ők tudományosabbak, mint maga az Uristen.“ Ezzel már csak elérte a szabadelvű vallásszabadság legmagasb pontját, hol valóban még az istentagadó és észimádó liberalizmus sem képes túltenni rajta.

És mi lett e vallásszabadságnak gyümölcse? Beszélje el maga Luther és elvtársai Melanchton, Bucser, Schmeidelein (tulajdonképen Weiblinger).

Luther oly élénken festi a szabadvizsgálódás következményeit, követőinek erkölestelenségét, hogy szinte undorodik és megborzad az ember. Például, kisebb kátéja előszavában így ír: „Kegyes Isten! segíts mennyi nyomorúságot kell megérnem; a közönséges emberek mitsem tudnak a keresztény tanból... úgy élnek mint a barmok, mint az esztelen sertések; az evangéliom hirdettetik nekik, és ők még csak a minden szabadsággal való visszaélést tanulták meg mesterileg.“ Jeruzsalem pusztulásáról mondott beszédében arról panaszkodik, hogy „népe hasonló a zsidókhoz, kik megvetették Istent és egészen a hasnak szolgálatára szentelték magukat.“ Advent első vasárnapi beszédében így kiált fel: „a nép most megátalkodottabb a bűnben és romlottabb mint a pápaság alatt volt,“ — mi kik elfogadtuk az evangéliomot teljesítjük Pál apostolnak eme szavait: (Rom. II. 24) „az Istennek neve miattatok káromoltatik a pogányok között.“ ¹⁾ A genesishez irt értelmezésében így fenyegetőzik: „Mivel hallgatóim között a pénzszomj, gazdagság és hatalomvágy, valamint testi-gyönyörhajhászat uralkodik inkább, mint az evangéliom: jönni kell a töröknek, a pápának és megszámlálhatlan ördögnek... hogy minket kimondhatatlan s mindennél illetlenebb gyalázatoságunkért öljenek.“ ²⁾ Hauspostill című munkájában, advent 1-ső vasárnapi második beszédében e

¹⁾ A latin kiadásban, 7 köt.

²⁾ Összes művei f. i. latin kiadás 2. köt. 35 lap.

szavakra fakad: „Tanaink által a világ napiól napra gonoszabb lesz: azok, kiket eddig csak egy ördög szállott meg, most hét ördögötől vannak megszállva. Csapatostúl bujnak napjainkban az ördögök embereinkbe.“ Predikátorait a nagy kátéhoz irt előszavában így jellemzi: „Ach! ezek gyalázatos zabálók, hasuknak szolgálói, kik jobban beillenének disznópásztoroknak és kutyafelügyelőknak; mert ők mint a sertések és kutyák nem tartanak az evangéliummal, hanem csak a rothadt, veszélyes és gyalázatos szabadságnak tanáival.“ Végre beismeri, hogy ennyi erkölcsi roszt mellett „az ő tanításából semmi jó nem származott, hogy a parasztság az evangélium hirdetése után, rettentő lázadást indított,“ hogy „ellenségeskedések és szakadások támadtak“, hogy „minden gázságnak nagyobb szabadsága van most, mint az előtt volt.“¹⁾

Melanchton Fülöp (1497—1560-ik) 95-ik levelében ily valloást tesz: „Naponkint változtatom és ismét átváltoztatom tanukat és még többet változtatnék ha társaimtól félnem nem kellene.“ 135-ik számú Kálvinhoz intézett levelében kétségbeesve ezt mondja: „A fegyelem felbomlott közöttünk ... a baj már gyógyíthatatlan“

Musculus az utolsó ítéletről irt értekezésében²⁾ így kiált fel: „Nem fekszik egyéb szívünkön, mint a foglalás és ragadozás.“

Bucerus Márton (1491—1551) ugyancsak Kálvinnak ezt írja: „Isten az ellene elkövetett igazságtalanságainkért büntet, melyekkel őt oly tartós és veszedelmes tettetéssel bántottuk.“

Schmidlein „A földi bolygók“ czim alatt kiadott beszédei 4-ikében nyiltan bizonyítja, hogy „az evangélium hirdetésének semmi gyümölcse sem látható; ahelyett ocsmány epicureusi élet divik, az emberek éjjel nappal barmok módjára lakmároznak, Istennek nevét káromolják és annyira megszenteltelenítik, hogy Krisztus még a törököktől sem szenved ennyit.“

Hasonlóan ecsetelik a protestantismus által behozott vallás-zabadságnak gyümölcseit Arnold Gottfried, Rousseau Sándor, Eber, Jäger, Kapító s több más evangélikus és helvét írók, valamint V. Károly császár is wormszi ediktumában.

Nemcsoda azután, ha maga Luther e fölött elkeseredve, ismételve ily őszinte nyilatkozatot tett: „Ha csak az utolsó ítéletnek napja meg nem szakítja e gonosz játékot: Isten elveszi tőlünk az ő

¹⁾ Quare fremuerunt, kezdetű II-ik zsoltárhoz irt homiliájában 3. köt. i. h.

²⁾ Tractat. de die novissimo.

evangéliumát, és oly sötétséget bocsát a német nemzetre, melyre borzalom gondolni is " 1)

E sok panasz azonban a szabadkutatás elve mellett teljesen haszontalan maradt.

Belátta ezt a protestantismus józannabb része, és minden erővel oda működött, hogy az új vallás alapigazságai egy kötelező hitvallásban megalapíttassanak; más része ellenben egészen a materialismus, rationalismus és teljes atheismus karjaiba vetette magát a göttingai hittanárokkal, kik 1785- és ismét 1787-ben nyíltan megtámadták Jézus istenségét.

Amaz mai napig is küzd egy symbolumért; emez két vallás-ellenes gyermeket szült: a szabadkőművességet és a liberalismust.

A szabadkőművességről, — miután ennek kérdéses álláspontját másutt 2) elég terjedelmesen tárgyaltuk — itt nem szólunk, de a liberalismust e tekintetben sem hagyhatjuk egy kis erkölcsi kritika nélkül.

A liberalismus mint törvényes örököse a protestans vallás-szabadságnak, épen úgy mint szülője, e szabadság biztosításán és kiszélesítésén fáradozik. Miben áll e liberális vallás és lelkiismeretszabadság, feljebb már kimutattuk, itt célunknak megfelelően, csak annak gyümölcseit méltassuk figyelemre.

Különböznek-e ezek a protestans vallásszabadság által elért és saját főnökei által rajzolt eredményektől?

Luthernek tanai felzaklatván a szenvedélyeket, véres vallás-háborúk és embertelen zsarnokság által egész Németország és Anglia békéjét felforgatták; Kálvin vallásszabadsága, — mellőzve e vérszomjazó embernek Genf városában elkövetett iszonyú tetteit s különösen az általa halálra ítélt 58 személynek kínzását és kegyetlen, nagyobb részt tűz általi kivégeztetését, mit ifjabb Galiffe protestans író a genfi tanácsnak akkori jegyzőkönyvei nyomán kétségtelen bizonyosságra emelt. 3) — Magyarországot és Erdélyt minden igaztalansággal, rablással társadalmi, politikai és vallási iszonyú lázadással árasztotta el, s a haza akkori legveszedelmesebb ellenségével a törökkel ezimboráló protestans fejedelemjelölteknek

1) Idézett német kiadás II ik köt. 69 és 481. l.; VIII. k. 314. l.; Hauspostill 373. és 475. lap.

2) „Szabadság, egyenlőség, testvériség“ 151. l.

3) Nouvelles pages d'histoire exacte 6. és 97—104. l.; Quelques pages, 113.]

Boeckay Istvánnak, Bethlen Gábornak, I. Rákóczy Györgynek, Tököli Imrének, az országba behívott muzulman csordák segélyével vívott rémharczaiban oly rettentő erkölcstelenséget, lelkiismeretlenséget, nyomort és szenvedést plántált szép honunkba, milyent a kegyetlen mohácsi győző, és utódainak barbarismusa, milyent a tatárok vérlázító vandalismusa sem volt képes előidézni. Ezek elpusztították ugyan a jólétnek minden alapját, de a szív és lelkiismeret szentélyébe behatolni soha nem próbálkoztak, s ha rabbilincsre fűték is a magyart, ha földig lerontották is falvait, várait, de a hitettség erődét érintetlenül hagyták; a reformatio ellenben ezt is, azt is gyűlölettől égő, önzéssel szövetkezett szenvedélyeinek feláldozta.

Borzalmas korszak volt az, de nem szült-e még ennél is borzalmasabb időket, s végtelenül véresebb eseményeket Európának a liberalismus, a lelkiismeret és vallásszabadság palástja alatt? Mert az ujdonsült vélemény, sajtó, szólás és tetszabadság, a vallási igazságokhoz ragaszkodó népek között erkölcsi szentesítést nem nyerhetett, a vallást kellett előbb kitépni a szivekből, s a vallásszabadság neve alatt a vallástalanságnak és féktelenségnek gyakorlati jogot szerezni. Erre hatalmas eszköz gyanánt kínálkozott a protestantismus szabadkutatási elve. Voltaire-nek és rozszlelkű ezimboráinak nem is kellett ennek körét túlhaladni, hogy az 1792-iki emberi áljogok megalapíttassanak és bekövetkezzék a forradalmának ama vérfagyraló időszaka, mely már nem elégszik meg a hit, erkölcs, a vallás és jog, sőt az emberi méltóság letiprásával, hanem egyik kezével a trónokat, másikkal az egyházat borítja el petroleumlángokkal:

Száz torok, érczhang és száz nyelvvel kellene bírnom,
Mégsem mondhatnám ama véres tetteket el mind,
Mert lehetetlen azon vérbűnök elsorolása

Virg. Aeneis. II. 264. v.

melyeket a liberalis szabadság internationalis gyermeke: a commune úgy a vallás mint a társadalom elleni pokoli harcában véghezvitt, melyeket a liberalismusnak hódoló kormányok, nemzetgyűlések, társulatok és egyesek a 19-ik század felvilágosodási szabadságának nevében csak Európában elkövettek. — Iszonyu tettek, hajmeresztő gonoszságok, minden igazsággal, joggal és kötelességgel nyíltan és vakmerően daczó embertelenségek pusztítják

Párizs városát, gyalázatosnál gyalázatosabb, a hatványra emelt beestelenséget is túlszárnyaló erkölcstelenségek végtelen sora tárul fel szemünk előtt a mai világban. Az erkölesi romlottságnak pestise oly arányokat ölt a túlliberalis proletárok között minden országban, s oly férfiakat is ragad magával, kikről méltán feltételeztünk minden jót: hogy teljesen alaposnak kell feltűnni a nép között divatossá vált e közmondásnak: „ha ez így megy, a világnak gonoszúl kell elveszni.“

Emeljétek fel fejetekeket ti gondolkozó népek, kik csak panaszszal és jajjal vagytok tele, kik a lelkiismeretlenség, jogtalanság és erkölcstelenség sulya alatt nyögtök, és lássátok, hogy mindezt és ezzel járó szenvedést, szerencsétlenséget és nyomort azon eléggé nem kárhóztatható elv hozta közéték, mely szerint minden szabad a mi az egyed véleményével egyezik, úgy a politikai mint a vallási téren, egész a királygyikossáig, istentagadásig és istenkáromlásig, azon elv, melyet a modern liberalismus kisebb nagyobb mértékben mindenütt önkényvel és erőszakkal, börtönnel és számkivetéssel, tüzzel és vassal keresztülvinni iparkodik, s mely eljárásával némely országokban már annyira vitte, hogy a veszélyt, melylyel a szabadelvű lelkiismeretsszabadság az igazságot és ezzel minden igazi szabadságot, minden emberi jólétet és boldogságot kockára teszi, nem vagyunk képesek megmérni: magasan feltornyosodó hullámai a sociáldemokratia és a kulturharez szélvészében böszült erővel csapkodnak szent vallásunk alapszikkájához, s emberileg ítélve veszve látszik minden.

A ki veszélyben forog, az szükségszerűen megszabadulni igyekszik attól, mi hogy sikerüljön is neki, vagy menekülnie kell a veszély kebléből vagy annak leküzdésére alkalmas eszközökről kell gondoskodnia. Az elsőt nem tehetjük, mert különben ki kellene vándorlanunk e világból; nincsen tehát egyéb hátra, mint a liberalis vallásszabadság veszélyeit elodázó gyógyszer után látnunk.

Azonban hol lehetünk ilyent e földön? hiszen ez nem lehet más, mint teljes, tökéletes, minden kétséget kizáró, és mindenkinék hozzáférhető változhatlan, szent igazság, ezt pedig az emberi önkény, önzés és szenvedély, ezt a bűn és gonoszság még a paradicsomban számüzte innét: s az égbe, az örök igazság Istenéhez ki mehet fel, hogy azt onnét még egyszer lehozza nekünk?

De ime Názareth felett megnyílnak az egek, az élet és halál Ura, az igazságnak Istene maga száll le közénk; megszabadít

a bűnnek szolgálásából, s isteni segélyét, isteni igazságait velünk közölvén, lelkiismeretünket az igaznak és jónak dicsőséges szabadságával megajándékozta, s így megment a liberalis vallásszabadság hazug tévelyeitől és erkölcstelenségétől.

Ezen lelkiismeretszabadság — mint már mondtuk — legnagyobb kincsünk, ez adja meg a legszegényebb embernek is az emberi méltóság ama nemességét, mely becsesebb minden földi vagyonnál, erősebb a világ minden hatalmánál, szentebb minden emberi törvéynél, minden állami és társadalmi jognál: ez oly szellemi gyémánt, melyet semmi önkény, semmi zsarnokság durva köve meg nem karczolhat, melyet a pokol kapui össze nem zúthatnak; mivel nem emberi akarat, nem is emberi vélemény vagy törvény, hanem a való isteni igazság adja neki a benső erőt és lényegét. Ilyen lelkiismeretszabadságnak praktikus élete azután nem egyéb, mint az igaznak és jónak minden hamistól, minden feltevéstől, minden bizonytalanságtól és kételkedéstől ment szabadsítéleti érvényesítése és gyakorlati kivitele; neve pedig itt, a gyakorlati téren: igazi vallásszabadság, melynek fogalma tehát teljesen kizár minden hazudságot, balvéleményt és erkölcstelenséget, mert mihelyt a lelkiismeret akár elméletben, akár gyakorlatban, öntudatosan elhagyja az igazságot, mihelyt a tévely és bűn határai közé lép, úgy önmagát, mint gyakorlati nyilvánulását, a valást a „nem szabad“-nak talajára viszi, azaz oda, hol nincs és nem lehet lelkiismeretszabadság, és a hol épen ezért a vallásszabadság sem létesülhet soha.

Mi tehát a lelkiismeretben és annak szabadságában találjuk a vallásszabadságnak lelkét, éltető elemét.

Hogyan? A felelet nagyon egyszerű. A milyen jogokat, és a mily szabadságot tulajdonítunk a lelkiismeretnek, ugyanazon jogokat és ugyanazt a szabadságot követeljük ennek külső nyilvánulásai számára: a szó, a cselekedet az élet terén ugy magánügyeinkben, mint a társadalmi viszony minden helyzetében. Valamint az igaz lelkiismeretnek belső szabadsága abban áll, hogy minden emberi véleménytől, feltevéstől és tévelytől függetlenül ítélhet az erkölcsi igazságok változhatlan mértéke szerint, úgy külső szabadságát a tulajdonképi vallásszabadságot abban helyezük, ha az ember minden tévelytől és hazudságtól ment igaz ítéletei szerint, szabad önelhatározásával az igazat és jót szóval és cselekedettel akadálytalanul s minden idegen emberi akarat és

hatalom ellenére vallhatja és gyakorolhatja; a hazudságot és erkölcsi roszt pedig ugyancsak saját öneltkélése szerint szintoly szabadon és függetlenül kerülheti. Itt sem lehet szó öntudatos tévely, hazudság és erkölcsi rosz szabadságáról, erre az igazi lelkiismeret az embernek soha sem engedhet szabadságot a gyakorlatban sem; de a pusztá vélemények, feltevések s képzelődések is kizárvák a szabadságból; ez, — újra ismételjük — egyes egyedül a lelkiismeret Urától Istenétől részben belénk oltott, részben velünk a kinyilatkoztatás által közölt vallási igazságok és erkölcsi törvényekhez szabott lelkiismereti szabad ítéleteinknek végrehajtását illeti meg.

Lehet, hogy ez a szabadelvű észjárás előtt, mely a szabadságot a jónak és rosznak, az igaznak és hamisnak egyenjogu szabadgyakorlatában keresi, nyílt ellenmondásnak tűnik fel, s talán úgy értelmezi szavainkat, mintha a szabadságot a szolgálattal azonosítanók. De nem úgy van. Az igazság birtokában levő lelkiismeret ugyanis — akármint gondolkozunk, akárhogy vélekedünk, gondolkozásunktól, sőt érdekeinktől függetlenül ítél, ezen ítélete által határozott kötelességeket ró reánk, s azok végrehajtását sürgeti. Ezen kötelességek ellen azután csak nem engedhet szabadságot arra, hogy az ítéletével ellenkező véleményekhez ragaszkodjunk a gyakorlatban; mert ezen esetben önmagával és igazságával jönne meghasonlásba, saját ítéletét önmaga tenné érvénytelenné, azaz, önmagától rontaná le; vagyis nem lenne lelkiismeret. De mivel ez a valódi, helyes és igaz lelkiismeretnél lehetetlen, és feltevésnek sem járja meg, szükségkép el kell ismerünk: hogy a lelkiismeret csak saját alanyi ítéleteinek önelhatározásunk szerinti végrehajtására adhat szabadságot; ha csak azon esztelenségre nem vetemedünk, hogy egy és ugyanazon személyben hét vagy több lelkiismeretet képzeljünk. Miután azóban a lelkiismeretnek ítéletei nem mindig igenlegesek, hanem igen sok esetben nemlegesek, a mennyiben nemcsak parancsol, de tilt is, és pedig a jót és igazat parancsolja; a roszt és nem igazat tiltja: ítéleteit akkor hajtjuk végre hűségesen, akkor bírjuk a külső lelkiismeretszabadságot, ha sem parancsainak sem tilalmának ellene nem szegülünk, ha megteszszük a mit parancsol és nem teszszük, a mit tilt.

A lelkiismeretszababadság csak arra ad jogot és szabadságot, a mit kötelességünk ké tesz. De hogy lelkiismereti kötelességeink-

nek valóban és szabadon eleget tehessünk, azaz, hogy tényleges legyen lelkiismeretszabadságunk, szükséges még az: hogy lelkiismeretünk ítéleteinek jogosultságát minden, bármi hatalommal felruházott ember elismerje, s minket azok gyakorlati végrehajtásában se erkölcsi se anyagi kényszerrel ne akadályozzon.

A vallásszabadság tehát a józan bölcsészet és a katolikus tan szerint lényegében nem egyéb, mint a benső lelkiismeretszabadságnak megtestesülése az embernek külső cselekményeiben. — Az igaz vallás kétségen kívül épen oly szent és sérthetetlen, ép oly terjedelmű jogok és köteleességek birtokosa, mint a jó lelkiismeret; tehát épen oly szabadsággal van felruházva a gyakorlati életben, a társadalomban, mint a belső lelkiismeretszabadság önön énkben; azért igazi valósága abban áll: hogy az ember Istene tanait és törvényeit vagyis a szent igazságot örök czéljának megfelelően s úgy saját teste ösztönei, mint mások ellentétes akaratá ellenére is, csupán lelkiismerete kívánalmái és saját önelhatározása szerint szabadon és akadálytalanul követheti, gyakorolhatja és tetteleg valósíthatja, anélkül, hogy bárki is ezért akár a földi törvények alapján, akár magán úton jogosan kérdőre vonhatná, e nemű működésében akadályozhatná vagy ide vonatkozó szándékainak tetteleg kivitelét lehetetlenné tehetné; igen, ez a valódi vallásszabadság, miből önként következik, hogy valamint a lelkiismeretszabadságnak úgy a vallásszabadságnak legelső és leglényegesebb tényezője az isteni akarat és tekintély, hogy köréből ki van zárva minden nem jó és nem igaz cselekmény, mely Krisztus Urunk tanáival ellenkezik; hogy tehát területe tökéletesen összeesik az igazság és erkölcs területével, s azontúl, mert a nem igaznak, nem jönnek jellegét veszi fel, természete és lényege egészen megváltozik, s habár alanya ott sem veszi el cselekvési képességét, de elveszti a szabadság kiváltságát, és a mi szabad vala „nem szabad“-dá, visszaéléssé lesz, úgy az emberi végczél mint Isten, úgy az igazság mint a lelkiismeret szempontjából.

És ez nagyon természetes, épen olyan, mint hogy egy keskeny gyaloghídnak korlátja a rajta átjárók menésének elősegítésére és szabadhaladásuknak előmozdítására szolgál. Képzeljünk magunknak egy hajót a nyílt tengeren vagy a Dunán; a rajta utazóknak céljukat tekintve miben áll szabadságuk? Abban ugy-e, hogy a hajó határai között mozoghatnak? és nem abban, hogy annak korlátait túllépve a vízbe vessék magukat. Megtehetik ugyan

ezt is, de sem az ész, sem céljuk nem enged nekik ilyen szabadságot; feltéve természetesen azt, hogy változtathatatlan céljuk van a hajóval bizonyos kikötőbe jutni. E hasonlat ugyan sántikál, amennyiben az utazó célját változtathatja, az ember pedig végcélján, melyet Isten tűzött ki elébe, semmit sem változtathat. Tegyük próbát egy másik hasonlattal: Bizonyos fejedelem valakit nagy hatalommal felruházna és tetemes összegekkel ellátna a végre, hogy egy távol eső tartományban azt úgy az ottani alattvalói, valamint ura javára értékesítse: mennyire terjedne e követnek szabadsága? jogában és szabadságában állana e ura akaratától eltérőleg önön személyére fordítani a pénzt? szabadságában állana-e nyert hatalmával ama tartomány lakóit üldözni és sanyargatni? Való igaz, hogy ezt megtehetné és pedig saját önelhatározása szerint, de e lehetőségnek csak nem tulajdoníthatna senki szabadságot? Ennek valóításában bizonynyal a liberalismus is a szabadsággal való visszaélést látná, melylyel az önkénykedő úgy az őt meghatalmazó ura, mint embertársai, de még önmaga ellen is vétkeznek. Koczkaztassunk még egy hasonlatot. — Liberálisaink ama szabadságot, mely csak a jóra és igazra enged önelhatározást, és csak ilyen önelhatározásnak kivételére ad jogot, a tévelyt és bünt pedig tiltja, szolgaságnak szeretik nevezni, de ugyan mondják meg csak: szolgaság-e az is, ha például egy festő saját szobájának díszítésére a festészet szabályai szerint fest egy képet? talán bizony ennek abban állana szabadsága, hogy a kifeszített vászonra, minden rend és minden arány nélkül összeviszsa, és egymásra mázolja a színeket? talán bizony azért, mert ezt is megteheti, tökéletesen kielégíthetné őt és céljához vezetné ily cselekménye?

De hagyunk fel a hasonlatokkal, s fordítsuk figyelmünket a valóságra.

Isten a mi teremtőnk, urunk, és atyánk, ő mint ilyen célzt tűzött ki nekünk, melyet megmásítani nem lehet, egyttal örök bölcsessége megtanított arra, mit és hogyan kell cselekednünk, hogy ezen célunkat elérhessük: ezen tanainak, szabályainak és intézményeinek összege a vallás. Ebből logikai következetességgel nem lehet más vallásszabadságot lehozni: mint olyat, mely képesít arra, hogy önelhatározásunk szerint módunkban álljon azt és úgy cselekednünk, a mit és a miut Istenünk és célunk kívánja, vala-

mint arra is, hogy a netalán felmerülő akadályokat szinte önel-tökélésünk által eltávolíthassuk vagy leküzdhessük.

E kettős képesség, ha erkölcsi és fizikai egyszersmind, képezi a tényleges vallásszabadságot, annak pozitív lényegét, melyet ama nemleges képesség egészít ki, miszerint tehetségünkben áll, hogy ezen kettős képességet megfordítva is használhassuk: szabad önelhatározásunk szerint, és minden kényszer nélkül mást és másként is csekedhessünk, mint végcélunk kívánja.

Eddig megegyeznek velünk liberális elleneink, de már e képességek gyakorlati életbeléptetésénél eltérnek a helyes utról. Ők minden véleményt, minden tévelyt, sőt minden személyes érdeket anélkül, hogy ezt a lelkiismeret által az igazsághoz viszonyítanák, feltétlenül és különbség nélkül az akaratnak kalauzává teszik és a szabadságot nemlegesítő képességet is ténylegesítik: mi által azután szabadságuk természetesen a nemlegesség jellegét veszi fel magára s a nem igazzal, nem jóval lesz „nem szabadság“ az önmagának ellentéte, mint ezt az első cikkben bővebben kifejtettük.

A különbség tehát a liberalizmus és a katolicizmus vallásszabadsága között abban rejlik, hogy míg a liberalizmus, habár mindig nyelvén hordja a lelkiismeretet, annak döntő befolyást nem enged a vallásszabadság alkotására, addig a katolicizmus, az általunk bemutatott lelkiismeretre építi azt. — Mert csupán az igazságot ismeri el a szabadság tárgyául; az igaznak és jónak ezen alanyi mértékét és bíróját helyezi a szabadakarat fölé, és ezt csak ezen bírónak ítéletei szerinti cselekvésre vagy nem tevésre, s ily módon a vallásszabadság ténylegesítésére jogosítja fel.

Ki veheti azután rossz néven, ha mi a liberalizmus hirhedt vallásszabadságát, mely a szabadság ürügye alatt a vallás szent területére minden tévelyt, balvéleményt és hazudságot, tehát a vallásnak és erkölcsnek halálos ellenégeit akarja becsémpészni, ki veheti nekünk rossz néven, ha ezen istentelenségét visszautasítjuk, ha a féktelenségnek e bujántermő magvait, ha az erkölcstelenségnek e szapora anyját a vallásszabadság keretébe foglalni nem akarjuk, sőt az életből, a mennyire csak lehet kiközösíteni, kívánjuk? ki merné állítani, hogy ezt nem kívánja tőlünk és minden önzetes embertől a jog és igazság, a lelkiismeret és becsület? Vagy a vallásszabadság a liberalizmus felfogása szerint az igazság, jog, becsület és lelkiismeret ellen is adhat az embernek tényleges jogokat? Ezt állítani több volna, mint örültség, azért mi minden

időben egész megvetéssel lemondottunk az ilyen gonosz jogokról, de annál hatályosabban követeltük mindig és mindenütt, most is követeljük, a vallásszabadság részére amaz igaz, szent és el-évülhetlen jogokat, melyeket nekünk az örök igazság és saját lelkiismeretünk, a reánk rótt kötelességek által, ezek teljesítésének ézeljából kijelölt és biztosít.

Miután az igaz vallás nem relativ, hanem abszolút igazságok összege, miután az ezeknek természetöknél fogva mindenkinek, bármily állapotú, származású és képzettségű legyen, a legtokélete-sebb szabátossággal kimutatja Istenéhez és embertársaihoz való viszonyát; és miután nemcsak erkölcsi igaz elveket és jogokat, hanem elengedhetetlen kötelességeket is szab: a vallásszabadságnak gyakorlati valóságához kívántatik:

a) hogy a vallás igazságait mindenki megismerhesse, tehát hogy azok mindenütt szabadon taníttassanak;

b) hogy a megismert igazságokat mindenki szabadon vallhassa, s azokhoz lelkiismerete követelményeivel egyezőleg, minden cselekményét, egész életét önelhatározása szerint alkalmazhassa;

c) hogy legyen e földön oly nyilvános tanító, kormányzó és bíró, ki a vallási igazságokat esonkítatlanul, szentül és tévmentesen tanítja, e tanításnak mikénti alkalmazását, lelkiismeretben kötelező szabályaival meghatározza, s minden vallás-erkölcsi cselekményeink fölött végérvényes ítéletet hozzon; és hogy e tanítót, e kormányzót és bírót e hármass működésében semmi emberi vélemény, semmi idegen befolyás, semmi ellentétes akarat, sem anyagi, sem erkölcsi hatalom ne akadályozza, hogy tehat

d) egyesek úgy, mint testületek, fejedelmek úgy mint államkormányok a vallás főnökeinek e hármass jogát és kötelességét, s az ezek által úgy nekik mint alattvalóknak kijelölt szabadságot föltétlenül elismerjék, tiszteletben tartás és minden tőlük telhető módon előmozdítsák; hogy ezen jogok és kötelességek csorbítása és megszorításától mindeunél jobban óvakodjanak, s mások hasonló szándékainak megghusítására minden erejüket felhasználják.

De ezt már ugyancsak sokalják a vallást és ennek igazságait és tekintélyét hetykén gúnyoló liberalisaink. Ők a vallás ügyeiben rendelkező tanítóról, kormányzóról és bíróról, azaz az egyházi tekintélyről nem akarnak semmit tudni; nem mintha ennek fölösleges s a vallásszabadságra káros voltát csak egyetlen egy valószívíű érvvel képesek lennének támogatni, hanem pusztán a tévely

és bünszabadság szempontjából, melyet önmaguknak követelnek, és mely természetesen össze nem egyeztethető az igazságnak és erkölcsnek általunk vitatott szabadságával, és e szabadságának egyedüli biztosítékával: a tekintélylyel. Lehet-e azonban ily követelést, mely, ha érvényre emelkednék, mint láttuk, a vallást tönkretenné, s az emberiségre szükségkép átkot és mondhatlan nyomort hozna, tekintetbe venni? Szabad-e oly engedményt adni e vésznek, midőn úgy a józan bölcsészet, mint az emberiség története mindennél világosabban bizonyítják, hogy csakis a katolicizmus által védett vallásszabadság őrzi minden jognak, kötelességnek és a társadalmi rendnek, hogy egyedüli anyja és dajkája az erkölcsnek, a becületnek és minden földi és reménybeli örök boldogságnak?

A fennebbieken röviden kimutattuk úgy az észből meritett érvekkel, mint a történeti tapasztalat szolgáltatja hiteles adatokkal, hogy minden bajnak, mely Krisztus óta az emberiséget érte, oka nem más, hanem a tévely és hazudság, a testiség és anyagiság bűnös hajlama és szenvedélye, az önzés, gőg, élvezetsomj ama kevély szelleme, mely egykorú ugyan az emberiséggel, de mely a 16. században a Luther és Kalvin által a kereszténység czime alatt rendszeresítettén, gyászos örökség gyanánt szállott a modern liberalizmusra, s mely ez által a vallásszabadság czégére alatt a legvonzóbb ajánlatok s magasztaló dicséretnek között uton útfélen árultatik.

E hamisított portékának, melylyel már annyi jóhiszemű ember rúttul megcsalatott, bővebb megismertetésére bemutattuk az igazi lelkiismeretet s a valódi vallásszabadságot, hogy az összehasonlításból nyilvánvalóvá legyen a liberalizmus szédelgése, és meggyőződést szerezzünk magunknak arról, miszerint a liberalizmus vallásszabadsága által plántált és nagyra nevelt erkölcstelenségnek és nyomornak legbiztosabb ellenszere a katolikus értelemben vett vallásszabadság, s most még hozzá teszszük, hogy ez legfőbb biztosítéka minden más szabadságnak és egyedüli kutforása az egyéni, családi és állami jólétnek és boldogságnak; minek megvilágítására tartsunk egy kis történeti szemlét először az ókorban, azután a keresztény világban.

* * *

Az ember önmagában véve egy kis világot képez ugyan, de azért hasztalan igyekszik magát egészen elkülöníteni, és önma-

gának teljes függetlenséget szerezni a külvilágtól. Valamint földünk a Teremtő kezében, ki minden világot alkotott, a nehézség törvényének engedelmeskedik, és a többi megszámlálhatlan égi testek befolyása alatt áll, melyek vele ugyanazon világűrben mozognak; úgy az ember Istenétől, ki életet adott neki, és embertársainak ezreitől, millióitól, kikre az életszükségek alkotta különböző viszonyok által társadalmi összeköttetésre van utalva, független nem lehet; egész élete, ennek különböző állapota, nagyrészt azok behatása szerint alakul.

Midőn a gyermek legelőször megpillantja e világot, ezen legelső tekintetete egy szerető anyával, egy gondos atyával találkozik, egy család körében találja magát, mely őt táplálja, neveli, védi, segíti, és mindennel, mi életének fentartására kívántatik. ellátja; de mely ezért tőle majdan különmemű viszonyszolgálatokat kíván. Ebből áll a családi élet. A családi körben felnevekedve, csakhamar azon korba jut az ember, mely a mindennapi kenyérnek önjereje általi szerzésére és egy új család létesítésére utalja. és mely e munkájában és állapotában, mely vállalataiban a család körén is tul viszi, összeköttetésbe hozza több és több családokkal, új és új emberekkel, ezek kisebb nagyobb társulataival, hol aztán egyesekkel közelebbi-távolabbi viszonyba lép, mely viszony egyrészt szükségéinek kielégítését teszi lehetővé, másrészt kölcsönös együvmunkálásra kötelezi. Ez a társadalmi élet. Az ember továbbá és a család csak egy része egy nagyobb testnek, melyet nemzetnek nevezünk. Mindenkinek van hazája, abban országos felsőbbisége, kormánya, királya; ezek életét, vagyonát és társadalmi állását minden viszonyában, valamint ezekből folyó jogait őrzik, védelmezik, biztosítják; de viszont igénybe veszik tiszteletét, engedelmisségét, keresményének, vagyonának egy részét, szolgálatait és önfeláldozását. — Ez az nemzeti élet.

Mindez, a családi, a társadalmi, a nemzeti viszony nem csak természetes, hanem az embernek valódi életszüksége, melyből egészen kibontakozni senkinek sem lehet; úgy összeforrt ez az étellel, hogy a ki elvonúlna tőle, ha mégis megtehetné, bucsút venne az ételtől. Ennek már így kell lenni, azért csak az a kérdés merülhet itt fel: mi biztosítja az embernek e helyzetben és viszonyban személyes, tehetségeihez és állásához mért jogos igényeinek kielégítését?

Mindennap tapasztaljuk, hogy bármennyire egyező is egész

általánosságban az egyed valódi érdeke a család, a társadalom a nemzet érdekeivel; habár ugyanazon egy cél, a boldogság lelkesíti az emberiség minden egyes tagját: az élet még is egy folytonos harc s e világ egy csatamező, melyen egyéni, családi, társadalmi, nemzeti jólétért az önzés, hamisság, túlkapás, kevélység, szenvedély, gonoszság, erőszak és boldogságunk ezerféle szellemi és anyagi ellenségei folytonos harcot vivnek legigazabb igényeink, legszentebb érdekeink ellen. És e harcban mi nyújthat nekünk kilátást a diadalra és e diadalban békére s jólétre? Az emberi ész? de hiszen egy tevékeny részt vesz az ember és ember közötti eme harcban úgy a támadók, mint a megtámadottak táborában. A földi vagyon, gazdagság, élvezet? de épen ezért folyik a leghevesebb harc. Az erő és hatalom? de ez az, ami harcol!

Mi legyen tehát e biztosíték? Voltaire a liberalismus lángelméjű bölcsésze és követői az egyéni, családi és nemzeti boldogság eme nagy emeltyűjét az óriási kiterjedésű mennyei birodalom szervezetében keresték, mert úgy mond „ott az emberi ész bölcsészete egész természetességében s minden hierarchikus befolyástól menten és tisztán áll;” De szerencsétlenül, mert e távol eső ismeretlen ország varázsa, mióta néhány francia és angol előtt megnyíltak Peking kapui, eloszlott, mint a pára, s vele a remény is: ott a bölcsesség követét feltalálhatni. A liberalismus újabb bölcsészei tehát ismét a pogány ó Rómára, a Caesarok világbirodalmára vetette magát. — Nagyon jól van, mert nincsen semmi érdekesebb, semmi tanulságosabb és gyakorlatibb, nincsen semmi cél- és időszerűbb, mint az ókornak e classicus mintaképét, s abban az emberiség természetes állapotát behatóan vizsgálni. A Caesarok Rómája az önmagára hagyott ész négy ezeréves bölcsészetének és civilisatiójának tagadhatlanul a legvégső eredménye és legmagasb tetőpontja. — Itt pontosult össze az ókori nemzetek minden gazdagsága, tudománya, bölcsészete, törvénye, ipara és művészete. „Phoenicia átengedte Rómának — mondja Keller Emil — hajóit és tengeri uralmát, Görögország művészetét, költészetét és bölcsészetét, Ázsia mérhetetlen kincseit, Egyiptom kimeríthetetlen magtárait és százados könyvtárait. Elérkezettnek látszott a pillanat, midőn mindezen elemekből a legjobbat és legtekélyesebbet kiválasztani, Minos, Lycurgus, Solon és Numa törvényeit Mózes törvény-könyvével együtt fölülvizsgálat alá vetni, s egy

egészsze összeolvasztani lehet. Az emberiségnek nem kellett egyebet tenni, mint minden tapasztalatát, élményeit, böleselmének szétszört sugarait egy gyúpontra összegyűjteni, hogy valahára a hosszú várakozás számtalan éveit után nagykorúsági joggal önurává legyen. És e birodalom, mely az ókor minden népeit magában összpontosította, bizonyos érdeklődő tisztelőinek bosszúságára, mint köz tudomású dolog, a leggyalázatosabb erkölestelenségben és zsarnokságban lelte enyészését. Nem ismert sem munkaszabadságot, sem tisztességesen szerzett és birt vagyont; rabszolgáinak számát és ezzel azok nyomorát napról napra növesztette, büntetlenül hagyta az önkényű házasság-felbontást és a gyermekgyilkosságot, női aljasságukban hiresebbek lőnek férfaiainál, a polgárok élete és vagyona kémek és proconsulok prédájává lőn, s végre mindezek méltó koronáját feltalálta egy Tiberius, egy Neró vagy Caligula korlátlan hatalmában. A caesarismus tisztelői hasztalan igyekeznek egy folytonos és végtelen haladásnak nem tudom, miféle elméletével ezen iszonyúságokat és embertelenségeket betapasztani. Feltámadnak a halottak, hogy őket meghazudtolják; mert a halottak itak, és műveik egyhangulag azt bizonyítják, hogy e korszak a menthetlen és visszatarthatatlan süllyedés ideje volt. Az erkölesileg haldokló emberiségnek, miután segédszereit kimerítette, nem maradt egyebe, mint a multa szört haszontalan panasza, és az uralkodó civilisatio elleni keserű szemrehányás. Sallustius, Tacitus és több más író arról tesznek tanuságot, hogy a gazdagság mindenütt a nép szerencsétlenségére szolgált, azt elpuhultságra, erkölestelenségre és végromlásra vitte. A gazdagság, tudomány, művészet, hatalom és nagyság mind hamis javak valának, melyek titkos mérget rejtettek magukban. A kezdetben bünbe esett emberiség tehát gyászos körben mozgott. Minél jobban emelkedett fel erköles és tetterő által, csakhamar annál mélyebben süllyedt azután a bünbe és gyalázatba“¹⁾.

Keller ezen szavainak igazságát az ókori istenekkel teljes Rómának legrajongóbb barátja sem vonhatja kétségbe, hanem meg kell vallania, hogy a caesarok hatalmas jogara alatt, az ott összehalmozott világkincsek fénypompájának szédítő magaslatán, az emberi pusztaság összes bölesészetében sem egyéni, sem családi sem polgári jólét sehol sem található fel. Egyet azonban mégis

¹⁾ Kirche, Staat u. Freiheit.“ Mainz, 1866. 60. lap.

megtanult itt a liberalizmus : belátta, hogy ennek oka a szabadsághiány, azért most kettőztetett érzelemmel a szabadságért lelkesül, és annak létesítésén fáradozik teljes erejéből.

De nem lelkesültek-e, nem vívtak-e óriás küzdelmet ugyanezen szabadságért az ókor népei is, míg különválva éltek, valamint a caesarok vaskarja alatt? nem-e ugyanez volt jelszavuk társadalmi és politikai rémharczaikban? s remélheti-e a modern liberalizmus, hogy szerencsésebb leend, ha ugyanazon eszközökkel, ha pusztán a tiszta ész fegyvereivel lép ki a sikra? Talán az ész haladásában helyezi minden bizodalját? Nem tagadjuk, nagyot haladt korunkban a világ, de ha az ujkor találmányai és felfedezései ismeretesek lettek volna az ó római szintén tiszta ész előtt: változtattak volna-e ama kor jellemén? Bizonyynal még mélyebbre sülyesztették volna. A sajtó például olyan helyzetbe hozta volna, hogy azon kevés igazságot és erkölcsöt, melylyel természetesen birt a pogányság, naponkinti hazudsággal s erkölcstelen elvek terjesztésével egészen kiirtsa; a gözerő és nyilvánosság eszközül szolgált volna arra, hogy a gyanuba hozottakat a birodalom véghatáráig annál biztosabban üldözhesse s több ártatlan vért ontson. A Krupp, vagy Uchatius ágyúk még rettenetesebb mészárlásra vezették volna. Az iparnak és kereskedelemnek mai fejlettsége emelte volna a fényűzést, gyorsabban emésztette volna a tőkét. Róma még nagyobb leundett volna, a colosseum még óriásibb. Nero palotája még fényesebb, a rabszolgák sorsa még rettenetesebb, az áldozatok száma még mérhetetlenebb, a praetorok kinesszomja még kielégithetlenebb, a caesarok zsarnoksága még iszonyubb, mi a békének, rendnek és jólétnek, de egyszersmind a birodalomnak felbomlását, enyészését csak sietette s talán századokkal előbb valóította volna.

Talán az állammindehatóságtól várja a szabadságot? De nem-e létezett ugyanezen hatalom a rómaiaknál is, és pedig oly korlátlan uralommal egyesülve, milyent a mai Európában hiába keresnénk. Ott minden hatalom egy személyben volt összpontosítva, és ezen egy személy császárja, főpapja, megváltója, sőt istene volt a birodalomnak; de azért sem magának, sem alattvalóinak ezen korlátlan hatalma tekintélyével sem vala képes szabadságot szerezni és biztosítani; nem, még látszatát sem, ha csak az önkény és zsarnokság, a lázadás és forradalom féktelenségében nem keres valaki szabadságot; és a mai állam képes lenne az embert önön erejéből szabadsággal felruházni? Kik azok, kik kezeikben tartják

a hatalmat? A legjobbak, a legbőleesebbek legigazabbak, legérdetlenebbek? s ha igen, elismeri-e ilyenekül őket a többség? és ha csakugyan elismeri, nem tekinti-e gyarló embereknek? kik mint ilyenek, saját személyes tekintélyükkel a szabadnak és nem szabadnak korlátlan és végérvényes meghatározására már csak azért sem lehetnek feljogosítva, mert az igaz és nem igaz, az erkölcs és bűn legkevésbé sem függhet személyes akaratuktól.

Ne ámítsuk magunkat, a tisztán emberi hatalom, ha mindjárt a legvilágosabb ész és a legtisztább jellemmel bíró egyénekhez volna is kötve, mindig csak anyagi nyers erő jellegét viseli magán s birtokosát, legyen az abszolút fejedelem, felelős kormány, vagy alkotmányozó nemzetgyűlés, természeténél fogva egyúttal a legerősebbé teszi, tehát olyanná, kinek túlkapásai önkénye ellenében a többségnek leginkább volna szüksége szabadságra. Itt a kormány-formának, vagy a hatalom hordnokainak változása mitsem javít a helyzeten, s minden körülmények között megfajthetetlen marad e kérdés: mi mentheti meg a gyengébbnek szabadságát az erősebbnek önkényétől; a kormányzottakat a kormány zsarnokságától, a békés polgárokat az államhatalom despotismusától? Míg e kérdést meg nem oldjuk, a szabadság hiú és üres szólammá törpül, vagy pedig a nyers erő és önkény, a lázadás és forradalom, a hazudság és gonoszság szabadsága leend, azaz mindkét esetben az emberi méltóságot porig lealázó gyalázat- és nyomorteljes szolgaság.

Érezték ezt a földnek minden lakói, az ókor barbár nemzetei úgy, mint korunk népei s pogányai, és habár talán nem is tudtak maguknak számot adni arról, miért nem bíznak a tisztán emberi hatalomban és tekintélyben, miért féltékenyek ezek ellenében jogaikra: mindnyájan csodálatos módon megegyeztek abban, hogy a rendnek fentartására, a szabadságnak az önkénytől való megmentésére egy minden földi érdektől ment, teljesen részrehajlatlan, igaz és abszolút lény szükséges, hogy egyedül ez bírhat oly tekintéllyel, mely úgy az egyeseknek és az egész testületeknek, mint a közhatalom képviselőinek végérvényesen megszabhatja az erkölcsi törvényt és ezzel kiki szabadságának terjedelmét és véghatárát, hogy végre ezen lénynek épen azért nemcsak függetlennek kell lennie mindentől, a mi létezik, hanem lényegénél fogva magasan fölötte kell állania minden földi hatalomnak, fölötte kell állania az egész emberiségnek. Midőn így ezen legfőbb lénynek, kit minden nép Istennek nevez, szükségességét felismer-

ték. azon ellenálhatatlan vágytól indítva, hogy ezen abszolút lénynek erkölcsi befolyása alatt élhessenek, s életüket ítéletei szerint berendezhessék: mindent elkövettek, hogy örök és változatlan igazságait felismerjék, törvényeiket törvényeikhez alkalmazzák, azaz, vallást alkossanak.

Mennyire sikerült, vagy nem sikerült ez az eredeti bünrab-bilincseivel terhelt, a tudatlanság éjjelében s a halál árnyékában világosságért epedő népeknek, eléggé mutatja az ókori Róma most említett gyászos helyzete, hanyatlása és végromlása. Ez kézzelfogható bizonyossága annak, hogy a szabadságnak, minden szabadságnak, rendnek, jólétnek és boldogságnak egyetlen biztos eszköze egyedül az igaz vallás, mely igazságainak, törvényeinek teljével csakugyan oly magasan áll, hogy azt a magára hagyott bölcsnek természetes lángesze föl nem éri, csak titkon érző keble ohajtva sejtí.

Ilyen szánandó sorsra lenne-e az ember kárhoztatva?

Korántsem! Az emberiség története egy szebb, egy holdogabb korszakot is képes felmutatni.

Míg a római caesarismus alatt, valamint minden pogány népeknél a vagyon többnyire a rablás és foglalásnak gyümölcse vagy a bűnnek zsoldja vala, melynek legfőbb ura mégis az államhatalom maradt, addig itt nagyjából becsületes uton, tisztességes munka által szerzett vagyonnal bíró emberekkel találkozunk, kik valóban szabadon rendelkező urai tulajdonuknak; ott a legyőzöttek, azok nejei és gyermekei a győző birtokát képezték, s minden vagyon és jog nélkül az igavonó állatok sorsára kárhoztatva, tehát minden személyes szabadságuktól megfosztva örökös szolgaság nehéz jármát viselik; itt nincsen semmi különbség szabad és szolga között, mindnyájan testvérek, kiket szeretet egyesít; ott a nő a férfi önkényének alávetve egy sorba állítatik az állatokkal, itt emberi méltóságához illően osztozik férjének jogaiban és vagyonában halálig; ott a gyermek szellemileg és testileg elnyomorítottatik, sőt a halálnak kitétetik, s a tehetetlen öreg erőszakkal a sirba tapostatik, itt a gyermek és öreg odaadással, gondnal, béketűrőssel, vagyon- és életfeláldozással is ápoltatik. Ott csak az önzés, durvaság, gőg, indulat, szevedély és kegyetlenség jellemzi az ember cselekményeit, itt tetteinek rugója a szívjószág, szelidség, jóakarát nyájasság, alázat és önzetlen szeretet; ott az emberek egymás elnyomásában, fosztogatásában, nyomorgatásában, egymás vérében

lették örömeiket, itt viszonos segély, támogatás, vigasztalás, részvételleljes irgalmasság és jótettek öntudata, gyulasztja örömeire a szíveket; ott nagy Sándorok, Xerxesek, Diokletianok százezrek életét áldozzák fel szeszélyüknek és szenvedélyeiknek, itt szent Lajosok, szent Lipótok, szent Istvánok minden vagyonukat, kényelmüket sőt önmagukat áldozzák fel népeik javáért; szóval, ott a pogányságban a zsarnokság minden dühével tiporja az egyed jogait a családban, a társadalomban, az államban, s lehetetlenné tesz minden rendet, jólétet és szabadságot, itt a szeretet tana nagy, bámulatos és csodálandó erkölcsöt teremt, rendet alkot, viszonyos szabadságot nyújt és jólétet a polgárnak és munkásnak, a hatalmasnak és erőtlenségnek, a felsőbbbségnek és az alattvalónak, a gazdagnak és szegénynek, férjnek, nőnek és gyermeknek s az emberiség egész összeségének.

Mondjon a szabadelvűség bármit, ez a világnak legnagyobb csodája, mely bizonynyal érdemes arra, hogy minden figyelmünket lekösse. És ugyan mi idézte elő e bámálandó változást a népek életében? Az ész, az emberi ész? de lehet-e egy hajszállal százezer mázsás követ leemelni? lehet-e egy tűzszikrával a vészteljes világtengereket kiszáritani? lehet-e egy sohajjal az éjnek folyama alatt a napot fejünk fölé varázsolni? Ha valaki ezt megtudná nekünk mutatni, akkor talán koczkaztathatná az esztelenség vádjá nélkül azt az állítást, hogy csupán az emberi ész szülte a civilizatio áldásait; de midőn azt látjuk, hogy az emberi zsarnokság mellett ott kegyetlenkedett az ész, a béke, rend és közboldogság ellen, ennek ezen ügyben nem sok érdemet tulajdoníthatunk. Mi hozta létre e csodát? az emberi hatalom? Mutassátok meg, hogy a sötétség világít, hogy a hideg éget és sűt, hogy egy homokszem emberi erővel óriási csillaggá növeszthető, s lehet, hogy hallgatni fog a világ, ha e kérdésre igenlő választ adok, de midőn az ég és föld arról tesz bizonyosságot, hogy az emberi hatalom volt az, mi a közjólétet mindenkor tűzzel vassal elpusztítani, embervérbe befojtani egész böszültséggel erőlködött, józan elménél bizony hitellel nem találtok.

Függőben marad-e tehát e kérdés? Legkevésbé sem. A kit a nemzetek szabadságuk megalapítására közmegegyezéssel szükségesnek tartottak, a kiért nemcsak a zsidó, hanem a pogány bölcsék is epedtek, az megjelent közöttünk; bölcsőjénél Juda Betlehemében égi szellemek diesőséget zengenek Istennek angyali nyel-

ven angyali énekekkel, mert e gyermek tőle békességet hozott e földre a jóakaratu embernek, békességet örök igazságaival, legszentebb erkölcsi törvényeivel; és megszentelő isteni erőt, isteni malasztot golgothai véres keresztáldozatával; békességet hozott és szabadságot, milyent a világ minden bölcsesége és hatalma nem adhat, milyenről az ókor népei álmodni sem mertek. — Ez igen, egyedül ez szülte ama minden népet boldogító csoda-változást, melyet feljebb jeleztünk. — Krisztus Jézus az örök Istennek egy-szülött s a vele egy lényegü szent fia lón nekünk az igazságnak ama ragyogó napja, mely a tudomány és igazság legnagyobb világosságát sugározza az emberi észbe; Ő az, ki kiáradó kegyelmének tengerével minden erkölcs, erkölcsi rend és szabadság gyümölcseit érleli az emberi akaratban, ki a szegényt és elhagyottat is felemeli a föld porából, hogy egy rangba tegye ötét, mint a királyi zsoldáros mondja, népe fejedelmeivel; Ő az, ki mindnyájunkat isten fiává tett, testvéreinek, örököseinek fogadott, s minden nem, kor- és rangkülönbség nélkül ugyanazon gyermeki és testvéri jogokkal felruházott az ő isteni vallása által; Ő az, a ki az igazság és erkölcs szent szabadságát e földön is lehetővé tette, s a családi, társadalmi és állami életbe beplántálta.

Igaz, hogy a kereszt ezen áldásainak egész teljében nem minden kor, nem minden nép s nem minden ember részesül; igaz, hogy Krisztus tana s törvénye nem termi meg mindenütt egész terjedelmében az egyéni, társadalmi és polgári szabadságot; de éppen ez bizonyítja legvilágosabban, a legmeggyőzőbben azon igazságot, hogy nincsen semmiben másban üdvösség, hanem csak a Krisztus keresztjében, az ő igaz vallásában, hogy nem adott az embernek más név, melyben üdvöt lelhetnének, csak Jézusnak szentséges neve; mert a mily bizonyos, hogy ezen igaz vallás csak ott teremheti meg áldásait, a hol szabadságot élvez; oly kétségtelen, miszerint azon egyesek és egész népek, kik e vallás igazságaiban rejlő békét, rendet és boldogságot nem bírják, kik egyéni, társadalmi és polgári szabadságot nem ismernek, azért sinlenek e szomorú sors átka alatt, mert az isteni igazságok nem találtak bemenetelt az ő szívékbe, vagy mert ezen igazságokat részben vagy egészen önmagukban és életükben elnyomták, tehát azért, mert utját állották az igaz vallás szabadságának, miért az bennük és közöttük kellően ki nem fejlődhetett.

A kereszténység majdnem kétezeréves története e tekin-

tetben megezfólthatatlan adatokkal szolgál egyrészt arra nézve, hogy a valódi szabadság csak ott vert gyökeret, csak ott virágzott, hol Krisztus Urunk tana, törvényei és intézményei őszintén és igazán elfogadva s életbeléptetve lőnek, hol a katholika vallás teljes szabadságnak örvendett, és sehol, sehol másutt; hogy csak azon népek birták lerázni az önkény és zsarnokság igáját, kik Jézus keresztjéhez borultak, és ennek zászlaja alá szegődtek, hogy csak azon családok és egyedek élvezik a békét és örvendenek a boldogító szabadság jólétének, kik teljes meggyőződéssel és odaadással hódolnak a kereszténység magas elveinek, kik meghallgatják Jézusunk eme szeretetteljes szózatát: jöjjetek hozzám mindnyájan, kik munkálkodtok és terhelve vagytok, és én megkönnyítlek titeket; de „aki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát, vegye fel keresztjét és kövessen engem,“ s „tanuljon tőlem, mert szelid vagyok és alázatos szívű; másrészt ugyancsak a kereszténység története bizonyítja, hogy mindazok, egyesek úgy mint családok, társulatok, nemzetek és birodalmak, kikről sirva panaszkodik a nemzetek apostola, hogy „Krisztus keresztjének ellenségei,“ kik „a szabadságban testi kívánságaik teljesítésére alkalmatosságot keresnek,“ kiknek „istenők a has,“ „kik az erkölcsi romlottságnak rabjai,“ hogy mondom mind ezek hasztalan akarnak részt venni Krisztus megváltásában, annak békességében és boldogságában, hasztalan ígérek maguknak és másoknak szabadságot, azt épen úgy el nem érhetik, mint a pogány Róma soha, soha! Szóval a keresztény világ és nemzettörténelem s az évezredes tapasztalás minden kétségen fölül helyezi az Istenfiának eme szavait: ha ti megmaradtok az én beszédemben, bizonyynyal tanítványaim lesztek, és megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket ¹⁾, egyúttal igazolja, hogy a mily mértékben ragaszkodik valamely társadalmi kör vagy állam ezen isteni vallás igazságaihoz, a mily mértékben élvez szabadságot valamely nép között az igazság, az absolut vallási igazság, azon irányban bírja a valódi civilizatiót, felvilágosodást, műveltséget és szabadságot.

Nem hívjuk fel ennek bizonyítására a liberalismust, mert attól tartunk, hogy miután már mindent meghamisított hamiságai elfedése céljából, még a történelem meghamisítására is vállalkoznék; csak azt kérdezzük: képes-e a nem keresztény népeknél

¹⁾ Ján. VIII. 31—32.

más szabadságot feltalálni, mint az önkény, hatalom, nyers erő és zsarnokságnak, szóval az erősebbnek szabadságát? képes-e keresztény nemzetet felmutatni, mely hasonlíthatlanul magasabb szabadsággal méltán ne dicsekednék a legműveltebb nem keresztény nemzeteknél? És ha erre nem képes, miért kaczerkodik a pogánysággal? miért lépett Krisztus ellenségeinek sorába, nemcsak, hanem élére? miért akarja elnyomni a keresztény s különösen a katolikus vallás szabadságát, miért másért, minthogy az egyedet, a családot, a társadalmat és államot boldogtalan szolgaság jármába hajtsa a szabadság neve alatt? miért másért, minthogy a caesarok, consulok és praetorok, a senatus és törvényhozó testület hatalmát magáboz ragadhassa, és az ujkornak mindenható, az ókorinál is rettenetesebb zsarnoka lehessen, hogy rabszolgájává tegyen minden embert összes vagyonával, tudományával, lelkiismeretével, testével és lelkével?

Erre, igen, erre törekszik, ezért küzd és erőszakoskodik a liberalismus; résen legyetek tehát keresztény népek és nemzetek, viraszatok és imádkozatok, hogy a szabadelvűség vaskarjai közé ne jussatok, hanem kettőztetett erélylyel lépjete ki a küzdhomokra a vallás szabadságért; mert csak ez menthet meg titeket a tévely és hazudság, az emberi vélemény és önkény, a bűn és erkölestelenség zsarnokságától; csak ez tehet valóban szabadokká szent igazságai, erkölcsi elvei és törvényei, isteni intézményei által; csak ez képezi az emberi szabadságnak, és pedig minden szabadságnak biztos zálogát!

Azonbán, hogy a népek eme harcza és küzdelme sikeres is legyen, hogy a vallás szabadság közöttünk valóban megteljesüljön és állandósittassék, kell, hogy mindenek előtt szabad legyen az egyház, mit a következő cikkben szándékozunk kifejteni.

Az egyház szabadsága általában.

Az egyéni vallásszabadság minden egyes embernek teljes jogot ad arra, hogy, a megismert vallási igazságokra támaszkodó lelkiismerete követelményének és tilalmának megfelelően, magát szabad önelttökéléssel, s minden emberi véleményről és akarattól függetlenül cselekvésre vagy nem tevésre elhatározhassa, és ebbeli elhatározását akadálytalanul, vagy ha mégis akadályokba ütköznék, ezek legyőzésével, a gyakorlati életben végrehajthassa.

E szerint a vallásszabadságnak tényezői: a kétségtelen vallási igazság, a lelkiismeret, az ezekre épített szabad önelhatározás és végre ezen önelhatározás gyakorlati valósíthatásának képessége.

Azon egyén, a ki e tényezőket bírja, és azokkal gyakorlatilag működik, dicsekedhetik tényleges alanyi vallásszabadsággal; de viszont oly személy, mely akár a kétségtelen vallási igazságot vagy az igaz lelkiismeretet, akár pedig a szabad önelhatározási tehetséget vagy ezen önelhatározás valósítási képességet nélkülözi, a vallás dolgában szabadnak soha nem mondható még akkor sem, ha a legfőbb világi hatalmat ragadná is kezébe.

A lelkiismeret és szabad önelhatározás, minden józan és teljesen el nem vetemült embernek természetes szellemi tulajdona; de nem úgy az igazság és az akadálytalan cselekvési vagy nem tevési képesség.

Az igazság elménk korlátoltságánál fogva csak természetes és igen szűk határok közé van bennünk szorítva s hozzá még igen sok esetben kétséges, úgy tárgyilagos mint alanyi szempontból, az önmagára hagyott emberiségnél.

A cselekvési és nem tevési képesség pedig nemcsak a külső

körülményekben, az idegen ellenakarásban és hatalomban, hanem önön anyagi és szellemi erőink elégtelenségében, akaratgyengeségünkben és gyarlóságunkkal egygyéforrt állhatatlanságunkban gyakran oly zátonyra talál, mely vagy részben, vagy egészben tehetetlenné teszi az embert.

A dolog illetén állása e két kérdést hozza felszínre: Ha az emberi ész nem bírja önmagában az igazságot, de azt saját erejével felfedezni sem képes, hol keresse azt, honnét és kitől kölcsönözze? és ha önön erőnkkel a legszentebb és legigazabb lelkiismereti elhatározásaink valóítására elégtelenek vagyunk, honnét merítsünk kellő erőt ezen elégtelenségünk pótlására?

Első tekintetre is világos e kérdések fontossága; csak ezek helyes megfejtése vezethet a tényleges szabadság csarnokába. De a liberalismus, érezve e kérdések nehézségét, azokon magát egyszerűen túlteszi, vagy mint láttuk, minden emberi véleményt és tévelyt az igazság felségi trónjára emel, s minden emberi akaratot souverain joggal felruház; azután minden téren, még a vallásban is, veszélyezteteli, nemcsak, hanem a szó teljes értelmében tönkre teszi az egyéni és közszabadságot.

E lelkiismeretlen eljárását mi nem utánozzhatjuk; ezt emberi méltóságunk tiltja; azért midőn azt a vallásszabadság nevében visszautasítjuk, a fennebbi kérdéseket, kettős elégtelenségünk elodázása czéljából megfejtendők: a vallási igazságot, és az önelhatározásunk életbeléptetésére megkívántató lelki erőt szükségkép magasabb régiókban, az emberi ész és akaratnak határain messze, túl a természetfeletti világban kell keresnünk.

De remélhetünk-e sikert? találunk-e ottan oly lényt, ki szellemi felsősége, lényege és természeténél fogva szükségképen önmagában bír minden igazságot egész teljében és kinek személyes akarata nem ismer semmi physical és erkölcsi lehetetlenséget? És ha találunk ilyen lényt, hozzáférhetünk-e igazságaihoz s nyerhetünk-e tőle erkölcsi erőt tehetetlenségünk pótlására?

Találkoznak ugyan a liberalismus soraiban oly egyének, kik Isten tudja miért, én nem tudom, valamint egy felsőbb világot, úgy annak legfőbb szellemi lényét, a mindenség Urát és Királyát, az örök Istent tagadni merészlik, de mert ezek ópen ezen tagadásukkal bármi néven nevezendő vallásnak létjogát is kizárják, tehát értekezésünk keretén kívül állanak: ez ügyben szóba sem állhatunk velök. Eltekintve ezért a bevégzett atheusoktól (kiknek száma vaj-

mí csekély, mert még azok is, kik ilyeneknek mondják magukat, mint élettörténeteik tanusítják, többnyire csak nyelvökkel tagadták Istent, szívök, elméjük pedig bár legtitkosabb rejtekében, de mégis magában hordja az Istennek eszméjét és hitét, az egész emberiség, sőt a liberalismus nevében is bátran vallhatjuk, hogy valóban létezik egy örök, legbölcsebb és mindenható lény, a világosság-nak és irgalomnak mennyei Atyja, kinek létét hirdeti az ég megszámlálhatatlan csillagaival, a föld minden elemeivel, a természet minden változataival és csodáival, kihez az emberek ezer és ezer millióinak kebeléből a lefolyt hat évezrednek minden pillanata számtalan ajtatos fohászt röpitett, kiben az élet nyomora által megtört szívek mindig leltek enyhét és vigaszt, s a bűn által erkölcsileg lesújtott lelkek bocsánatot; ki minden népnek reménye, támasza, üdve volt mindenkor; él egy legtökéletesebb emberi lény, ki önmagától és önmagában tökéletes és legtisztább igazság, végtelen és korlátlan hatalom. Ő az, ki életet is adott nekünk, ő az, a ki végcélunkat változhatatlan akaratával kijelölte, ki minket azért éltet és fentart, hogy ezen célunkért itt lelkesen küzdjünk, ernyedetlenül fáradozzunk, ki ezt határozottan követeli tőlünk, s hatályosan parancsolja is nekünk, s mégis lehetne okosan kételkedni arról: vajjon ő, a célunk elérésére szükségelt igazságot valóban közli-e velünk? mégis jöhetnének ama gondolatra, mintha ő gyarlóságunkat az igazság gyakorlására elégséges malasztal ki nem pótolná?

Mi alapon hozhatnók Istent ily ellenmondásba önmagával? És ha erre ninesen semmi okunk, az Isten létét nem tagadó liberalismus miért mond ellene kisebb nagyobb nyomatékkal az isteni kinyilatkoztatásnak? miért állítja az isteni igazságok helyére az ész véleményeit és tévedéseit? s az isteni segély, a malaszt mellőzésével miért emeli a puszta emberi akaratot és erőt a vallásszabadság tényezői közé? Ha csak egy pillantást vetünk az ember történetére Ádám-tól Mózesig, Mózes-től Krisztusig, mennyi tény toladodik szemeink elé annak bizonyítására, hogy Isten minket valóban atyai szeretettel és gondoskodással nevel, hogy az embert tanítja, oktatja az igazságra és segíti annak életbeléptetésére. Vaknak és süketnek kell lenni annak, aki e világon nem képes az Isten kezének munkáját felismerni, de még ennél is szerencsétlenebb, kinek elméje sem a patriarkák és próféták, sem az Istenfiának Krisztus Jézusnak tanításaiban isteni, természetfeletti, szent igazságokat nem lát, ki nem tud meggyőződni arról, hogy az Isten malasztja eláradt

a kereszténység szívében, hogy ez az erkölcsi szabadság benső akadályainak leküzdésére teljesen biztosan és minden földi képeségnél s hatalomnál hatalmasabb erő, mely közvetlenül ugyan csak a belső, közvetve azonban egyszersmind a külső ellentőrekvések ellenében, a vélemények és tévelyek szélvészzei, az önzés és önkény viharai között diadalmasan megvédi szabadságunkat, s visszatartatlanul vezet célunkhoz, melylyel a tudatlan galilei halászok egy hatalmának tetőpontján álló világalalom rabigáját minden anyagi segédeszközök nélkül összetörték, melylyel a föld leggyengébbjei, önmagukban erőtlén nők és gyermekek az istenített caesarok korlátlan hatalmát meggyőzték, s melylyel azóta mindig, napjainkban is, a föld kicsinyei, kik, természetes képességeiket tekintve, figyelemre sem lőnek méltatva, diadalmaskodnak a világ nagyjain, mindeuható hatalommal rendelkező birodalmi herczegkancellárokon, száz és százezernyi jól fegyverezett hadsereggel önkényüleg parancsoló s világhódító császárok gögös zsarnokságán, egyedül az isteni igazságokat egész hévvel felkaroló, és az isteni malaszt hathatós erejével ezen igazsághoz tényleg ragaszkodó hit által és ennek magasan lobogtatott zászlaján olvasható e dicső jelszó mellett: „Inkább kell engedelmeskedni az igaz Istennek, mint a tévedés-teljes embereknek“, kivívták önmaguk számára az erkölcsi, vallási és lelkiismeretszabadságot, melyet a zsandárnak körülzárólui nem áll hatalmában.

Ez a győzelem uraim, mely meggyőzi e világot és annak zsarnokságát, önkényét: a mi hitünk; ez a jelszó, a mi vallásszabadságunk elve, biztosítja számunkra a valódi szabadságot és felment minden erkölcsi szolgaságtól.

Tudjuk, hogy a vallásszabadságnak ezen katolikus, nagy, dicső, magasztos, páratlan elve: „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek,“ „inkább mint önmagadnak, ösztöneidnek, hajlamaidnak, szenvedélyeidnek,“ — sehogy sem izlik a liberalismusnak; de hát ha tud, állitson fel hasonló igaz elvet, és szívesen elfogadjuk azt; mert ha csakugyan igaz lesz, a mienktől lényegesen nem különbözhet. Csakhogy itt van ám a bökkenő: hogy igaz is legyen, gyakorlati is, azután meg a liberalismus édes kedves bálványának is kedvezzen, az oly feladat, melyet ez ideig bölcsészetük felfedezni nem vala képes, s nem is leend soha; azért jónak látta az igazság mellőzésével, emez önző vagy inkább önistenítő, s meg kell vallanunk gyakorlati elvre építeni vallássza-

badságát: „Légy mindone önmagadnak, különben nem vagy semmi,“ és enne igazolására egészen tudományos apparatussal a mi katolikus elvünkben hibákat keresni.

Legnyomatékosabb s legalaposabbnak látszó ellenvetése így hangzik: „A modern tudomány ellenkezik a katholicismus vallási igazságaival.“ Komolyan állítja ezt? — valóban így áll a dolog? — Legyen, de mit bizonyít ez? — Azt-e, hogy az isteni kinyilatkoztatás, mely eddig igaz volt, ma már túlélte magát, és nem igaz többé? Hidje el nekünk a szabadelvűség, hogy ezen ellenvetésében más igazság rejlik. Miután t. i. az abszolút igazság örökké az marad: okosan nem következtethetünk mást, mint azt, hogy a mi ezen igazsággal ellenkezik, bármikor és bármi körülmények között, annak okvetlen tévelynek, igaztalanságnak, hazudságnak kell lenni; ha tehát a modern liberalis tudomány és műveltség valósággal ellentétbe jött a kinyilatkoztatással, úgy nem ez, hanem korunk hánytorgatott mély tudománya és magas műveltsége nem egyéb, mint szerencsétlen tévelygés, mától holnapig magát fentartó s minden igazságot nélkülöző balvélemények és feltevések halmaza, mely azután arra kárhoztatja a liberalis tudósokat, hogy bár „mindig tanulnak, de az igazság ismeretére soha nem jutnak.“¹⁾

Ehhez hasonló, de talán még jobban elterjedt s majdnem naponkint hallható ama szabadelvű vád, mintha a kinyilatkoztatott vallás az észet lealacsonyítaná, butítaná, mintha sötétséget árasztana a szellemre, s lelki vaktságot előidézne. — Lehet, hogy így járt vele a liberalismus, mert az isteni igazság szellemi nap; a ki pedig vakmerően belenéz a napba, az könnyen megvakul; de ha azután azt hiszi, hogy nem az ő szemének gyengesége, hanem a napnak homálya okozta a sötétséget: ugyancsak messze jár az igazságtól; és ha balhiedelmét más jóllátókra akarná erőszakolni, bizonynya! oly lahota ütné meg füleit, hogy ráadásul még meg is siketülhetne. Mi nem akarunk így bánni az isteni igazságok fényétől megvakult liberalismussal, de arról a legmelegebb részvét mellett biztosíthatjuk, hogy előttünk a kinyilatkoztatás fényes napja egyszerre új és mérhetetlen látkört világít meg, melynek szemléletében az ész magát végtelenül gazdagnak és szabadnak találja; — mert mindazon erkölcsi és vallási igazságot, melyeket csak sejtet és keresett, és még sok mások teljes fényben ragyog-

¹⁾ II. Timoth. III, 7.
Sullay I. Szabadelvűség.

nak előtte, azokról azután tisztán felismeri végezelunkat és mind ama kötelességeket, melyek e czélunkhoz vezetnek; egyszersmind pedig ezen kötelességeinknek szabad öneltkelésünk általi betöltésénél fényesen világít nekünk.

Nem csekélyebb önelégültséggel még azzal is szokott előállni a szabadelvűség, miszerint az igazságnak, hogy lelkiismeretünk zsinórmértéke lehessen és minket a szabad cselekvés és nemtevésnél teljes joggal szabályozhasson, nem kell szükségkép tökéletesnek lenni, hanem elég, ha alanyilag a meggyőződés által lesz azzá; hogy tehát a téves meggyőződés is ad az egyednek cselekvési szabadságot. Ezt feltétlenül mi sem tagadjuk, sőt azt az alanyi szabadság természetes jogai közé számítjuk, mi több kötelességévé teszszük az alanynak, hogy meggyőződése és erre támaszkodó lelkiismerete követelményei szerint rendezze cselekményeit. De meggyőződés és meggyőződés között különbséget teszünk. Habár ugyanis a vallásszabadság a tökéletes igazságok jogainak s ezek által reánk rótt kötelességeknek önelhatározásunk szerinti akadálytalan gyakorlatában áll, habár ez elvileg és tárgyilagosan kizár minden tévelyt és hazudságot, és a tévelynek, mint ilyennek semmi jogot nem ad, azzal alkura sem léphet; mivel ez önön korlátolása és enyészete volna; mindazonáltal, mert ennek lehetősége alanyilag megmaradt, mert az ember legjobb akarata mellett is téves meggyőződésben élhet, és ezen téves meggyőződése, ha öntudatlan, leküzdhetetlen és megmásíthatatlan, tárgyilag ugyan hamis, de alanyilag igaz lelkiismeretet szül: az egyednek ép oly jogot ad s oly kötelességeket szab, mint a tárgyilagosan igaz lelkiismeret, tehát ezen szabály alá esik: „a mi lelkiismeret ellen van, az bűn.“ De vajjon ebből az következik-e, hogy minden meggyőződésnek ilyen alanyi jogokat engedjünk? vajjon olyan téves meggyőződés, mely a tévelynek okát az alany bűnös könnyelműségében hordozza, mely eltávolítható, vagy épen szándékos, mely csupa feltevessé s önkényű véleménynyé fajul, egy osztályba sorozható-e amavval? Nem, ennek semmi köze a lelkiismerethez, ennek nincsen semmi egyéb joga, mint az igazságnak helyet engedni, nincsen más kötelessége, mint a legjobb akarattal egyesülve az igazság felkeresésére elindulni, s addig meg nem pihenni, míg azt fel nem találta. Midőn azonban a büntelenül téves lelkiismeretnek szabadságot tulajdonítunk, ezt csak mintegy kivételesen s csupán egyede számára tartjuk fel, de sem tárgyilagosan, sem a

társadalmi téren a tévelynek soha helyet nem adunk és nem adhatunk; ellenkezőleg minden igazán és tárgyilagosan helyes lelkiismeretet és ennek személyét felhatalmazottnak tartjuk arra, hogy a vallásszabadságnak feljebb emített elvét kiválóan a tévely, a jó és roszhiszemű tévely ellen egyaránt alkalmazza, azt minden erejéből háttérbe szoritani igyekezzék a közjó, a közszabadság érdekében. A ki a téves meggyőződésnél ily különbséget tesz, annak felesleges magyarázgatnunk azt, hogy a téves meggyőződésnek a szabad nyilvánuláshoz sem tárgyilagosa, sem társadalmi szempontból nincsen semmi joga, annál kevésbé kötelessége, hogy tehát az a tárgyilagosa és közvallásszabadságnál szóba sem jöhet, annak nem kell mondanunk azt, hogy a téves meggyőződés és téves lelkiismeret, különösen ha bűnös, azaz ha onnét származik, mert alanya az igazság megismerésére minden erejéből nem igyekezett, vagy mert Istent és az ő szent tanításait szándékosan elkerülte, avagy mert önzésének és testiségének kedvezett, mint az igaznak és jónak ellentéte, csak önkényt és zsarnokságot szülhet, nem pedig szabadságot. S mondja meg csak őszintén a liberalizmus: nem oda fog-e jutni a társadalom, ha az anyagilag és szellemileg erősebb osztályok a tudománnyal és hatalommal bíró, fortélyos, önző emberek saját nézeteiket, tévedéseiket s hazudságaikat, majd anyagi majd erkölcsi kényszerrel, a gyengék, a jóhiszeműek, a könnyen-hívők és tudatlanok végtelenül nagyobb tömegére az igazság szép színe alatt s a vallásszabadság nevében bátran rátukmálhatják? Ezt akarja-e a liberalizmus? Igen, ide vezet a liberalizmus szabadsággal, annál biztosabban, mert az isteni abszolút igazsággal egyidejűleg következetesen elveti az isteni malasztot is, mintha bizony a szabadelvűség erkölcsi Herkulesekké változtatná az embereket.

Az örök igazság igéje világosa és határozottan tanítja, hogy az Istentől igazságban és szentségben teremtett ember eredeti állapotában teljes szabadsággal birt, és Isten vala ő vele; de midőn elsőszülők bűne által elvesztette az Úr kegyelmét, elvesztette az igazságot és szentséget is; elméje elhomályosodott, akarata elgyengült s a rosza hajlandó lön; — hogy valamint az észt ezen állapotában csak Isten világosíthatja meg szent tanaival, úgy egyedül Ő erősítheti meg az akaratot is a jóra, egyedül Ő adhat nekünk képességet az erkölcs gyakorlására; s a liberalizmus ezt fölöslegessé tenné? Liberalisaink talán nem is Ádám-tól származnak, hanem Darvinnak valamely büntelen, ártatlan gorillájától?

Bennök a test nem lázong a lélek ellen? (Sal V. 17.) Az ő akaratuk tökéletesebb, mint ama nagy apostolé vala, ki így panaszkodik: „nem a jót cselekszem, melyet akarok, hanem a mi rosszat nem akarok, azt mivellem“? ¹⁾ Ők nem tapasztalják, hogy az emberi akaratnak rendetlen kívánságai kétséges utakra terelik és megsebzik az áttat-lanságot? Ők nem érzik a keresztyény költő eme szavainak igaz-ságát:

..... „voluntas
Semper amans aliquid, quo se ferat et Labyrintho
Fallitur: ambages dubiarum ingressa viarum
Vana cupit, vanis, timet, et timet omnimodaque
Mobilitate ruens in vulnera, vulnere surgit.“?

S. Prosper. Carm. 584.

Vajjon a liberalismus hívei között nincsenek-e „önszeretők fősvények, kérkedők, kevélyek, káromiók, szülőiknek engedetlenek, háládatlanok, gonoszok“? nincsenek-e „szeretetlenek, békételenek, beestelenítők, mértéktelenek, irgalmatlanok, kegyetlenek“? nincse-nek-e „árulók, vakmerők, felfuvalkodók,“ ²⁾ és mindennemű bűnösök?

E kérdésekre őket illetőleg is ezt harsogja a tapasztalás: „Ta-gadom, mintha azok (liberalisok) között, kik semmit sem akarnak tisztelni, találkozni csak egy is, a ki a testi örömöknek ne volna rabja, vagy hiú hatalomra ne vágyakoznék;“ ³⁾ tagadom, hogy a szabadelvűség, mely elveti az isteni kinyilatkoztatást és el-taszítja magától Jézusnak malasztjait, nyújthatna az embernek más szabadságot, mint a tévely és gonosz kívánságok szabadságát, mely „gyökere minden rossznak“ ³⁾ minden bajnak, mely az igaz és jó szabadságának halalat okozza.

Már e szomorú tapasztalás, mely kétségen felül helyezi, hogy az önmagára hagyott, csupán saját eszével és saját akaraterejével működő ember gyakran önmagának és másoknak is átka, hogy önmagát, és kikre befolyása, hatalma terjed, a szabadságtól meg-fosztja. arra utal minket, arra utalja a liberalismust, és minden érző, gondolkozó embert hogy valamint minden egyéb, úgy a vallá-sza-badságnak kívülünk létező két főtényezőjét, az igazságot, és az igazság

¹⁾ Róm, VII. 19.

²⁾ Nego esse quemquam istorum, qui nihil colendum existimant qui non aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut potentiam vanam foveat.“ S. Augustinus. De vera relig. e. 38.

³⁾ „Radix malorum cupiditas,“ I. Timoth. VI. 10.

gyakorlásának képességét ne önmagunkban, nem az emberi tudományban, bölcsességben, felvilágosodásban és műveltségben, nem is saját hajlamainkban, indulatainkban és akaratérőnkben keressük; hanem, ha valóban szabadok lenni kívánunk, mert megjelent a mi üdvözítő Istenünk kegyelme minden embernek, oktatóván minket: hogy megtagadván az istentelenséget és a földi kívánságokat, józanul, igazán és jámborul éljünk e világon: ¹⁾ ott keressük, és onnét merítsük az igazságot és az igazságnak valósitására szükséges lelki erőt, hová azt maga az Isten helyezte, az Ő anyaszentegyházában.

A ki az atheismus talajára vallásszabadságot akarna építeni, hasonló lenne ahhoz, ki a világtenger befásításához fogna, vagy a ki azt tervezné, hogyan lehet a levegőből a burkus vagy muszka tatárjárás ellen egy hatalmas Plevnát előállítani. Az istentagadás, mint már említettük, teljesen kizár és absolute lehetetlenné tesz minden vallási szabadságot; erről, ha következetes akar maradni, nem is beszélhet, ehhez nem tarthat semmi legkisebb igényt, annál kevésbé ígérheti ezt másoknak. Az atheismus szabadsága a hitelenségre és bűnre szoritkozik: tényezői a roszakarat, rosz indulat és szenvedély; eredménye önkény és nyers erő uralma, melynek a társadalmi, politikai és vallási életben nem tudunk más nevét adni, mint: zsarnokság. Mind ez azért, mert a ki az igazság kutfejét nem ismeri, annak az emberi véleménynek, nézetek és tévelyek tömkelegébe kell keverednie és ama sötétségben maradnia, hol az igazságnak és erkölcsnek drága gyümölcsét, a szabadságot, maga valóságában felfogni és átérteni teljesen képtelen.

Azon liberalisok tehát, kik az atheismussal szövettek, szerencsének; őket mosni haszontalan fáradság lenne. De vannak ám szabadelvűek, kik a személyes örök Istent imádják, kik magukat keresztényeknek vallják: és ezek száma bizonynyal százszorosan haladja amazok számát. Ezekről felteszszük, hogy őszintén keresik az igazságot, hogy igazán lelkesülnek a szabadsáért, hogy nem akarják elnyomni a vallásszabadságot sem; azonban, sajnos, ezek is, habár talán elismerik, hogy minden jó adomány, tehát a vallás is Istentől jön, a világosság és igazság Atyjától; ugyanazon liberalis sötétségben, ha az emberi ész és tudomány tévkörében tapogatóznak, mert vagy azt tartják, hogy az emberi ész Isten nélkül is elégséges az igazság felderítésére, vagy mert az isteni kinyi-

¹⁾ Tit. II, 11—12,

latkoztatást alávetik a szabad vizsgálódásnak s azután, tárgyilagos igazságait felcserélik az egyéni felfogással, vagy végre azon feltévéssel fosztják meg önmagukat az igazságtól: hogy az Istennek valódi tanait már hitelesen felismerni nem lehet, mivel, ugymond, Isten megszűnt azt tanítani, s ha valaha egyszülött Fia Jézus által hirdette is akaratát e világnak, ha el nem vezett is az, a lefolyt századok hosszú során, ma annyiféle változatban adatik elő, hogy az emberi ész már nem képes az eredetit kiválasztani.

A két első véleménynek tarthatlanságát már eléggé megvitattuk, most csak a harmadikra fordítsuk figyelmünket, mely az észt istenítő liberalizmusnak szájában bizony igen furesán hangzik, s legalább is ellenmondást képez amaz állításával, hogy az emberi ész minden igazságnak kútfeje.

Hát önök, uraim! csakugyan nem képesek az annyira dicsőített eszközzel a sok keresztény tan közül a valódit, az eredetit, a hitelest kiválasztani? Épen itt van a hiba, — mely a liberalizmus részéről nem csekélyebb veszéllyel fenyegeti a vallásszabadságot, mint az atheizmus: de ezen hiba nem Istenben van ám, és az ő intézményében, hanem a liberalizmus könnyelműségében vagy kényelmében. A szabadelvűség minden fáradság nélkül szeretne az igazság birtokába jutni, azt ohajtana, hogy Isten beléje teremtesse azt; ez pedig nem megy. Valamint a sült galamb nem száll asztalunkra, valamint tudományra tanulás nélkül szert nem tehetünk, úgy a vallási igazságokat sem varázsolhatjuk elménkbe beható és gondos tanulmány nélkül; és ha a vallási kényelmet kereső liberális urak egyszer letennék azt a széllal bélelt önteltséget és valahára komolyan hozzálátnának a kereszténység tanulmányozásához; okvetlen rájönnének, hogy az Isten tana korántsem vezetté, el, nem is borúlt az emberi vélemények és nézetek homályába, hanem egész mai napig világoskodik, és világítani fog a világ végezetéig az emberi észnek; nem úgy mint a tengeren világító torony, nem is úgy, mint az israhelitákat a pusztában vezető tüzes oszlop vagy fényes felhő, hanem mint derült nyári napon az égről leragyogó nap.

Istennek, ki Jézusa által leküldé e bűnös földre a mi megszabadításunkra az örök igazságot és ennek tényleges valósitására képesítő kegyelmét, mert ezt azon ezélből tevé, hogy ebben minden kornak emberisége üdvét fellelhesse, szükségképen hozzáférhetővé is kelle tennie azt, minden idők emberének, különben

ezen adománya, valamint az egész megváltás örök czéljainak meg nem felelne. Jöhet-e tehát egy az Istenben hívő lélek ama gondolatra, mintha az isteni kinyilatkoztatás egy két nemzedékre szorítkoznék? és tulajdoníthat-e ily gyarló félszezséget a legbölcsebb Teremtőnek észtelenség, istenkáromlás, sőt közvetett istentagadás nélkül az, ki a kereszténység álláspontját helyesen felfogja?

Elleneink az észre hivatkoznak, s az észszel és ennek elnyomhatlan követelményeivel mégis ily csúfjátékot űznek, mintha az észnek az volna feladata, hogy minket a célunkhoz vezető eszközöktől megfoszszon, hogy az igazságnak ismeretét lehetetlenné tegye. Csak az a szerencsénk, hogy az örök Észnek bölcsesége figyelembe nem véve a liberalis következetlenséget, a nekünk kitűzött célra szükséges eszközöket tőlünk meg nem vonta, hanem az örök világosság fényessége Krisztus Jézus által állandosítá e földön az igazságot és kegyelmet azon intézményében, melyet anyaszentegyháznak nevezünk.

Vagy erről sem tudnak semmit a modern műveltség színvonalán álló szabadelvűink? nem hallották soha, hogy Jézus biztosítása szerint, az ég és föld elmulnak, de az ő beszédei soha el nem mulnak; ¹⁾ hogy mint az apostolok fejedelme mondja, az Úr ígéje megmarad mindöröklé; ²⁾ és hogy az Isten ígéje, a mit Jézus és az apostolai hirdettek e világnak? Nem ismerik ők Jézusnak ezen határozott, minden kétséget kizáró és tanítványaihoz intézett parancsát és ígérését: „minden hatalom nekem adott menyben és a földön; elmenvén tehát, tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében, tanítván őket megtartani mind, a miket parancsoltam nektek; és ime én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig; ³⁾?! Ő hozzájuk nem jutott az Üdvözítő eme rendelkezésének hirt: „Te Péter vagy, és e köszálon fogom építeni anyaszentegyházamat, és a pokol kapui erőt nem vesznek raja“ ⁴⁾? És azon isteni parancs s a hozzákötött ígérlet, ezen rendelkezése az Istenfiának nem-e biztosítja eléggé az embert: hogy e földnek minden hatalma és zsarnoksága, ha szinte a pokollal szövetkeznék is, soha sem ronthatja le az anyaszentegyház keblében letétemé-

¹⁾ Máté XXIV. 35.

²⁾ I Pét. I. 25.

³⁾ Máté. XXVIII. 18—20.

⁴⁾ Máté XVI. 18.

nyezett abszolút igazságot és isteni malasztot? Ha az örök igazság változhatatlan végzése nem ez volna is: „a ki hiszen és megkereszteltetik, üdvözlül; a ki pedig nem hiszen, elkárhozik „; ¹⁾ ha az isteni Mester soha nem mondotta volna is apostolainak: „a ki titeket hallgat, engem hallgat, a ki titeket megvet, engem vet meg; a ki pedig engem megvet, azt veti meg, ki engem küldött“; ²⁾ ha Jézusunk nem adott volna is tanítványainak ilyen utasítást: „ha valaki nem fogad be titeket, beszédeiteket sem hallgatja: kimenvén azon házból vagy városból, verjete le a port lábaitokról“; ³⁾ ha el nem ítélte volna is a liberalis magatartást ezen szavaival: „a ki az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked, mint a pogány és a vámos“; ⁴⁾ nem kiáltja-e elleneink füleibe a közöttünk élő isteni vallás az apostol e komoly szavait: „menthetetlen vagy, bárki légy, oh ember,“ ⁵⁾ azon nagy apostolét, ki nyíltan tanítja, hogy ha szinte az égnek angyala hirdetne is olyas valamit, a mi ellenkeznék ama tanítással, melyet ő mint Jézusnak követe hirdetett, és melyet Krisztusnak egyháza mai napig tanít: „átok alatt legyen.“ ⁶⁾

Mindezek és a szent könyvek számtalan más helyei, valamint Krisztus egyházának története oly kézzelfoghatólag bizonyítják, miszerint Isten örök igazságainak és kegyelmeinek egész teljét, az emberiség szabadságának minden időkből az utolsó napig leendő létesítése és fentartása céljából, az ő anyaszentegyházának kebelébe tette le; hogy a ki ezt kétségbevonni merészelné, legalább is oly kételkedő kemény tekintetünkre lenne érdemes, mely szótlanul azt kérdezné tőle, vajjon őszinte és Krisztus Jézus istenségét komolyan valló kereszténnyel van-e dolgunk?

De a szabadelvűség, melyhez e kérdést bizvást intézhetjük, érzi is álláspontja tarthatatlanságát, azért, a következtelenség vádját kikerülendő, újabb kétségeskedés ponyvája alá bujván, mintha rendén volna szénája, nem mindennapi hetvenkedéssel imígyen nyelvel: „Melyik hát az az igaz egyház, melyet ti Krisztus anyaszentegyházának mondotok; valahány keresztény és keresztyén val-

¹⁾ Márk. XVI. 16.

²⁾ Luk. X. 16.

³⁾ Máté X. 14. és Luk., X. 10.

⁴⁾ Máté XVIII. 17.

⁵⁾ Róm. II. 1.

⁶⁾ Galat I. 8—9.

lásfelekezeti van. mind magának tulajdonítja az igazságot. mindenik úgy mutatja be magát, mint az Istenfiának jegyese; melyiknek higyjünk?”

Ha legszentebb dologról nem volna szó, talán megérdemlené az észszel, felvilágosodással és szabadelvűséggel dicsekvő keresztény sereg, hogy e kérdésére megvető pillantással feleljünk, s szó nélkül hagyjuk a faképnél; mert e kérdés épen úgy veszi ki magát, mintha egy tudományára büszke természettudós azt kérdezné: a földünkre világosságot árasztó égi testek közül melyik a nap? De hát úgy vagyunk ezzel a gyönyörűséges szabadelvűséggel, hogy rettenthetetlen vakmerőséggel beszél és ír mindenről, bírál, ítél mindent, még azt is, a miről sejtelve nincsen; a leghatározottabb hangon s egész tudományos modorban brillirozni akar a vallás dolgaiban, holott ezekről mint feltett kérdésével maga igazolja, mert a vallási kérdést komolyan seha nem tanulmányozta, vagy teljesen téves és zavaros fogalommal bír vagy épen semminővel; különben micsoda arccal tehetné e érzéletes kérdést, melylyel csakis az igaz egyház létének tagadását akarja indokolni? hiszen épen ezzel elárulja, hogy se nem keresztény, mert minden őszinte keresztény meg van győződve egy igaz egyház létezéséről, se nem felvilágosodott, mivel a felvilágosodás az igaznak ismeretében áll.

És ezek a szabadelvű urak, kik még az igaz egyházat sem ismerik, valahányszor reánk mutatnak, valamely sötétségről oly élénken beszélnek, hogy szinte hátra nézegetünk, keresvén, hol legyen az a sötétség; és mert hátunknál nem látunk mást, csak messze távolban a keresztény hitegység korát, a középkort; azon gondolatra kell jönnünk, hogy e megtiszteltetés vagy minket ultramontanokat illet, vagy a középkort vagy mindketőnket. Itéljen a t. olvasó, hol van hát igazán sötétség? melyik oldalon? körülöttünk-e vagy a liberalis főekben? De vegye figyelembe azt, hogy habár sem a középkor, sem mi a liberalis észszel és felvilágosodással nem dicsekszünk, mégis tisztán látjuk Krisztus valódi egyházát, s velünk az igazságot őszintén keresők sok milliói, hogy közöttünk számos oly egyén van, kik se írni se olvasni nem tudnak, de azért e tekintetben Krisztus egyházáról többet tudnak mint a szabadelvűség.

Ez úgy-e furcsa fényt vet a liberalismus hirhedt tudományosságára? Kivált ha meggondoljuk, hogy Jézus anyaszentegyházá-

nak biztos felismerésére nem kell egyéb, csak egy kis jóakarát és józan ész. A ki ezzel bir, annak előbb utóbb, de okvetetlen rá kell jönnie, hogy csak azon egyház lehet igaz 1) mely minden tanításaiban mindig egy volt, az is maradt, mert az igazság változatlan; 2) mely igaz és jó cselekményekre, azaz: szentségre tanítja és vezérli az embert, mert az igazságnak más gyümölcse nem lehet; 3) a mely kebeléből senkit, ki az igazságot elfogadja, ki nem zár, hanem az egész földkerekség minden korszakának összes népeit kebelébe fogadni óhajt, mert az igazsághoz minden embernek kivétel nélkül teljes joga van; és 4) mely magától Krisztustól és az ő apostolaitól alapítva és elterjesztve ugyanazt hiszi és tanítja, a mit az apostolok, e hiteles fül- és szemtanúk hittek és tanítottak, mivel ha az apostolok tana sem volna igaz, ugy a kereszténységben hiába keresnök az igazságot.

A józan ész eme követelményei ellen, tekintve kérdésünket, lehet-e valami alapos kifogása a szabadelvűségnek? Ha igen, miért nem áll elő vele? Mióta lábrakapott, már csak ráért volna idevonatkozó elveit felállítani; miután pedig ezt még sem tette, észszerűen mást nem cselekedhetik, minthogy az emberi ész által eddig meghatározott ismervek nyomán igyekezzék magának meggyőződést szerezni az igaz egyházzal.

Induljunk el tehát együtt az igaz egyház felkeresésére, vizsgáljuk meg mindenekelőtt a kereszténység törzsét, a katholicismust, melynek családfája egyidős a kereszténységgel, míg a felekezetteké csak néhány száz éves.

1. Kérdezzük meg régi s új legszenvedélyesebb ellenségeit: tudnak-e valamit arról, hogy ezen egyház valamikor megváltoztatta volna valamely tanítását? És ezek mindnyájan arról tesznek nekünk tanúságot, hogy a katholicismus soha sem vetett el tévely gyanánt oly tant, melyet előbb igaznak vallott, és igazságai közé soha sem igtatott olyan tanítást, melyet egyszer tévelynek nyilvánított; hogy mindig és mindenképpen következetes maradt önmagához. Ez ugy-e nem rossz jel? De várjunk még csak egy kicsit; itt jönnek a 18-ik és 19-ik század mokrái, s torkuk szakadtából azt kiabálják, hogy a katolikus egyház ez időben új dogmákat állított fel. Igaz-e ez? és mi lehet ennek értelme? Nem igaz, s ha nem rágalom, ugy bizonynyal szörnyű tévedés. Ezek az állítólagos új dogmák oly tanok, melyek Krisztus tanításában foglaltatnak, melyeket az anyaszentegyház azért mindig igaz és kinyi-

latkoztatott tanoknak tartott, csakhogy fönnépélyesen és törvényesen ki nem hirdette, és hitágazat gyanánt külön és határozott alakban ki nem domborította; részint azért, mert sem az egyházban, sem az egyházon kívül senki nem tagadta, részint azért, mert erre nem volt semmi erkölcsi szükség. Azon tan volna új dogma, melyről eddig senki semmit sem tudott, melyet se Krisztus Urunk, sem az apostolok soha nem tanítottak, vagy melyet valamely általános zsinat mint eretnek balvéleményt elvetett volna; de az olyan tan, mint például a római pápa tévmentessége, melyet, mint a szentírásból igazolva van, maga az Üdvözítő tanított, melyet az apostolok s minden idők keresztényei hittek, azért, mert csak legújabbán vétetett fel a vatikáni zsinat által a katolikus hitvallásba, a credo-ba, új dogmának, az az újon kitalált igazságnak nem mondható: mert az igaz volt addig is, míg a hitágazatok közé fel nem vétetett. Mit akarnak tehát e lovagok az új dogmákkal? Azt akarják, mondani, hogy e vagy ama tanról újabbán, ünnepélyesen és törvényesen constatálta, hogy az igazán isteni tan? úgy helyén vagyunk: de ha arról akarnák gyanusítani a kath. egyházat, mintha megváltoztatta volna tanát és Krisztus tanításait emberi véleményekkel pótolta volna, akkor ezen gyanúsításait vissza kell utasítanunk, épen úgy, mint minden önérzetes ember, ki azért, mert házához, földjéhez vagy más birtokához való tulajdonjogot, mely kétségbe vonatott, törvényes úton megalapíttatta, arról vádoltatnék, hogy igaztalan vagyont szerzett, az ilyen vádat rágalomnak bélyegezné. A ki ilyen szándékban van, keressen magának hálásabb tért a szabadkutatási elv hívei között, melynek gyakorlati alkalmazása által a protestantismus odáig jutott, hogy a 16-ik század hitújítói ha feltámadnának, a 65-féle protestans felekezet egyikében sem ismernének saját tanaik rendszerére, s legalább is irtó háborút indítanának valamennyi ellen. A katholicismus ellenben állítólagos új dogmáival, valóban pedig csak dogmatikus határozataival, melyek Krisztusnak valamely hiteles tanát felölelik, egy betűvel sem tért el az isteni kinyilatkoztatástól, sem az apostolok ősi szent atyák és minden katolikus századok hitétől. A kath. egyház jelenlegi tanai, erkölcsi törvényei és szentségei, melyeket az egész világon egyformán hirdet, egyformán oszt, ugyanazok, melyeket Jézus hozott le az égből, melyeket ő rendelt melyekért a kereszténység első századaiban 11 millió mártyr ontotta vérért; ez tehát azon egyház, melynek hívei egymástól évszázadok

és évezredek által elválasztva és az egész világon elszórva, ugyanazon egy és változatlan hitet tartják és ugyanazon szentségekkel élnek.

2. Kérdezzük meg a világtörténelmet, milyen erkölcsöt, milyen életet hozott a katholicismus e földre az ókori vadság és barbarismus helyére? S a szentnek megszámlálhatlan serege fog ezen egyház kebelébe előnkbe állani. Egy nagy és csodaváltozást fogunk szemlélni mindazon népek életében, kik ölében keresték üdvöket. Nagy az ocean, de nagyobb azon erények tengere, melyeket a kath. egyház tagjai földi vándorlásunkban, a kísértetek, a bűnös hajlamok folytonos támadásai között, ennek szellemi kincstárába gyűjtöttek; megszámlálhatatlanok az ég csillagai, a fővény porszemei, de még ennél is számosabb a jó erkölcs, mely a testi, lelki nyomor viharaiban az egyház kertjében, hivei személyeiben felvirágozott, és Istennek kedves gyünölcset hozott; s mind ezt azon megszenteléssel, az isteni kegyelem ama segélyével, melyet ezen egyház hiveire folyton kiáraszt. Nézzük meg csak figyelmesen, s látnunk kell, hogy a kath. egyház a szeretet, alázat, lelki erősség, önfeláldozás és minden hősi erények egy nagy tárháza. Vagy nem-e a kath. egyház hivei mindazok: ama pápák, püspökök, papok, szerzetesek, királyok fejedelmek, gazdagok és szegények, mindennemű és rangú emberek, kik erkölceikkel a sokaság közül kimagaslottak, kiket az igazság tanszéke és a hamisítatlan történet a szentség dicskoszornójával övezett? ¹⁾ Amaz önfeláldozó lelkek, kik nemcsak vagyonukat és kényelmüket, fejedelmi her-

¹⁾ Azoknak, kik a kath. egyház szenteinek szentségében kételkednek, egy történetkét jegyezzünk ide: Lambertini bibornok (később XIV. Benedek pápa) éppen egy szentté avatandó életére vonatkozó okmányok olvasásával volt elfoglalva, midőn két előkelő protestáns jött hozzá tisztelegni. Alig kezdődött meg a tárgyalás, midőn a bibornok sietve a pápához hivatott. Hogy vendégei távollétében meg ne űnják magukat, nevezett okmányokat adá át nekik, időtöltés végett. Ezek érdeklélve olvastatták azokat, s miután a bibornok huzamosb ideig maradt el, behatóan tanulmányozták. Hazajövéen Lambertini, ily kérdéssel fordult hozzájuk: mit tartanak önök ez emberről és ügyéről? Ők egyezőleg azt felelték: ha ezeu személy, kiről itt szó van, szentté nem avattatik, úgy senkit sem lehet szentté nyilvánítani. -- S önök valóban elegendőnek találják erre e bizonylatokat? kérdé tovább Lambertini. Miután ezek a feleslegességig elégségesnek lenni állították, azzal lepte meg őket: hogy a kérdéses egyén, ezen bizonylatok elégtelensége miatt nem igttattott a szentek sorába. Ily szigoruan jár el Róma a szentté avatásnál és mindamellett majdnem megszámlálhatlan szenteink száma!

czegi és grófi koronáikat és családi jólétüket, örömeiket, hanem életüket is Isten oltárán a szenvedő emberiségnek feláldozták, nem vallották és nem vallják-e magukat majdnem kivétel nélkül a kath. egyház fiainak és leányainak? A történet által hitelesen igazolt feltűnő csodák, melyek a föld különböző népei között bizonyos kegyhelyeken oly sűrűen előfordulnak, vagy melyek egyes személyeken mutatkoznak, mint legujabban Lateau Luizán, vajjon nem-e kizárólagosan a kath. egyházban történtek? Hol találunk, melyik más vallásban ilyen, vagy ezekhez csak távolról hasonló szentségnek jeleit? És azon egyháznak tana, mely ilyeneket tud felmutatni, még sem volna igaz és szent? Nemde ez is igen ajánlja? Azonban itt is támadnak ellene ismét hamis tanúk, kik azzal vádolják, hogy a katholicismusban is éltek erkölcsi szörnyek, kik egyes családok és egész népek átkává lőnek. Nem tagadjuk, de vizsgáljuk meg jól az ilyen tagjait, és Judásokat fogunk bennök szemlélni, kik földi vagyonért, élvezetért, tiszteletért vagy más testi előnyért elárulták Krisztust. s kiknek gonosz cselekedeteiben, valamint Istennek nincsen semmi része, ugy nincsen a kath. egyháznak sem, melynek ezek ellenében nem vala más fegyvere, mint anyai keserűség, száanalom, intés, dorgálás, és midőn mind ez haszontalan maradt, végre a kiközösítés Simon magustól kezdve Ronge és Reincens-ig.

3. Kérdezzük meg továbbá ismét a törénélmel: mikor és melyik században támadt a kath. egyház, s volt-e kezdete óta oly időpont, melyben megszűnt volna létezni és minden népeket boldogítani? s ez oly tényekkel fog nekünk felelni, melyekből a legkajánabb irigység sem olvashat le mást, minthogy a kath. egyház Krisztusban bírja közvetlen alapítóját, és kezdete óta, minden üldözések daczára folytonosan élt és folytonosan terjedt az egész világon. A későbbi idők folytán támadt keresztény vallásfelekezetek különböző neveket vettek fel, de az ősi anyaszentegyház mindig katholicus maradt, az ó-, közép- és ujkor minden szakában. és ez leendő az idők véghatáráig minek elegendő biztosítéka eddigi multja, mely arról tesz neki tanúságot, hogy isteni szerzőjének ígérete szerint valóban a pokol kapui sem diadalmaskodnak felette, hogy Krisztus Jézus és a Szentlélek valósággal vele van és vele lesz a világ végeteig. Hányszor készült már a pogányság és tévely, a gonoszság és zsarnokság, vagy valamennyi együttesen, arra, hogy tort tartand a vérében áztatott, porig leázott, földig levert kath. egyház

felett; és midőn minden terve készen volt, midőn a kegyelem-dőfésre emelte fel karját: azon vette észre magát az ellenséges világ, hogy csapásai alatt a katholicismus teljesen megújult, s a föld minden részeire kettőztetett erővel árasztja áldásait. Valamennyi apostola, az egy sz. Jánost kivéve, mátyihalállal mult ki, tizenöt első pápája hasonló módon végezte életét, az első háromezázad vértanuinak neveit és teljes számát csak a jó Isten tudja; minden emberi számítás szerint a katholicismusnak önvérében szükségkép meg kelle fűlnia, s ime a képzelt ravatalánál mondandó gyászdal, örömosannává változott, melyet nagy Constantinnal és hadseregével a római birodalom fele zengett neki, mint boldog anyjának. Majd ismét engedetlen, dőlyfös s érzéki szenvedélyektől lángoló fiai támadtak fel ellene, s testi érdekek miatt nemtelen boszút forralva, a pogány császárok kegyetlenségével vetélkedtek; fékvesztett indulataiktól ragadtatva, nemcsak fegyverrel, hanem a kereszténység és lelkiismeretszabadság mézével takart aljas és gyűlöletes rágalommal, az erkölcs színe alatt előhozott undok gyalázással, a jámborság és igazság álfényével övezett nyomoru hazudságokkal törtek reá képzelhetetlen szenvedélylyel: és dühösségük, rágalmaik, gyalázásaik és hazudságaik mérges nyilai e szikláról visszapatantak kebelökbe, a kiontott ártatlan igaz vér vesztüket jóslá, a katholicismusra pedig új fényt derített.

Felkelt ellene az általa megvilágított emberi ész, s gőg s önzés szülte lelketlenséggel, a tudomány nevében pokoli elveket állított fel romlására, s oly vihart támasztott ellene az ujkori forradalmakban, hogy Istennek csodálatos segélye nélkül nyom nélkül kellett volna eltűnnie e föld színéről; s ime minél iszonyubbán dult ellene a forradalmi vész valamely országban, annál dicsőségesebben került ki az élethalálharez tisztító tűzéből.

És ezen egyház még sem volna isteni mű? A zsidók egykoron Jézustól csodát kértek az égből, hogy elhigyjék tanainak igazságát: ime itt van e csoda, a 19-ik század szemeláttára megy végbe a katholicismusban, és mégis kételkedhetnénk igazságán? Ezen ősi egyházat üldöző birodalmak, országok és trónok, ol-táros és oltárnélküli eretnekfelekezetek nagyobb részt mint a sebesen jövő zápor, mint a rohanó árviz ieszaladtak az enyészet tengerébe; legfeljebb történeti emlékük él a tudomány körében: az üldözött anyaegyház pedig minden nép és nemzedék között él, mint a szívek királynéja, mint az emberiség gondos anyja,

mint Krisztusnak hűséges jegyese; s a mily nyugalommal tekintett az őt körülözönlő árnak feltornyosodó habjaira, oly nemes méltósággal terjeszti ki szárnyait az egész világra. Valóban égi jel ez, mely mindennél nagyobb fényben ragyogtatja felénk ez igazságot: egy az Ur, egy a hit, egy a kereszténység, egy az Isten mindenek atyja, azért csak egy az ő igaz egyháza is, és ez a katolikus Anyaszentegyház, melyet valamennyi keresztény felekezet, habár egymást kölcsönösen gyűlölik és tévelyről vádolják, egyesült erővel és szenvedélyvel támadoz, de mely soha, soha egyikkel sem alkudozott, egyikkel sem szövetekezett, hanem ezen elvénél fogva: „Istennek kell inkább engedelmeskedni, mint az embereknek“ csak a való igazságot ölelte; a tévelyt pedig mindig határozott komolysággal visszautasította, még akkor is, ha a tévelynek e visszautasítása oly veszélyesnek tűnt fel, mint VIII. Henrik angol királyidejében, s mindennek daczára, sőt épen ez által terjedt az egész földkerekségére. „Róma — mint Herder a hires prot. superintendens írja — az eretnekek előtt soha nem hajolt meg, habár ezek gyakran hatalmasan szorongatták. Róma felett a keleti és nyugati császárok, a keleti és nyugati Góthok, Burgundok és Longobardok uralkodtak, ezek között ariánusok is voltak, de Róma mindig katolikus maradt. Elnézés nélkül vágta el és elvétette magától a görög egyházat, habár ez akkor a fél világ vala“: ¹⁾ és ma területre és népességre nézve még is nagyobb valamennyi keresztény felekezethöz képest, azaz valóban katolika, közönséges és általános egyház, mint ezt ismét egy nagynevű angol protestans, a világhírű történész Macaulay ezen szavakkal igazolja: „A kath. egyház híveinek száma nagyobb, mint valaha volt: azon szaporodás, melyet az új világban elért, az óvilágban szenvedett veszteségeit jóval fölülmulja. Szellemi hatalma Missouri sikkaitól egész Cap-Hornig kiterjed, oly területen, melynek egy század mulva valószínűleg több lakosa lesz, mint egész Európának. A kath. egyház híveinek száma bizonyára nem csekélyebb 150 milliónál (jelenleg 200 millióra teszik) míg valamennyi keresztény felekezet alig bir 120 millió hívőt felmutatni. Sehol sem észlelhetni, hogy hosszú uralma hanyatlásának előjelei mutatkoznának. A kath. egyház minden világi kormány, valamint valamennyi jelenleg létező vallások alapítási kezdetét látta, és semmi sem képes be-

¹⁾ Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 4. köt. 19. l.

bizonyítani azt, hogy azoknak végét is nem fogja megérni. A kath. egyház már nagy volt és tisztelt, még mielőtt a szász Britannia földére tette lábait, mielőtt a frank a Rajnát átlépte; nagy és tisztelt volt, midőn még a görög ékesszólás virágzott Antiochiában, midőn még Mekka templomában bálványokat imádtak; és teljes régi erejében fog állhatni, még akkor is, ha majd talán valamely újseelandi utas egy elhagyatott pusztaság közepette a London-bridge egy széthullott oszlopára fog támaszkodni, hogy sz. Pál templomának romjait lerajzolja. Sokszor halljuk, hogy a világ napról napra felvilágosodottabb lesz, hogy e felvilágosodás a protestantismusnak szolgál javára, míg a katholicismusnak kárára válik. Szeretnők, ha így volna, de nyomós okaink vannak e kihíresztelt reménykedés alaposságában nem hinni . . . Ellenkezőleg erős meggyőződésem az, hogy ha a világon valami átalakulás történt, ez általán véve a római kath. egyház javára ütött ki. Semmikép sem tudjuk magunkat azon biztosságban ringatni, hogy a tudományok haladása a róm. kath. egyház rendszerére nézve vesélyes lehetne, azon rendszerre, mely az emberi nemnek minden tudományában tett óriási haladása daczára Erzsébet kormányzása (tehát az angol protestantismus kezdete) óta alapjait csak megerősíté.“¹⁾

4. Kérdezzük meg végre a világtörténelmet, kik voltak azon férfiak, kik a kath. egyházat ezen páratlan diadalra vezették? és az kétségbevonhatatlan tényeket fog nekünk szolgáltatni, hogy ezek Krisztus apostolainak törvényes, megszokatlan láncolatban egymást követő utódai valának. Kimutatja az idők folytán keletkezett ker. vallásfelekezetek szerzőit, új tanát, eredetök helyét és idejét, de ezek között hiába keresnők a kath. egyházat, mert erről megczáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a katholicismust senki más nem vitte meg a népeknek, mint sz. Péter és társai, s ezeknek rendszerinti utódai a pápák, a kath. püspökök és papok: kivilágosítja, hogy az Űdvözítő tanításával, és közvetlen tanítványainak hitével. valamint sz. Ignác, Polykarp, Irenaeus, Cyril, Athanáz, Jeromos, Ambrus, Ágoston, Vincze, Tamás, s minden kath. egyháztanítónak hite teljesen megegyezett, úgy azzal ma is mindenben egyezik

¹⁾ Ranke-nak „Geschichte d. Papstums“ című művére 1850-ben irt ily feliratu bírálatában „Critical and Historical Essay contributed thro the Edinburg Review“ V. ö. „Magyar Állam“ 1876. dec. 28. 296. sz.

a római egy, szent, katolika és apostoli vallás; végül név és idő szerint kimutatja, kik voltak Krisztusnak földi helytartói és sz. Péternek törvényes utódai chronologikus rendben Linus, Anaklet, Kelemtől egészen a dicsően kormányzó XIII. Leo-ig, s bizonyossá tesz arról, hogy a kath. egyháznak minden püspökei és papjai, hasonló törvényes örökléssel valóban birják ama papi, lelkipásztori és tanítói hatalmat, melyet Jézus isteni mindenhatóságával apostolaira ruházott. Idevonatkozólag az idézett helyen ily bizonyosságot tesz lord Macaulay: „Nincs, nem is volt soha e földön intézmény, mely annyira megérdemelte volna a vizsgálódást és tanulmányozást, mint a romai kath. egyház. Jelenleg nem létezik intézmény, a mely gondolatainkat visszavezethetné azon időig, midőn a Pantheonban az áldozatok füstje felszállott, s midőn a leopardok és tigrisek uralkodtak Flavius amphitheatrumában. Legrégibb uralkodók eredete csak tegnapinak látszik, ha a római pápák sorával összehasonlítjuk. A pápák ezen során szakadatlanul visszamehetünk azon pápától, ki Napoleont megkoronázta, egész addig, a ki Pipint koronázta meg a 8-ik században, A pápák felséges dynastiája jó messzire terjed még Pipin előtt is. egész az ó-világ homályos őskorába. A velencei köztársaság még legközelebb áll eredetére nézve a pápasághoz, de e köztársaság is ifjúnak látszik, a pápaság gyermekének, és a mi legfőbb, a velencei köztársaság már letűnt a világ szinpadáról, a pápaság pedig most is fennáll. A pápai szék fennáll, és pedig nem a hanyatlás állapotában, nem mint egy régészeti műemlék, hanem erőteljesen, teljes ifju életerővel. A kath. egyház jelenleg is az egész világ legvégsőbb határáig küldi ki hitküldéreit, kik nem kisebb buzgósággal teljesítik kötelességüket, mint azt sz. Ágoston tevő, a ki társaival Kentben kikötött, és jelenleg is ugyanazon bátorsággal száll szembe az ellenséges hatalmakkal, melylyel hajdan Attilának állta útját.“

És ezen egyház mégsem volna Krisztusnak igazi, valódi és teljesen hiteles egyháza? A felett csak a legkérgesebb elfogultság kételkedhetik. Az apostolokat üldöző zsidótanácsban e nevezetes szavakat mondá egykor Gamaliel: „ne törődjete ez emberekkel, és hagyatok békét nekik; mert ha emberektől vagyon e tanács vagy e dolog, el fog bomlani; ha pedig Istentől vagyon, nem ronthatjátok el azt; ne láttassatok tehát Isten ellen tusakodni.“ ¹⁾

¹⁾ Ap. csel. V., 38—39.

És ma, midőn 19 századoknak hosszú folyama, és annak minden napja, minden órája uj és uj tanuságot tesz nekünk arról, hogy e kettős feltevésnek elseje teljesen elesett, s hogy másodika legfényesebben lőn igazolva, és folyton igazoltatik; nem kell-e ahhoz valóban Isten és az ő igazságai elleni vakmerő s megátalkodott tusakodás, hogy valaki tagadhassa: miszerint egyedül a katholika egyházban él, egyedül onnét meríthető az igaz vallás? És mivel mint feljebb kimutattuk, a szabadság egyedül a jóra és igazra terjed ki; nem-e hasonló bűnbe esik mindaz, a ki másutt és másban keresi a vallásszabadságot, mint hitének és életének ezen egyedül igaz vallás követelményeihez való szabad alkalmazásában?

De hát elismeri-e és aláírja-e a modern liberalismus ezt az ésszerű igazságot? azt tartja-e Kellelrel, hogy „az ész és igazság természetes joga, valamint a valódi lelkiismeret és népszabadság mindenkorra elvesz, ha a vallási igazságoknak nincsen egy élő rendszere, nincsen egy szellemi hadserege, hierarchiája, független tekintélye és látható s maradandó testülete?“ azt vallja-e, hogy ha nincs egy szent, közönséges, apostoli csalatkozhatatlan egyház, mely az élet minden mozzanataiban, minden ügyeiben és helyzetében pontosan, szabatosan és határozottan kijelöli kinek-kinek ugyanazon igazság mértékével azt: mi szabad és mi nem szabad, az Isten embertársaink és saját végezzünk tekintetéből, mely az ellentétes érdekek összeütközése s a szenvedélyek dúló viharai között az erős és gyenge, a hatalmas és tehetetlen, a gazdag és szegény között mindig és mindenütt megteremti az összhangzatot — hogy akkor nincsen szabadság sem, annál kevésbé vallásszabadság? Oh nem! a liberalismus ellenkezőleg cselekszik, ellenkezőleg ítél: megvet, kizár minden vallási tekintélyt; az egyházat s ennek papi, tanítói és kormányzói hatalmát semmisenek nyilvánítja, és minden embernek teljes jogot ad arra, hogy érdekei, szeszélyei, önzése szerint alkosson önmagának vallást: és mégis létesíthetné ily elv mellett a vallásszabadságot? Hogyan, hát ezen elv a gyakorlatban sem bszulná meg magát? ennek vezérlete és oltalma alatt nem érvényesülhetne az igaztalanság, tévely és hazudság, a bűn, istentelenség és minden rossz? ezen elv nem szentesítene minden balvéleményt s kárhuzatos nézetet, valamint minden erkölcstelenséget? ezen elv nem nyujtana az emberi önkénynek jogokat és nem venné pártfogásába a legszélőbb vallási zsaroltságot?

De hátha éppen ebben sántikál a liberalismus, és a vallást s a vallási szabadságot csak jelszónak használja, hogy ezen sötét boldogtalan tervét annál könnyebben létesíthesse s az egyházat és vallást és ezekkel minden emberi szabadságot szétrombolhasson? Más célja nem is lehet. De ezt már feljebb részletesebben kimutattuk. — Itt egy másik, a vallásszabadság ellen elkövetett még nagyobb bűnére akarjuk figyelmeztetni az olvasót, és ez abban áll, hogy a szabadelvűség nemcsak saját kebelében rombolja le az igazi lelkiismeret és vallásszabadságot, hanem azt másoknak az egyedül igaz egyház hiveinek is lehetetlenné akarja tenni, midőn a kath. egyházat szabadelvű önkényének és zsarnokságának szolgaságába akarja hajtani.

Miután minden téren, tehát s vallásban is egyedül az igaznak és jónak van joga a szabadsághoz, s minden, a mi ezen kívül áll, a mi a jóval és igazzal ellenkezik, ki van zárva a valódi jog és az igazi szabadság köréből; miután a kath. egyház, mely, mint az imént láttuk, Istennek igazi egyháza, mivoltánál fogva az örök és változatlan igazságnak, törvénynek és isteni kegyelemnek egyedüli letéteményese és birtokosa, és ama szellemi kincstár, melynek gazdagsága arra van hivatva, hogy minden embert úgy ez élet viszontagságai között, mint a siron túl boldogítsa; önként következik: hogy mindnyájunk szabadságának legfőbb és leglényegesebb kelléke az, miszerint önelhatározásunk szerint az egyház kincseiben részt vehessünk. De hogyan juthatunk e szabadsághoz, ha viszont az egyház nem bír teljes és korlátlan szabadsággal arra, hogy Istentől neki átadott leki javait minden embernek, kiválóan hiveinek az Isten és a mi célunknak megfelelően önelhatározása és legjobb belátása szerint nyujthassa? Mit ér nekem, mit ér minden polgárnak Dárius kincse, Salamon gazdagsága és a világnak minden milliói, a földnek minden javai, ha azokban nem részesülhetünk? Azt nem tagadjuk, hogy az anyagi és szellemi kincs tárgyilag mindig az marad, akár használhatom, akár nem; de azon esztelenségre még sem vetemedhetünk, hogy alanyilag is annak tartzuk oly személynél, melynek ahhoz semmi köze; továbbá az is kétségtelen előttünk, miszerint a tárgyilag és alanyi kincs, legyen az szellemi vagy anyagi, önmagában véve holt tőke, és csakis gyakorlati használat által, s a mennyiben az élet, a személyes vonzalmak, vágyak és célok szükségeinek kielégítésére szolgál, nyerhet tényleges alanyi értéket. A szegény embernek

nem elég az, hogy e világon valósággal léteznek földi javak, melyek igényeit kielégíthetnék, éhségét csilapíthatnák, mezitelenségét elfedhetnék stb.; ezek csak akkor nyernek előtte valódi becsét, ha azokat önön javára értékesítheti. Mi módon? A szerzésnek sokféle neme van de a mennyiben valamely igényeimnek és szükségeimnek megfelelő tárgy, másnak törvényes birtokában van, hogy az valóban és szinte törvényesen az enyém legyen, akár egészben, akár részben: szükséges, miszerint annak birtokosa szabadon rendelkezék felette, azt nekem átengedni akarja, és szabadsága legyen azt nekem át is adni, vagy velem megosztani: és viszont hogy nekem szabadságomban álljon az adottat életségemre és céljaimra akadálytalanul felhasználni. Épen ilyen szabadságok mellett juthatunk az igazság és malaszt ama lelki kincseihez, melyeket Isten az egyházra törvényesen átruházott, a végre, hogy azzal az egész emberiséget boldogítsa. Szabadnak kell lenni tehát az egyháznak minden földi hatalom irányában és ellenére is abban, hogy igazságait, áldásait s az Úr malasztját mindenkivel, a ki ezért hozzáfordul, és általa méltónak találta, akadálytalanul, saját, egyedül Isten akaratától függő önelhatározása szerint közölhesse, azoknak mikénti használatát jogérvényesen és lelkiismeretben kötelezőleg megszabhassa, és minden idevonatkozó lelki ügyekben azokat, kik magukat nekik alávetik, kormányozhassa; nekünk pedig hasonló szabadsággal kell birnunk arra, hogy a velünk közölt igazságokat és malasztokat az egyháznak és isteni alapítójának szándékai szerint, parancsainak, rendelményeinek, intézkedéseinek, valamint tanácsainak megfelelően erkölcsi céljainkra, különösen végezelunkra használhassuk. E tekintetben az anyagi és szellemi javakat illetőleg csak az a különbség, hogy a szellemieket sem fortélylyal, sem hazudsággal, sem erőszakkal kicsalni, vagy kicsikarni nem lehet, és hogy míg minden más javakat közszükség czimén, kellő és igazságos kárpótlás mellett tőlünk a törvényes közhatalom elvenni fel lehet jogositva, vagy az azok feletti rendelkezést magának fentarthatja; addig a vallási javakat, az egyház által nyújtott isteni igazságot és kegyelmet, mert azt soha, legkisebb részben sem pótolhatja, tőlünk elvonni, vagy hatalma körébe belevonni égbekiáltó igazságtalanság Isten és lelki üdvünk elleni bűn nélkül semmi szín alatt jogot nem formálhat, de istentelen bitor túlkapás nélkül nem is tolkodhatik be az egyház és hívei közötti szoros viszonyba.

Az egyház és vallás között oly elválaszthatatlan és megmáshathatlan a viszony, ennek szabadsága oly annyira függ annak szabadságától: hogy a mennyire szabad az egyház, csak azon mérvben mondható szabadnak a vallás; és a mily fokban van korlátozva vagy elnyomva az egyház szabadsága, ugyanazon arányban szenved sérelmet a vallásszabadság.

Az úgy illetén állásából, ki vonhat más következtetést, mint azt, hogy Isten, ki minden embert egyháza által akar üdvözíteni, ki evégre egyházában tanítói, papi és kormányzói hatalmat szervezett, azt akarta, hogy egyháza ezen hatalma kezelésében minden más hatalomtól teljesen szabad és független legyen? ki kételkedhetik azon, hogy az egyháznak ebből származó jogai sérthetetlenek, és kötelességei minden kötelességnél szentebbek?

De a szabadelvűség itt is túlteszi magát Isten szent akaratán és minden ebből reánk háromló kötelességen, s egyik legfőbb életfeladatának tekinti az egyháznak szabadságát minden módon korlátozni. Ennek igazolására azután arra vetemedik, hogy állítani meri, miszerint az egyház nem tökéletes, nem is szükséges, hanem csak önkéntes társulat. — Ezzel feladatunkká teszi bebizonyítani, hogy téved, s hogy a kath. egyház valóban tökéletes és szükséges társulat, azután röviden kimutatni, hogy mint illet, természeténél és álláspontjánál fogva, különösen minemű szabadságok illetik meg.

* * *

A kath. egyház nem emberi, hanem isteni intézmény, ezt mint többször igazoltuk, maga az Isten fia Jézus Krisztus alapította, megváltási és megszentelési nagy művének, földi és örök boldogságunk érdekében, a világ végzeteig leendő folytatására. Ezen isteni eredete, és ezen mindennél magasabb célja a józan ész előtt kétségtelenné teszi, hogy a kath. egyház, akár e célját, akár eszközeit, akár szervezetét vagy alkotmányát tekintjük, nem lehet sem egyes emberek akaratától, sem tagjai többségének megegyezéséből eredő önkéntes társulat, hanem egyedül Isten akaratát által létrehozott, Istentől függő szükséges társaság, ¹⁾ mely az isteni

¹⁾ A jogbölcsészek a közönséges emberi társulatokat szükséges és önkéntes társaságokra osztják. Szükséges társulatnak általában véve azt nevezik, mely bizonyos közszükségnek kielégítésére irányzott céljának elérése tekintetéből megkívántató egységes összeműködés létrehozására bizonyos, minden tagja által meg-

tekintély alapján minden egyes tagjainak a cél és munkaegység, a társulat ezen leglényegesebb kellékének fentartása végett bizonyos megmásíthatlan tanokat és elveket s ezeknek megfelelő kötelességeket parancsolólag kijelöl; ezen kötelességek fogyanatosítására módot, alkalmat és kellő segílyt szolgáltat, és azok mikénti betöltésére felügyel. De kétségtelenné teszi továbbá azt is, hogy az egyháznak, mint olyan társulatnak, melynek célja az emberek által létrehozott bármi néven nevezendő egyesületek kitűzött és elérhető céljától teljesen különböző és önmagában bevégzett cél: és melynek ezen céljához vezető eszközei is: a vallási természetfeletti igazságok, szeütségek, áldozata és istentisztelete stb szinte lényegesen különböznek az emberek természetes hatalmában levő minden eszközöktől: hogy rendeltetésének megfeleljen, egy egészen önálló és független kormánynyal kell birnia, azaz: hogy az egyház már természeténél fogva és szükségképen a szó legigazabb értelmében tökéletes társulat. ¹⁾

„Az egyház létezése — írja Csiky Gergely — tagadhatatlan tény, melyet mindnyájan szemünkkel látunk. Elöttünk áll nagy-szerű szerkezetében, karjaival az egész világot, az egész emberiséget átölelve, áldásos működését nemzetekkel úgy mint egyesekkel éreztetve. Szilárdan és rendületlenül áll az idők tomboló viharai közt, meg nem inogva szirttalpazatán, melynek ormáról századok viharait látta maga körül eredménytelenül erőlködni, s megsemmisülve enyészetbe meülni. Majdnem kétezred év óta áll sziklaormán ingatlanul változatlanul, s mégis egyformán megfelelvé az egy-

tartandó szabályokat állit fel; ezek ellenőrzésére és végrehajtására társulati többséget vagy kormányt szervez, azaz mely a tekintély elvének hódolván, kötelességeket ró tagjaira, és tilalmak által ezeknek áthágásától viszatartja. Önkéntes társaságnak pedig mondják azt, melynek szoros értelemben vett kormánya nincsen, mely a társalgási és műveltségi szabályokon kívül, más különleges törvényekkel nem bir, melyben kiki tetszése szerint foglalhat állást, és kedvére üzheti célját. Ide azután rendesen csak a mulató társaságokat számítják. ²⁾

¹⁾ Aristoteles szerint azon társulat tökéletes, mely önmagának elégséges, céljának elérésére másokra nem szorul, és eszközeit önmagában feltalálja (Polit. I. 2.) Ezen meghatározás általános van elfogadva. Aquinói sz. Tamás más szavakkal adja ugyan fogalmát, midőn azt mondja: (Summa Theol. I. 2. quest. 90. art. 3 ad. 3.) hogy azon társulat tökéletes, mely nem része más társulatnak, és melynek célja más társulat körébe nem esik. De ez egyre megy ki, mert azon társulat, mely másnak csak része, nem elégséges önmagának, hanem másra szorul, és a mely másra szorul, az nem találja fel önmagában céljának eszközeit, tehát nem is tökéletes.

mást követő nemzetek igényeinek, a legellentéte-ebb századok folyton megújuló szükségleteinek. Tizenkilenc századon át az emberiség nevelője lévén, látta eszméit, vágyait, törekvéseit születni, a helyeset és igazat ápolta, felnevelte s életető szellemével ihlette, a rosztat és téveset megtámadta, legyőzte és eltemette. Nemcsak az erkölcsi téren felelt meg folytonosan az emberi szellem szükségleteinek, hanem minden tekintetben s mindenben mindene volt az emberiségnek. A tudomány, irodalom, festészet, szobrászat általa dajkáltatott és neveltetett fel, szerzetesei tették Európa földjét termékenynyé és törvénykezése hozott először jogrendet a barbár államokba. Lovagrendjeiben kitűnő katonákat, irgalmas szerzetekben önfeláldozó orvosokat és betegápolókat adott az emberiségnek. Nincs ága az emberi tevékenységnek, melyet fel ne karolt, s befolyásával meg ne nemesített volna. Folytonosan küzdve, üldöztetve a római császárok pallosától a modern paragrafusokig, döntő befolyást gyakorolt az emberiség életére, a régi társadalmat gyökeresen átváltoztatta, az újat fentartotta, megvédte és védi mai napig. Hatalmas befolyását érezte és érzi mindenki, a társadalom, állam, család és egyén egyformán, akarva nem akarva mindenki kénytelen elismerni csodálatos erejét, melyet elleneik nem képesek érzeik tanúsága ellenére eltagadni.“¹⁾ És fordítsuk most tekintetünket az általa nagyra nevelt erkölcsök, bámulandó erények és csodálatos szentség egekig felható magasságára és ebből az egész világra áradó béke, rend, jog, becsület és boldogság áldásaira; figyeljük meg működésének, fáradozásának mennyei gyümölcseit, a szentek koronáit; és azután kérdezzük meg a liberalismust, kérdezzük meg az egész világot, mit adott ehhez, minemű eszközöket szolgáltatott neki mindezek létesítésére s mindennél fenségesebb céljainak elérésére? kérdezzük meg, honnét van a kath. egyháznak ezen csoda ereje? Az emberi észtől nyerte azt, vagy a föld hatalmasaitól kölcsönözte? egyesektől meritette-e vagy egész társulatoktól? De nem látjuk-e, hogy mindezek az ő nagyságához képest csak porszemek, az ő szilárdságához és ingatlanságához viszonyítva a korszellemtől hányatott törpe és gyenge nádszálak, hogy mindezek az ő céljainak eléréséhez mivel sem járulhatnak, hogy erejük az ő körében tehetetlenség. Honnét van tehát az egyháznak e csoda ereje? Önmagában, lényegében, szentségében, isteni hatalmában

¹⁾ Egyházjogtan. I. r. I. könyv. 1. feje. Tokody Ödön kiadása. 103. lap.

birja azt, melyet senkitől mástól nem nyert, hanem közvetlen magától az Istentől, és melyhez az egész világ soha egy parányt sem adhat. Igen, az egyház önmagában birja magasztos céljának minden eszközeit, minden hatalmát minden tekintélyét, s egyedül erre támaszkodva egyesíti és felvilágosítja szent tanaival, megszenteli szentségeivel, kormányozza törvényeivel a népek ama milliót, kik tizenkilencz század folyama alatt hozzá csatlakoztak; és mindazokat, valakik tanait hívő lélekkel elfogadták és magukévá tették, kik kormányának hiven engedelmeskedtek, kik áldásait és szentségeit meg nem vetették, szóval kik a reájuk rótt kötelességet az adott malasztal teljesítették és teljesítik: biztosan vezette mindig, vezetni fogja végczéljukhoz, az örök üdvösség dicsőséges révpartjára. Ha még ez sem volna tökéletes társulat, melyik az?

Mig e földön járt Krisztus, mint legfőbb tanító, pap és király vagy pásztor' önmaga eszközölte mindezt személyesen; de midőn eljött volna órája, úgy rendelkezett, hogy az általa kiválasztott és választandó férfiak az ő nevében és a tőle nyert hatalommal gyakorolják az egyházban e hármias hivatalt, hogy elmenvén az egész világra minden teremtménynek hirdessék az üdv evangéliomát, s tanítsanak minden népeket és nemzeteket és a népeknek minden osztályát a legszegényebtől a leggazdagabbig, hogy kézirátéttel püspököket és papokat szenteljenek az Isten igéjének fentartására és a kegyelmek kiosztására, hogy ezekkel egyetemben minden hívőt a világ kicsinyeit és nagyjait kereszteljék, a Szentlélek ajándékaiban, a bünbocsánat szentségében, és az Ő szent testében részesítsék, a házasságban megszenteljék, a betegágyon és a haláltusában megerősítsék, hogy golgothai véres nagy áldozatát folyton megújítsák és annak áldásait minden hívő lélekre kiáraszszák, hogy végre lelkiismeretben kötelező szabályok, rendeletek, törvények szerint, a fegyelmet és rendet fentartsák, azaz, hogy tanító és papi hivatalukat rendszeresen és egységesen gyakorolják; hogy pedig munkáik és fáradaik sikeresek legyenek, s az emberiség megszentelését és megszentelését eredményezzék: reájuk ruházta egyetemlegesen, de sz. Péter főnöksége és legfőbb papi s tévmentes tanítói hatalma alatt, a mennyei Atyától nyert küldetését minden hívők, királyok és fejedelmek, hatalmasok és gyengék, tudósok és tudatlanok kormányzására; felhatalmazta mindennek megkötésére és feloldására, parancsolására,

tiltá-ára és megengedésére az egyház minden ügyeiben. — Így reájuk bízta, és egyedül reájuk egyszersmind a vallási törvényhozást és bíraskodást, a kormányzó és végrehajtó hatalmat. Mindezekre nézve azután biztosította, hogy velek lesz a világ végezetéig, hogy Szentlelkét küldi le hozzájuk; és összes intézkedését hatályosan szentesítette is, ezen ünnepélyes nyilatkozatával: „a ki titeket hallgat, engem hallgat, a ki titeket megvet, engem vet meg, a ki pedig engem megvet, megveti azt, a ki engem küldött.“ ¹⁾

Mi sem bizonyosabb tehát mint az, hogy Jézus, az igaz egyház és ebben az igaz vallás létének a világ végezetéig minden népek közötti biztosítására, e hármasság u. m. tanítói, papi és kormányzói hatalmat nem a hívők összességére, nem is a világ nagyjaira és fejedelmeire, nem senkire másra, se az egyházon belől se azon kívül, hanem sz. Péter főhatósága alatt egy sajátágos és különválasztott egyházi területre ruházta. és azt akarta, hogy Péter és társai, valamint ezek törvényes utódai ezen hatalmuk gyakorlásában minden emberi befolyástól és hatalomtól mentek legyenek, sőt hogy e földön élő minden ember kivétel nélkül, bármily állást foglaljon el a társadalomban, és ha az egész világnak parancsolna is, meghallgassa és elfogadja ezen testületnek, melyet hieráchiának nevezünk, vallási tanításait, attól tanulja, mit és hogyan kell cselekednie az erkölcs és végezelje szempontjából, annak kezeiből vegye Istennek áldásait, malasztjait, megszentelését, annak vallás-erkölcsi tekintélye előtt minden hátsó gondolat nélkül meghajoljon, és vezérlete, kormánya alatt haladjon, szóval, hogy minden lekiismereti és vallási ügyekben minden népek és nemzetek, királyok és császárok, nemzetgyűlések és kormányok felett álljanak, mint Istennek megbizottai, mint Jézusnak személyesítői azok, kiket Ő az egész világra küldött ama szellemi hatalommal, melylyel Őt a mennyei Atya küldé e földre.

És ilyen hatalom mellett, kire, miféle emberi intézményre szorulhatna valaha a kath. egyház? Minemü személyek, vagy mely földi hatalmak azok, melyek az egyházat ezen magas, minden természetes erőt, hatalmat, tudományt, bölcsességet, vagyont és gazdagságot, végtelenül túlhaladó céljának és rendeltetésének elérésében közvetlenül és érdemlegesen segíthetnék és támogathatnák? Képes-e a világ akár egyeseknél, akár társulatoknál vagy legha-

¹⁾ Luk. X., 16,

talmasabb államokban felmutatni olyan akár szellemi, akár anyagi nagyságot, melynek közreműködése nélkül az egyház elüttetnék céljától? Nem szolgáltat-e a történet minden lapja fényes bizonyosságot arról hogy valamint sz. Péter főnöksége alatt az apostolok, úgy Péternek törvényes utódai a római pápák, a világ egyház püspökeivel mindenkor függetlenül gyakorolták a Krisztustól nekik átadott hármias hatalmat? nem bizonyítja-e, hogy soha, sem, az isteni igazság hirdetésénél, sem a szentségek kiszolgáltatásánál, sem az egyház benső kormányzásánál nem kértek, nem vártak, de nem is fogadtak el semminemű utasítást, tanácsot vagy segélyt, beavatkozást vagy felhatalmazást; hanem csak és egyedül az Istentől? nem tanúsítja-e, hogy a legválságosabb időkben sem szorultak a világ bölcseségére és hatalmára tisztjük teljesítésében, sőt hogy azt minden adandó alkalommal öntudatosan, határozottan és erélyesen visszautasították, s ha ezzel célzott nem értek, a hivatalnok ilyenemű bitor beavatkozása ellen Isten nevében ünnepélyesen tiltakoztak? Kell-e még ennél is nagyobb bizonyosság arra, hogy a kath. egyház a szó legigazabb értelmében tökéletes társulat, mely céljának elérésére szükséges eszközeit Istennek közvetlen adományából önmagában bírja, melyekhez kivüle seuki más parányit sem tehet hozzá; hogy nem része semmiféle emberi társaságnak hanem önmagában teljesen bevégzett egész és ügyeiben minden földi hatalomtól független társulat?

De midőn a megmásíthatatlan és hiteles történet ilyen bizonyosságot tesz az egyház mellett minden kornak, minden népnek, minden hatalomnak, minden bölcseségnek, nem kell-e a mai felvilágosodás, műveltség és tudomány szóvivőjétől, a liberalizmustól is azt kívánnunk; hogy ha az észszel, a tapasztalással, a tagadhatatlan tényekkel és a valódi tényállással magát ellentétbe helyezni, s a legelfogultabb megátalkodással és igazsággal dacolni nem akar; beismerje, miszerint a katholika egyháznak, hogy Istentől közvetlenül nyert jogait teljesen kifejttesse, feladatát tökéletesen betölthesse, kötelességeinek mindenkben megfelelhessen, és célját egész nagyságában elérhesse: itt e világon nincsen egyébbre szüksége, mint szabadságra; hogy ehhez úgy az Isten mindenható akaratanál, mint magasztos céljánál fogva teljes és feltétlen joga van, hogy erről semmi körülmények között soha le nem mondhat, nemcsak önmagáért, hanem tagjainak lelki üdve érdekéből; mert ha igaz egyház nélkül nincsen igaz vallás, az

igaz egyház szabadsága nélkül nincs és nem lehet vallásszabadság.

Ez csak tiszta igazság! De nem kevésbé bizonyos az is, hogy miután a kath. egyház Istentől nyert belső szervezete szerint két főrészt oszlik, u. m. tanító és tanuló egyházra, papságra és hívőkre, kormányzó és kormányzott tagokra; miután Isten a tanítói, papi és kormányzói hatalmat kizárólag az egyházirendre bízta; miután továbbá a hármassal felruházott egyházi rend ezt nem egyenlő mértékben bírja, hanem különböző kisebb nagyobb, egymás iránt alárendeltségi viszonyban álló fokozatokra osztva, mint nagyszerű és teljesen összhangzó egységes szervezet gyakorolja; miután végre a tanuló egyház, a hierarchian kívül álló hívek, bármily magas legyen polgári állásuk, kivétel nélkül mindnyájan alá vannak rendelve a hármassal egyházi tekintélynek, és ennek kiváltságos engedménye nélkül a hármassal gyakorlatában való részvételre senki semmi legkisebb joggal sem bír, de arra, mint nem a néptől eredő, nem is a közmegegyezésben gyökerező, hanem közvetlenül az Istentől származó, s a hívőktől teljesen független intézményre, sem választás, sem megbízás vagy meghatalmazás által semmi befolyást nem gyakorolhat: hogy mindezek tekintetbevételével az egyház keblében kiki csak saját állásához mért jogokat és köteleességeket bír és csak ezeknek megfelelő szabadságra tarthat igényt.

Valamint vastag tévedés volna azt hinni, hogy a nemzet vagy állami és politikai szabadság minden polgárnak mindenhez ad jogot és szabadságot, ép oly kárhuzatos tévedés volna hasonló szabadságot kívánni minden hívő számára az egyházszabadság czimén. A legszabadabb államban sem illet meg mindenkit a királyi hatalom, nem is vehet minden polgár tényleges részt az ország kormányzásában, holott az állam és államhatalom csak közvetve jön Istentől, és természetes céljainál fogva a polgárok közmegegyezéséből ered; de azért az államban mégis saját jogkörrel és abban aránylagos polgári szabadsággal bír minden polgár: a király királyi, a miniszter miniszteri, a főispán főispáni stb. hatalommal és ennek gyakorlatára, nem önérdéke, nem önző céljainak, hanem a nemzet közjavanak előmozdítására, oly szabadsággal van felruházva, mely szerint minden egyes polgár, ezen állami hatalomszervezet mellett és a törvény oltalma alatt, egyenjogú szabadságot élvez hona és saját földi javának tehetsége szerinti mun-

kálására, — Hasonlóan a szabad egyházban sem lehet minden hívőnek része a tanítói, papi és kormányhatalomban, mely rendeltetésének megfelelően természetfeletti módon és közvetlenül nyerte létét, rendjét és jogait Istentől; itt is a pápai hatalmat csak a pápa, a püspököt csak a püspök, a plébánosot csak a plébános stb. bírja és gyakorolhatja, és ezen Istenadta hatalmával minden egyházi felsőség csak az egyházat alkotó hívek lelki üdvének eszközésére szabad; de azért minden egyes egyháztagnak egy és ugyanazon szabadsága van arra, hogy úgy saját, mint felebarátainak lelki üdvét az egyházi hármasság hatalom vagy az ezt kezelő kormány mellett, ennek törvényei s tekintélyének védszárnyai alatt és segélyével, saját önelhatározása szerint akadálytalanul munkálhassa.

Az egyház szabadsága általában véve abban áll, hogy a hármasság hatalommal Istentől felruházott egyházirend ezen hatalmát mindenütt és mindenkor az üdvösségre teremtett lelkek javára szabadon és minden emberi hatalomtól függetlenül gyakorolhassa, és az utjába gördülő bármily természetű akadályokat önelhatározása szerint eltávolíthassa és leküzdhesse; más oldalról, hogy a tanuló egyház tagja a fejedelmektől kezdve le az utolsó sárgunyhó lakosáig, a tanító egyház által kezelt hármasság hatalom közvetítésével az Istentől kinyilatkoztatott tanok, törvények és a nyújtott kegyelmek segélyével, ugyancsak az egyházi tekintély által meghatározott módon és rendben, szintoly szabadon kielégíthesse vallási szükségzeit, és lelkiismerete által követelt erkölcsi szabad cselekményekkel végezéskéjéhez, az örök boldogsághoz, önelhatározása szerint haladhasson az élet minden körülményei, minden viszonyai között.

Már most az a kérdés merül fel: miben áll különösen az egyház szabadsága?

Ez azonban oly fontos kérdés, hogy részletezésének jónak láttuk egy külön cikket szentelni.

VI.

Az egyház szabadsága különösen.

Minden emberi társaságnak alapja és létoka egy közös cél, létfeltétele pedig az, a mi e közös cél egyetemleges elérését lehetővé teszi. Valamint valamely társaságnak célja nem lehet bizonytalan és határozatlan, úgy létfeltétele sem lehet az egyes tagoknak vagy épen a társulaton kívül álló személyeknek önkényétől függő elvek, tanok, szabályok és kötelességek zürzavara; hanem kell, hogy ez egy rendszeres, egyöntetű, közérdekű s a kitzított céllal helyes viszonyban álló eljárás legyen, mely sem jogi, sem erőszakos akadályoktól nem gátoltatva, vagy ezeket ha felmerülnek, sikeresen leküzdve, teljes összhangzatban vezérelje az egész társulatot testületileg és annak minden egyes tagját külön-külön ama célhoz, melyért egyesültek.

De hogy ezen rendszeres eljárás és összhangzat ne törpüljön üres feltevésre, hanem valóban tényleges legyen, és általa a társulat valósággal létezővé váljék, elkerülhetlenül szükséges:

a) A praecedenti: hogy a társulat céljának megfelelő értelmi és kiviteli képességgel, határozott egységes tanok, elvek és szabályokkal körülrít hatáskörrel és ennek keretében eszközeinek, legyenek azok szellemiek vagy anyagiak, mint törvényes és kizárólagos tulajdonának a köztörvény által biztosított szabad használati s független rendelkezési jogával bírjon.

b) A consequenti: hogy legyen sajátos, minden ellentétes külérdektől, minden idegen és káros befolyástól ment kebelbeli tekintélye és hatalma, mely a közvagyonot fentartsa, ápolja és értékesítse, mely a közös cél tekintetéből az egyes tagok jogait,

kötelességeit és szabadságát, a felállított tanok, elvek és törvények szerint, visszautasíthatatlanul kijelölje, és kinek-kinek társulati jogos igényeinek kellő kielégítéséről gondoskodjék; mely továbbá fenntartsa a társulat kebelében az egységes összhangzatot, és mindazokat kik meggyőződésük változtatásával, vagy kijelölt kötelességeik elmulasztásával azt megzavarják, s az egésznek hátrányára szolgálnak, a társulat köréből végérvényesen kizárja.

Vonjuk el bármely társaságtól e két létfeltétel egyikét vagy másikat, s az többé társaság nevezetre nem tarthat igényt; hanem a bábeli zavar hasonmása leend.

Az egyháznak sem lehetnek tehát más létfeltételei, mert ez is emberek társasága; közötté és más társaság között e tekintetben nincsen semmiben másban különbség, hanem csak abban, hogy itt a cél hasonlíthatatlanul magasabb minden emberi célnál, hogy itt minden természetfeletti, sőt isteni: az elvek, a tanok, a törvények, az eszközök, valamint a tekintély is.

Minden más társulat létét csupán ama természetes viszonyoknak és törvényeknek köszöni, melyeket Isten a mulandó földi lények, ügyek és tárgyakba helyezett; azért jellegük és céljuk tisztán természetes. — De az egyház, ezen természetes viszonyokon és törvényeken kívül, még egy felsőbb létokkal is bír; ez az Isten fiának Krisztus Jézusnak közvetlen és természetfeletti alapítása: azért benső jellege és célja, eszközei és tekintélye természetfelettié ugyan, de oly külalakba foglalva, mely a természetes társulat minden kellékeit bírja. Természetfeletti lényege a természetes társaság mivoltával benne elválaszthatatlanul van összekötve, a mint ez e földön, mely működésének talaja, másképen nem is lehet.

Ebből önként következik, hogy ha az egyháztól a fenti létfeltételek bármelyikét megtagadnók: feladatát nem tölthetné be, s megszűnnék lenni az, a mi és minek Isten rendelte.

Azt bizonyítani, hogy az egyház

a) határozott tanok, elvek és törvényekkel istenileg körülírt és céljának megfelelő hatáskörrel, szellemi és anyagi, minden tagját egyesítő közvagyonnal valóban bír, és hogy ennek törvényes és kizárólagos birtokosa;

b) hogy ezen szellemi és anyagi közvagyonának céljához vezető összhangzatos kezelésére van egy rendes, minden más társulati és egyéni hatalomtól különböző és független önkormányta, kelső kebelbeli sajátos és legfőbb, egyedül Istennek és Istenen

kívül senkinek másnak alá nem vetett tekintélye; — ezt bizonyítani nem tartozik e cikk keretébe; de szükségtelen is volna, hiszen a ki készakarva szemet nem húny, lehetetlen, hogy ne lássa, miszerint a kath. egyház változatlan és egységes igazságaiban és parancsaiban, legszentebb áldozatában és megszentelő szentségeiben, úgy ezek külső alakítása, fentartására és terjesztésére szükséges anyagi szereiben és vagyonában, valamint istenileg szervezett hierarchiájában a társulat mindkét lényeges életfeltételét önmagában teljes mértékben bírja; — itt feladatunkhoz hiven csak annak kimutatására szorítokozunk, hogy a catholicismusnak Istentől nyert társulati természete alapján teljes és korlátlan joga van mindazon szabadsághoz, melyektől léte függ és melyek nélkül valósága s fennállása veszélyeztetve volna.

* * *

Ha a kijelölt létfeltételek elsejét vesszük szemügyre, be kell látnunk, hogy bármely emberi társaság, legyen annak célja még oly közeli és természetes, csak úgy alakulhat meg valóban, és megalakulása után is csak azon esetben tarthatja fel magát, ha elvi, meggyőződési, akaratú és vagyoni egységre felemelkedik, és ezen egysége se külső, se belső befolyás által szét nem romboltatik. Minden társulatnak tehát, mely akár természetes, akár törvényes, akár Istentől közvetlenül nyert létjoggal bír, szükségkép birnia kell már létében gyökerező abbéli szabadsággal is, hogy elveinek, tanainak, törvényeinek egységet erre alkalmas és törvényes eszközökkel fentartsa, és ezen egység köréhez tartozó összes szellemi és anyagi közvagyonát társulati céljainak elérésére, közérdeke és közszüksége szerint önállóan, s minden illetéktelen befolyás tekintetbevétele nélkül, szabadon és függetlenül kezelhesse és hogy az illetén befolyást határozottan és saját önlökélése alapján visszautasíthassa, valamint az ez által elébe gördített akadályokat tetteleg legyőzhesse és eltávolíthassa. És csak azon, az egész világot átkaroló társaságnak, melynek célja minden népek és nemzetek nevelése, boldogítása és üdvözítése, csak a kath. egyháznak számára nem léteznék e világon hasonló jog és hasonló szabadság?

Conticuere omnes, a liberalis tábor e kérdésre mélyen hallgat; még az is lecsitíttatik, a ki szólni akar e tárgyhoz.

Mi ez? igen-e vagy nem? vagy mind a kettő egyszerre?

Egyik sem tisztelt olvasóm, egyik sem. Azt nem akarja ki-mondani a különben nagyon is őszinte liberalismus, hogy igenis, megilleti az egyházat e szabadság, mert ez titkos szándékaival, vagy legalább hátsó gondolataival bizony sehogy sem hangzik össze; azt pedig csak nem mondhatja ki nyíltan, hogy az egyháznak ily szabadsághoz nincs joga, ha a jobbérzésűek előtt minden becsületét elveszíteni nem akarja. Ez az oka a mély hallgatásnak. Szerencsénkre azonban az egyház ép oly kevéssé függ a liberalismus kegyelmétől, beleegyezése vagy ellenkezésétől, mint az égen ragyogó nap; ha még oly zsarnoki dörgő hangon akarná is letiltani világitási szabadságát a petroleum-üzlet érdekében, ez nem változtatna semmit a dolgon, legfeljebb oly dicsőséges érdem-rendre tennének szert tagjai, milyeneket az a bizonyos úr raggattott czifra papirokból homlokára, ki azt hitte, hogy ő a világnak és a népek minden fejedelmének ura, holott a szegény szánandó alamizsnából tengette rongyokkal fedett testét. Mivel pedig ily érdemjelre mégsem vágyakozik a liberalismus, nem marad neki egyéb hátra, minthogy a katholicismusban világitó igazságnak nagyja elől az elfogultság, balvélemény és roszakarat ponyváiból összetákoit rongyos sátorába bujjék.

A liberalis felületesség és ebből eredő fonákság magában véve tehát nem érdemel semmi figyelmet, ha csak úgy nem, mint egy különleges curiosum, mint az emberi szellemnyomoruság egy feltűnő szörnyszülőtte; de miután sophismáival nagy szelet csap, nem leend felesleges egy kis kémszemlét tartanunk azon szabadságok felett, melyek az egyházat a világ minden rendében megilletik, melyekkel szükségkép birnia kell, hogy létezhesen.

Ezek közt első a tanszabadság. Mit kelljen e helyen a tanszabadság alatt értenünk, szabatosan meghatározza Üdvöztőnknek apostolaihoz intézett ezen parancsa: „tanítsatok minden nemzeteket, . . . tanítván őket megtartani mind, a miket parancsoltam nektek.“ ¹⁾ Ne tévesszük szem elől, hogy ezen isteni szavak, mivel parancsot foglalnak magukban, és pedig annak parancsát, kinek minden hatalom adatott az égen és a földön, legszigorúbb köteleltséget rónak, a tanítás köteleltségét arra, a kihez intézvék: az egyházra, illetőleg az egyházi rendben levő férfiakra, az apostolok utódaira; hogy továbbá minden kétséget kizáró alakban megha-

¹⁾ Máté XXVIII, 19—20.

tározzák a kötelesség anyagát s mivoltát: „a miket parancsoltam nektek:“ hogy végre ezen kötelességnek az egész világ és minden ember iránti teljesítését parancsolják; — és könnyen rájövünk, hogy, miután e parancsból folyó elengedhetetlen kötelesség a gyakorlati téren csak ott teljesíthető, a hol a tanítás szabadságát semmi és senki el nem vonja: Isten az ő egyházának szükségkép nemcsak megadta e szabadság jogát, hanem ugyanazon parancsával egyuttal hallgatagon, de elég érthetően oda utalta az emberiséget, miszerint az egyháznak tanítói tiszte gyakorlatában szabad és akadálytalan utat engedjen, sőt neki e kötelessége teljesítésében a netalán felmerülő külső anyagi akadályok eltávolítása által segédkezett nyujtson, és megvonta minden emberi tekintélytől és hatalomtól azt a jogot, miszerint az egyháznak e nembeli szabadságot bármi módon bénítsa vagy korlátozza; mert ha léteznék e földön akár Istentől akár emberektől oly hatalom, melynek jogában állana az egyháznak e kötelessége teljesítését nehezíteni vagy lehetetlenné tenni; ha támadhatna e világon olyan tekintély, mely e tanítás anyagát érdekei és önkénye szerint megváltoztathatná; végre ha valamely földi nagyság oly helyzetet volna képes magának az életben jogilag biztosítani, melynek magasságában magát az egyház tanítása alól szabadon kivonhatná, azt teljes közönnyel megvethetné: nem válnék-e Jézusnak e parancsa illusoriussá, oly hiábavaló érték nélküli üres szólamná, milyenekkel a 19-ik század liberalismusa a felvilágosodott világot elárasztja és elvakítja? nem függne-e végelemzésben az egyháznak tanítói hatalma s ezzel együtt léte és nemléte az emberi akarat önkényű szeszélyeitől?

Vagy talán a liberalismus azt a feltevést is merné tantétélei közzé felvenni, hogy Krisztus Urunk Isteni tanait, melyeket az egyházra bizott, az emberi elme és önérdék felülvizsgálatának és bírálatának alávetette volna úgy, hogy saját ítéletei szerint elfogadhassa vagy elvethesse azokat? De hol, mikor, mely szavaival és minemű intézkedésével? hiszen ő a tanítási parancshoz csak ezen szavakat foglalá: „a ki hiszen üdvözüli, a ki nem hiszen el-kárhozik“ ¹⁾ és ismét „a ki az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked mint a pogány és vámos“ ²⁾ miből, akár-hogyan

¹⁾ Márk XV., 16.

²⁾ Máté XVIII, 17.

csőrje csavarja is az ember, nem lehet mást kihozni, mint azt, hogy az üdvösség tudományának, Krisztus vallásának egyedül hiteles s minden földi hatalom vagy bölcsesség ellenőrzésétől ment legfőbb tanítója senki más, hanem csupán a kath. egyház; hogy az egyházat meghallgatni, tanításaiban részt venni, tanait szentek és igazak gyanánt elfogadni minden ember köteles a kárhozát büntetésének terhe alatt; hogy továbbá az egyház, mint Jézus isteni tanainak hűséges és teljhatalmu tolmácsa természetesen és minden joggal várhat és követelhet az emberiség egész egyetemétől tökéletes és feltétlen tanszabadságot, sőt ha jogainak és köteletségének árulója lenni nem akar, kell is azt követelnie mindenkitől, Isten és az ő igazságai nevében.

De hasonló joggal követelheti és kell is követelnie a tanszabadság teljét az emberiség érdekében.

Isteni Üdvözítőnk, mint maga mondá, nem kereste a maga dicsőségét, hanem az emberek üdvét. Földi életének egyik legfőbb célja az volt, hogy megtanítsa az emberiséget, hogyan kelljen üdvözülnie; hogy tehát az üdvösség e tudománya minden népek és minden idők közkincsévé váljék, azt minden élők tudhassák, hihessék és követhessék: ugyanez volt azért egyik oka az egyház alapításának. S hogyan juthat e tudományhoz, e hithez az ember? nemde csak tanítás által, szent Pál azon szavai szerint, hogy a hit hallásból ered, és hogy hallhassunk, taníttatnunk kell; de ha az egyház tanszabadsága az emberek között bárhol, bármikor és bármilyen módon korlátoztatik vagy elnyomatik: hogyan fogják azon idők és helyek emberei megtanulni azt, mit kelljen hinnök és cselekedniök, hogy üdvözülhessenek?!

Vagy azt kell tehát a liberalizmusnak állítani, hogy Istennek nincsen és nem volt joga meghatározni azt, hogyan és miképen érheti el az ember végeztelját, üdvösségét, vagy ha ily istentagadó káromlásra vetemedni nem akar, és mégis ad valamit az emberi ész törvényeire, be kell vallania, hogy a tanszabadság Istentől közvetlenül nyert oly magas, oly szent, oly sérthetetlen joga az egyháznak, mely minden emberi hatalom és nagyság körét messze túlhaladja, annyira, hogy ennek abba a legtávolabbi beavatkozást sem engedi meg; hanem feltétlen alárendelését a legvilágosabb és legtermészetesebb jogi következmény gyanánt követeli. Mert ha minden ember veleszületett s emberi lényétől elválaszthatatlan jogot bír a végezteljára, üdvére vezető tudomány ismeretéhez, úgy

ebből csak az következhetik, hogy ezen tudománynak igaz űre és hiteles letéteményese, az egyház, kötelezve van arra minden embert tehetségéhez, felfogásához és képzettségéhez képest tanítani. E pozitív s cselekvő kötelességnek pedig, mely az egyházat az egész világ irányában terheli, talán csak nem az képezi szenvedő oldalát, vagyis az emberiségnek az így kötelezett egyház iránti helyes viszonyát, hogy egyesek, vagy egész testületek e kötelességének teljesítésében akadályozzák és tehetségeik szerint lehetetlenné tegyék? hanem igenis az, hogy mindnyájan, kik emberi méltóságra számot tartunk, az egyházat e tanszabadsága tényleges gyakorlatánál soha semmi szín alatt ne hátráltassuk, a szükséges és általa követelt tért e részben neki mindenütt és mindenkor átengedjük, s az utjában álló akadályokat, amennyire tőlünk telik, eltávolítani igyekezzünk, szóval, hogy az egyház tanszabadságát egész terjedelemben föltétlenül elismerjük, előmozdítsuk, biztosítsuk és fentartsuk anélkül, hogy ennek valóításánál magunknak akár a tananyag tartalmára és kiterjedésére, akár idejére és helyére, akár végre a kiviteli módok minőségére bármi tényleges befolyást kikötnénk vagy fentartanánk.

Egyedül ez a következtetés helyes és természetes. Itt ugyanis a tananyag, mert egészen isteni, tehát örök, igaz és változatlan, és mint ilyen senki, még az egyház által sem módosítható soha, sehol és semmi részben; sőt ellenkezőleg, a kath. anyaszentegyháznak egyik legszebb feladata e változhatlan igazságnak fentartása és terjesztése; de miképen tölthetné ezt be, és hogyan vezethetné az isteni akarat által szabatosan kijelölt uton hiveit az üdvösségre, ha az emberi vélemények és érdekeknek, melyek vajmi gyakran ellenkező, téves és hazug irányban haladnak, tananyagára bármi csekély pozitív és alakító befolyást engedne? Ez bűn volna Isten és az ő igazsága, bűn volna az ember és annak lelki üdve ellen, de egyszersmind önön létjogának és létalapjának, önön életének öngyilkos megsemmisítése.

Ily magas czímen, s mindennél nagyobb okok alapján birja az egyház a tanszabadságot, tanainak tartalmát, ennek tárgyilagos terjedelmét, valamint tanításának külső időbeli és helyi kiterjedését tekintve, melyet azután a tananyag felosztását és a tanmódot illetőleg sem lehet tőle megtagadni. Igaz ugyan, hogy e két utóbbinak mértéke az általa tanítandó személyek egyéni képessége és képzettsége, de ha meggondoljuk, hogy csakis az egyház van hivatva

az üdvösség tudományának tanítására, hogy senki más, hanem egyedül az egyház felelős Istennek e tanítói kötelességének mikénti teljesítéséről, ebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy nem másnak, hanem az egyháznak dolga, hiveinek e nembeli viszonylagos képességét megítélni és a szerint az egyesekkel közlendő tanainak terjedelmét, valamint a tanítás mikéntjét a legkisebb részletekig szabadon és függetlenül meghatározni; hogy tehát az egyháznak hivatásos kötelességei neki nemcsak a szószéken, a gyóntatószékben és a katekizmusban, hanem a társadalmi élet minden alkalmas terén, hivatalos és nem hivatalos irataiban, a sajtó minden nemében, különösen pedig az elveivel megegyező társulatok, tanintézetek és növeldék felállításában, ezek rendezése, igazgatása és felügyeletében teljes és korlátozhatlan szabadságot szolgáltatnak és pedig hármassal jogcímén, hogy t. i. Istennek meghatalmazása és parancsa értelmében az ezen szabadsága által átengedett akadálymentes téren közvetlenül Istennek dicsőségét és hiveinek lelki üdvét, közvetve pedig az emberiség földi jólétét munkálja.

A kinek csak némi helyes fogalma van az Isten földi dicsőségéről s az ember szellemi és anyagi üdvéről, az bizonyosan igazat fog nekünk adni, ha azt állítjuk, hogy ezek ténylegesítésére még nem elegendő az isteni igazságoknak és törvényeknek tudása, s az ebből alkotott hitbéli meggyőződés, hanem ehhez egy másik, ezzel a legszorosabb kapcsolatban levő tényező kívántatik: és ez az egyház tanaival és törvényeivel megegyező gyakorlati élet: az erkölcsiség, mert hiszen „a hit cselekedetek nélkül holt.“ Nem tenne tehát eleget hivatásának az egyház, ha csupán az isteni tanok és parancsok tanítására szoritkoznék működésében, hanem kell, hogy az embert ezekhez mért életberendezésre képesítse, a képesítetteket az erkölcs útján gyakorlatilag vezesse, folytonosan istápolja, bátorítsa, támogassa és erősítse; s a ki mégis eltérve az igaz uttól elesett, újra felemelje, ápolja, gyámolítsa mindaddig, míg az örökkévalóságba át nem költözik. De hogy ezt megtehesse:

Másodszor, erre szolgáló eszközeinek szabad használatával kell birnia, teljes és korlátlan szabadsággal kell lennie felruházva arra, hogy az erkölcs gyakorlatát minden korban, minden helyen és minden személynél, mely vele tart az

emberi gyarlóság, valamint a helyzet és körülmények felmerülő nehézségei daczára, sajátos segédszereivel lehetővé tegye.

Ezen eszközöknek és segédszereknek, hogy az emberiséget kellő eredményre vezessék, s az üdv elnyerésére képesítsék, természetesen helyes arányban kell állani a végeczélhoz. E cél kiválóan szellemi, azért ilyeneknek kell lenni az eszközöknek is, de egyszersmind természetfeletti, tehát elengedhetetlen, hogy eszközei is hasonminőségűek legyenek. Bir-e azonban ily eszközökkel a természetes világ? képes-e anyagi hatalmával, képes-e természetes szellemi tehetségeivel és erőivel a természetfölöttiség égi régióiba felemelkedni, s ott az ember végeczéljához szükségelt segédszereket sajátjává tenni? Nem, és ismét nem; a liberalismus hiába is igyekeznék ez ügyben félrevezetni a közvéleményt; arra már nem képes. Mert itt oly kincsről van szó, melyet Prometheus módjára nem lehet lelopni az égből, melyet nem lehet kierősza- kolni birtokosától az Istentől; és ha valaki mégis vállalkoznék e munkára, kétségkívül úgy járna, mint az a mesebeli ember, ki zsákban akart napvilágot hordani ablakatlan háza megvilágítására. Ha azért ily háládatlan munkára vállalkozni nem akarunk, a kérdéses képesítést és ezt közvetítő eszközöket okosan sem minmagunkban, sem a természetben, sem a művészetben és tudományban nem kereshetjük, hanem egyedül annál, a ki ezt valóban megadhatja az Isten irgalmánál, s a ki ezen irgalmassága szerint, miután minden embert akar üdvözíteni, intézkedett arról, hogy ha komolyan akarjuk, valóban megnyerhessük az erkölcs gyakorlatára szükséges képességet; a ki e célra Jézusa által oly eszközöket adott a világnak, melyek benső erejének segélyével közvetlenül az erkölcs gyakorlására, közvetve az üdvösség kiérdemlésére képesítettünk.

Az erkölcs és üdvösség ezen eszközei a szentségek, melyek által megszentelő malasztot és segítő kegyelmet nyer lelkünk, tehát oly természetfeletti erőt, mely nemcsak megszenteli lelkünket, világosítja elménket, edzi akaratumkat, hanem melyben Isten felénk nyújtja kezét, hogy magához az erények Jákob létráján fel-emeljen.

Igen ám, csakhogy Isten az üdvösségnek ezen eszközeit nem közvetlenül és személyesen nyújtja nekünk, hanem ismét ugyanazon földi közege az anyaszentegyház által; ezeknek kezelését, valamint az üdv más segédeszközeit, ugymint a szentelményeket, a

különböző áldásokat, a nyilvános istenitiszteleket, az imádság és éneklés módját, a körmeneteket és szertartásokat, az ima egyleteket és jámbor testvérületeket, a hitélet és buzgóság emelésére szolgáló sokféle intézményeket, és ezek megalapítását, rendezését nem a nagy világra, sem a hivek közösségére, de a politikai fel-sőségre sem bízta; hanem kizárólagosan az egyházra. — Egyedül ezt hatalmazta meg az ő malasztjainak kiosztására, a szentségek kiszolgáltatására, az emberiség megszentelésére és megáldására, minden lelkiek megkötésére és megoldására és mindannak az ő nevében leendő elintézésére, a mi a hívők áhitatát, buzgóságát, erkölcsiségét fokozhatja: azért senki más, hanem csupán az egyház részesítheti az embert mindazon természetfeletti erőben, mely az erkölcs gyakorlására szükséges; és senki más, egyedül az egyház alapíthatja meg az erkölcs segédszereinek minőségét, idejét helyét, módját és alkalmazását érvényesen. — Az egyház erre tagadhatatlanul kötelezve is van, úgy az Isten akarata, mint hiveinek az üdvet illető joga által. És e kötelessége még sem adna neki teljes és korlátozhatatlan szabadságot arra, hogy önelhatározása szerint hiveinek a szentségeket kiszolgáltassa, őket minden uton és módon a jóra vezérelje és abban megerősítse saját vallási eszközei által?

Tagadhatatlan ugyan, hogy a kereszténység méltán és leg-szentebb jogaira hivatkozva, követelheti az egyháztól, miszerint a rendelkezésére álló eszközökkel az isteni malasztban bőkezűen részesítse, és erkölcsi fölsegelésére minden tehetségét felhasználja; mert hiszen nem az emberiség van az egyházért, hanem az egyház az emberiségért; de szintoly tagadhatatlan, hogy rendszerinti isteni meghalalmazás nélkül sem egyesek, sem egész testületek, de egész népek és nemzetek vagy ezek kormányai és földi legfőbb hatalmasságai ott nem szerepelhetnek sem pozitív, sem negatív tényezőkként, hol a szentségek érvénye, kiszolgáltatási ideje és ezeknek, valamint a szentelményeknek, áldásoknak, istenitiszteletnak vagy bármi néven nevezendő egyházi intézménynek módja, alakja, ideje, helye, alkalmazása és hasznos volta képezi a kérdés tárgyát, azon elv szerint: „a mivel nem birsz, a mi nincsen hatalmad alá vetve, a mi képességeidet absolute túlhaladja, azzal nem rendelkezhetel, ha elméd és szived helyén van.“ Tagadhatatlan, hogy minden egyes egyháztagnak egyik legszentebb kötelessége a vallást és közerkölcsöt a családban, a társadalomban és államban tehetsége

szerint előmozdítani, ápolni és fokozni, de viszont az is kétségtelen, hogy kiki csak akkor tesz eleget e kötelességének, ha ezt az egyház szabványai szerint igyekszik eszközölni, ha az egyháznak e célra irányzott működését nem bénítja, nemcsak, hanem egyzersmind minden tőle telhetőt megtesz arra nézve, hogy az egyház szabadon fejthesse ki mindenütt és minden időben e nembeli tevékenységét, és e célra szolgáló eszközeit és segédszereit minnyájunk irányában akadálytalanul használhassa. Ezt a kath. egyház teljes joggal meg is követeli a hatalmastól és erőtlentől, a gazdagtól és szegénytől, mint oly intézmény, mely a királyt és zsellért, a bankárt és koldust, mely kivétel nélkül minden embert, ennek tehetségei, műveltsége és tudománya irányában akar is, képes is végcéljához vezérelni, sőt melynek élethivatása Istentől neki, és egyedül neki kimért kötelessége: a csalatkozást nem ismerő igazság, és az Üdvözítő kegyelmével természetfeletti erkölcsös szentelt jó cselekmények útján anyai gonddal és anyai szeretettel Istenéhez kalauzolni s hozzá naponként közelebb és közelebb vezetni az embert.

Mindezt megfontolva kérjük a liberalismustól: ismer-e a kath. egyházhoz hasonló szent, áldásos és üdvteljes intézményt e földkerekségén? ismer-e nagyobb bünt Isten és az emberiségnek legszentebb érdeke s legfőbb lelki java ellen, mint az egyház szabadságának, melyet neki magasztos hivatása biztosít, korlátozását és elnyomását?

Nem szabad azonban felednünk azt sem, hogy az egyház, bár mennyei célokért mennyei eszközökkel küzd, mégis ez anyagi világban működik, e földön élő s testtel bíró emberekből áll, hogy tehát harmadik létfeltétele az, miszerint e földi léthez megkívántató anyagi támponttal is kell birnia és részének kell lennie a föld javaiban oly mértékben, hogy úgy tanítói és papi, mint kormányzói vagy lelkipásztori kötelességeit, a mennyire csak lehet, földi gondok nélkül betölthesse, vagy legalább annyiban, hogy életszükségeinek fedezése, hivatásának rovására, túlnyomóan igénybe ne vegye idejét és ne ellensúlyozza a lelkek üdvéért való gondoskodását. Miből azután világos lesz, hogy:

Harmadszor, veleszületett természetes joga van földi birtoklásra és ennek czimén teljes szabadságot kell élvezni az anyagi vagyon törvényes szerzéséhez, a szerzettnek háborítlan megtartásá-

hoz, kezeléséhez, és önelhatározása szerinti célirányos felhasználásához.

Isten az ő örök igazságainak tanítására, a szentségek kiszolgáltatására, a népek lelki kalauzolására nem küldött e földre sem angyalokat sem más testnélküli szellemeket, hanem ezzel embereket, általa különösen kiválasztott embereket bizott meg, kik a kiválasztás után is emberek maradnak, kiknek földi életök fentartására, közvetve tehát az isten szent szándékainak valószínűsítésére földiekre is van szükségük, és kik e szükségük kielégítését senkitől mástól nem várhatják, mint az egyháztól, melynek szolgálnak, s melyben Krisztus abbéli akaratának, miszerint az egyház és igaz vallás a világ végezetéig fennálljon, és minden népeket és nemzeteket a megváltás lelki javaiban részeltessen: folytonos valószínűsítésére életök feláldozásával fáradoznak, kiket ezen minden emberi tudománynál s minden földi hatalomnál magasabb hivatás betöltésében semmiféle emberi bölcsesség, semmi emberi akarat és képesség, tehát semminemű műkedvelők soha, a legkisebb részben sem pótolhatnak. Ha az állam, ha csak egy város fenn nem állhat rendszeres intézkedő, kormányzó és végrehajtó stb. felsőség nélkül, hogyan tudná megmenteni létét az enyészettől hasonló felsőbbség nélkül egy közel 200 millió tagból álló szükséges társulat, milyen az egyház? és ha az államok egyik létfeltétele az, hogy kormányzó, igazgató és bírói személyzetét fentartsa, és ezek fentartására elegendő vagyonnal szabadon rendelkezék: hogyan képzelhető az egyház, ha papságának és minden egyéb szolgálóinak eletszükségeit fedezni nem állana módjában és szabadságában; ha nem rendelkeznek függetlenül oly vagyon felett, mely az egész világot átkaroló birodalmát kormányzó személyzetének hivatásos kiképzésére szután állandó díjazására szükséges is elégséges is?

Az egyháznak továbbá, hogy feladatát betölthesse, iskolákat, növendéket, zárdákat s más tanintézeteket és egyesületeket kell felállítani, templomokat emelni és felszerelni az istenisztelethez; kórházakat, tápintézeteket, árvaápolókat s több hasonló menhelyeket létesíteni a betegek, szegények és árvák, a szenvedők, szerencsétlenek és nyomorultak gyámolítására; az egyháznak végül alamizsaráival és jótéteményeivel nemcsak a kiáltó szükségget és Lycomot kell kielégíteni, hanem a különböző osztályok közötti mélyreható anyagi differenciákat lehetőleg kiegyenlíteni, az irgalmasság ezen elve szerint: *superflua divitum sunt*

necessaria pauperum. (A mi a gazdagoknak felesleges, az szükséges a szegényeknek.) De mivel mindezekhez, valamint szolgáltnak fenntartásához földi javak szabad birtoklása kivánaték s mivel az egyház léte, célja és célirányos hivatásának betöltése a papi személyzet lététől és ezt terhelő kötelességeknek buzgó, lelkiismeretes és helyes teljesítésétől függ; mi sem bizonyosabb, mint az, hogy az egyháznak, mely célját, létét és hivatását közvetlenül az Istentől nyerte, közvetve a vagyonszerzési és birtoklási jog és szabadság szintén Istentől megadatott; hogy e szabadsága kiválóan a szerzett és birt vagyonnak ön céljaira való független és öneltökélése által vezérelt használatára kiterjed; hogy ezen Istentől nyert joga és szabadsága eredeténél, természeténél és rendeltetésénél fogva sérthetetlen; s hogy azt az emberi hatalomnak korlátozni, tagadni vagy elnyomni Isten és az emberiség elleni nyomorult árulás nélkül nem lehet, hacsak a mai legszűlsőbb liberalismussal az isteni akarat helyére saját önkényét nem emeli minden jognak és szabadságnak kútfejévé; de ezen esetben a jognak, mely minden ízében hamis és hazug, nem lehet más neve, csak: „birtoklás“ és „zsarnokság.“

De talán a liberalis bölcsészet mégis talál elég alapos és törvényes okot arra, hogy az egyháztól vagyonának szabad kezelését és használatát megvonja? S mi legyen ez? Rendes viszonyok között úgy tudjuk, hogy az államnak a közjogi elvek és szabályok szerint csak azon egyetlen esetben van joga valamely törvényes birtokost vagyonát illetőleg, törvényes gyámság alá helyezni, ha ezt az illető birtokosnak szellemi korlátoltsága vagy tehetség hiánya miatt, avagy ha bűnös szenvedélyeinek tulhajtott, anyagi és erkölcsi szempontból káros és megátalkodott követése folytán, úgy saját és hozzátartozóinak, mint a közügynek és honnak veszélyeztetett java ezt így kívánja; azaz, ha a törvényes birtokos vagyonának helyes kezelésére erkölcsi vagy szellemi fogyatkozásai miatt képtelen. Annyira pedig talán csak nem vitte még a gonoszindulatu világ vakgyűlölete sem, hogy az egyházat, a nemzetek e legfőbb, legigazabb és legtehetségesebb tanítóját s nevelőjét, az emberiség egyedüli igaz civilisatorát, melyre maga az Isten ezer és ezer milliók üdvét bizta, s mely ebbeli feladatának évezredekén keresztül csodálatosan megfelelt; hogy mondom ezen egyházat, a földi vagyon kezelésére képtelen gyermekek,

örültek, tékozlók stb. sorába helyezze, és e czimen gyámsága alá hajtsa?

Nincsen tehát semmi ok arra, hogy az egyháztól saját törvényes vagyonának szabad és független kezelése és használata elvétessék; de ennek ellenkezőjét hangosan követeli minden jog, minden igazság és méltányosság, sőt a politikai okosság és becsület is.¹⁾

* * *

Ha már most a fennemlített létfeltételek másodikára irányozzuk figyelmünket, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy valamint minden emberi társulatnak lényeges kelléke a társulás anyagának megóvására felállított kebelbeli tekintély és önkormányzat: úgy az egyháznak is már mint természetes és szükséges, s még inkább mint tökéletes és Istentől alapított társulatnak, hogy fennállhasson, közvagyonának: a kinyilatkoztatott vallási igazságoknak, az Istentől áradó szent malasztnak, az ezek által létesítendő közerkölesnek, valamint anyagi birtokának, vagyoni jogainak és szabadságának megóvására, fentartására és gyakorlására, a rendező, igazgató, intéző tulajdon tekintélyt egy napig sem lehet nélkülözni, anélkül, hogy önkormányzata, sőt léte és mindene kérdésessé ne válnék.

Az egyház közvagyonát, társulati anyagát a szellemiekben közvetlenül, az anyagiakban közvetve Istentől nyerte. Ezen vagyona akár az örök igazságokat és malasztot tekintjük, akár pedig a földi vagyont, bármily nagybecsű és értékes legyen is önmagában, a világgal az emberiséggel szemben holt tőke marad a vallást illetőleg mindaddig, míg egy látható tekintély és hatalom azt nem értékeseíti. Hasztalan beszélünk isteni kinyilatkoztatásról, hasztalan helyezzük reményeinket a Megváltó érdemeiben, ha elő nem áll egy közvetítő, ki a kinyilatkoztatás és megváltás kincseit előttünk feltárja és nekünk hozzáférhetővé teszi: hasztalan zengünk dicsalokat a vallás és egyházsabadságnak, ha nincsen, ki e szabad-

¹⁾ Nyíltan bevallják ezt józanabb, de még protestans államférfiak is, Például: Szemere Bertalan nagynevű hazánkfia 1861 ben gr. Mailáth György országbíróhoz intézett levelében, pusztán politikai szempontból, élesen kikel a papi birtok secularisatioja ellen imígyen: „Csak az van még hátra: a papi javak elvétele . . . Én ezt roppant nagy politikai bűnnek tartanám.“ (Magy. Sion. 1871. 239. I.)

ságnak tárgyát megalapítsa, törvényeit kihirdesse, szentesitse, és azok végrehajtása felett őrködjék; hasztalan emeljük fel bizalomtól lelkesült szívvvel esdeklő karjainkat az ég áldása, üdve felé, ha nem bírunk oly kézzel, mely az isteni áldásnak és üdvnek teljét reánk áraszsza.

E látható tekintély azonban, ez a közvetítő, ez az istenieket adó kéz, nem meritheti erejét és hatályosságát sem egyes emberek akaratától, sem ezek kisebb nagyobb tömegének vagy egész összeségének közmegegyezéséből, mert „ahol nincsen, onnét venni nem lehet.“ hanem csak onnan felülről az igazság és kegyelem mindenható Urától. — Álljon bár elő egész sulyával az általános népszavazás elve, lépjon fel az európai fejedelmeknek vagy a világ minden népeinek és kormányainak egyesült, szövetséges hatalma óriási erejével: és itt semmivé fog törpülni; egy katekizmusi kérdés, egy keresztelés, egy megáldás sem nyerend tőle és általa érvényt soha. — Állítsa fel a világ minden Krupp és Uchatius ágyuit, miriadnyi ütegekben röpitse szét a földkerekség minden zugában népfelségi rendeleteit, waggon számra szólítsa fegyver alá a contingens minden fegyverfogható férfiát, vagy összpontosítsa tudományának és művészetének minden számbavehető elemét az emberiség: és akkor is oly tehetetlen marad az igaz vallás lelki javainak terén, mint a majom a bölesészet, a psychologia vagy philologia tudományának tökéletesítésében.

De ha a világnak összes természetszerinti anyagi és szellemi hatalma az egyház kebelébe letéteményezett vallást illető ügyekben teljesen hatálytalan és végképen semmi, hogyan és miféle logikával következtethetnők azt, hogy ily idegen és hatálytalan erő mégis képes leendene a vallásnak és lelki javainak kezelését vezetni, e kezelésnek alakját, módját és rendjét jogérvényesen meghatározni? hogyan és miféle érvek alapján tudnók önmagunkkal és a világgal elhithetni, hogy a föld hatalmasainak, vagy a népfelség elvéből alkotott emberi tekintélynek teendői közé tartoznék, az egyházat kormányzó, a vallás ügyeiben törvényhozó és bíraskodó személyzetet érvényesen föllálitani, ezt a lelki dolgok vezetésére, igazgatására és rendezésére törvényesen felhatalmazni, és e meghatalmazással intézkedései körét, hatalmát és fegyelmét körülírni? hogyan és miféle jogok és jogelvek szerint bátorkodnánk a világ felségeinek az egyház háztartásában is felségi jogokat vagy bármely akár közvetlen, akár közvetett hatalmi beavatkozás gyakorlatát

tulajdonítani? Ily észjárás bizonynyal nemcsak indokolhatatlan lenne, de a józan kritika hévméiőjének fagypontján annyira alul állana, hogy esztelenségi fokának meghatározásától el kellene állanunk; mert hiszen ez nem kevesebbet akarna bizonyítani, mint azt, hogy a lehetetlenről a lehetőre, sőt jogilag létezőre lehetne és szabadna következtetnünk.

Másutt, egészen másutt keli keresnünk az egyházat kormányzó törvényes tekintélyt és illetékes hatalmat: ott, hová az a legfőbb hatalom, a személyes igaz Isten és az ő szent fia Jézus Krisztus az egyház alapításakor letette. Isteni Üdvözítőnk soha sehol sem bizta az egyház kormányzását a világ nagyaira, hanem egy különös az egyház legbensőbb lényegéhez tartozó testületre; e testületnek megválasztását és küldetését soha sehol sem bizta a népre, hanem részben önmagának és a Szentléleknek tartotta fel, mert nem azt mondotta apostolainak „ha a gyülekezet, tartomány vagy ország fog benneteket küldeni,“ hanem „én küldelek titeket.“ részben pedig magára az általa választott és küldött testületre bizta, hogy önmagát a hivatottakból mindig kiegészítse. Nem az egyház apostoli utódainak körén kívül, nem az egyházat alkotó hívők millióinak akaratában gyökerezik tehát az egyháznak tanítói, papi és kormányzói hatalma; nem ezektől származik az e hatalmat kezelő tekintély; hanem egyedül Jézustól, az egyháznak láthatatlan fejétől; azért egyedül azon személyeknél lelhető fel a maga valóságában, a kikre ő ezt az üdvösség tanaival, törvényeivel és kegyzsereivel egyetemben átruházta: Péternél, az apostoloknál és ezeknek közöttünk élő utódainál, a papságnál, különösen a római pápánál és a püspököknél.

A mit az anyagi erő, a mit az emberi hatalom, tudomány és művészet előteremteni, de még csak fentartani sem képes, azt a papságnál és a papság által az egyházban Istentől megalapítva, és Szentlelkének sagélyével tisztán, szeplőtlenül és teljes erejében s értékben megőrizve feltaláljuk: a végezelünkhoz vezető eszközöket, s ezek mellett ama kizárólagos lelki hatalmat, azon egyedül illetékes tekintélyt és törvényes vallási kormányt, mely hivatva van az üdv minden eszközeit az Isten dicsőítésére s az emberiség erkölcsi javára fordítani, minden népeket és nemzeteket az isteni igzságokra tanítani, Isten sz. malasztjaiban részeltetni, sikert biztosító rendszabályaival és intézményeivel az üdvösségre tévmenté-

sen vezérelni, s e vezérlet létesítésére megkivántató közvagyon-
 úgy a szellemi, mint az anyagit függetlenül kezelni az egész földön.

Állítsuk csak egymásmellé az egyházat megillető, imént elő-
 adott jogot és szabadságot, és az egyház kebelében létező sajátos
 tekintélyt: és azonnal szemünkbe fog tűnni, hogy az egyháznak el-
 engedhetetlen létfeltétele, hogy tulajdon felsőbbsege, a pápa, a
 püspökök és ezeknek fennhatósága alatt az egész papság szabad
 és független legyen az egyház szellemi és anyagi közbirtokának, a
 hitigazságoknak, a szentségeknek, az istenitiszteletnek s minden
 vallási intézménynek és ténykedésnek kezelésében, rendezésében
 és gyakorlatában, valamint e ténykedéshez megkivántató tisztí sze-
 mélyzet megválasztásában és ezek ügyrendének meghatározásában;
 vagy más szóval: az egyház és ebben az igaz vallás csak úgy áll-
 hat fenn, ha azok, kiket az egyház kormányzására a Szentlélek
 rendelt, úgymint a pápa és a püspökök, papjaikkal együtt a tanítói,
 papi és lelkipásztori hatalmat szabadon s minden emberi beavatko-
 zástól függetlenül gyakorolhatják.

A kath. egyháznak sark- és alapköve, melyen az egész vilá-
 got átölelő birodalma Krisztus Urunknak határozott és világos
 szavakkal kifejezett akarata szerint megdönthetetlenül áll, törzse,
 melyből az egész emberiségnek üdve s boldogsága kivirágozhat,
 nem más: hanem az Üdvözítő földi helytartója a szentséges római
 pápa. — Ő azon központ, honnét az igazság és kegyelem sugárai
 az egész földre kiterjednek, s minden elmébe s szivbe behatolhat-
 nak; ő azon központ, mely az egész világra kiterjedő szellemi sőt
 isteni vonzerejében az üdvnek csalatkozzhatatlan reményét és biz-
 tos zálogát nyújtja minden léleknek; ő tehát azon központ, mely-
 hez gravitálni, melynek fény és vonzkörében állani kell minden-
 kinek, ki üdvét, boldogságát a katholicismusban keresi. De hogyan
 és miképen juthatnánk e központank ezen üdvözítő körébe, ha
 ennek hatalmát és tekintélyét tőlünk valamely idegen erő el-
 távolíthatná? hogyan és miképen élvezhetnők igazságainak kegye-
 lemteljes világát, ha támadhatna oly emberi vagy pokoli hatalom,
 mely e világosságnak sugárait tőlünk elzárhatná, mely a római
 pápának, és pápai legfőbb szellemi és vallási hatalmának sza-
 badságát korlátozhatná vagy szolgaságba hajthatná? A kath. egy-
 ház és vallásszabadságnak tehát legelső, legfőbb és legmagasabb, de
 egyszermind legigazabb, legszükségesebb, azért legnélkülözhetet-
 lenebb biztositéka: a római pápának teljes és souverain függet-

lensége ¹⁾ mind e földi hatalomtól; azon függetlenség, melyet senkinek, még a fejedelmeknek és a kormányaiknak, még a törvényhozó testületeknek sem szabad soha, semmi jogczimen rövidíteni, háborgatni és feszélyezni, vagy kétes magatartással a hívők előtt csak látszólag is kétéssé tenni.

Hogyan fogja felmelegíteni és megvilágosítani földünket a nap, ha egy sötét égi test áll elébe? Hogyan fogják a naprendszerben megfutni pályáikat a bolygók, ha a napnak vonzereje nem érhet hozzájuk?

A naprendszer csak úgy s addig állhat fel, a míg a nap egész erejét szabadon kifejtheti; Krisztus egyháza pedig addig létezhet, míg van pápája, s míg a pápa Istentől nyert minden hatalmát, tehát nemcsak legfőbb tanítói, papi és lekipásztori, hanem ez utolsóban legmagasb törvényhozói, birói és kormányzói hatalmát függetlenül gyakorolhatja; míg a népek ezen közös atyja atyái tekintélyével az egész föld kerekéségén szabadon és függetlenül rendelkezik, az Isten egyházának minden szellemi és anyagi köztulajdonával mint király, mint Istentől adott, s papi, tanítói és lekipásztori hatalommal felruházott király, kinek e hármas koronájának hatalmához a világ semmi szellemi hatamat hozzá nem adhat, de jogosan abból el sem vehet, ki azonban e hármas hatalmát részben másokkal megoszthatja, sőt a nagy világon elterjedt milliók lelki üdvének érdekében, s Krisztusnak rendelkezése értelmében meg is kell osztania, olyanokkal, kik Istentől erre hivatva, kiválasztva és az egyház isteni törvénye szerinti felszentelés által Krisztusban képesítve is vannak.

Kicsodák ezek? Azon férfiaknak rendszerinti és törvényes utódai, kikhez Jézus e szavakat intézé: „a mint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket,“ a püspökök. — A kath. anyaszentegyházban a püspökök Krisztus által rendelt, s ugyanazon célra, melyre a pápa, kiválasztott s ugyanazon eszközökkel ellátott fejedelmek. Az ő egyházfejedelmi hatalmuk és azzal összekötött jogaik, kötelességeik, valamint szabadságuk a pápától függ ugyan, és a pápa által nyer érvényt, szentesítést és területet, melyen Istentől nyert meghatalmazásukat gyakorolniok kell; de legkevésbé

¹⁾ A pápai függetlenség mivoltát és garantiáit bővebben kifejti Manning bibornok, dr. Bender által „Die Unabhängigkeit des heiligen Stuhles“ cím alatt, német fordításban kiadott művében. (Berlin.)

sem függ a világ nagyaitól; nem; ők a lelkiekben a vallás dolgaiban, püspökségeik területén, fejedelmei a fejedelmeknek és koronás főeknek, ép úgy, mint a föld népének; az államhatalmat kezelő excellentiásoknak csak úgy, mint az alattvalók összes katolikusainak; sem ezek, sem azok nem gyakorolhatnak hatalmukra semmiféle tényleges és irányadó befolyást, sem ezek, sem azok se nem nagyobbíthatják, se nem kisebbíthetik hatalmukat; mindnyájan kik gondjaikra bizattak, csak alárendeltjeik, lelki fiaik, kiknek püspökeik irányában nincsen és nem lehet más joguk vagy szabadságuk, mint magokat nekik minden vallási ügyekben egyformán és feltétlenül alávetni, s ez által szabadságukat és bennök a pápa szabadságát tisztelni, előmozdítani és megvalósításának szabad tért engedni.

Ha ugyanis a püspökök, az Istentől följük helyezett pápai legfőbb szellemi hatalmon kívül, más idegen és világi felsőbbséggel függő viszonyba jönnének a lelkiekben; ha az üdv dolgaiban a világ nagyai rendelkezhetnének velök: mi biztosítaná az egész egyházat és minden egyes hívőt arról, hogy ők valóban és igazán csak a kinyilatkoztatott igazságot hirdetik, hogy Krisztus érdemeinek kegyelmével helyesen sáfárkodnak, hogy magas hivatásukhoz és kötelességeikhez mindig hűek maradtak? Valamint Krisztus földi helytartójától, a pápától való függésük és azzal való egységök legbiztosabb jele annak, hogy ők valóban teljhatalmu és törvényes utódai az apostoloknak, úgy a világtól és a világ hatalmától való függetlenségben gyökerező szabadságuk, legbiztosabb záloga annak, hogy Istentől nyert hatalmukat, Istennek akarata szerint kezelik. Az egyháznak szabadsága tehát ép oly feltétlenül követeli a püspökök szabadságát, hivatásuk körében, mint a pápáét. De követeli egyszersmind, hogy az alsó papság is hasonló szabadságot élvezzen tanítói, papi és lelkipásztori kötelességeinek teljesítésében, mert ezek ismét a püspökök segédei és végrehajtó közegei. A püspökök, habár számok az egész világon a 800-at haladja, még sem képesek személyesen kielégíteni a Krisztusban hívők millióinak minden lelki szükségét. A népnek e lelki szükségéi, valamint Üdvözítőnk akarata kötelességükké teszi, hogy oly társakról és segédekről gondoskodjanak, kik Istentől az egyházban papi, tanítói és lelkipásztori hatalommal felruházotván, képesek őket a világ tanításában és megszentelésében helyettesíteni, s a népet az üdvösség igaz útján személyesen vezetni. Ezen társaik és segédeik azonban, mint magától érthető, miután papi hatalmat vannak

hívatva gyakorolni, s miután minden papi hatalom Isten től van, nem lehetnek sem a világ fejedelmei, sem a népek követői és választottai, sem az államhatalom tisztviselői és közegei, hanem csak olyan személyek, kik az egyházban az egyházi rend szentsége által csakugyan bírnak is Istentől papi hatalmat; ezek pedig a törvényes püspöktől törvényesen felszentelt áldozárok. A kath. papságnak ilyenén állása, — miután minden hatalmával az Istentől ered, s minden emberi hatalom hozzájárulása nélkül nyer alkalmazást az egyházban, független és szabad egyházi felsőbbség által, — szükségképen ép oly szabadságot biztosít minden katolikus papnak tanítói, papi és lelkipásztori hivatásos köteleinek teljesítésében, mint a püspököknek; — valamint ezek senkinek másnak, hanem csak a pápának lehetnek alávetve, úgy az alsóbb rendű papság csupán saját püspökének lehet alárendelve, és senkinek másnak, sem császároknak, sem minisztereknek, sem törvényhozó testületeknek addig, a meddig csak papi hatalmuk terjed; mivel ellenkező esetben, ha t. i. a papság hivatásos teendőit és kötelességeit illetőleg bármi néven nevezendő földi hatalmasság szolgájává alacsonyíttatnék, vagy csak erkölcsi kényszerrel annak alárendeltetnék, a püspökök, a pápa, az egész egyház szabadsága szolgasággá, rabsággá változnék.

Oly szoros összefüggés létezik a katholicismus hierarchiájában, ezen valóban isteni intézményben, oly elválaszthatatlan egységet képez a pápai, püspöki és papi rendből álló kormánya, hogy bármely rendének szabadsága és függetlensége korlátoztassék vagy elnyomassék, avagy idegen hatalomtól függővé tévessék: az egész egyháznak s abban Istentől letéteményezett igaz vallásnak szabadsága veszélyeztetik, sőt az anyaszentegyháznak léte, a hívőknek legszentebb létérdeke, az emberiség üdve és boldogsága támadtatik meg.

Ennek bővebb megvilágítására felesleges volna az állam szervezetéből merített hasonlattal e cikket hosszúra nyújtani, hiszen azt csak nem fogja tagadni egy olvasónk sem, hogyha a papok a püspököknek, a püspökök pedig a pápának alárendeltai, a felszentelés által Istentől nyert tanítói, papi és lelkipásztori hatalmuk gyakorlatában, és ha a pápa Krisztusnak teljhatalmú helytartója és személyesítője, ha a püspökök az Üdvözítő apostolainak törvényszerű utódai és a pápának társai, ha az alsó papság a püspöki meghatalmazásban bírják törvényes lelki hatalmát: akkor az,

a ki a papok szabadságát az egyházban korlátozza vagy zsarnoki erőszakkal elnyomja, hasonló mérvben sérti a püspökök, sérti a pápa szabadságát is, sérti Krisztust, sérti a mindenható Istent is, kitől mint mindeneknek, de kiválóan az anyaszentegyháznak végokától van a katholicismusnak minden szabadsága és függetlensége szentesítve. — Azt sem fogja tagadni senki, hogy a mily mértékben az egyház törvényes felsőbbségének, a papságnak szabadsága akár tanítói, akár papi, akár lelkipásztori teendőiben korlátoztatik és sértetik, ugyanazon mérvben sértetik és korlátoztatik a hívők vallási joga és vallásszabadsága. Ha például egy államhatalom büntető törvényekkel és kényszereszközökkel megtiltaná a kath. papságnak bármilyen részben a tanítást vagy azt zsarnok, félszeg, jogtalan törvényeivel, avagy ellentétes intézmények felállításával szűkebb térre szorítaná; ha a misézést, gyóntatást stb. akadályozná, és mégis azt vitatná, hogy az egyház teljes szabadságot élvez, hogy hívei valóban vallásszabadságnak örvendenek, hogy lelki szükségük kielégítésére szabadságukban áll a predikációt meggallgatni, gyermekeiket kath. elvek szerint nevelni, a sz. mise áldozatban résztvenni, a sz. gyónást elvégezni stb. ugyan micsoda nevet adna ezen eljárásnak az igazságszerető ember? Ha a pápának és püspököknek lehetetlenné tétetnék, hogy hivatalos rendeleteiket, intézményeiket, határozataikat a híveknek kihirdetethessék; mi értelme volna ezen esetben a kath. nép ama vallási szabadságának, mely szerint akadálytalanul teljesíthetik mindama kötelességeiket, miket nekik Isten egyházi felsőbbségük közvetítésével törvényesen és lelkiismeretben kötelezőleg kiszab? Ha továbbá — és ezt különösen hangsúlyozzuk — az egyháznak minden szabadsága érintetlenül meghagyatnék, ha a pápa a püspökök és minden rendű papok szabadon és akadálytalanul élhetnének egyházi hatalmukkal, de ki- és megválasztásukat akár egyetemben, akár részben, valamely idegen hatalmasság eszközölhetné, vagy hírok és tudtok nélkül új tagokat fogadhatna az egyház kebelébe s másokat szintén önhatalmulag kizárhatna az egyház közösségéből, mivé válnék az önkormányzat szabadsága?

Minden szükséges, s még inkább tökéletes társulat önállóságával és szabadságával összeforrott abbéli joggal bir, hogy kormányzóit és tisztit személyzetét önmaga választja, saját elvei és szükségük szerint; az egyház szabadságánál is ez tehát a kérdésnek egyik főtárgya: az egyházi hivatalok betöltése. Az egyháznak

minden hatalma, és e hatalmat gyakorló minden intézménye Krisztustól van, önállósága és önkormányzata tehát e tekintetben szintén e hatalmának és e hatalma kezelésének Krisztus meghatalmazása szerinti független voltában, e hatalmat kezelők szabad megválasztásában és felszentelésében keresendő; miután pedig e megválasztás és felszentelés Krisztus által a pápára és püspökökre bízott, az ezeknek e nembeli szabadságától feltételeztetik. Az egyház azért csak úgy bírja az önkormányzatot és önállóságot, a szabadságnak ezen lényeges elemét, ha a pápa a püspököknek, a püspökök pedig az alsóbb papoknak felszentelendő személyeket, szabadon és függetlenül megválaszthatják, s a kiválasztottakat és felszentelteteket hasonló szabadsággal alkalmazhatják. „Ha valamely fejedelemnek — mondja Ketteler — joga volna a Krisztustól adott hatalmat csak egy plebániára nézve is, tulajdon fejedelmi jogával gyakorolni, úgy ez által az egyház egész rendje veszedelemnek volna kitéve semmi sem rázkódtatja meg alapjában annyira az egyházat, mint a világi befolyás, nagyobb és kisebb állásainak betöltésénél“ ¹⁾ s azután így kiált fel: „Valamennyi egyéb egyházsabadság (e nélkül semmit sem segíthet rajtunk“ ²⁾ mert a pusztá látszaton felül nem emelkedhetik a valóság régióiba. Miféle szabadsággal is bírna oly társulat, mely nélkülözne a jogot, hogy hivatalnokait, tisztii személyzetét és szolgálait önelhatározása szerint megválaszthassa, megtarthassa vagy elbocsáthassa, mely egy szomszéd társulat által ráerőszakolt, talán ellenséges szellemű egyénekre volna kénytelen rábízni köztársulatának kezelését és egész kormányát? Hol és miben lenné fel ilyen kormány mellett a célirányos igazgatás garantiáit? Nem válnék-e kérdésessé még fennállása is? Önkénytelenül is eszembe jut itt a Bachkorszak, midőn a magyar állam polgárai kizárattak a honi közhivatalokból, s ezek német, cseh és morva egyénekkel, s hozzá, mint mondják, részben verklisekkel, majomtánczoltatókkal s más ily fajta sógorokkal betöltettek, és azt kérdem: szabad állam volt-e akkor Magyarország? s ha nem, szabad egyház volna-e a katolicismus, ha bármely hatalom hasonló helyzetbe hozná?

Minden társulatnak, ha a bukás és feloszlas veszélyének magát kitenni nem akarja, szakképzett s érdekeit lelkiismeretesen felkaroló igazgatókra, ügyvezetőkre, felügyelőkre, munkásokra van

¹⁾ Szabadság, tekintély és egyház, Katinszky ford. 111. lap.

²⁾ Ugyanott 112. lap.

szüksége, azért ha ilyeneket a köziskolákból nem nyerhet, már létjoga abbéli szabadságot biztosít neki, hogy intéző és tiszti személyzetét ön maga képezhesse. Tegyük fel, hogy az 1867-iki kiegyezés alkalmával Magyarországnak minden állami jogai elismertettek volna; csak tanszabadsága leendett korlátozva annyira, miszerint a közép és felső s általában minden állami tisztviselőt képző intézeteinek fenntartása és felállításához semmi jogot nem formálhatna, vagy legalább, hogy fiait az osztrák egyetemeken köteleztetnék taníttatni; de mondjunk kevesebbet, hogy az itthon végzett magyar ifjak államhivatali képzéséhez valamely cs. kir. német egyetemen teendő bármily szűkkörű, tessen azt, csupán a német nyelv és irodalomtörténetre szorítkozó szigorlat kívántatnék, merné-e ez esetben az önérvényes honfi magyar hazáját önállónak, merné-e szabad államnak nevezni?

„Oh az egészen más“, mondják a burkus liberalisok: és igazat kell nekik adnunk, mert míg az osztrák egyetemeken lehetne Magyarország részére is jó államhivatalnokokat képezni, addig a kath. egyháznak semmiféle idegen hatalom, semminemű idegen tudomány nem képes kellő képzettségű előljárókat adni. Az egyháznak czélja, hivatása és erre szolgáló eszközei, minden emberi czélnál és ahhoz vezető eszközöknél sokkal magasabb rendűek; azért tudománya lényegileg és annyira különbözik minden más tudománytól, hogy azt sem az észvallás tana, sem a bölcsészetnek összes rendszerei, sem a jogtudomány s egyáltalában semmi emberi műveltség és tudományosság soha semmi részben sem pótolhatja, még akkor sem, ha a legmagasabb tékélyre emelkednék is a maga nemében. E tudományt hiteles és eredeti mivoltában csak a kathol. egyház mondhatja magáénak, vagy ha úgy tetszik azt egyedül ő monopolisálja: azért vagy el kell ismernünk abbéli korlálozhatatlan szabadságát, miszerint Isten segélye mellett ön maga nevelje papjait minden földi hatalomtól függetlenül, vagy meg kell tagadnunk önállóságát és önkormányzati jogát.

Végül, hogy mást ne említsünk, minden valamire való társulat sarkalatos jogai közé számítja azt is, hogy senkit akarata ellenére tagjai közé iktatni ne kényteleníttessék, hanem csupán saját önelhatározása alapján fogadhassa kebelébe a czéljaival és törekvéseivel egyetértő személyeket, s hasonlóan kitilthassa köréből a hasznavehetetlen, vagy épen kárára levő tagjait. A mely

társulattól e jog elvonatnék, az többé egy napig sem lenne biztosítva arról, hogy céljától el ne tereltessek, hogy előbb-utóbb a fegyelmetlenség, visszaélés, roszakarat, alacsony önzés és ellen-szenv áldozata nem leend.

Nem is tudunk oly társulatot, melynek rendszerinti felsőbb-sége e szabadsággal ne volna felruházva és azt tényleg ne gyakorolná, anélkül, hogy valaha valakinek eszébe jutott volna azt jogi szempontból kétségbe vonni.

Mi alapon lehetne tehát ugyanezen szabadságot a legszentebb és legszükségesebb társaságtól, az egyháztól megtagadni és megvonni? és ki lenne erre hivatva? Csak egy alapon, ha az egyháznak nem volna létjoga. És csak olyan hatalom, mely feljebb való Istennél, mely nem létezik.

„Ugy hát ti ultramontánok — mondják erre szabadelvű el-leneink — a kath. egyházban minden jogot és minden szabadságot csak a papságra ruháztok, a híveket pedig a szabadságból kizárjátok?“

Hazug és haszontalan ellenvetés!

Talán bizony azt képzelik, vagy azt hazudják önmagoknak a liberalis us hősei, mintha a papok, a tanítói, papi és lelkipász-tori hatalmat és ebből folyó minden szabadságot önmagukért bir-nák? Oh ti szellemszegények! hát nem veszitek észre, hogy a kath. papságnak minden hatalma és szabadsága csak azért adatott Istentől, hogy a hívők millióinak lelki szükségeit a Jézus által hozott kincsekből kielégítsék? ti szánandó lelkek! nem látjátok-e, hogy a papi szabadságnak áldásait az egész egyház és annak minden hívei bőségesen aratják? ti nem tapasztaljátok, hogy a kath. hierarchia szabadságában rejlik, és egyedül abban van biz-tosítva a népeknek ama szent, boldogító és dicsőséges szabadsága, hogy az igazság örök tanait tanulhatja, azok által kijelölt erkölcsi ösvényre léphet, hogy Istennek minden kegyelméhez és malasztjá-hoz hozzájuthat, hogy az öröklét forrásaiból merithet, hogy Is-tenének segélyével üdvét munkálhatja?

Lehetetlen, hogy ezt a szabadságot ne lássa a liberalismus minden katolikusnál; ha tehát mégis tesz ily célzatos ellen-vetést, úgy más valami fájhat neki. Ez, ha nem tévedünk, azon reája nézve nem kedvező körülmény, hogy az egyház kormányára még akkor sem képes irányadó befolyást gyakorolni, midőn az államhatalommal szövetkezve, annak tekintélyével rendelkezik;

hogy erőlködése, melyekkel a kath, egyházat igájába hajtani törekszik, az egyház hierarchikus szervezetén hajótörést szenvednek és minden idevágó körmönfont tervei dugába dőlnek, még akkor is, mikor mindent hálójába kerített: a kormányokat, törvényhozó testületeket és több államhatalmat, mikor a civilisált világ nagy részét álnokul rászedte, és a szabadelvű vasabroncsok közé szorította.

Hogy ez csakugyan így van, meg fogjuk mutatni a következőkben.

VII.

Az egyház és állam közötti viszony.

A mit eddig a kereszténység korszakában csak a népszarnokok, forradalmárok és istentelen rendfelforgatók merészelték nyíltan hirdetni e szavakkal; „a köztársaság két hatalommal bír, két fegyverrel, mert annak alapja a népfölség, a nép pedig fölség mind a lelkiekben, mind a világiakban, nincs többé papi süveg, nincs többé korona; a nép, pápa és király egyszersmind;“¹⁾ a mit a legszélsőbb demokroták ezen elve kifejez: „nem, nekünk nem kell két fegyver (állam és egyház), nekünk csak egy kell, de azt akarjuk, hogy az kezünkben legyen:“ ugyanazt ma magukénak vallják a szabadság nevében, bár más kiadásban, a liberalis államférfiak, még a monarchiákban is, midőn a népfölségi állam mindenhatóságnak minden hatalmat összpontosító elvét egész terjedelmében elfogadják, és valósítani igyekezzenek.

„Az állam, mondja a modern liberalis jogbölcészet, azon legfőbb intézmény, mely a népelet minden oldalait és viszonyait magában foglalja s melynek feladata mindent a maga köré vonni, a minek a nép nyilvános életében valami jelentősége van. Ezzel tartozik a népnek, mely tőle várja minden szükségeinek kielégítését, ezzel tartozik önmagának, mert rendeltetése, hogy a közügy minden ereit és tényezőjét saját előnyére és javára felhasználja, s céljaira irányozza; soha sem szabad az államnak magát ama veszélynek kitenni, hogy a nép az életére lényeges be-

¹⁾ Pyat Bódog 1849-ben választóihoz mondott programbeszédében. v. ö. Gr. Montalambert „Szabad egyház szabad államban“ cím alatt magyarul megjelent Malinesben 1863. aug. 18-án mondott beszédében.

folyást gyakorló ügyeiben elhanyagolás következtében hiányt szenvedjen, vagy az állam érdekeivel ellentétes irányba tereltessek bárki, vagy bármely intézmény által. Ezt nem teheti önön felségének megtagadása nélkül az állam, azért nem hagyhatja önmagára az egyházat sem, gyámsága alól ki nem zárhatja az emberi élet mikénti alakulásának e kiszámíthatlan horderejű tényezőjét, nem bocsáthatja ki kezéből a hatalomnak eme nagyszerű emeltyűjét, a nép legbensőbb viszonyaira a legmélyebben ható befolyásnak ezen eszközt; hanem, hogy ne legyen állam az államban, s hogy minden tekintben teljesítse a nép iránti szent kötelességeit, nemcsak oltalmába kell vennie a vallást, hanem azt okos befolyásával kormányoznia s e végre magának az egyház fölötti uralmat teljes joggal biztosítania kell. ¹⁾

Első tekintetre is világos, hogy itt nem kevesebről van szó, mint az egyháznak az államba való beolvasztásáról úgy, hogy az egyház szolgálja legyen az államnak, mint hajdan a pogány cultus vak eszköze volt a római caesarismusnak, vagy legalább oly alárendeltség és megalázás terveztetik az egyház számára, melyben az minden önállóságát, erkölcsi és társadalmi fontosságát elvesziti és végre minden szabadságát az állam vaskarjai között a legnyomorúbb rabsággal felcseréli; de éppen azért, bár a legmélyebb elmék is teszik is magukévá, bár a legmeggyőzőbb sofismákkal érvelnek is mellette, csak olyan tarthatatlan ezen elmélet, mintha az egyház azt állítaná, hogy nemcsak a vallási, hanem a politikai, az állami kormány jogai egyedül őt illetik, mint Istennek meghatalmazottját.

Ezt is, azt is, ha a maga nevéen önkényű és zsarnoki beavatkozásnak nem mondjuk, legalább is illetéktelen s jogtipró tulajdonságának kell tartanunk; mivel az állam és egyház egymástól úgy természetökre, mint céljaikra nézve teljesen különböző, egygyéolvaszthatatlan, két tökéletes társulat; mind a kettő oly sajátos hatáskörrel, oly lényét képező különleges hatalommal bír és szervezettel, hogy e kettőt egygyé alakítani csak oly lehetetlen, mint két emberből egyet alkotni.

Az államnak, származtassa hatalmát akár Istentől, akár a népakarattól mint tisztán emberi és természetes társaságnak nem lehet célja az, hogy minden jognak legfőbb kútforrása legyen,

¹⁾ Zeller Eduard „Staat und Kirche,“ Berlin 1873.

vagy hogy a törvényhozás tényezőinek avagy az esetleges majoritásnak kívánalmi és nézetei szerint megmáshíthatatlan s velünk született jogainkat, azok utolsó alapjáig kiforgassa vagy átalakítsa; hanem egyedül az, hogy testét alkotó polgárainak anyagi és szellemi jogait, hatalmi intézkedéseivel szentesítse, védje és ezek tényleges és szabad gyakorlatát biztosítsa; hogy minden egyes tagjának az őt megillető jogok körében, e rövid élet idejére, földi javát s boldogságát lehetővé tegye, előmozdítsa és minden ellenséges törekvés elleneben megoltalmazza. Az államnak czélja tehát nem a hatalom. De czélját még a hatalmában rejlő képességének önző gyakorlatában sem kereshetjük, mert az csak eszköz a czélra, melyet ama kötelességek s e kötelességek által nynyjtott jogok képeznek, melyeket az ember társadalmi természete, életszükségei, egyéni jogai és kötelességei egymástóli viszonos függésünk, kulcsönösen egymásra utaló állapotunk és a társadalmi élet ezer viszonyai nem kiváltság gyanánt, sem kedvezményképen, hanem parancsolólag, szükségszerűen és elodázhatlanul reá rónak; szóval az államhatalom nem önmagáért van, hanem a polgárokért és ezek jólétéért.

Az ember szükségeinek kielégítését, s így valódi javát rendszerint csak a társadalom köteleleiben, többnyire a közjóban érheti el, mihez, hogy valóban létrejöjjön, közügyekezett kívántatik, s rendszeres, egyöntetű együvé munkálás; de kivihető-e ez egy rendező, igazgató, törvényhozó, bíraskodó és végrehajtó hatalom nélkül? elővarázsolható-e oly külső és minden egyes polgárnak önakarata fölötti hatalommal felruházott tekintély nélkül, mely nem kénye kedve szerint, hanem igazán a közrend és közjó érdekében úgy az egyesek, mint a társadalom jogai és kötelességei felett felügyeletet gyakorol, mindenkit jogainak szabad gyakorlatában támogat, magán és közkötelességei teljesítésére serkent, vagy ha kell, parancsolólag utasít? Ilyen tekintély elkerülhetetlenül szükséges és ez nem más, hanem az állam; azért ennek nem lehet kisebb, de nem lehet nagyobb czélt sem tulajdonitanunk, mint azt, hogy hatalmával, a közrend és közerkölcs szigorú ellenőrzése mellett, polgárainak földi jólétét, anyagi és szellemi vagyonát, jogait és személyét teljes biztonságba helyezze; szellemi és anyagi szükségneik tisztességes kielégítését lehetővé tegye.

Nehogy félreértessünk akár azoktól, kik ezt keveslik, akár pedig olyanoktól, kik sokalják, egyet mást különösen kell itt kiemelnünk.

Azt mondjuk, hogy az állam minden egyes polgárnak önarakata fölötti tevőleges hatalommal felruházott tekintély, de értjük ezt a természet rendében, s ott is csak a személyes és közjog, valamint ezek közötti összhangzat érdekében, és soha ezeknek ellenére. Nem is terjedhet az tovább, legkevésbé pedig a természetfölöttiekre és a szorosán vett lelki dolgokra; nem céljánál fogva, mely az ember természetes, földi javának előmozdítása fenntartása és védelme; nem természeténél fogva, mely az embernek tisztán külső jogviszonyaira szorítkozik; nem eszközeit tekintve, melyek kizárólag földiek, anyagiak és természetesek. Mi tevőleges hatalmat is gyakorolhatna az állam saját tekintélyével az isteni, a lelki, a természetfeletti vallási dolgok belügyeire? Tanítói hatalmat? de akkor előbb a polgári és profán tudományt kellene neki isteni és vallási tanokká travestálni, mert másokkal nem rendelkezik; az pedig csak világos, hogy ez ép oly lehetetlen, mint a vasat arannyá változtatni. Talán rendező és igazgató hatalmat? de mit fog rendezni és mit fog igazgatni, mikor minden lelki és belső vallási ügy jogkörén, sőt hatalmának belterületén fölül áll; ha csak úgy nem akar tenni alattvalóival, mint a kísértő sátán tett a hegytetőn Jézussal, s annak példáját követve rámutatván az isteni vallás javainak neki hozzáférhetlen kincseire, azt nem mondja: „Ezeket mind neked adom, ha leborulván, imádatasz engem.“¹⁾ Talán törvényhozó és bírói hatalmat? Elismerjük, hogy a szabadelvűség sokra vitte a törvénygyártás mesterségét, de hogy ezt a vallás belügyeire kiterjeszthesse, azt sehogy sem tudjuk felfogni, mert valamint a sár nem hozhat törvényt a fazekasnak, hogyan alakítson belőle és milyen edényt, s valamint az edény sem vonhatja kérdőre a fazekast: miért csináltál engem így;²⁾ hasonlóképen az állam sem hozhat törvényt Istennek, és nem biráskodhatik az ő mindenható akarata és rendelkezései fölött, vagy ha mégis tenné, e nemű törvénye és ítélete mi lenne egyéb, mint Isten elleni áruló lazaadás. Végre talán legalább a végrehajtó hatalom gyakorlása illetné meg? Erre igaz legnagyobb hivatást érez magában a liberalismus, s valódi szenvedélylyel viszi a végrehajtás minden nemét: de szívesen át is engednők neki e tért, ha meg tudna győzni arról, hogy állampolgárainak lelkeit is képes exequálni s végrehajtás utján azok liberalis tévelyeit, liberalis erkölcostelenségét és

¹⁾ Máté IV. 9. és Luk IV. 5—7t

²⁾ Róm. IX. 20—21.

bűneit lefoglalni és elárverezni; de midőn nem képes megczáfolni ama meggyőződésünket, miszerint minden pandurja és összes hadserege a lélek ellenében tehetetlen: megkívánjuk, hogy aláírja amaz állításunkat, hogy az államnak a vallás belügyeinek rendezéséhez és kormányzásához semmi köze!

De hát az államnak a vallás és vallási dolgok körül épen semmi joga és semmi kötelessége nem volna? Dehogy nincs; sőt igenis nagy, oly nagyokat tulajdonitunk neki, hogy szinte sokallani lehetne. Azt állitjuk ugyanis, hogy az állam czélja polgárainak anyagi és szellemi javát, jogait és szabadságát, tehát a vallásit is hatalmi intézkedéseivel szentesíteni, védeni és biztosítani, következetesen azért nem tagadhatjuk meg tőle ama jogot és szabadságot, hogy a nyilvános becsületet és közerkölcsöt külsőleg védje, annak fenntartásáról és élesztéséről minden rendelkezésére álló hatalmi eszközeinek lelkiismeretes felhasználásával gondoskodjék, sőt megvagyunk győződve, hogy erre, a közjó elleni bűn terhe alatt, kötelezve van; mert hiszen mi sem bizonyosabb, minthogy az emberiség földi javának legmélyebb és legszilárdabb alapja a becsület és az erkölcsi rend. De ehhez nem azért van joga, ez nem azért kötelessége, mintha a szellemi javak ura volna, mintha azokat hatalmával lérehozhatná, vagy épen osztogathatná, és a becsületnek s erkölcsnek positiv termő erejét önmagában birná, vagy csak fokozhatná; ezek ép oly messze állanak tőle, mint a nap a földhöz; hanem e joga és kötelessége onnét ered, hogy az ember testből és lélekből áll, anyagi és szellemi életet él, testi és lelki szükségeket érez, s így csupán e kettős szükségének fődözése birja kielégíteni. Ez itt az alap, miből önként következik, hogy miután az állampolgárok földi java is nem pusztán anyagi, hanem egyszersmind és pedig kiválóan szellemi javak birtoklásától függ, miután minden polgár elvitázhatatlanul mindkétrendbeli jóra önmagában hordja a birtokjogot: az államnak, melynek hivatása polgársága minden jogainak tiszteletet és gyakorlati szabadságot szerezni, nem szabad és nem lehet soha az emberi jogokat szem elől tévesztenie, akkor sem, ha ezek természetüknél fogva lényegesen különböznek is a szoros értelemben vett polgári vagy politikai jogoktól, még akkor sem, ha eredetükre és lényegükre nézve tőle annyira függetlennek, mint a vallás és vallási javak; sőt elengedhetlen kötelessége, ezeket, mint tagjai személyes és társadalmi javának legfőbb tényezőit, rédszárnyai alá venni, azok gyakorlati érvényesítésének akadályait

tőle telhetőleg eltávolítani, szóval, a vallást és egyházat teljes érdeklődéssel s minden hatalmával oltalma alá venni.

Első tekintetre, sokak előtt talán tisztán nemlegesnek látszik az államnak ezen, az egyház és vallás iránti joga s kötelessége: mintha csak arról kellene az államnak gondoskodnia, hogy a vallás és egyház, mint az örök igazság csalatkozhatatlan tanítója, az erkölcsnek ápoló dajkája, a népnek nevelője, a lelkiismeretesség és ezzel a közrend leghathatósabb létesítője, őre és bírója ezen hivatásának teljesítésében, és arra szolgáló intézményeinek s eszközeinek szabad használatában senki által, semmi ürügy alatt és sehol ne gátoltassék; ez azonban még nem minden, mert a mily bizonyos, hogy ezen nemlegesnek mondott kötelességek alól magát az állam, ha czéljának meg akar felelni, fel nem mentheti oly világos, hogy ezen nemleges kötelessége magában foglalja ama tevőleges és szintén elengedhetetlen kötelmét, miszerint egész tekintélyének súlyával, tehát polgáraink előírt, pozitív törvényeivel s ezek szigorú és lelkiismeretes végrehajtásával, az egyház által hirdetett erkölcsi igazságoknak és törvényeknek, saját területén a külületben érvényt szerezzen, s az egyháznak minden vallási és valláserkölcsi intézményeit polgári tevőleges törvényeivel szentesítse, és így a becsület és erkölcs ápolásához közvetve, a külső erkölcsi rend megalapításához pedig közvetlenül hozzájáruljon. Erre kötelezi czélja: polgárainak földi jóléte; erre kötelezi s egyuttal képesíti hatalma, melyet czéljának kivitelére Istentől nyert, erre tehát teljes joggal bír és szabadsággal.

E nagy joggal és szabadsággal azonban be nem érik a modern liberalis államférfiak. Ők erőszakosan is beavatkoznak az egyház és vallás belügyeibe, sőt kezökbe akarják venni a lelkiismeret ügyét s nem tudom miféle fölségi áljogra hivatkozva, uralkodni akarnak az egész vallás és annak területe felett. Így okoskodnak ők:

„tekintve azt, hogy az államnak lényeges és szent kötelessége a társadalmi rendet fentartani, polgárainak anyagi jólétéről gondoskodni és ezek érdekében a nyilvános becsületet és közerkölcsöt minden rendelkezésére álló eszközökkel előmozdítani; tekintve továbbá azt, hogy a valódi becsület és erkölcs vallás nélkül teljes lehetetlen: az államnak felségi jogai közé tartozik, nemcsak a polgári és társadalmi, hanem egyszersmind a vallási ügyeket is legfőbb hatalmi intézkedéseivel kormányozni.“

Helyes-e ezen következtetés? észszerű-e ezen lehozás, mely az egyház számbavétele nélkül, mintha az nem is léteznék, akar eredményre jutni? Hol és miféle bölcsészet tanítja azt a ferdeséget, mintha teljes jogú ura volnék annak, a mit mások ellenében óvni, oltalmazni vagy a kit segélyezni, támogatni köteles vagyok? Ki merné állítani, hogy a családapa, kinek szintoly jogai és kötelességei vannak a vallás és egyház iránt saját családja szentélyében. ezen alapon, apai hatalma körében a legfőbb és korlátlan vallási tekintélyt gyakorolhatna? Vagy ma oly időket élünk, hogy a törvényes birtokosnak hire, tudta, akarata és megengedése nélkül is elvonhatjuk tőle a legszentebb jogait? annyira vitte már a liberalismus a szabadelvet, hogy a szabadság nevében nemcsak a földi, külső, hanem még a belső, lelki és vallási hatalmat is akarja bitor erőszakkal az Isten és megbizottainak kezéből kicsavarni, az államban összpontosítani, és a vallást a közigazgatás egyik ágává tenni? annyira vitte a jogtudományt, hogy ezzel az egyházat is az állam akarat nélküli szolgájává lealacsonyíthatni véli? Ha ezen istentelen és zsarnok elméletre, az embert istenítő szabadkőművesség és atheismus vetemedik az egyház és állam megsemmisítése czéljából: azt értjük; de hogy ilyen elméletet keresztény államférfiak is képesek védeni, azt hallatlan absurdumnak tartjuk: hiszen keresztény szempontból az állam a vallási jogok és kötelmek tekintetében semmiben sem különbözik a magán. személyektől; valamint minden egyes embernek lényénél és czéljánál fogva szent kötelessége az erkölcsi roszat tehetsége szerint megakadályozni, a jót előmozdítani s egész életét az igaz vallás követelményeihez és elveihez alkalmazni, anélkül, hogy bárminemű egyházi tekintélyt gyakorolhatna, az isteni kiválasztás és meghatalmazás által a vallás fentartására és a vallási ügyek kormányzására teljhatalmulag feljogosított személyeken kívül: hasonlóan az államot is, mint nyilvános erkölcsi személyt, hatványozott erejéhez képest hatványozott kötelesség terheli, hogy a jót minden áron elősegítse, a roszat megakadályozza, s minden intézkedését az egyház által hirdetett vallás elveivel és kívánalmaival összeegyeztesse; de azért nincsen és nem lehet joga, hogy a vallási ügyekben bármi czimen az egyházat pótolja, helyettesítse, vagy valamely egyházi hatalmat gyakoroljon.

Ki is lenne a keresztény államban, a ki ilyen hatalmat kezelhetne? a király? a törvényhozó testület? a nép?

De mindezek, bármily magas polgári állást foglaljanak el, az egyház irányában csak egy és ugyanazon joggal bírnak: hogy mindnyájan ugyanazon szent hitigazságokra taníttassanak, ugyanazon szentségekkel megszenteltesenek, ugyanazon isteni tekintéllyel kormányoztassanak végezzéljukhoz: és ezen kétségtelen joguk alapján mindnyájoknak, legyenek bár a világ külrendében felségi jogokkal s legfőbb anyagi hatalommal övezett koronák birtokosai, vagy a föld népének alamizsnáiból élő szegénység és tehetetlenség netovábbjai, mindnyájoknak egyaránt csak egy vallási kötelességük lehet: az egyház által hirdetett és általuk megismert vallási igazságok elfogadása, ezeknek az egyháztól, a szentségeiben nyert lelki erő, a malaszt általi foganatosítása ez életben, és pedig úgy, ott és akkor, amint, ahol és amikor az egyház Istentől nyert hatalmával és tekintélyével rendeli és parancsolja; mert Isten fia kivétel nélkül minden embert belefoglalt e szabályába: „a ki az anyaszentegyházra nem hallgat, legyen neked mint a pogány és a vámos.“¹⁾

Igaz, hogy a világ nagyainak kegyét hajhászó 16-ik századbeli gyászos emlékü reformatorok, élükön Luther Mártonnal annyira megvakultak, hogy szabadvizsgálódási elvük elleni védbástyaúl ezen egyetlen dogmát állították fel: „cuius regio, illius religio“ (minden alattvaló, fejedelmének vallását tartozik követni“) és ennek alapján a földnek fejedelmeit felhatalmazták, hogy a protestantismus minden bel- és külügyeit koronájuk hatalmával legjobb belátásuk s önző érdekeik szerint, ha kell, erőszakkal is rendezzék s igazgassák, „épen úgy, mint az út és hidépitést;“²⁾ de hogy Luthernek és társainak ezen meghatalmazása semmis, mint ezt protestans atyánkfiai kivált Magyarországon maguk is nyíltan vallják és tetteleg tanúsítják, kétségbevonhatatlanná teszi azon tény, hogy sem Luther, sem Kalvin, sem más hasoló minőségű emberké, kik se Krisztustól, se az egyháztól küldetve nem voltak, magok sem bírtak ilynemű hatalommal, azt tehát másokra sem ruházhatták; ezen felhatalmazásuk legjobb esetben csak oly pajzán ötletnek tekinthető, mintha a szerb Omladina elnöke formaszzerűen meghatalmazást adna Milán fejedelemnek, hogy a magyar-osztrák birodalom vérével és vagyonával tetszése szerint szabadon rendelkezék.

¹⁾ Máté XVIII. 17.

²⁾ Luther Márton a szász választófejedelemhez, Jánoshoz intézett, 1526-ik évi nov. 22-én kelt levelében.

No, de legyen nekik az ő hitők szerint; lássák ők, ha ily meghatalmazással egy Bismark vagy Vilmos ellenében pórul járnak; ehhez nekünk semmi közünk, nem is azért hoztuk fel, hogy a türelmetlenség vádját vonjuk magunkra, hanem csupán mint oly történelmi tény, melyen a modern államférfiak nagy mohósággal kapva kapnak, s melyre az előzékenység szivélyes mosolyával építik állammindenhatósági fonák theoriájukat, mintha a tévely elévülés által valaha jogot nyerhetne az igazság ellenében, mintha a „nem igaz“-nak mértékével helyesen lehetne megmérni az igazságot, és mintha az emberi balvélemények önző bonezkésével formájából egészen kivetkeztetett, eltorzított kereszténységgel, melynek neve eretnecség, párhuzamba volna állítható az ősi, igaz, szent és valóban isteni katholicismus.

A ki a kath. egyháznak viszonyát az államhoz helyesen fel fogni és érdemlegesen megítélni akarja, az először tanulmányozza a katholicismust, álljon ennek álláspontjára, melyet feljebb röviden jeleztünk, s itt, ha becsületesség és őszinteség, igazságosság és méltányosság, elfogulatlanság és pártatlanság képezik jellemvonását, alá kell írnia a mély belátású öreg Görresnek eme szavait: „Az egyház mivolta lényegesen különbözik az államtól, azt ettől sem leszármaztatni, sem függővé tenni nem lehet. Az állam az egyedek földi önfentartása és kiképezése czéljából, tisztán földi érdekek szerint alakul s ezek tartják fenn; azért ez, létét tekintve, teljesen független az egyháztól, mely midőn közbelépése által az állam életének legtitkosabb és legbensőbb gyökereit szentesíti és megszenteli, azt csak magasabb célok tekintetéből Istennel és az erkölcsi világgal összeköti. Az egyház ellenben egészen természetfeletti és tagjainak erkölcsi kiképezését és boldogítását czélzó érdekeken alapul és ezen természetfeletti mivoltában teljesen független az államtól, mely neki csupán a természetes léthez szükséges talajt, levegőt, tüzet, vizet és hozzá törvényes oltalmat nyújt, és ez általa külső kiterjedésében a földdel és a polgári társadalom legbensőbb tényezőivel egybefonja. De valamint a növénynek, habár a földben gyökerezik, habár abból szedi össze és önön életébe kebelezi anyagelemeit, fejlődési rendét nem a föld alapítja és igazítja; valamint az állat, ámbár rendszerint ugyanazon viszonyban áll a növényországhoz, mint ez az alsóbb rendű természethez, magasabb szabadságát semmiképen sem nyeri attól, a mi ezt a szabadságot nem bírja; valamint végre az ember értelmét

és isteni hasonlatosságát legkevésbé sem kölcsönzi attól, a minék semmi értelmi képessége nincsen, a mi a Teremtő Istennek csak lábai nyomait viseli magán, ámátor alsóbb természete ezzel összefügg: ugy hasonló viszony létezik a két társadalmi rend között, melyekben az ember földi életében mozog. A mit ezekben feltalálhat, az a természetfölötti rendben az istenfiainak szabadsága, a természetes rendben pedig az emberfiainak szabadsága. Egy kereszténynek pedig csak nem kell mondanunk, hogy az istenfiainak szabadsága hasolthatalanul nagyobb jó, mint az emberfiainak szabadsága. A mily kevésbé foglalhatja magában a rész az egészet, és a mily kevésbé származhat a felsőbb természetű az alsóbbtól, ép oly kevésbé lehet az egyház szabadságának kutfeje a polgári szabadság, ép oly kevésbé állhat az államhoz az egyház fölött. A mi egyházunk Istentől szabadnak született és nem úgy, jutott önállóságra, mint az állam szabadosa. Mert Krisztus benne az Isten országát akarta megalapítani e földön, Istennek országa pedig nem lehet semmi földi urnak hűbérese; ama testület, melynek láthatatlan feje Ő maga egységében összefoglal minden keresztény államot és nem lehet szétdarabolva egyes kormányok szolgálja. Onnan felülről nyeri az szentesítését és benső életét, és azonnal profanáltatik, mihelyt a világi czélok szolgálatába hajtatik. Bármennyire kitüntetné is az embert polgári rangja, tekintélye és állása a világ előtt, az oltár előtt mindnyájan egyenlők vagyunk. Fejedelem és alattvaló, császár és napszámos, mindnyájan az egyháznak fiai, melynek hitet és engedelmisséget fogadtak; s ezzel tartoznak is neki. Mindnyájának legnagyobb szerencsájöknek kell tartaniok azt, hogy az egyház felvette kebelébe, hogy mindnyájának egyenlő bőkezűséggel oszt a rábizott malaszt teljéből, hogy mindnyájan egyaránt üdvözüljenek. És ezen egyház még koldulna azoktól, kik az ő kincseiből gazdagodnak, ő, a mennyek polgára ezeknek udvaroljon, és nagy szerencsájének tartsa, ha a világnak fejedelmei és nagyjai talán csak külsőleg és látszatra övéinek vallják magokat, ha — mint ők vélik — legkegyelmesebben megtűrik s nélkülözések között élni és működni engedik? Nem, az egyház nem zsellérje az államnak!¹⁾

És ez nem üres theoria, hanem az Isten által létrehozott tényállás, melyet tagadni lehet ugyan, hiszen az esztelen a napot

¹⁾ Über Kirchenfreiheit.

is tagadhatja: de megváltoztatni semmi földi nagyságnak nem áll hatalmában. Azt megtehetik a liberális kormányok, a mit 1837-ben a porosz király tett Kelemen Ágost kölni érsekkel; megtölthetik Bismark módjára égbekiáltó zsarnoksággal börtöneiket, hivatásukhoz hű püspökökkel és papokkal, de az ily „bevégzett tények“ sem fognak nekik semmi legkisebb jogot adni az egyház belügyeihez, és ha a pokol kapui kelnek is harezra a kath. egyház ellen, mindig igaz marad, a mit a hőselkü fennevezett kölni érsek fogsága után ezen szavakba foglalt: „Krisztus, kinek minden hatalom adatott az égen és a földön, a kath. egyházat nem láthatatlanul építette valamely pusztaságban, hanem az emberek közepett, hogy ezeket abban üdvökre egyesítse. Nem egy időre építette azt, hanem minden időkre és kivétel nélkül minden népnek megnyitotta azon parancsossal, hogy abba belépjenek és ott üdvösségüket feltalálják, és azért amaz ígéretet tette: hogy vele marad a világ végeztéig. De egy ilyen egész világra elterjedt és minden időre biztosított egyház valóban nem lehet a mulandó földi hatalmasság véleményének alávetve, Istennek földi országa nem lehet a föld gazdagainak szolgája: különben az imperatorok jogosan küzdöttek volna ellene, az apostolok pedig és ezeknek utódai lázadóknak lennének tekintendők. Ha azért az államot saját körében kétségtelenül megilleti az önállóság és szabadság, ugyanezt az egyháztól sem lehet saját körében elvitatni. Az egyháznak isteni alapítója apostolaira és ezeknek a püspökségben utódaira bizta tanítmányát és a lelkek üdvét, ezeket rendelte tanuivá és a Szentlélek segélyével igéinek magyarázóivá, ezeket emelte fel küldetése és megszentelése által az üdv ügyeinek bíráivá: . . . minden katolikusnak tehát, sőt bizonyos tekintetben minden embernek sérthetlen joga van azt kívánni, hogy a legfőbb igazság el ne vesszen, hogy ennek megőrzésére rendelt püspöki kar minden időben teljesen szabad legyen annak hirdetésében és bizonyításában. A püspökség azért nem lehet soha államhivatal, mert a földi múltó érdekek képviselői Krisztus tanúinak s az örök igazság kezeseinek helyét be nem tölthetik. De mint az egyház kormányzásával, az oldás és megkötés hatalmával minden időkre megbízott intézmény, az egyházi ügyekben nem is lehet alávetve semmi földi hatalomnak. A katolikusok ezért abbéli korlátozhatatlan jogot bírnak, miszerint követelhetik, hogy egyházi főnökeik hivatásuk teljesítésében semminemű megszorításnak alávetve ne le-

gyenek, hogy az erőszak és félelem, a kedvezés és roszakarat nyomása nélkül, szabadon úgy intézkedhessenek, a mint a hívők üdve kívánja, hogy jogaik és kötelességeik gyakorlatában sem önkényü kinevezés és hivatalvesztés, sem az egyház fejével való szabad közlekedés akadályozása által ne zavartassanak. Ezen igazságtól, melyre mint alapra építé Krisztus földi országát, soha sem tért el az anyaszentegyház, soha sehol magát az államnak alá nem vetette; még akkor sem, midőn e tant Luther emberi találmánynak nyilvánította, és mind azok, kik hittek neki, a földi hatalomnak szolgálatába szegődtek. Azért tehát mindenütt, hol a hatalom nem előzi meg a jogot, hol az örökkévaló a múltónak alá nem rendeltetik: az egyház és állam közötti ilyen viszonynak korlátozása Isten elleni felségsértésnek tekintendő. ¹⁾

A ki szem elől nem téveszti az egyháznak és államnak valódi, de egymástól lényegében különböző célját, az másképen nem is foghatja fel a helyzetet, és e két intézmény közötti viszonyt nem hasonlíthatja bizonyos tudósokkal sem a test és lélek, sem a férj és feleség közötti viszonyhoz, de nem is fejezheti ki ezen lábrakapott szólammal: szabad egyház szabad államban.

Nem hasonlítható az egyház és állam közötti viszony a test és lélek közötti viszonyhoz, mert habár az állam a testi, az anyagi jóért van, de azért saját körében önálló és független az egyháztól; nem ennek köszöni létét, tevékenységét, mint a test a léleknek, hanem az egyháztól teljesen különböző erkölcsi személyt, tökéletes társaságot képez, mely államkormányzói, törvényhozó és végrehajtó hatalmát senkitől mástól nem nyerte, hanem csak Istentől és ezek mikénti gyakorlásáért mig istenileg kiszabott polgári jogainak határain belül áll, mig a vallási igazságot és erkölcsöt nem érinti, mig az egyház és család szabadságának jogkörét tul nem lépi, csak Istennek felelős; mely tehát teljes és korlátozhatatlan jogot élvez minden tisztán polgári ügyeinek törvényes hatalmi elintézésére, rendezésére.

Nem hasonlítható a férj és feleség közötti viszonyhoz, mert a mily bizonyos, hogy az államnak az egyházzal szent egyetértésben, békeségben és szeretetben kell élni, oly kétségtelen, hogy sem az államnak, sem az egyháznak a nőnek alárendelt szerepe jogsérelem nélkül nem tulajdonítható. Igaztalanok lennénk az állam iránt, ha a fennebbi hasonlat szerint a testtel állítanók párhuzamba, de nem

¹⁾ Kirche u. Staat című művében.

csekélyebb méltatlanságot követnénk el az egyház ellen, ha azt az állam irányában a feleség ama természetes sorsára kívánnók juttatni, melyet Isten a bűnös Évára ezen ítéletével szabott: „férjed hatalma alatt leszesz és ő fog uralkodni feletted.“¹⁾ Hiszen ha az államnak saját körében, ugy az egyháznak saját magasabb világában elvitázhatlan joga van az önálló függetlenséghez. és Krisztustól közvetlenül reáruházott tanítói, papi és lelkipásztori hatalmának gyakorlatában semmi teremtmény által jogosan nem korlátozható, intézkedéseit, rendelkezéseit, parancsait, tilalmait és büntetéseit semmi emberi akarattól nem teheti függővé, ezekről számadással senkinek sem tartozik, hanem egyedül annak, akitől hatalmát nyerte, az Isten fiának.

Végül az egyház és állam közti viszony nem jelezhető ezen szólammal: „szabad egyház szabad államban.“ Ezen kifejezés ugyanis vagy azt akarja mondani, hogy az egyház az államban van, vagy azt állítja, hogy csak szabad államban követelhet az egyház szabadságot, vagy mint a liberalismus értelmezi, annyit tesz, hogy az állam szabja meg az egyház szabadságának kiterjedését, vagy végre vegyük, hogy mind a három gondolatot foglalja magában. Azonban e háromféle értelmezés egyike sem felel meg az egyház és állam közötti viszonynak, de mind a három együtvéve sem.

Nem az első, mivel az egyház egy nagy erkölcsi világbirodalom, Istennek egész földünkre kiterjedő földi országa, melynek az Úr végzése szerint kebelébe kell foglalni minden népet, minden államot; s ki tehát a kath. egyházat mégis az államban keresi. összezavarja a fogalmakat, épen úgy. mint a ki azt vitatná, hogy Európa Magyarországbán van.

Nem a második, mert nem az állam szabadságából ered az egyház szabadsága, hanem mint a történet minden lapja bizonyítja, épen megfordítva áll a dolog; csak azon államok birtak szabadságra vergődni, melyek az egyház tanait és elveit őszintén magukévé tették, és oly arányban, szabadok, a mily arányban szereznek az egyháznak tiszteletet határaik között, miből azután az következik, hogy a mily természetes joga van minden államnak a szabadsághoz, oly szent, hogy az egyháznak a földkerekség minden államában ugyanazon szabadsága van, mit helyesebben így lehetne talán kifejezni: „szabad egyházban szabad állam.“

¹⁾ Gen. III. 16.

Nem, végre a harmadik, mivel ha először az állam kiszedegetné magának az őt érdeklő s önzésének kedvező jogokat, ugyancsak rövidet húzna az egyház, s talán morzsáknak sem nevezhetnők azt, a mit az állam neki meghagyna; hanem csak pornak, s ez is olyanféle lenne, mit a jó barátok szemébe nem szokás hinteni. Ez lenne aztán ama szabadság, melyet Cavour, Bismark, Falk, s a többi ultraliberalis nagy férfiú szánt az egyháznak, melynek az élelméjű Veuillot biztosítása szerint hivatalos értelmezése röviden e szavakba foglaltatik: Igen, az egyház legyen szabad, de szabadságának nem szabad a mi szabadságunkat feszélyezni, vagy annak terhére lenni; az ő nagy házai magas tornyaikkal ne zavarják városaink physiognomiját, az ő tekintete ne rontsa a mi vérünket; emelejék fel az ég és föld közé a levegőbe hogy ő a világnak békőitől és a világ az egyház bilincseitől megszabadulván, minden rendén legyen. Vagy jövőre is kelljen még látnunk az ő körmeneteit, hallgatnunk harangjait, jövőre is kénytelenek legyünk az ő fekete gyászöltönyeivel találkozni? mi több: jövőre is meg kellene tünnünk jogi szempontból az ő utálatos iskoláit, melyben megmérgezik az ifjúságot? Hová lenne akkor a mi szabadságunk? Az egyháznak még olyan törvényei is lehetnének, melyeket mi hatályon kívül nem helyezhetnénk? továbbra is fölemelhetné szavát minden ellen, a mit mi szeretünk és cselekszünk? az ő püspökei a legkeményebb szemrehányásokkal arculüthetnének minket, a nélkül, hogy államügyészeink és bíráink kérdőre vonhatnák, büntethetnék s ártalmatlanokká tehetnék őket? Nem nem, mi olyan embereknek nem engedhetjük át a gondolat, a szó, az élet szabadságot, kik a szabadságot nem úgy értik, mint mi és nem úgy gyakorolják, mint azt mi tesszük. Szabad egyház, szabad államban igen, úgy legyen, de ha az állam többé törvényeket nem szabhat az egyháznak, ha iskoláinak kulcsai felett nem rendelkezik, ha diplomáinak sekrestyéi, papnöveldéinek tantárgyai és fegyelme nem tartoznak felügyelete alá, ha nincsen hatalma az egyház száját lezárni és elnémítani: akkor az állam többé nem szabad, nem teheti azt, a mit akar, nem úr saját házában, hanem az egyház állam lesz az államban. Legyen tehát szabad az egyház, ez ellen nincsen semmi szavunk; de csak azon föltétel alatt, hogy a szabadságot ne értelmezze másképen, mint mi!“

De az ám a nagy kérdés: tud-e a liberalismus e galád el-

vének indokolására valamit felhozni? avagy elegendő erre az is, hogy ő így akarja és pontum.

Tagadhatatlan ugyan, hogy az állam anyagi hatalmánál fogva háromféle állást foglalhat el az egyház irányában; vagy magáévá teszi ügyét s gyermeki szeretettel védi, oltalmazza, elősegíti és biztosítja szabadságát, mint első apostoli királyunk sz. István; vagy megvonja tőle rokonszenvét, védelmét s idegen gyanánt egész közönnyel magára hagyja, mint az északamerikai egyesült államok; vagy végre mint rozszakarója, akadályokat gördít szabadsága elé, azt tényleg majd nyiltan, majd hamis politikus fogásokkal elnyomja és Bismark módjára üldözi; de hogy ezek között egyedül az első álláspontja helyes, mert természetes, méltányos, jogos, s az államra nézve is üdvös, azt a mondottak után nem kellend bőven fejtegetnünk; eléggé világos leendő az előttünk s minden józan elméjü hazafi előtt, ha röviden az egyháznak célját, eszközeit és képességét még egyszer összehasonlítjuk az állammal.

Semmi sem bizonyosabb annál, hogy az egyháznak Istentől kitüzött célja, mely nem egyéb, mint minden embert végecéljához teremtő Istenéhez biztosan elvezetni, sokkal magasabb az állam rendeltetésénél, mi szoros értelemben véve, miután csak a földi jólétet és polgári rendet öleli át, csupán eszköze a végecélnek: azért szembeszökő igazság az, hogy az egyház felsőbb rendű intézménye Istennek, mint az állam, s már ezen állásánál fogva is az állam előtt tiszteletet parancsoló tárgyilagos tekintély. — Semmi sem igazabb mint az, hogy az Isten az ő egyházának ezen magasabb céljának elérésére szükséges képességet is adott, ennek tényleges gyakorlatára legalkalmasabb és legtökéletesebb eszközökkel is ellátta, következőképpen tagadhatatlan, hogy e tekintetben nem szorul, de nem is szorulhat az államra, mely ilyenmü eszközökkel nem rendelkezik, hogy tehát tevékenysége semmi részben sem függhet az államtól, hanem ellenkezőleg, hogy az állam saját és alattvalói javaiért, ha jól felfogja érdekeit, feladatának kell, hogy tekintse, az egyház működésének szabadságát tisztelni és sérthetlensége mellett ha kell, kardot is rántani. — Semmi sem felel meg igazabban a valónak mint az, hogy az államnak minden egyes polgára és ezek egyeteme ugyanazon egy végecélra lön teremtve, hogy e végecéljához valamennyinek teljes joga van, sőt mindenkinek úgy Istene, mint önmaga iránti legelső köteles-

sége, hogy e végeztéljéért megtegyen mindent; semmi sem bizonyosabb azért, minthogy minden állampolgárnak és ezek egyetemében magának az államnak is legfőbb, legszentebb, legdicsőbb kötelessége az egyházat keble egész melegével felkarolni, mint olyan intézményt, mely Istennek közvetlen segélyével és természetfeletti malasztjával, tehát minden emberi hatalomnál magasabb, hatályosabb és sikeresebb hatalommal, minden emberi erőnél nagyobb és célirányosabb erővel, minden földi tekintéllynél hasonlíthatatlanul felségesebb tekintéllyel vezérel mindnyájunkat a valódi erkölcs gyakorlati terére, ott ama békességre, melyet a világ minden gazdagsága és hatalma nem adhat; s végül a tévedés veszélye nélkül kormányozza életünknek és az államok életének hajóját ama mondhatatlan és örök boldogságra, melyet senki sem vehet el tőlünk.

Ez az egyháznak; saját mivoltából, rendeltetéséből folyó nagy munkája. És az egyház ezen mindennél nagyobb munkájában mégis alárendelve volna és alárendelve lehetne az e munkájánál eszköz gyanánt szolgáló államnak, melyre külső védelme bízott? Az államkormányoknak, a képviselőtestületeknek csak azért, mert övék az anyagi hatalom és a földi dicsőség, szabad volna pusztán emberi akaratuk, önérdekük s kétesbecsü véleményeik alapján gyámság alá helyezni és ferde törvényeik igája alá hajtani Krisztusnak anyaszentegyházát?

Ilyen minden jogi alapot nélkülöző, igazsággal ellenkező és kárhuzatos tant csak az vitathat, ki a testiségbe egészen elsüllyedt, ki gúnyt akar űzni az emberi észből, vagy a kit hatalma magas polczán alacsony önzése nabuchodonozori kevélységre ragad, vagy végre olyan tányérnyaló udvari és kormányjogtudósok, kik nem azt keresik, mi jogos, mi igazságos, hanem azon török szegény fejüket, miféle hizelgésekkel nyerjék meg uraik kegyelmét, hogy az ezeknek asztaláról nekik lehulló morzsálékok helyett egyszer már egy-egy tisztességes konczhoz juthassanak; ha ezek az emberek őszintén és meggyőződésük szerint beszélnének és írának, ha lelkiismeretesen akarnának eljárni: először is azt kellene kimutatniok, hogy Isten a vallást az államhatalomra bízta, hogy a kormányokat vagy nemzetgyűléseket hatalmazta meg, miszerint ezek határozzák meg, hogyan és miképen kell az embernek magát Ura Istene iránt viselni, mi uton módon lehet és kell végeztélja eléréseért munkálkodni. Mig ezt kézzelfogható, elutasíthatatlan ér-

vekkal be nem bizonyítják, addig csak a következetlenség és önzés, a fölületesség és önkény szájhőseitől várhatnak ősrinte tapssokat, midőn az egyházat a lelki dolgokban, a vallás ügyeiben a világi hatalomnak alárendelni akarják.

Ime liberalis urak, itt a küzdőtér, melyre önöknek lépniök kell, ha érveik súlyát nem helyzetetik a herkulesi nyers erőben és annak zsarnokságában.

De éppen ettől irtózik a modern, felületességéről nevezetes és a vallási ügyekben teljesen tudatlan bunkós liberalismus, azon csekélyke oknál fogva, mert nincsen semmi legkisebb kilátása arra, hogy a szellemi téren a katolicismus ellenében babérokat arathatna és sokkal kényelmesebbnek s olcsó felvilágosodá-ával egyezőbbnek tartja az ököljog durva fegyverének, mint az igazság csalhatatlan mérlegének használatát, nehogy a liberalis eldorádóban raboskodó világ józan esze valamiképen arra vetemedjék, hogy belássa azt az elviselhetetlen igazságot: miszerint a kath. egyháznak teljes és korlátozhatatlan joga van, saját ügyeit tulajdon isteni elvei, tanai és törvényei szerint, az állami köztörvények oltalma alatt, és ezeknek, a mennyiben az igazsággal egyeznek, tiszteletbentartása mellett szabadon és függetlenül rendezni. És ha egyik másik uszályhordozója mégis önálló gondolkozásra vergődve, az értelmetlen szajkó szerepét, melyre a liberalismusban kárhoztatva lőn, komoly tanulmányból meritett jobb meggyőződése által veszélyeztetné, azonnal előrántják eddigi tánczolatói a néhány szőlamból és sophismából font korbácsot s azzal hajtják be füstös sátoruk árnyékába, nehogy valamiképen megvakuljon az igazság fényes sugáraiban, vagy nehogy tisztán meggyőződjék, hogy tulajdonképen azoknak a sötétséggel vádolt, de az igazság fényében élő ultramontánoknak részén van Isten és az ő változhatatlan igazsága.

Ezen álbölcséletek legnagyobb részét onnét szokta meríteni a hamis liberalismus hogy az államnak területe, határai között összeesik az egyház területével, hogy ugyanazon talajon él mind a két intézmény. Ezen helyzet, mely különben másképen nem is képzelhető, folytonos alkalmat szolgáltat a liberalismusnak oly következtetések lehozására, melyek oda mennek ki, hogy egy országban nem lehet két állam.

A mily igaz ezen tétel, oly hamis ama feltevés, mintha az egyház, ha saját körében szabad és független, ez által második

állammá válnék az államban ; hiszen az egyháznak, mint már számtalanszor említettük más, egészen más céljai vannak, egészen más eszközei, egészen más hatalma, mint az államnak ; azért az egyház, ha csak meg nem szünnék lenni az, ami, soha nem változhatik állammá ; de viszont igaz az is, hogy az állam minden erőlködése daczára sem lehet soha egyház, ezt semmiképen nem pótolhatja ; hanem e két intézménynek, békében összeműködve, egymásmellett egy területen kell élni. Egy és ugyanazon ember hány különböző célú társaságnak lehet tagja, anélkül, hogy e társulatok ez által egygyé olvadnának személyében ; csak az államnak és egyháznak nem lehetne ugyanazon személy ugyanazon időben tagja, e két intézménynek hátránya nélkül ? Ugyanazon községben vagy országban hány különböző társulat virágozhat, anélkül, hogy község támadna a községben, vagy állam az államban, csak az egyházzal nem férne meg egy területen az állam ?

Abból, hogy az egyház az állammal egy területen működik, miután egyiknek úgy mint a másiknak sajátos, egymástól lényegesen különböző jogi- és működési köre van, legkevésbé sem következik az, hogy az állam az egyházat elnyelje, és hatalma által magával assimilálja ; ezen helyzetből egészen más következik : hogy t. i. a két különemű hatalom egymásnak jogkörébe ne avatkozzék, egymásnak tevékenységét ne bénítsa, hanem egymásnak céljait barátságos egyetértésben előmozdítani törekedjék ; hiszen mind a kettőnek rendeltetése az emberek boldogítása, működésüknek tehát hogy sikeres legyen, párhuzamosnak kell lenni. — A közöttök létező tényleges szomszédságból egy közös, őket összekötő terület ered. Miután az egyháznak, mint emberi társaságnak anyagi, az államnak pedig a rend fentartására erkölcsi szükségei vannak, oda utalvák, hogy egymásnak kölcsönösen segédkezet nyújtsanak ; egymás iránt oly álláspontot foglaljanak el, hogy a közös területen az eljárási elv a legszigorúbb viszonyosság legyen úgy, hogy az egyik félnek jogai a másiknak kötelességet szabjanak és viszont ennek kötelességei ellenében amannak jogai elenyészsenek.

„Az egész keresztény társadalmi élet, mint Görres mondja, e két társaságnak az egyháznak és államnak teljes összeköttetésére, egymást átható s egymáson át- és átnőtt egyesülésére van építve kezdet óta ; minek következtében egyik a másiknak annyival tartozik, a mennyi kötelessége van ennek amaz iránt, és így habár mind a kettő neki sajátos alapon nyugszik, ha össze nem vegyülnek

is, még sem támadhat közöttök oly összeütközés, melyet az okos jóakarát békésen megoldani képes ne volna.“

Ez volna az egyház és állam közötti helyes és Isten akarata szerint tényleges viszony, melyet tárgyilagosságában megmásítani az igazság sérelme nélkül sem az egyháznak, sem az államnak nem áll jogában és hatalmában, és melyet a katolicismus bölcsőjétől, a Golgotha keresztségének tövétől mai napig mindig és mindennütt valósítani igyekezett, melynek életbeléptetéseért életét és vérért feláldozta, s melyet ha megtámadtatott, megezáfolhatatlan érvekkel igazolt, és hősi elszántsággal mindig védett, és védeni fog, míg csak államok fognak létezni.

Ha a liberalismus az egyháznak régi elleneivel szövetkezve, Jézusnak eme szavaira hivatkozik: „az én országom nem e világról való,“ hogy ez alapon az egyház földi jogait megtámadja, megfelelő neki sz. Ágostonnal: „Ti nem tudtok olvasni, Krisztus nem azt mondotta: az én országom nem e világon van, hanem azt, hogy „nem e világról való“ eredete, hatalma nem földi, hanem mennyei szervezete nem emberi találmány, hanem isteni intézmény, jogait és szabadságát nem a világ akaratából meríti, hanem a Mindenható tekintélyétől kölcsönzi, célja nem e világ, hanem az Isten és az ő üdvössége: „tehát nem e világról való ugyan, de azért itt van az ő országa s itt leend a világ végzetéig“¹⁾

Ha a liberalis kormányok Constantius nyomdokaiba lépnek, s a katolicismus ellen fordítják hatalmuk élet, az egyház nevében ismét felkelnek sz. Hilariusok, Athanásiusok, Ambrusok, Gergelyek, Tamások, Piusok, s ha szeretetteljes atyai, szelid pásztori intéseik és kéréseik nem használnak, Krisztustól nyert tekintélyük így harsog: „Azt kiáltom hozzád Constantius, a mit Nérónak mondtam volna, a mit Decius és Maximián hallott volna tőlem: te Isten ellen harczolsz, te az anyaszentegyház ellen dühöngsz, te üldözöd a szenteket, utálod Krisztus hírnökeit, rombolod a vallást, te zsarnok vagy nem annyira emberi, mint isteni dolgok ellen. Ezt mondom neked és amazoknak egyszersmind; de halljad, a mi tégedet különösen illet: te hazudol, midőn kereszténynek mondd magadat, mert te Krisztusnak új ellensége, az antikrisztusnak fu-

¹⁾ Vos nescitis legere. Christus non dixit: regnum meum non est hic, sed non est hinc. Non dixit: regnum meum non est in hoc mundo, sed non est de hoc mundo. Hic enim est utique regnum eius, etquidem usque in finem saeculi.

tárja vagy és ennek titkait teljesited. Te hitágozatokat készitesz, és a hit ellen élsz. Te profan dolgok tanítója vagy, s tudatlan a vallásban, te kegyencezéiddel töltöd be a püspöki székeket, s a jókat roszakkal váltod fel. Te börtönbe veted a papokat, az egyház megfélemlítésére használod hadseregedet. Összehivsz zsinatokat, ott a nyugotiak hitét istentelenségre kényszerited, a Riminiben összegyült püspököket fenyegetésekkel ijesztgeted, éhséggel gyengited a hideg fagyával emészted és kétszínűségeddel elcsábítod. Keleten alattomossgal neveled a pártoskodást, előidézted azt hizelgéseiddel, előmozdítod kedvezményeiddel, összezavarod a régít és elferdited az ujat. Elkövetsz minden kegyetlenséget és mégis lehetetlenné teszed a dicső vértanuságot. Az észnek ezen uj és haliatlan diadalában tulszárnyalod az ördögöt, midőn üldözesz, anélkül, hogy martyromságot adnál.“¹⁾ Hasonló bátor s rettenthetlen lélekkel tesznek ezren ezren tanuságot az igazságról Juliánok és Theodosiusok, VIII. Henrikek és Napoleonok, Hohenstaufok és Savoyaiak, Hohenzollerek és Bismarckok előtt: s minden egyházunkat üldöző, vallásszabadságunkat elnyomó földi hatalmasságok.

A kereszténység 19 százados története nem bir felmutatni oly időpontot, melyban a kath. egyház megfeledezett volna az Üdvözítő eme parancsáról: „adjátok meg a mi a császáré, a császárnak;“²⁾ de olyanra sem akadunk, melyben ne kívánta, s ne követelte volna, hogy mindenki a hatalmasok és gazdagok is, a királyok és császárok is „adják meg a mi Istené az Istennek.“²⁾ Mert egyházunk szent igazságnak tartotta és tartja mindig a Pilátus előtt és halálához közel álló Jézusnak ama biztosítását, hogy „minden hatalom onnan fölülről adatott“³⁾ mert sz. Pállal nyiltan valja, hogy „nincsen hatalom, hanem csak Istentől“⁴⁾ azért a földi hatalom körébe eső ügyekben mindig alárendeli magát az államnak, teljes odaadással engedelmeskedik minden parancsainak

¹⁾ S. Hilárius ad Constantium. Opera omnia Ed. Veron. L. II. pag. 564 Ezen kemény feddését azonban szelid intések előzték meg. Előbb így irt a szent: „Nemcsak szóval, hanem könyekkel kérve kérünk: rendelné el jóságod hogy a tartományok minden birái és kormányzói a valláshoz tartozó ügyekbe ne avatkozzanak... azért fáradozz, azért kormányozd a közügyet, hogy mindazok, kik fölött uralkodol, a mindennél édesebb szabadságnak örvendjenek.“

²⁾ Máté XXII. 21 és Luk. XX. 25.

³⁾ Ján. XIX. 11.

⁴⁾ Rom. XIII. 1.

és törvényeinek, melyek Isten akaratával nem ellenkeznek, s minden tőle kitelhető erélylyel igyekeznek a népek polgári jólétét és szabadságát előmozdítani; de viszont, mert a fejedelmek és helytartóik a gonoszok fenytésére, a jóknak pedig dicséretére renlletettek, ¹⁾ méltán megvárja az egyház, hogy a fejedelmek és kormányaik őt, mint minden erkölcsi igaznak és jónak kútfejét tiszteletben tartsák, egész hatalmukkal támogassák és szabadságát egész kiterjedésben s minden jogainak elismerése mellett védjék, oltalmazzák és biztosítsák.

Ha a jog nem egyéb, mint sérthetetlen erkölcsi képesség valamit birni vagy cselekedni, ugy minden jog azon személyeknek, kik birtokosával viszonyba jönnek, kötelességükké teszi, hogy azt tiszteletben tartsák és gyakorlati téren semmiképen ne akadályozzák; s csak az egyháznak jogai lennének oly hitvány képességek, melyeket a föld nagyjai büntetlenül és fesztelenül sértegethetnének? Ha az államnak hivatásos kötelessége minden alattvalóinak összes jogait oltalmába venni, minden megtámadás vagy esonkítástól megőrizni, ugyanezen alattvalói vallási, erkölcsi, lelki és üdvösségi legszentebb jogainak életet adó isteni intézmény, a kath egyház iránt nem terhelné az államot hasonló kötelesség? Ki merné ezt állítani? Hiszen ha Róma ledől és rabigába görnyed, milliók és ezer milliók fognak osztozni sorsában; ha a jogvédelemre rendelt állam a vallásnak és egyháznak jogait letiporha ja, ha szabadságát zsarnoksággal elnyomja, lehet-e még azután valami jog, melyre hasonló sors ne várna? lehet-e még azután is más szabadság az emberek között, mint az erősebbnek szabadsága?

S mégis mi történik Európa civilisáit államaiban azon államokban, melyek a szabadság zászlaját oly fennen lobogtatják! A szabadság hőseinek szerepére vállalkozott, de a liberalismustól megmétélyezett államférfiak rablánczot kovácsolnak, börtönt építenek az egyháznak, nem pusztán szóval, hanem hatalmukkal, sőt az államnak hatalmával előidézik ama jelenetet, melyet egykoron az elvakult zsidóság e vad kiáltása: „feszítsd meg, feszítsd meg“? létesített.

Terhes e vád, melylyel a modern liberalismust, a szabadság e nagyhangu trombitáját illetjük; még terhesebb azon tagjaira, kik a szabadságnak zászlaját az állam-kormányok magaslátára, a

¹⁾ I. Péter II. 13. v. o. Tit III. 1. és Róm. XIII. 3.

trónok oldalára emeli: a szabadelvű államférfiakra. Teljes tudatával bírunk annak, hogy a felhozott vádak éle ezeket éri, ezeket, kik a hatalom magas és legmagasabb fokára a szabadság szárnyain emelkedtek fel, onnét szabadságot harsogtatnak szüntelen a népek füleibe: polgári és vallási, lelkiismeret-, szó- és sajtószabadságot; hatalmi tényeikkel pedig mindent elkövetnek, az egyház szabadságának s ezzel a vallás- és lelkiismeretszabadságnak elnyomására. De azért, sőt épen azért, habár mély tisztelettel kell viseltetnünk a népek kormányai iránt, a fennebb előadott vádakat, melyeknek egész sulya tisztán a vádlottak ferde és téves eljárásában fekszik, melyek sulyosbitása, enyhítése vagy mellőzése ugy is haszontalan volna, vissza nem vonhatjuk; ellenkezőleg, mert lelkiismeretünk parancsolja, hogy a föld nagyjainak a vallásszabadságot sértő tévelyeket jóakarattal megjelöljük, ezzel és nem hallgatással vagy hibáik hizelgő dicséretével véljük az Istentől rendelt földi hatalom hordnokai iránti tiszteletünket leróhatni. Elég okunk lehetne talán többek despotikus hajlamait előtérbe állítani, szabad legyen azonban ama hitben megmaradnunk, hogy a kormányférfiak többsége, kik az egyház szabadsága ellen oly sokat vétettek és vétének, nem szédítő hatalmuk szülte felfuvalkodásban rejlő zsarnok önkénykedésből lőnek a vallás és egyház szabadságát és szent jogait tipró liberalizmusnak eszközeivé. nem is a kormányférfiaknak megbocsáthatatlan vak szenvedély és dühöncz gyűlölet ragadta az egyházüldözők sorába; hanem, hogy leginkább téveszméik, különösen a vallásnak, egyháznak és szabadságnak helytelen felfogása, vagy az államérdekek tulbuzgó, fanatikus féltékenysége sodorta az igazságtalanság és önkény tömkelegébe, a balvélemények sűrű ködébe, hol azután nem veszik észre, hogy sziklaszilárd épület áll ott, hová ők minden légáramlatra roskadozó sátrakat akarnak erőnek erejével, s az emberiség mondhatatlan kárára felállítani.

Ilyen felfogás mellett kettős kötelesség vár reánk. A vádlottak és önmaguk érdekében ki kell mutatnunk: 1) hogy vádjaink tényeken, a liberális kormányférfiak tényein alapulnak és 2) meg kell fejtenünk a talányt: mi az, a mi a szabadság előharczosait épen a legszentebb szabadság ellen oly nagy bűnre, léte elleni mérenyletre elcsábítja?

* * *

A mit nagy Constantintól kezdve II. József osztrák és I.

Napoleon francia császár koráig az absolutismus és despotismus, a mit a reformációnak nevezett hitrontók; a mit a gallicanismus és febronianismus az egyház és ennek szabadsága ellen közvetlenül, közvetve pedig a vallás és lelkiismeretszabadság ellen vétek, a mit az istentelenségig dölyfös és hatalmukban elbizakodott ellenségek, vagy a szolgálékü udvari tudósok a catholicismus elnyomására századok hosszú során keresztül kitaláltak: azt a modern liberalismus nagy gonddal mind egybegyűjti, rakásra halmozza; de nem azért, hogy a szabadság fáklyájával azok zsarnokságát megvilágítsa, azután kárhóztató ítéletével porrá égesse, vagy legalább a jelen és jövő nemzedék tanulságára és okulására pellengérré állítsa és megbélyegezze; nem, sőt inkább azért szedte össze e becstelen, sok részben gonosz és lelkiismeretlen fegyvert, hogy új támadást, minden eddigieknél hevesebbet intézzen a vallásszabadság ellen.

A világtörténet nagyszerű eseményei között, bizonynyal az első és legnagyobbak között foglal helyet azon fordulat, mely a kereszténységet három századon keresztül, rövid szünetek kivételével, vérlázító kegyetlenséggel pusztító pogány caesarismus felett, a halálig üldözött kath. egyház, benső isteni ereje, rendíthetetlen kitartása által kivívott győzelemnek dicső eredménye, s melynek, ezen immár megmásíthatatlan győzedelmének felismerése után, nagy Constantín császár adott kifejezést, alakot és létet, K. u. 313-ik évben Milánóban kelt és a kereszténységnek szabad vallásgyakorlatot biztosító edictumában, és ezt követő intézkedéseiben, melyek lassan ugyan, de biztosan és rendszeresen emelték a kath. egyházat nemcsak a pogányság fölé, hanem azon állásba, mely ezen egyházat, Krisztus szándékai szerint, mint az emberiség földi és örök boldogságának közvetítőjét, az egész földkerekségre szóló isteni küldetésének czimén megilleti: midőn azt tényleg és törvényesen behelyezé isteni alapítójától nyert jogaiba, és midőn ezen jogoknak megfelelő szabadsággal hivatása kötelemnek betöltését lehetőleg biztosította.

Mi természetesebb, mint az, hogy az egyház e hatalmi pártfogás, oltalom, és ezzel egybekötött anyagi segély és adományozás viszonzásául és jutalmául Constantinnak és törvényes utódainak saját kül- sőt részben belügyeire is bizonyos, határozottan körülírt befolyást engedett, s őt mintegy rendkívüli felhatalmazással, nem ugyan papi és tanítói, de kormányzói jogainak részesévé tette, oly

mértékben, hogy ezen császár magát „külső püspöknek“ nevezhette?

Az egyház ezzel nem ejtett csorbát saját szabadságán, sőt azt részben elősegítette, mennyiben így a császári hatalomban, nem ugyan saját beleletében, hanem az államban oly törvényhozót nyert, a ki nemcsak önmagát vetette alá az egyház papi, tanítói és kormányzói tekintélyének, hanem hasonló tiszteletet parancsolt ugyan-ezen tekintély iránt: az egyháznak és intézményeinek polgári szentesítésével.

„Mióta a kereszténység Constantinnal trónba ült, — írja Perger János néhai kassai püspök — az egyház és status közötti viszonyok, kapcsok szorosabbakká lőnek, a keresztény status eszméje kifejlődött s az egyház igényeket formált a status, és ez jogokat követelt magának az egyház irányában. És e kettős hatalomnak egymásrai hatásából bontakozott ki az egyházjogkörnek azon része, mely szerint a status az egyház fölött némi felsőbb-ségi hatalmat és felügyelői jogot bír. Ezt az egyház a tapasztalt pártfogás kedvéért háládatosságból túrta ez időben. Ily joghatóság e korban, midőn a kereszténység egy s megosztatlan volt, veszedelmessé nem válhatott. De végre e hatalom csakis nominalis volt a világiaknál; mert az egyháziak a politikai ügyek vezetésében túlsúlyllyal bírván, e körben is ritkán döntetett el egy kérdés, melyben a többségi szavazatot nem ők alkották volna. Hogy tehát oly lényeges befolyást nyert a status az egyház küldolgoaira, azt főképen annak tulajdoniujuk: mert a kormánytanácsba az európai civilisatio reggelén s delén egyházi férfiak alkalmaztattak. Nem volt tehát semmi veszedelemnek kitéve az egyház ügye a status részéről; idegen vallásnak elemei be nem folytak annak elrendezésébe; a hívő nép, mely egyszersmind polgárság is volt, megszokta a királyi parancsokat és törvényeket úgy tekinteni, mint az egyház beleegyezésével hozottakat.“¹⁾

Igy volt ez Európának minden keresztény, s akkoron még kizárólagosan kath. államaiban egészen a 16-ik századig, s a kath. államokban azután is; így volt ez magyar hazánkban, mióta sz. István első királyunk a kereszttség fölvétele után tanusított buzgalma és áldozatai által Constantinnak méltó társa lőn, mióta az egyház

¹⁾ „A magyar kath. egyház és a cultusminiszter“ feliratu a „Religio és Nevelés“ 1848. okt. 5. számában megjelent cikkben.

körül szerzett nagy érdemei jutalmául a pápától nemcsak koronát, hanem apostoli czimet, és ezzel az egyház külügyeire terjedelmes befolyást nyert. Az állam joakaró, előzékeny, sőt önfeláldozó barátja lett az egyháznak, ezt hatalmi tekintélyével hathatósan támogatta, földi javainak nagylelkű adományaival segítette céljához, és így midőn törvényeivel törvényeit szentesítette, midőn a romai törvénycodex egyes czikkelyeit, mi több egész cánonokat, szóról szóra törvénykönyvébe iktatott, s azoknak lelkiismeretes végrehajtásáról saját területén gondoskodott: együtt működő társa, szövetségese lőn az egyháznak az Isten országának terjesztésében. az emberi nem üdvének munkálásában s minden apostoli fáradozásaiban.

Ilyen jó barát, ki a kereszténység mellett oly őszintén lelkesült, ki jó indulatának, mondjuk szeretetének és odaadásának oly fényes bizonyágtételeit szolgáltatva, bizonynyal kiérdemlette az egyháztól ennek teljes bizodalját és viszonyszeretetét. Ezt tanusította is az egyház mindenkor ezen barátja iránt, kiválóan azon rendkívüli kiváltságokkal, melyekkel időnkint egyes fejedelmeket s más jótevőit kitüntetett, ezeknek önkormányzata bizonyos ágai-ban s mindennemű külügyeiben döntő befolyást biztosított s őket mintegy a pápa és püspökök külső segédeivé tette; de mindennél fényesebb tanujelét adta az állam iránti bizodaljának az által, hogy a papok és püspökök választása- és alkalmazásánál kívánalmait tekintetbe vette, sőt némi jogerőre emelte; hogy még a pápa választásánál is nemleges beleszólási joggal felruházta, s mind ezt azért mert szabadságának elegendő biztosítékát találta a keresztény államok őszinte s lelkiismeretes hűségében.

A mit azonban barátomnak megengedek, a mivel ezt, benne és tapasztalt jóakarátában helyezett bizalmamnál fogva megtisztetem; ugyanoly engedményt, hasonló megbizást csak nem várhat tőlem az, a ki irántam semminemű jóindulatot és szivességet nem tanusít, a ki gyanusít, rövidít, a ki hiú szemmel tekint jogaimra, szabadságomra, vagyonomra, a ki barátomból ellenségemmé, segítő társamból üldözőmmé lőn, a ki megrontásomért eped, fárad és mindentlen ellenem törekszik? Ha az ilyen ember azon követeléssel állana elő, hogy a baráti kedvezményekben részesíttessék, nem tudom kikerülné-e a tolakodó, vakmerő s más hasonló, vagy még keményebb czimeket, melyek ugyan csak vastag bőrhöz szabvák; hát még ha kierőszakolná magának ugyanazt az előnyt, mely a legjobb, legmeghittebb barátoknak nyújtatik: melyik volna az a

szó magyar nyelvünkben, mely ezen eljárásnak minőségét helyesen kifejezné? Válassza ki szótárából olvasónk! Mi hirtelen nem találjuk, mert ha erőszakoskodónak, jogtiprónak, a szabadság megtámadójának neveznök, úgy látszik, keveset mondanánk.

És Európának több keresztény kormánya, mióta a protestans elvek a szabadelvűség fáján teremni kezdik a politikai téren is mérges gyümölcseiket, miféle álláspontot foglaltak el a kath. egyház irányában, mely eddig barátságukat élvezte? nem hidegült-e évről évre, kivált a mult század közepétől, ezen baráti érzelmük? sziveségök, előzékenységök nem változott-e tartózkodássá és daczczá? tiszteletöket és becsülésöket nem váltotta-e fel dölyfös lenezés és megvetés? jóakarutukat, rokonszenvüket és szeretetöket nem cserélték-e fel irigységgel, ellenszenvvel és gyűlölésséggel? őszinteségök és igazságosságuk nem adott-e helyet a fortélynak és igaztalanságnak? Nem találunk-e a jelenlegi európai kormányok között, kik Krisztus keresztének ellenségei, a katholicismusnak élete ellen törő esküdt ellenségei? A Constantinok helyét nem foglalják-e el ujdonsült Juliánok?

Tisztelet a kivételeknek, de az alkotmányos országok koronálan hatalmasai között, kik a nép nevében felségi jogokat gyakorolnak, sőt némely elliberalisodott koronás Viktor Manó téle íók is, fegyverrel s kényszerrel rontottak neki az egyháznak, ezek tehát sem méltányosság, sem viszonzás, sem tisztelet és becsülés czimén, de semmiféle alapon nem tarthatnak igényt arra, hogy öket az egyház speciális kiváltságokban részesitse, melyekkel a jámbor, az igazlelkű, az Isten országáért lelkesülő, az egyháznak és vallásnak szent érdekeit melegen felkaroló fejedelmeket kitüntette s kitünteti most is; nem tarthatnak igényt arra, hogy az egyház külső dolgainak rendezésében bármí csekély részt vegyenek. De vajjon így gondolkoznak-e a szabadelvű államférfiak?

Nem tapasztaljuk-e, hogy épen ezek az ellenséges szellemű liberalis kormányok minduntalan beavatkoznak a kath. egyháznak belügyeibe is? Ha szépszerével, ha politikai fogásokkal nem boldogulnak, erőszakkal is feltolják magukat az egyház kormányára saját téves belátásuk vagy inkább önző érdekeik szerint lényeges és nem lényeges, bel- és külügyekre osztják önkényüleg a katholicismus dolgait, s a nem lényeges és külügyek ürügye alatt romboló hatalmukkal behatolnak szent vallásunk benső szentélyébe,

és mégis lelkiismeretet, vallás- és egyházszabadságot kürtölnek a világnak.

Dicső szabadság! mivé lettél te a modern liberalismus kezeiben, mily visszataszító rémet formált belőled a szabadelvűség morzsoló gépe! Szánalom és boszuság érzete járja át keblünket, midőn eszményképedet idomtalan bálvány alakjában állítja előnkbe a modern világ; fájdalom borul lelkünkre, midőn szemünk láttára nem neked, hanem e bálványnak áldoz az elkorcsosult felvilágosodás, s romjaid felett diadalmi tort ünneplő gonosz szellemek alvilági gúnykaczaját véljük hallani az áldozók dicsdalaiban.

Vagy csak álom ez? a képzelem sötét képei amaz emberi alakok, melyek a szédült szabadság romjain a liberalismus vörös zászlaját diadalmi énekek zengedezése között lobogtatják? Nem, — nem! És ha valaki mégis azt tartaná, úgy abbéli balhitnek kell előbb meggyőződésre érni benne, hogy a katolikus ember csak akkor bír lelkiismeretszabadsággal, ha az államhatalom változó tetszésével találkozó s ennek „placet-ja által jóváhagyott egyházi tanokhoz, rendeletekhez és intézményekhez ragaszkodik; ha a vallási dolgokban az egyháztól az államhoz fellebbezhet; ha csak azt ismeri el papjának, püspökének és pápájának, kit a világi hatalom „exequatur“-jával ezen állásában megerősített; ha ezen papsága csak arra tanítja, csak arra serkenti, csak arra kötelezi és csak azon lelki javakban részesíti, melyeket a népfeliséget gyakorló oligarchák még megtűrnek, és pedig ott, úgy és azon feltételek alatt, a mint kegyelmes szeszélyeik megengedik; ha végre nem az egyház, Istennek e teljhatalmu megbízottja, hanem az államhatalom, mint a népnek meghatalmazottja vezet, igazgatja és kezeli a vallásnak ügyeit, s ráadásul még földi vagyonát, birtokát is.

Van-e ember, ki a vallásszabadságnak ilyen felfogását helyesnek és igaznak mondhatná? van-e józan ész, mely azt legalább is vagy minden kritikán alóli hóbortnak, vagy malitiosus gúnynak ne tartaná? Miért nem ítéli el tehát az egyházellenes kormányok eljárását a liberalismus, miért buzdítja és hátorítja e nemű szándékaik valószínűsítésére?

Reeriminációkban nem telik ugyan kedvünk, de az igazság érdekében nem takarhatjuk el az európai kormányok palástja alól kilógó liberalis lólábat. Ez ama rossz szellem, mely napjainkban oly hamis játékot űz a szabadsággal, mely hirhedt szabadelvűnek gú-

nyára irtóháborút indított a hatalmasokkal a vallásszabadság, az emberi ész, szív és érzelem, az anyaszentegyház, Krisztus és Isten ellen; ez azon gonosz lélek, mely a trónok lépcsőiről s a felségi zsámolyokról csak oly szenvedélylyel küzd a kath. lelkiismeret elévülhetlen jogai és szabadsága ellen, mint a lelkiismeretlen sajtó és áltudomány hatalmával; ez az, a mi a katholicismus ellen felhasználja a nyers erőt a durva erőszakot és ezeknek mind ama fegyvereit, melyeket a legszélsőbb tyrannismus valaha feltalált, sőt leleményessége még ezt is messze túlszárnyalja.

Az absolut fejedelmek szolgálalkü udvari canonistái azt állítólagos „felségi jogok“-ra, melyek nemlétéről jómaguk is meg voltak győződve, valamint az állam önfentartási szükségére hivatkozva, koronás uraik részére a legtágasb befolyást vitattak az egyház ügyeire; ezek az álbölesem e felhatalmazását megragadták, s csaknem az egész Európában a 16, 17 és 18-ik században önhatalmulag életbeléptették azt a zsarnokságot, melynek tisztességes neve; a felségek egyház iránti jogainak (*jura majes'tatica circa sacra*) gyakorlata.

Ilyen felségi jogot rendszeren négyet szoktak volt felállítani, s a liberalismus mind a négyet nemesak elfogadta, hanem a végletekig kiszélesítette.

Első a „fővédjog“ (*jus advocatiae*.) Ezt ha a kereszténység első századaira visszamegyünk, már nagy Constantinnál is megtaláljuk, ez tehát nem alaplénkűi, tulajdonképen azonban nem jog, hanem köteleesség. Constantint, valamint egyik-másik császárutódát személyes meggyőződése és lelkiismerete arra bírta, hogy felségi hatalmát az egyháznak és keresztény vallásnak külső védelmére értékesítse. Ugyanezt megtehetné ma is minden keresztény állam az egyház szabadságának biztosítására hasonló köteleesség gyanánt, de saját érdekeiben is, ha Constantin hite élne kormányában. Abból ugyanis, hogy Constantin az egyháznak, legalább hallgatag beleegyezésével, császári tekintélyét a katholicismus javára latba vetette; hogy ennek zsinati határozatait, pápájának, püspökeinek fegyelmi és kormányzói rendeleteit birodalmi törvényeinek erejére emelte; hogy azoknak, ismételve kiemeljük, mint általa politikailag szentesített törvényeknek, pontos végrehajtásáról gondoskodott, kivált miután ez ideig még nem sikerült bebizonyítani azt, mintha ezen személyes buzgalmának e nemü,

csak dicséretreméltó nyilvánításán kívül, az egyházi kormánytól függetlenül, annak tudta nélkül vagy akarata ellenére önhatalmulag beleavatkozott volna a vallás ügyeibe: helyes lehozással nem lehet mást következtetni, mint azt, hogy korunk államkormányai is ugyanily lelkes védelemben részesíthetik és pedig személyes kötelességérzetből az Isten egyházát. Ha a modern állambölcészek ezt érténék a fővédjog alatt, egy bizonynyal szent lenne a béke, s az egyház szívesen is venné azt; de az ujkor hasznosító jogtudósai a népfelségek aranymosolyát maguk részére levárázsolandók, épen ellenkező következtetéseket vontak le a fővédnökségből: az egyház szabadságát védő kötelességből messzeható jogokat, s ezekben az egyház számára ugyanannyi rabbilincset kovácsoltak. Midőn e tudósok a fővédnökség czimén az államnak az egyház fölött, ennek akarata, beleegyezése és meghatalmazása nélkül, a vallási ügyekben önkényű tágas rendelkezési szabadságot tulajdonítanak, midőn az egyháznak külügyeit, majdnem egész fegyelmét és törvénykezését a kormányok kezeibe szolgáltatják: a védő államot az egyháznak egyenjogunál is feljebb álló kormánytársává változtatják, sőt azt legfőbb felügyelői joggal (jus supremae inspectionis) felruházzák. E jog szerint az államhatalom az egyház előjáróit és összes tagjait nemcsak polgári életök minden mozzanataiban ellenőrizni, hanem egyházi ténykedéseikben, nyilvános vallási kötelmeik teljesítésében, az isteni tisztelet rendezésében, és minden, még a tisztán vallási jellegű társulati nyilvánulásaiban is rendőri intézkedések, sőt kivételes rendszabályok által korlátozhatni feljogosítottak, valamint arra is, hogy a papság és a szerzetes rendek tan- és nevelőintézeteinek, a püspökök és plebánosok kötelességeinek jogi körét kijelölje, ennek betöltését fenyegetésekkel szorgalmazza, szóval, a felügyeleti jogot kiterjesztik, mint mondják: „az egyháznak külső és lényegtelen ügyeire,“ melyeket, hogy mást ne említsünk, a jólelkű Mária Terézia császárnő 1770-ik évi okt. 17-én kelt udvari rendeletében így határoz meg: a „változhatatlan dogmákon kívül minden egyéb egyházi ügyek csak külső és mellékes dolgok.“ — De még ennél is többre mentek az egyház ellenei. Mivel ezen, az egyház önállóságára annyira sérelmes beavatkozásnak biztosítására, s e felügyelet keresztülvitelére, az egyes esetekre kiszabott, gyakran terhes büntetések és bírságokban sem találtak elegendő garantiát: egy rendszeres ellenőrről gondoskodtak, és ezt az ügy-

nevezett „visszaélés elleni fellebbezés“ jogában életre hozták. Ezen intézkedés az államot minden egyházi külügyben legfőbb bírósággá emeli; minden keresztény polgárnak szabadságot ad, hogy az egyházi bíróságtól „visszaélés“ czimén az állami hatósághoz felebezhesen, melynek ítélete azután végérvényes, s ha mindjárt a legigaztalanabb, többé senki által nem orvosolható; mi több, az állami közegeket arra kötelezi, hogy az egyháznak minden, véleményük szerint nem helyes intézkedéseit, az erre rendelt politikai forum elé megítélés és végeldöntés végett, hivatalból felterjeszszék.

És mindezek a liberalismus böles véleménye szerint előmozdítanak az egyháznak és benne a vallásnak szabadságát?

Második a reformálási jog (jus reformandi). Ezzel az államnak még a fővédjognál is nagyobb hatalom tulajdonittatik az egyház ellenében. A felvilágosodás árnyékában ülő jogtudósok nem kevesebbet értenek ez alatt, mint az egyháznak, küleletének, sőt létének függését az államtól, mintha az államot természeténél és állásánál fogva saját határain belől megilletné a jog: az egyház működési terét kimérni, neki szűkebb vagy tágasabb vallásgyakorlatot engedni, vagy határaiból egészen kitiltani. A reformálási joggal tehát az államkormányának nemcsak a legtágasabb repressiv hatalom adatik meg az egyház ellen, melylyel ez, — és pedig a jognak védve alatt, minden külső, a vallásgyakorlat lényegéhez tartozó cselekményeket, u. m. búcsújárásokat, körmeneteket, nyilvános imákat, tanításokat, közistenitiszteletet, a szentséghez való járulást stb. elnyomhatja, hanem egyúttal a vallás kiirtására alkalmas fegyverekkel törvényesen elláttatik. Elismerhet-e ilyen kényszerjogot azon egyház, mely isteni eredeténél fogva önmagában bírja létokát és cselekvési teljes szabadságát? elismerheti-e bármely vallásos ember, elismerheti-e a legvallástalanabb is, kinek csak némi fogalma van a lelkiismeret és vallásszabadságról? Hogyan történhetett tehát mégis, hogy a szabadságnak nagyszavú előharczosa a liberalismus e zsarnok áljogot nemcsak hogy nem kárhoztatja, hanem tüntetőleg magáévá teszi? Megfejtí e csodálatos anomaliát a történet, midőn arról biztosít, hogy a liberalismus ezen, a 16-ik századbéli reformatio által a protestans fejlődelmeknek a kath. egyház kiirtására felajánlott fegyvert ezektől örökölte, s ezért tartja oly nagy becsben. — Különben mi sem lennének ellenségei e reformálási jognak, azt az egyház szabadá-

gával is meg tudók egyeztetni, de úgy, ha e jogánál fogva az államhatalom önmagát, intézményeit, törvénykezését és egész politikáját a kath. elvek, a kath. szent hit és erkölcsan szerint reformálná.

Harmadik a főtulajdonjog (dominium altum). A földi vagyont és birtoklást tárgyazó theoriák között, ide értve még a socialismust és communismust is, nincsen annál igaztalanabb és lelkiismeretlenebb, mely mindazt, a minek anyagi értéke van, különösen pedig az ingatlan birtokot, államtulajdonnak tekinti. Ezen tan a gyakorlati téren minden egyéni és társulati szabadságot és önállóságot gyökerestül megsemmisítene; s a szabadelvű állambuktató államférfiak még sem átalják e fosztogató, hogy ne mondjuk rabló elvet a múlt század zsarnokaival, a főtulajdonjog czime alatt, a legszentebb vagyona, melyet Istennek dicsőségére, a szenvedők, a szerencsétlenek és szegények gyámolítására századok folyama alatt számtalan jámbor lelkek saját buzgóságuktól vezéreltetve, szabad rendelkezési joguk alapján az Ur oltárára nagy-lelkűn feláldoztak; az egyháznak szent, sérthetetlen, igaz vagyonaára alkalmazni, s ennek részleges, sőt egyetemes secularisatióját, mi bizony, ha még oly szép névvel jelölik is, jogi szempontból semmiben sem különbözik az erőszakosság és útonállás legalábbvaló nemétől. Nem, ők nem röstelik azt nyilvános polgári törvényekkel szentesíteni, s a jog és igazság csarnokába szentségtelenül beiktatni; és mindennek daczára, mintha a büvös liberalismus kétes becsü nymbusa még a poklot is képes volna mennyországgá változtatni, elég vakmerők, a vallásszabadság bajnokainak szerepét játszani. Igaz, a középkori fejedelmek között is találkoztak olyanok, kivált Németországban, kik a főtulajdonjog elvét magukénak vallották, de ezek soha sem jöttek azon gondolatra, hogy a törvényes adományozás, öröklés és szerzés által az egyháznak, mint erkölesi személynek, tulajdonát képező vagyonaát e czimen lefoglalják és elorozzák, ők ennek révén csakis a kinevezési jogot akarták magukhoz ragadni, az egyházi magasabb hivatalok és gazdagabb javadalmak betöltésénél. Ugy okoskodtak, hogy miután az egyháznak vagyona nagyrészben fejedelmi adomány: tehát a fejedelem jogai közé tartozik, az üresedésbe jött egyházi javadalmakat esetről esetre betölteni, vagy legalább a magas állomások betöltésére, különösen a püspököknek, nem mint egyházfejedelmeknek, hanem mint országnagyoknak és az ő

hűbéreseiknek kinevezésére döntő befolyást gyakorolni. Az egyház e követelést nem is utasította el egészen, nem ragaszkodott merően függetlenségi jogához; hanem bizonyos határozottan kijelölt feltételek és módozatok szerint engedmény és kiváltság gyanánt felruházott egyes fejedelmeket személyükhöz kötött, s végső határig terjedő kinevezési joggal. Ebből azonban azt következtetni, miotba az egyház elismerte volna valaha az állam fötulajdonjogát; ezt ezen alapon az államsfélség lényeges jogai közé sorolni és ebből a secularisatio jogosultságát lehozni, oly saltomortale, milyenre csak a liberális lelkiismeretlenség képes, mely a kinevezési engedmény kiváltságát is kicsavarja a fejedelmek kezéből és e kedvezménynek létokát, az egyházi vagyont is eltulajdonítja az Isten hetedik parancsának világos tilalma ellenére. Nem úgy, uraim! ha dominium altum-féle fötulajdonjogra akartok szert tenni, ne az egyházra és annak igaz és elidegeníthetetlen birtokára vessétek szemeiteket, hanem az államnak vagyonára, ott helyén lesztok; ha pedig a kinevezési jogra vágyakoztok, alapítsatok előbb saját erszényetekből püspökségeket, apátságokat, mint apostoli Királyunk, s ha alapító leveleiteket rendben találja az egyház és elfogadja, akkor talán személyetek és törvényes utódaitok iránt is lesz oly előzékeny, mint apostoli királyaink iránt; ellenesetbn, ha kinyujtjátok karjaitokat arra, a mi nem a tietek, a minek törvényes birtokosa senki más, hanem egyedül az egyház; ha nyers hatalmatokkal ott akartok intézkedni, a hol nincsen egyéb jogotok, mint tiszteletadás, becsülés és szófogadás; ha azok kinevezését akarjátok magatoknak erővel biztosítani, kiknek hatalmat és küldetést nem adhattok, úgy legalább legyetek őszinték, mondjátok le a „szabadelvű“ előnévről s nevezzétek magatokat „kényszer és zsarnokelvű“-eknek, ez meg fog felelni szándékaitoknak, ez helyesen fogja jellemezni személyiségtetek.

Negyedik végre az őrizkedési jog (jus cavendi). Az elővigyázat nem lehet káros, az őrizkedés pedig önmagunk iránti kötelesség; ezt, személyünknek és jogainknak a roszakaratu ellenségtől származható veszélyeztetése elhárítására alkalmilag használni az okosság sürgösen parancsolja. Ha ilyen állapotba jut az állam, ha ellenséggel áll szemben, kitől akár egész erkölcsi személyének, akár egyes érdekeinek léte vagy bármi jogai, igaz intézményei és törvénye vannak fenyegetve, természetes, hogy szintazon őrizkedési kötelesség érvényesül az államban. De hol van itt az ellen-

ség és kicsoda az? Talán azon egyház, mely az állambatalmat, ezen elve szerint, nincsen hatalom, hanem csak Istentől, természetes úton a Mindenhatótól származtatja, mely a felségi tekintélyt s ezzel az államokat fentartja, erősíti és biztosítja, midőn a polgári törvényeket lelkiismeretben kötelezőknek tanítja, s azt hirdeti, hogy a ki a törvényes állambatalomnak ellentáll, Isten rendelésének áll ellen? Talán azon egyház, mely isteni erejével az országokat consolidálta, a népeket anyai gonddal nevelte, s a civilisatio áldásait minden hozzácsatlakozott nemzetnek meghozta? Talán a sz. igazság, az isteni tan és malaszt ezen letéteményese, az erkölcs szülőanyja, mely fáradhatatlan, határt nem ismerő önfeláldozással nagykorúvá tette a kiskorú emberiséget, s ápoló karjain a tudomány, műveltség, rend, jog és igazság földére vezérelte? Ez volna a veszedelmes ellenség, a kath. egyház, melytől az államnak őrizkedni kellene? E kérdésre igennel felelni csak a legsötétebb hálátlanság lehet képes, s ha ezt a liberalismus csakugyan teszi, mivel, már a pogány bölcsek szerint, a kire hálátlanságot bizonyítunk, azt minden gonoszságban elmarasztaljuk, ilyenmő feleletével még azt is adja tudtunkra a szabadelvűség, hogy nem az egyház az államnak, hanem az állammal magát azonosító szabadelvűség ellensége minden igazságnak, rendnek és erkölcsnek, ellensége magának az államnak és azért, igen ezért ellensége azután az állam legigazabb, legőszintébb barátjának, az egyháznak is.

A dolgon nem változtat semmit a liberalismus ama mentegetőzése melyet a középkorból merít, midőn ezen háládatlan eljárásnak igazolására azon nagy befolyásra hivatkozik, melyet azon időkben az egyház, különösen pedig a pápák a fejedelmekre és államokra gyakoroltak, és melyet nagy hamisan veszélyesnek mond; mert a ki bele tudta magát képzelni azon korba, aki annak válságos helyzetét elfogulatlaun és helyesen átérti, az más meggyőződésre nem jöhet, mint arra, hogy az egyháznak s különösen a pápáknak, ama nagy politikai befolyása rendkívüli áldás volt az államokra, olyan, melynek jótékony ereje századokra kihatolt. Ez volt ugyanis egyedüli eszköz, az isteni gondviselésnek eszköze, mely Európát, annak minden nemzetét és országait a népvándorlás fergetegei, sehesen vonuló viharai és a feudalismus véres harcjai között egyedül volt képes az elvadulástól és enyészettől megmenteni, — mert, mint Hurter III. Incze pápa idejéről írja, „a pápaság volt az, mely a hatalom visszaéléseinek, az

isteni és természetes törvények széttapodásának ellenében oly tekintélyt állított fel, mely magasabb és szentebb minden birói végzésnél; mely majd szelid tanítással, majd barátságos figyelmeztetéssel, de azután komoly dorgálással is lépett a világ nagyjai elé, és a felett őrködött, hogy az erősebb a gyengébbet el ne nyomja, hogy szabad fia szolgává ne alacsonyíttassék; mely az uralkodóknak kötelességükké tette, hogy az özvegyek, árvák, és elhagyottak ügyeit egyházi, tehát szabad és pártatlan törvényszék előtt tárgyalják; mely a királyok mint gyermekei iránt atyai viszonyt foglalt el, őket kérések, fenyegetések és feddésekkel, jó tanácssal és jóakaratu intéssel tekintélyük és méltóságuk megszivlelésére figyelmeztette és melynek legszebb neve: elnyomottak oltalma; mely szemmel kísérte a gazdagok erkölceit, nehogy önbihtségükben, gazdagságukban és tekintélyükben való elbizakodásukban azt higgyék, miszerint ők minden felsőbb akarat felett állanak; mely arra törekedett, hogy a keményszívűek birvágya ellen a legszerencsétlenebbet is védje, hogy a nemzeteket az önkény zsarnokságától megmentse; mely az üdvösség ígérétevel a népek jelenének erkölcsi rendet, az egyeseknek pedig könnyebbséget szerzett, és melynek hordnokai (a pápák) állásuknál fogva minden embernek és minden ügyben bátran mondhatták: „hasonló komolysággal lépnék föl édes testvérem iránt is. ¹⁾ Érezték ezt az akkor élő nemzetek, s habár egyes fejedelmek a keblökben élő szánandó gög által ápolt szenvedélyeiktől, s az uralkodó ököljog szülte szivtelenségtől üzetve kardot rántottak Róma ellen, a népek gyakran hálakönnyekkel telt szemekkel csókolták az egyház fejének, mint Istentől rendelt szabadítójuknak kezét-lábát; az akkori bölcsek is egy szívvvel egy lélekkel igaznak vallották, hogy a pápáknak ezen az államokra kiterjedő rendkívüli hatalma képezte poigári szabadságuk, jogaik és erkölceik fenmaradásának egyedüli zálogát. Azóta a körülmények nagyot változtak, az egyház által megmentett, fentartott és megerősített államok további rendezésükre immár nem veszik igénybe a pápai tekintély segélyét; és habár a népek jólétét szivükön hordozó, részben protestans ²⁾

¹⁾ V. ö. Dr. Freimuth „Die kath. Kirche“ 140. lap.

²⁾ Csak három protestans tudóst említünk; két németet: Böhmert és Franz Konstantint, és egy angolt Urquhart Dávidot.

Böhm er ezen eszmét így indokolja: „A mellett maradok; mig a pápaság főpásztori uralmával a világi ügyekbe is befolyt, mindaddig fölül nem kerekedhetett a katonai despotismus, korunk ezen legnagyobb rákfenéje; és ez azon arány-

férfiak között számosan akadnak, kik úgy vélekednek, hogy a nemzetközi jogok az európai béke biztosítására jelenben is igen kívánatos volna, miszerint a római pápák a politikai világnak legfőbb nemzetközi békebírái legyenek: habár ez ügyben a szent-széknél legközelebb lépések is tétettek ¹⁾ ki hallotta, hogy a pápák

ban fog emelkedni, a mely mértékben az egyházi hatalmak és rendek befolyásukat veszítik.“ — (V. ö. Dr. Freimuth. i. m. 77. 1) — Franz Konstantin még határozottabban nyilatkozik „Kritik aller Parteien“ czimű munkájában, hol ezeket írja: „Hogy egy csupán vallási meggyőződésen nyugvó hatalom létezik, mely, az államok határain messze túlterjedvén, általános elismerésre tart igényt, és azért mivoltánál fogva arra szolgálhat, hogy az államok közötti versengést mérsékelje, és a teljesen elkerülhetetlen particularisticus politika ellenében az emberi-nem rendeltetésének egységét előtérbe tolja, s a mennyire rajta áll érvényre emelje. — ez legkevésbésem olyan gondolat, melytől az emberi ész visszaborzadna, hanem igenis olyan, mely rendkívül vonzó. Ha ezen gondolat ma az úgynevezett észjogban fel nem található is, ez a mi állításunkat nem gyengíti, ellenkezőleg azt mutatja: milyen nyomorúságos ez az észjog. Ilyen nyomorúságba azonban menthetetlenül bele kell esni azoknak, kik figyelemre sem méltatva a világtörténetet, elvont fogalmakat fogadtak el kiindulási pontúl, a helyett, hogy az első embert vették volna vizsgálat alá, kinek lényéhez elválaszthatatlanul fűződik a vallás. Ezen elvont fogalmak, természetesen csak az úgynevezett jogállamhoz vezethették, melyet most az emberi ész legmagasabb eszménye gyanánt szokott feltüntetni; holott, megvallva az igazat, ez a legszegényebb, leggyarlóbb és legunalmasabb alak mindazon politikai formák között, melyeket a világ valaha látott — Ezen jogállam ellenében tehát nemcsak észszércúl, de valóban szükséges is a fenjeltett hatalom És ilyen hatalom egyes egyedül az általános (katholika) egyház, mely nem pusztán keresztény, hanem valóságos „ész eszme.“ A vallás hisz egy általános egyházat, az ész pedig követeli ugyan ezt az egyházat.“

Urquhart David, a konstantinápolyi angol nagykövetség főtárháza végül arról nevezetes, hogy ő a 40-es évek kezdetétől fogva a „pápai nemzetközi békebíróság“-nak legbuzgóbb apostola, és hogy ő birta rá Hassun örmény kath. patriárkát és a keleti püspököket ama javaslatuknak a vatikáni általános zsinat elé való betervezésére, melyben azt indítványozták, miszerint ott a népjog ünnepélyesen proklamáltassék és a római pápa főnöksége alatt a felállítandó nemzetközi bíróság szükségére kimondassék mindazon ügyekre, melyek a népnek örökös békéjét veszélyeztetik (in omnibus rebus, que impediunt populorum perpetuam pacem.)

¹⁾ Ez érdemben két memorandum nyújtott be a b. e. IX. nagy Piuszhoz. Az egyik katolikus részről, a másik fennemlített Urquhart által. — Miután ugyanis az általános vatikáni zsinat félbeszakított, e fáradságtól protestáns jó-nak látta, idevonatkozó és számos magas állású angol férfi által aláírt tervezetét 1874-iki május hó utolsó napjaiban a szentszékhöz közvetlenül, a francia parlamenthez pedig egy tekintélyes angol küldöttség által beterveztetni. A pápa, Lord Montagu Róbert szerint, szívesen fogadta e memorandumot, de se ellene, se mellette nem nyilatkozott.

az ujkorban, miután sem a helyzet, sem a népek által nem hivatottak és fel nem hatalmaztatottak a politikai ügyekben való bírálkodásra, ki hallotta, hogy az országok és fejedelmek politikai dolgaiba avatkoztak volna, vagy valamely államban a felségi jogok gyakorlását kísérlették volna meg? De ha végre ez is megtörtént volna, mit állítani több egyszerű hazudásnál, vajjon oly nyomortak-e az államok és államkormányok, hogy hasonló eset ismétlése alkalmával csak zavarba is jöhetnének? Ha csökugyan oly páni félelem ragálya fészkelte volna be magát a bársonyszékekbe, akkor legjobb lesz még egy lakatminisztert valahonnét előkeríteni, a ki minden ember szájára lakatot tesz, minden nyomdát s minden pennát zár alá vesz, ekkor azután senki sem fogja háborgatni sem Bismarck, sem Mancini, sem Andrássy álmait, és hozzá megmenekednek ama kellemetlenségtől, hogy olyan Jekkelfalussy-féle, az Istent és az ő igazságát képviselő reverendás emberekkel, kiket dorgálniok kell, találkozni kénytelenek ne legyenek.

De mire való ez az okosítás? Hiszen az csak világos, hogy az az őrizkedési jog nem annyira az egyháznak túlkapásai ellen állítottatott fel, mert ilyenek nem léteznek, mint inkább az egyház és vallásszabadság önkényű elnyomására, mit elegendően bizonyít az is, hogy ennek két leghatalmasabb eszköze a feljebb már méltóan kiemelt „placetum“ és „exequatur“-féle rabbilincsek.

Miután így a lehető rövidséggel végig mentünk a „felségi jogokon,“ melyeket a liberalizmus a fejedelmek kezét hajbászó szolgálalkú jogtudósoktól kölcsönzött, és melyeket az egyház megkérdése nélkül, önhatalmulag az alkotmányos államkormányokra átruházott, itt az ideje, hogy önmagunkhoz, de egyszersmind a szabadelvűséghez e kérdést intézzük: ha valamely kormány mind ezen állítólagos felségi jogait gyakorlatba veszi, s egész terjedelmökben érvényesíti, mi marad meg az egyháznak a szabadságból? — Annak emléke, ugy-e? de egyéb semmi; tökéletesen hasonló lesz az s vele együtt a vallás azon szerencsétlen emberhez, kit hamis ellenségei mindenéből kifosztottak, azután rablánczra fűzték s végül halállal fenyegették, ha csörgetni merészli rablánczait.

Itéljen már most a t. olvasó, hol itt a hiba? A katolikusok tévednek-e, természetesen a hívő katolikusokat értjük, ezek tévednek-e midőn azt állítják, hogy a liberális államok elnyomják az

egyház szabadságát, melyet az Istentől nyert és hogy ezzel szolgálásra kárhoztatják azt, a mi legkevésbé sem tűri meg az igát, a lelkiismeretet és a vallást, hogy tehát a liberális felületesség az oka minden vizálynak, mely napjainkban az egyház és állam között felmerül? vajjon a modern hirhedt liberalizmusnak különöz és téves felfogásában rejlik-e ama talány nyitja, hogy bár mindenütt és mindenkinek szabadságot hirdet és szabadságot ígér, de azt még sem bírjuk Diogenes lámpájával sem felfedezni azon államokban, melyeknek lelke a szabadelvűség? Vagy megfordítva, az egyház szolgáltat-e az államoknak okot az ellenségeskedésre, midőn téves és igaztalan elméleteik s kívánalmaik előtt meghajolni nem akar, jogait feladni, igazságait elárulni, Istenét megvetni vonakodik, midőn a tévelyt és bűnt kárhoztatja? és végre vajjon a szabadkőművesség szellemétől áthatott liberalizmusnak van-e igaza, midőn a felségi jogok védve alatt annyira űzi a roszt és hazudságra hajthatlan, s a jóhoz s igazhoz halálíg hí katholicizmust, hogy azt és benne a vallást szolgáljává alacsonyítsa?

De fűgesszük fel még egy kis időre ítéletűnk, s hogy az helyes legyen, szálljunk le a történet által előnkbe terjesztett gyakorlati térre, s lássuk, hogyan veszik ki magukat e felségi jogok az életben; lássuk, nem tűnteti-e fel kedvezőbb alakban a liberális elméletet a praktikus tér?

Rövidség okáért mellözve a liberalizmus gyermekkorát, melyet nálunk névtelenül Mária Terézia alatt élt, eltekintve a multban más országokban űzött garázdaságaitól, szilaj ifjuságának történetéből csupán II. József korát vegyük szemle alá, és azon viszonyt, melyet e fejedelem és kormánya az egyház és állam között az osztrák-magyar birodalomban létrehozott, és melyre mint praecedensre a liberalizmus még most is hivatkozik; azután fordítsuk tekintetűnk a szabadelvűségnek jelen férfikorára, a culturkampfos államokban az egyház és vallásszabadság körül szerzett érdemeire, és ezek gyönyörűséges gyümölcseire.

* * *

II. József, mielőtt a hitben megerősödhetett volna, már nagynevű anyja karjain lön a páholyférfiaktól alattomban terjesztett egyházellenes, tehát igazán liberális eszmék és elvektől a hizelgő udvaroncok által szőtt hálóval körülfonva. Környezete, mely hasonló befolyás folytán több ellen, mint rokonszenvet ápolt kebelében az egyház és annak intézményei iránt, autokratának

született ifjunak uralmi hajlamait szenvedélylyé érlelte a vallás terén is, de innét eredő elhatározásainak szolgálkú dicsőítésével és készséges végrehajtásával akaratát azután hajthatatlan daccezá növelte. Ezt ellensúlyozni nem leheté képes ama különben vallásos és buzgó anya sem, ki kormányától elámittatva, 1770-ik évi okt. 17-én kelt udvari rendeletében talán lelkiismeretfurdalás nélkül merte aláírni azt, „hogy a változhatatlan dogmákon kívül minden egyéb egyházi ügyek csak külső és mellékes dolgok;“ (Zufällige Dinge des äussern Kirchenwesens) ki kedvencz canonistájának Rieggernek egyházbjogi tankönyvét, melyben az egyház körüli felségi jogokat az egyház minden külügyeire kiterjesztette ¹⁾, birodalmának minden tanintézetébe kötelezőleg behozta; ki 1776-ik évi okt. 5-én kelt rendeletében szigorúan meghagyta, miszerint semmiféle növendékpap a nagyobb rendekhez nem bocsátandó, mielőtt Rieggerből sikeres vizsgát tett volna, és ki uralkodása utolsó éveiben egyháznyüző törvényeinek ócsárlását ama bűntények közé sorolta, melyek az egyháziaknál és minden személyválogatás nélkül, hivatal és méltóságvesztéssel, sőt a körülmények szerint érzékenyebb fenytékekkel is büntetendők; végül ki ezen és számtalan más, az egyházba való illetéktelen beavatkozásait azzal vélte igazolhatni, hogy „ez a rendes gyakorlat úgy a francia, mint más keresztény államokban.“ ²⁾

¹⁾ Riegger azt tanította, hogy valamint a szülőknek jogok van és kötelességük gyermekeiket az igaz hitben és jámborságra nevelni, úgy a fejedelmek joga és kötelessége odahatni, miszerint alattvalók az üdvösség útján haladjanak. Ezen helyes és tökéletesen igaz elvből azonban ő nagyon téves következtetéseket von le, mert innét kiindulva azt állította, hogy a fejedelemnek dolga felügyelni püspökök és papok minden egyházi ténykedéseire, egész életökre és annak minden mozzanatára, hogy ő hozzá tartozik ezek jog- és kötelességkörét szabályozni. Ezért feljogosítottnak mondja a királyokat a zsinatok egybehívására, colloquiumok rendezésére, hittani viták beszüntetésére; hatalmuk köréhez számítja: meghatározni az istenitisztelek módját és idejét, a papok létszámát, a felszentelendők korát, megengedni vagy betiltani az egyházi rendeletek, szabványok és törvények kihirdetését; továbbá azt tanította, hogy a fejedelemnek veleszületett joga van az egyházi személyeket egy vagy több, vagy minden egyházi hivatalból kizárni, az egyházi fegyelmet önállóan kezelni úgy, hogy nemcsak a büntetések nemét és módját saját tekintélyével megalapítja, hanem az egyházi eljáróság által fenyték alá vett egyének fellebbezése folytán azokat végérvényesen elmarasztalhatja vagy felmentheti; hogy állami szükség pótlására az egyház vagyonára is ráteheti kezeit stb

²⁾ 1768. jan. 2. udvari rendeletében.

A téveszmékkel és a vallásszabadságot gúnyoló elvekkel eként elárasztott fejedelem újabb és látszólag tekintélyes egyházi támaszt nyert ezen elfoglalt álláspontján a trieri felszentelt püspök Hontheim Miklós, álnéven Febronius tanaiban. ¹⁾ Miután ezeket is minden lehozható következtetésekkel magáévá tette, mi csoda, hogy az ő uralkodása alatt tartományaiból a lelkiismeret, vallás, és egyházzabadság tényleg száműzetett? Hogy ez valóban úgy volt, mindennél világosabban bizonyítja II. József önmaga a történetnek átadott egyházi törvényeivel és udvari rendeleteivel. Innét tudjuk, hogy 1781. márcz. 26-án megerősítette a placetumot, még ugyanazon évi május 4-én betiltotta a tisztán dogmatikus „Unigenitus“ pápai bullának kihirdetését; aug. 21-én elrendelte, hogy az ő engedélye nélkül senki se merjen valamely egyházi czím elnyeréséért Rómában lépéseket tenni; ²⁾ szept. 4-én fejedelmi tekintélyére hivatkozva meghagyta a püspököknek, hogy jövőben saját joghatóságuknál fogva minden házassági akadálytól felmentvényt adjanak, és semmi szín alatt ne merészeljének ily fel-

¹⁾ Febronius azon helyes feltevésből indulva ki, hogy az egyháznak általa szükségesnek vélt abbeli reformatióját, melynek vezérelve a pápák főkorományhatalmának megszorítása volna, az egyháztól magától várni nem lehet, azon helytelen következtetésre jött, hogy e reformatiónak kivételét az államhatalomra kell bízni. Mivel pedig ezen téveszméjéhez, melynek igazolására a katholicismusban egyetlen egy támpontot sem talált, makacsul ragaszkodott, hogy kivethetőségének lehetőségét bebizonyítsa, hátatfordított az egyháznak és azt vitatta, hogy a fejedelem jogai közé tartozik az egyház részére fegyelmi törvényeket hozni, hogy kötelessége a canonok fentartása és végrehajtásáról gondoskodni, az elavultakat pedig törvényei által visszaállítani; s mindezt egyházi felhívás, vagy meghatalmazás nélkül, csupán saját tekintélyének erejénél fogva. E hatalmat, úgy mond a végre kívánja a fejedelmekre ruházni, hogy a püspökök eredeti és törvényes jogai, a pápák által illetéktelenül (?) gyakorolt főhatalom korlátozásával visszaállíttassanak. E szerencsétlen tévelygő azután arra vetemedett, hogy nyilvánosan merészelt tanítani, miszerint hamisítatlan egyházi jog szerint a pápák nem lehetnek az egész kath. egyháznak legfőbb törvényhozói, hogy a püspökségek felállítása nem tartozik a pápák jogai közé, sem a püspökök kivétele, megerősítése vagy át- és letétele, sem lemondásuk elfogadása; hogy a pápa semmi jogczímen sem követelhet a püspököktől hűség és engedelmisségi esküt, ezeknek meggyére magának felmentvényi és feloldozási eseteket fel nem tarthat, búcsúkat vagy más kiváltságokat nem osztogathat, felebbezéseket el nem fogadhat, szóval: hogy a püspökök felett semmi főhatalmat nem gyakorolhat, azért azt indítványozta, hogy a pápák által, mint mondá, bitorolt hatalom törvényes jogalanyaira, majd a fejedelmektől függő zsinatokra, az államfőknek alárendelt püspökökre, vég-elemzésben tehát a fejedelmekre átruháztassék.

²⁾ Ugyanezt 1782. máj. 23-án megújította.

mentvények kieszközléseért Rómába folyamodni; ¹⁾ nov. 12-én feltétlenül megtiltja a római magyar-német collegium látogatását, 1782. szept. 30-án pedig bármily ünnepek és ajtatosságok pápai megerősítésének kérését; 1782. okt. 7-én kinyilatkoztatja, hogy a pápának eddig fentartott mindennemű kinevezési jogok eltöröltetnek, hogy ezután az egyházi hivatalok betöltése, azoké is, melyek törvényes átruházása eddig a pápa jogköréhez tartozott, egyedül az ő és utódainak kinevezésétől függ; 1782. márcz. 24-én meghagyja a szerzeteseknek, kiknek már előbb (1781. márcz. 22-én) megtiltotta a Rómába való utazást és az ottani tartózkodást, hogy a birodalom határain kívül székelő rendfőnökeikkel (generalis) minden összeköttetést megszakítsanak; ²⁾ a püspököket pedig ugyanazon évi jun. 20-án utasítja, hogy egyházmegyéik területén létező szerzetházakat kényszerítsék, miszerint rendszabályaiknak idevonatkozó, és e rendeletével ellenkező pontjait fehérral papírral beragaszzák. ³⁾

Mi más célja volt ezen rendeleteivel az eszes császárnak, mint a pápa legfőbb tanítói, papi és kormányzói hatalmának teljes kiküszöbölése államaiból, hogy ezután saját belátása és önkénye szerint elbánhassék a püspökökkel és papokkal?

I. Napoleon fogságba hurcolta VII. Pius pápát, a 82 éves aggastyánt, hogy önző céljainak szolgájává, zsarnoki hatalmának rabjává tegye, s vele együtt az egész tanító egyházat, a vallást és lelkiismeretet. A körültekintő II. József még nem bátorkodott ezt megtenni, talán csak azért, mivel ez a hívők között közmegebotránkozást szült volna, és tervének időelőtti megghiúsulását vonta volna maga után; ő eszélyesebb, jobb sikert ígérő utat választott, de Isten ellen azzal sem mehetett sokra; mert minden őszinte keresztény előtt nyilvánvalóvá lőn, hogy a pápai hatalomnak illetén

¹⁾ 1789-ben a sekau püspöktől esküt követelt arra, hogy bizonyos házasságnál az első fokú sógorsági akadálytól önnön hatalmánál fogva adott felmentvényt, és hogy erre nem kért, nem is kapott Rómából kéz alatt felhatalmazást.

²⁾ A rendgeneralisokra ezen rendelkezését természetesen rá nem erőszakolhatta, hogy azonban az ezekkel való összeköttetést mégis teljesen megakadályozza, 1783. márcz. 24-én minden szerzetházra ráparancsolt, miszerint a Rómában székelő generalisaiktól netalán érkező leveleket, melyeket az illetők pecsétjéről könnyen megismerhetnek, felbontatlanul visszautasítsák.

³⁾ Hasonlóan intézkedett a breviarium némely helyeire, különösen azokat tapasztatta be, hol a fejedelmek kiközösítéséről van szó.

megszorítása nem egyéb, mint az igaz vallás istenileg alapított kútforrásának erőszakos elzárása, azon forrásnak, mely nélkül a vallás, lelkiismeretszabadság, legalább a katolikusoknál lehetetlen; és ez volt oka annak, hogy fenemlített rendeletei nem vezettek a kitűzött célhoz, ez az oka talán annak is, hogy I. Napoleon a pápát hatalmába keríteni megpróbálta; végül ez lehet oka annak is, hogy a modern liberalizmus Napoleon eszméjébe lőn szerelmes, és azt minden eddigi kísérletnél nagyobb furfanggal, de nem nagyobb szerencsével igyekszik minden erejéből a vallásszabadság elnyomására kizsákmányolni addig, míg a világ figyelmét szabadságot hangoztató nagy lármájával másfelé irányozza. — De vak az, vagy hamislelkű, a ki be nem látja, hogy valamint a bold. em. IX. nagy Pius pápának és utódjának XIII. Leonak a liberalis olasz kormány által állami alattvalóvá és vatikáni fogolylyá történt erőszakos megalázása, a katholicizmus szabadságának korlátozása: úgy Bismarcknak a jövődő pápa választására vonatkozó ismeretes intézkedései és a megválasztandó pápának a kormányok általi elismerés mikéntjére Bluntschli által legujabban javaslatba hozott terve ¹⁾ odaczelóztak, hogy a pápát, benne a kath. egyházat, a vallást és lelkiismeretet az államhatalom készséges szolgáltójává minősítsék! Hiszen, ha az egyháznak fejét, Krisztusnak helytartóját, a kinyilatkoztatott isteni igazságnak e törvényes és tévmentes őrés tanítóját sikerülne a liberalizmusnak elnémitani, vagy legalább hatástalanná tenni szavát; ha a Róma ellen harcra kelt ²⁾ libe-

¹⁾ Ezen tervet a „Magyar Állam“ 1877-iki 24-ik száma „Néma pápa kellene“ feliratu cikkében e szavakkal ismerteti: „Épen most járja be a világot Bluntschli német szabadkőműves nagymesternek indítványa, miszerint a keresztény hatalmak nemzetközi szerződésre lépjenek a pápa tanítói s lelkikormányzói hatalmának körvonalozására és ellenőrzésére.“ — „Ezen szerződést — így szól maga az indítványozó szabadkőműves nagymester — a pápák elébe kellene terjeszteni azon pillanatban, midőn a pápai székre megválasztatnak . . . A pápa ígérétéül függne, vajjon elismerik-e az államok az egyház fejének vagy nem.“ Igaz ugyan, hogy a legujabb pápaválasztás alkalmával úgy Bismarck, mint Bluntschli terve elejtetett, és szentséges Atyánk XIII. Leo minden akadály nélkül foglalhatta el a pápai trónt; de minek tulajdonítsuk ezt? Minden jel arra mutat, hogy itt a Mindenható lépett közbe, és Jézus elfogatásakor az olajfák hegyén egykor végbement ama jelenet ismételtetett, midőn Judás és az általa vezérelt poroszlok Jézus ezen szavaira: „én vagyok“ — mindnyájan „hátrálának és földre esének“ Ján. XVIII. 6. — Itt is egy láthatatlan, de mindenható kéz visszataszította és lesujtotta a liberalizmus poroszloít.

²⁾ A culturharcznak ezen irányát beismerte Falk a porosz cultusminister is

ralis államférfiak odáig vihethék, hogy ezen legfőbb papnak hatalmát és tekintélyét államaik területéről kizárhatnák, vagy csak rendőri elnyomását lehetővé tehetnék, ha ezen egyházi felségnek jogkörét határaikból kiszoríthatnák: akkor azután mi állna még útjokban minden vallási és egyházi tekintélynek és a vallásszabadságnak önkényü legázolása ellen? ki lenne képes hatalmuknak ellenállani, vagy azt csak annyira ellensúlyozni, hogy a vallás az államhatalom önkényének kezében levő járszalagként ne szerepeljen a nép nyakán? Talán a püspökök és papok, kik az államnak alattvalói? Nevetséges volna ilyet elhinni, s ha nem több, bizonynyal ítélthiány kellene hozzá, hogy valaki e véleményt, még II. József császárnak a birodalmában élő szerzetesek, papok és püspökök iránti magatartása után is, bármi csekély valószínűség gyanánt akarná feltüntetni, mert ugyan ki nem tudja, hogy II. József, miután államaiból a római pápa joghatóságát kizárta, vagy — miután ezen szándéka hajótörést szenvedett — legalább a legszűkebb, általa egyoldalulag kimért határok közé szorította, ki nem tudja, hogy ő maga állott az egyházi és vallási ügyek élére s hivatlanul, sőt Krisztus határozott akarata ellenére egész daczczal feltolakodott azoknak főpásztorává, kiknek ő, ha még százszor annyi korona ragyogott volna is fején, a lelki és vallási dolgokban csak juhocskájuk lehetett; hogy minden egyházi ügyekben úgy intézkedett, mintha legalább is egy általános egyházi zsinat tekintélye összpontosult volna fejedelmi személyében.

Legelőször a szerzetesekkel érezte hatalmát. Elv gyanánt felállította, hogy a világtól elvonult és öntökéletesítésöknek élő contemplatív szerzetek haszontalanok, s mint ilyenek létjoggal sem birnak. Ezen hamis elve alapján, mely ugy az egész egyháznak mint különösen ezen rendek tagjainak legbensőbb meggyőződésével, de az imádságnak hasznáról és erejéről szóló dogmákkal éles ellentétben áll, 1781. decz. 30-án és 1782. jan. 12-én kelt rendeleteivel, az egyéni és társulati szabadságnak rovására egy tollvonással számos szerzetházat és zárdát eltörült, másokban a tagok számát leszállította, s így több ezer mindkétnemű szerzetesnek, kiknek nagy kegyesen mégis megengedte, hogy birodalmá-

midőn 1874. jan. 29-én a berlini képviselőházban tartott beszédében ezt is mondá: „Az ó-katholikus mozgalomban van oly mozzanat, mely az államkormány intencióival egyezik. Ez minden bizonynyal a Róma elleni harc.”

ból kivándorolhatnak vagy más általa el nem törült szerzetbe beléphetnek, vagy végre csekélyke nyugdíj mellett a világba kiléphetnek, lehetetlenné tette, hogy önön személyük felett saját szent s mindenesetre jogos és ártatlan meggyőződésük szerint rendelkezhessenek, és megfosztotta attól, a miben lelkük békéjét, boldogságát és üdvét keresték. Ezen vandal eljárás következtében a jámbor lakóiktól kiűritett kolostorok vagyonából alakította a „kath. vallás-alapot;“ s nehogy az eltörült szerzetek tagjai ötet valamiképen kijátszák, nehogy e törvényes birtokosok első sorban őket, azután pedig az egyházat illető sérthetetlen vagyonból önfentartásukra valamit megmentsenek, minden egyes szerzetesnek esküt kellett letenni ariá, hogy zárdája vagyonából semmit el nem rejtett és ha tudomására jutna, miszerint valaki szerzetes társai közül bármit eltitkolt, vagy eltulajdonított volna, azt be fogja jelenteni.

Nem kisebb erőszakkal igyekezett a megtört szerzeteket eredeti rendeltetésüktől eltávolítani. Ezekkel az vala célja, „hogy az állammal és a polgári élettel összeköttetésbe hozza“ és házait „a jövődöbéli lelkipásztorok gyűlhelyévé változtassa“ s 1782 szept. 1-én kelt rendeletében kimondá: „a szerzetes rendeket semmi más szándékkal, hanem csakis azon feltétel alatt fogadjuk be államainkba: hogy a világi papságnak a lelkipásztorságban segédkezet nyujtsanak.“ Ezen szándékát lehetőleg valósítandó, a szerzet-elöljáróknak eddig saját törvényeik szerinti választási módját teljesen megváltoztatta; az apátokat eltörülte, ezek helyére priorokat s gazdaszáti felügyelőket választott három évre; megszabta továbbá a felszentelendők képességének mértékét (1784. jun. 8), a legkisebb részletekig megalapította a zárdák házi rendét (1785. július 11), betiltotta a breviariumnak karban való imádkozását, (1786. aug. 21) szóval: a szerzetes életet saját eszméi s akarata szerint rendezte.

Majdnem egyidejűleg hozzáfogott az istenitisztelek és a lelkipásztori hivatal önkényű rendezéséhez. 1781. dec. 1-én új katechetikai énekeket hozott be; ezek megszerzését és használatát minden plébánosnak kötelességévé tette; 1782. május 14-én eltörült minden feltűnőbb fényt, pompát, világítást és feldíszítést a templomokban és kápolnáknak; 1784. május 10-én a fogadalmi szent képeket s más búcsújáró helyeken felfüggeszteni szokott hálaemlékjeleket az istenházából kitiltotta: 1785. január 17. el-

rendelte, hogy az ujonépitendő templomokban csupán egy oltár állítandó; ugyanazon évi márc. 21-én az urnapi és keresztjáró-heti körmeneteken kívül eltörült minden processiót; apr. 2-án pedig szigorúan megtiltotta az ünnepélyes temetést és ezt a templom előtti beszenteeléssel helyettesítette; okt. 3-án a keresztjáróheti szertartásból a négy evangéliom éneklését kiküszöbölte; 1783. apr. 21. és 1787. dec. 12. megszabta az istentiszteletnek idejét, és módját a legkisebb részletekig, még azt is meghatározta, hol és hány gyertyának szabad égni; 1783. febr. 4-én terjedelmes utasítást adott a papságnak, hogyan és miről predikáljon, és mit nem szabad a szószéken érintenie.

Még itt sem állapodott meg. Hogy eddigi rendeleteinek pontos végrehajtását magának biztosítsa, a plebániák betöltését is jogai közé iktatta, s 1783. febr. 9-én úgy intézkedett, hogy a plebániái állomások az állam által hirdetendő pályázat útján betöltsenek, mire, hogy minél több alkalma legyen, saját tekintélyével szaporította a parochiákat és esperestségeket; figyelmét továbbá kiterjesztette a püspöki papnöveldekre, ezeket 1783. márc. 30-án mind eltörülte, de egyuttal állami papnevelő intézeteket állított Bécsben, Pesten, Pozsonyban, Prágában, Olmützben. Grazban, Innsbruckban, Lembergben, Freiburgban, Löwenben és a római magyar collegium helyére Paviában. Mind ezen intézetekhez állam-kormányja közvetítésével ő nevezte ki az igazgatókat és tanárokat, ő írta elő a fegyelmet és házirendet, valamint a tantervet és az udvari theologusok által írt tankönyveket; a megszüntetett püspöki papnöveldekből presbyteriumokat alakított, azaz oly intézeteket, melyekben az állami papnöveldekből kikerült papjelöltek a lelkipásztorságba gyakorlatilag bevezetendők valának, és a mi legfőbb, 1783. márc. 30-án és okt. 24-én ismételve szigorúan meghagyta, hogy az egyházi rendekhez senki ne bocsátassék, legyen az világi vagy szerzetes növendékpap a ki tanulmányait a fennevezett állami intézetekben nem végezte.

Végül mellőzve egyéb hasonszellemű rendeleteit, csak azt említjük meg, hogy hatalmát a kanonok és püspökök kinevezésére is kiterjesztette, amazokra nézve meghatározta, hogy csak az lehet kanonok, ki legalább is tíz évig dicséretesen működött a lelkipásztorságban, emezekre nézve egészen magának tartotta fel a kinevezési jogot még azon tartományaiban is, a hol erre, mint például Lombard-Velenczében, a pápától nem nyert meghatalma-

zást; mi több 1783-ban új püspökséget alapított Linzben. a pápa híre tudta nélkül, és oda azonnal (1783. márcz. 15) Herberstein személyében szinte a pápa nélkül, püspököt nevezett ki. Ugyanazon évben a bécsujhelyi püspökséget áttette Sz.-Pöltenbe, határkiigazítást eszközölt a bécsi főmegyénél, és megelsonkitotta a győri egyházmegyét.

De talán már meg is állapodhatnánk egy kissé, hogy majdnem egy század távolából elfogulatlanul megítéljük a viszonyt, mely ezen császári rendeletek életbeléptetésével az állam és egyház között ténylegessé vált, és meghatározzuk: vajjon szabadság jutott-e itt az egyháznak osztályrészul vagy sem? Vajjon II. József biztosította-e birodalmában a pápától lehetőleg távol tartott püspököknek, papoknak és hívőknek a lelkiismeret és vallásszabadságot, vagy ennek ellenkezőjét hozta nekik ajándékul? Azonban lehetünk-e még kétségben az iránt, mit tartunk e fejedelmek feljebb bemutatott eljárásáról? Hiszen a legszélsőbb optimizmus sem láthat a felhozott rendeletekben mást, mint egy öntelt korlátlan úr határt nem ismerő önkényének szeszélyes, gögös és daczos parancsait, melyekkel rabszolgáihoz szól, hogy azokat akarat nélküli lényekké lealacsonyítsa, kiknek nem enged más szabadságot, mint azt, hogy intéseit lessék és élő gépek gyanánt végrehajtsák, kiknek nem szabad lenni meggyőződésüknek, nem szabad lenni lelkiismeretüknek, ha mindjárt papok, vagy az apostoloknak törvénytelen utódai volnának is.

Nem kételkedünk, hogy ebben teljes igazat fog nekünk adni a modern liberalizmus is, kivált ha még II. Józsefnek házassági páténsére (Ehepatent 1783. jan. 13.) fordítja figyelmét, melyben az egyházat a házasság körüli jogaiból kiforgatja, házassági akadályait eltörli, házassági bíráskodását beszünteti; de azért mégis a plebanosok jelenlététől teszi függővé a házasságot, ezeket az egyházi jog szerint törvénytelen házasságok megaldására kényszeríti, a püspököket pedig az egyházi felmentvény megtagadása esetében 200 arany bírságra elmarasztalja; vagy ha ama választ veszi fontolóra, melyet a császár a magyar püspöki karnak adott, Battyányi esztergomi érsek és Magyarország primása által benyújtott abbéli feltejesztésére, hogy egyházi rendeleteit kihirdetni tiltja meggyőződésük és lelkiismeretük és melyben kereken kimondotta: hogy „a kinek lelkiismerete nem engedi azt, annak szabadságában áll lemondani állomásáról és kivándorolni hazájából.”

Szép szabadság! melynek a szabadelvűség szótárában sem lehet más neve, mint: zsarnok önkény. Ebben nincsen semmi kétségünk, ha erről kételkedni bátorzkodnánk és föltételeznők azt, hogy liberalis politikusaink II. Józsefnek közvetlenül az egyház, közvetve pedig a lelkiismeret és vallás elleni eljárásában az önkénynek és zsarnokságnak ellentétét látják és felhozott hatalmi intézkedéseit a meggyőződési szabadság védbástyáinak tekintik, méltán vádoltatnánk az ész elleni bűnről. Annál nagyobb azután csodálkozásunk a fölött: mi lehet az oka annak, hogy hasonlíthatatlanul nagyobb bünt követnek el ugyancsak az emberi ész ellen ugyanazon liberalis elmék, kik második József korszakának a vallásszabadság szempontjából való megítélésében velünk egyetértenek, midőn ennek daczára nincsen elsőbb dolguk, mint ezen fejedelemnek nyomdokaiba lépni, midőn nem ismernek magasabb feladatot, mint őtet az egyház elnyomásában messze túlszárnyalni, mintha abból, hogy II. József zsarnoki törvényeivel letiporta az egyházat, nem is lehetne mást következtetni, mint, hogy azoknak, kik a szabadelvűség szellemétől eltelve a szabadságért lelkesülnek, nem volna elsőbb teendőjük, mint ezen abszolút fejedelemnek e munkáját a legvégső határig folytatni, és addig meg nem pihenni, míg az egyházban a vallás és lelkiismeretszabadságnak emlékét is romba nem döntötték!

Ha valamely emberhussal táplálkozó afrikai vad polgárt, kinek legkisebb fogalma sincsen a szabadságról, akarna valaki a következtetés helyességéről meggyőzni, kétségtelen, hogy vagy eszeveszettnek tartaná, vagy az emberek azon faja közé sorolná, kiket az örök igazság hypocrita (álnok) névvel jelölt meg; de a tudomány világosságát árasztó Európa szabadelvű civilisátorai már annyira vitték a becsület, haladás és műveltség e századának nyolczadik tizedében, hogy immár embernek sem tartják, a ki a szabadság nevében alá nem írja a kath. egyház és vallásszabadságának halálos ítéletét és ennek végrehajtásában tehetsége szerint nem serénykedik. A „crucifige“ (feszítsd meg) újra és újra rémületesebben felhangzik korunk liberalis Pilátusaihoz, és ezek talán mint elődjük, hogy bűneik sokaságát elfeledjék, nem állanak ellent a páholyok papja, és istenei által felbőszített szabadelvűségnek, hanem némelyek ugyan kezeiket mossák, és kiadják a zsarnokság hóhérpallosát a sötétség zsidó és nem zsidó lovagjainak, hogy azzal a legszentebbet kivégezzék, mások önön karjaikkal

emelik fel azt, s e műtéthez illő egyenruha nélkül osztogatják vele a kath. intézményekre és lelkiismeretre a halálos csapásokat, s a mi legjellemzőbb, e bölcshabakészítő fők ezt mint egy jól betanított énekkar, a vallásszabadság dicsőítője között hajtják végre, hogy túlordítsák az ártatlan Ábel egekbe boszuért kiáltó vérének szózatát.

De már ez teljesen haszontalan erőlködés. A szög kiütötte magát a zsákból, nemcsak, hanem keresztüljárta Krisztus testét: az anyaszentegyházat.

Emeljétek fel fejeiteket ti mindnyájan, kik e századon átmentek, és lássátok minden nemzetek, de különösen ti, kik Krisztus tagjainak valljátok magatokat, lássátok mily sebeket ejtett az üdvösség és boldogság zálogával eltelt kath. lelkiismereteken a liberalismus lelkiismeretlensége! Azt ígérte nektek, hogy igát vesz le nyakotokról, hogy szabadokká fog tenni, ha reá hallgattok és nem az igazságnak tévmentes tanszékére; s ime megfoszt szerzeteseitektől, papjaitoktól, püspökeitektől, s bérenczeit küldi hozzátok; elidegeníti szentegyházatok vagyónát, melyet apáitok Istennek dicsőségére, a szegények javára az egyház oltárán feláldoztak, sőt elrabolja tőletek az oltárt, a templomot is, melyet őseitek buzgalma emelt, karddal és szuronynyal áll elötökbe, ha körmenetekben akarjátok dicsérni Istent, kiragadja Krisztus igaz szolgálói kezeiből a pásztorbotot, és az Isten országának ellenségeire bizza, elveszi iskoláitokat, megszenteltségteleníti házasságtokat, s végül gunyt űz belőletek, midőn reátok fogja, hogy szabadok vagytok.

De vonuljunk vissza csendes magányunkba, nehogy valami túlliberalis paholymester lázításról, Gambetta, Nikotera, Bismarck és más ilyféle külföldi celebritások és hatalmasságok elleni lazításról vádoljon, s folytassuk tovább is amúgy négy szem közt a liberalismus gyönyörűséges gazdálkodásának taglalását.

A tanulékony szabadelvűség XIV. Lajos francia, II. Frigyes porosz, II. József osztrák stb. ujkori zsarnokoknak tömjénező al-bölcshabakészítő iskoláiban azon téves meggyőződésre tett szert, hogy a vallásszabadság életbeléptetésének legfőbb tényezője nem lehet más mint Krisztus egyházának és az igaz vallásnak szétrobbantása, tehát a püspököknek a papa főnatajma alóli felszabadítása, azután az alsó papságnak püspökeiktől, végre a hívőknek a papagtól és ezeknek tanítóit, papi és lekipásztori tekin-

télyétől való felmentése, s teljes függetlenítése a hit és erkölcs dolgaiban.

Ezen torzeszme életrealóságát eléggé gyanussá teszi ugyan már azon igazság hogy ha valamely élő személynél a főt, vagy a szívet elválasztanók a testtől a végre, hogy annak egyes tagjait amazok uralmától felszabadítsuk, ugyan csak pórul járna ezen szabadsággal az egész test; de ne előzzünk meg semmit, se hasonlatokkal s elméletekkel; s mert mint mondani szokták, a gyakorlat gyakran ellenkezőleg üt ki, és a mit talán valószínűnek sem tartottunk elméletben, az a gyakorlati téren fényesen sikerül, kövessük oda a vallásszabadságért izzadó liberalismust és lássuk vívmányait.

Legelőször is vegyük szemügyre azokat a szabad püspököket, kiket a liberalismus előzékeny jóakarata a pápa szolgaságától akar felmenteni, s vizsgáljuk meg: miféle szabadságot készített számukra.

A katb. egyháznak eddigi törvénye, melyet még 343-ban K u az antiochiai zsinat hozott, kiközösítés terhe alatt tiltja minden tagjának valamely egyházi s különösen fegyelmi ügyben az államhoz felebbezni, mert nekünk e tekintetben a legfőbb forumunk egyedül a római szentszék; de liberalisaink, hogy a püspököket a pápától függetlenítsék, ily törvényt hoztak: „Az egyházi fegyhatalom az ország határain belől csupán honi felsőbbség által gyakorolható“ (1872. porosz májusi törvény.)

Szinte látom, hogyan vidúl némely liberális urnak az arcza; szeméből magnetismus nélkül is ki lehet olvasni a gondolatot: „ugy-e bár, csak őszintén akarjuk szabadokká tenni a püspököket.“ De t. olvasóim! ne irigyeljük örömüket, hanem, hogy e törvénynek horderejét felismerjük, nézzünk utána: ki legyen ez a honi felsőbbség mely az egyházi fegyhatalom gyakorlására feljogosittatik? Talán azok a püspökök, érsekek, primások, kik a pápa joghatósága alól kivétni szándékoltnak, ezek lesznek majd bírák? Legkevésbé sem, hanem az államhatalom által felállított „egyházügyi törvényszékek“ (Gerichtshöfe über kirchliche Angelegenheiten) melyek a kath. egyházi canonokban teljesen járatlan egyénekből állítottak össze, és pedig szándékosan ilyenekből azért, nehogy tévedésből valahogy az egyház törvényei szerint ítéljenek; mert ezen törvényszékeknek az állam által hozott és hozandó törvényekhez kell alkalmazkodniuk ítéleteikben, a püspökök pedig,

hogy a kilátásba helyezett szabadságuk visszatartása miatt még csak ne is panaszkodhassanak, egészen alárendeltetnek ezen törvényisékeknek, és ily szövegű udvari bullával vigasztaltatnak:

„Mi Vilmos, Istennek kegyelméből Poroszország királya, stb. államunk egész területére rendeljük, a mint következik:

Egyetlen paragrafus.

„A katolikus püspökök (érsekek, herceg-püspökök) mielőtt állami elismerést nyernének, köteleztetnek a következő esküt letenni kezeinkbe:

„Én N. N. esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, és az ő evangéliomára, hogy miután kath. püspöki (érseki, herceg-püspöki) méltóságra emeltettem, az állam törvényeit lelkiismeretesen meg akarom tartani.“ (1873. dec. 6.)

Ez a liberalisált államok kath. püspökeinek szabadsága. Nem korlátozza azt semmi egyéb, mint az állam törvénye, de ez azután oly erős vasgyűrű, melyet akkor sem szabad, de nem is lehet kezeikről levenni, ha az állam törvénye az isteni kinyilatkoztatással, az örök igazsággal, a kath. tanokkal és törvényekkel lényeges ellentétbe jön; ha pedig mégis lelkiismeretükre hallgatnak és a vallásszabadság ezen olve szerint: „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek“ megtagadják ezt az esküt, és önként nem hajják le fejüket az ellenök s egyházuk sérthetlen isteni jogai ellen liberalis vakmerőséggel hozott, de a törvény legfőbb kellékét, a jogosságot és igazságot nélkülöző, határozatok jármába, akkor azután jön a kényeztetés.

Először is az 1875. apr. 22. porosz törvény végrehajtásával kezdik, mely az elkobzott egyházi javak haszonélvezetének kárpótlása gyanánt az államtól fizetendő illetéket megvonta tőlük és papjaiktól, s mely szóról szóra így hangzik:

„1 §. A kölni, gne-en-posesi érseki, a kulmi, ermlandi, boroszlói, hildesheimi, osnabrucki, paderborni, münsteri, tieri, fuldai, limburgi püspöki megyékben, és ezen egyházmegyékhez tartozó vikariatusokban, úgy szinte a prágai, olmützi, freiburgi érseki és mainzi püspöki megyékhez tartozó porosz részekben, ezen törvény kihirdetése napjától felfüggesztetnek mindama fizetések, melyek az államtól mindezen püspökségeknek, a hozzájuk tartozó intézeteknek és a papságnak eddig kiszolgáltattak.“

„2. §. Ezen felfüggesztett fizetések ismét folyóvá tételnek, az illető területen, mihelyt a jelenlegi püspök vagy egyházmegyei

kormány az államkormánynak írásbeli nyilatkozatot ad arról, hogy magát az államtörvények megtartására kötelezi.“

„6. §. A beszüntetett fizetések az egyes javadalmásoknak, kik arra igényt tartanak, akkor fognak utalványoztatni, ha az illeték felvételére jogosított, a 2. §-ban meghatározott módon az államkormány előtt magát az államtörvények megtartására kötelezi.“

Ha ez sem használ, és a püspök később önmagát, egyházi intézeteit és papságát nélkülözéseknek is kitenni, mintsem lelkiismerete ellen az államnak egyházüldöző törvényeit aláírni, akkor szigoru végrehajtás útján alkalmazásba veszik ellene és papsága ellen ama törvényeket, melyekre neki esküdni, s melyek megtartását ígérni bűn nélkül nem lehet, különösen az 1873. máj. 12-diki porosz törvény 12-ik és az 1874-ki máj. 4-iki t. czikk 1. §-át. Amaz kimondja, hogy mindazon egyházi személyek, kik az államtörvények vagy kormányrendeletek ellen vétetnek, az állam által fellálított „egyházügyi törvényszékek“ itéletével hivatalaiktól megfosztatnak; emez pedig így szól: „Oly pap, vagy egyházi személy, ki törvényes ítélet által (melyet az állami törvényszék hozott) hivatalától megfosztatott, s még azután is oly cselekményt végez, melyből kitűnik, hogy azon hivatalának, melytől elmozdítatott, továbbbi viselését veszi igénybe, az országos rendőrség közgei által bizonyos kerületekből és helységekből kiutasítható, vagy tartózkodási helye kijelölhető; ha pedig ily cselekménye hivatalának nyílt bitorlásában, vagy tényleges gyakorlásában áll, vagy ha az országos rendőrségnek irányában fogantatba vett rendelkezése ellenére cselekszik, úgy a központi hatóság állampolgári jogait és honát vesztettnek nyilváníthatja, és a német birodalom területéről kiutasíthatja.“

És ezen bitor törvényekre, melyek a püspököknek Istentől adott jogaiba és lelkiismeretébe oly mélyen betolakodnak, melyek a papságnak Krisztustól nyert pásztori és papi hatalmát erőszakkal elvonják, és azt hivatlan személyekre bizzák; e bitor törvényekre, melyek a kath. egyháznak egész tekintélyét és törvénykönyvét hatályon kívül helyezik, és rendét teljesen felforgatják; e törvényekre, melyek végrehajtásának következményei ama minden őszinte katolikus, sőt minden jobbjézésű embert felháborító állapot, hogy Poroszhonban és ezzel egy császári korona alatt egyesült német birodalomban az egyházmegyéknek majdnem fele meg van

fosztva püspöktől, a plebániák közül pedig 400 pap és istenítisztelet nélkül van évek óta, s a hívők ezrei minden vallási vigaszt, áldást és szentséget teljesen nélkülözni kénytelenítettnek, még halálos ágyukon is; e törvényekre, melyek lassan, de biztosan ölé méreg gyanánt a kath. papság és vele a katholicismus kiirtására felállítottak; ezen Nero és Diokletian-féle rendeletekkel vetélkedő törvényekre egy önérzetes kath. püspök vagy pap öntudatosan még esküt is tehetne? ezek végrehajtásához akár közvetlenül, akár közvetve hozzájárulhatna? egyházának, önön és hivei lelkiismeretének s vallásának szabadságát még ilyen gyalázatos módon is elárulhatná és ellenségei szenvedélyeinek nyomorult szolgaságába önként átszolgáltathatná?

Merész feltevés! Ilyenre csak az vetemedhetik, a kinek fogalma sincsen a kath. hitről és ebben nevelt jellemekről vagy a ki vak gyülöletről elragadtatva, Judás szerepére kívánná kárhoztatni, tehát a legérzékenyebben sérteni a kath. papság becsületét.

Ez azonban még csak kezdete ama barbár kulturkampfnak, melyet a modern liberalismus a kath. egyház szabadságának elnyomására a szabadság nevében megindított. Az idézett két cikelyt hasonló irányu, a püspökök hatalmát és joghatóságát különleg megsemmisítő törvények hosszú sora követi és nemcsak a lutheranus Poroszországban, s hozzá tartozó német fejedelemségekben, nemcsak Schweizban van ez így; hanem olyan tiszta katolikus országban is, mint Italia. E szabadelvű törvények egyike kiveszi a püspök kezéből a papságnak nevelését, másika a lelkipásztori áliomasok betöltését, harmadika az egyházi vagyon kezelését stb. stb; mindezek eszközzésére egy világi talán más vallásu közeget terem, mely az államnak akarat nélküli szolgája lenni akar is, képes is. S ezen törvények megtartására is tegyen esküt a kath. püspök? Merték-e hiú liberalis elleneink, hogy egy kath. püspöknek lelkiismeretével megegyeztethető például a papi javadalmak betöltését szabályozó törvényük, midőn azt tárgyalták és elfogadták? Halljuk e törvénynek a burkussal majdnem azonos hesseni szövegét:

„1. §. A pappal betöltendő egyházi hivatal a ker. egyházaknál csak olyan németre ruházható, ki a törvény követelményének megfelelően igazolta tudományos kiképeztetését, és kinek személye ellen az államkormány polgári vagy állampolgári szempontból indokolt nem tetszését nem nyilvánította.“

„2. §. A tudományos képzettség igazolására rendszerint kívánatlik, hogy a jelölt bizonyítványokat mutasson elő, hogy valamely német gymnasiumnál letett érettségi vizsga után, három év folyama alatt valamely német egyetemet látogatott; hogy egyetemi tanulmányai bevégeztével az állami hatóság előtt a bölcsezséteből és történelemből leteendő vizsgán kimutatta, miszerint hivatásához megkivánt általános tudományos műveltséget magának elsajátított.“

4. §. Az egyházi főhatóság köteles a személyt, melyre (az 1. § szerint) valamely egyházi hivatalt ráruházni vagy melyet valamely egyházi hivatalnál nem pusztán ideiglenes helyettesítésre vagy segédkezésre alkalmazni szándékozik, e hivatalnak megnevezésével a belügyminiszteriumnak bemutatni. Ugyanez áll valamely papnak más hivatalra leendő áttétele, vagy az ideiglenesen alkalmazottnak végleges kinevezése alkalmával; de a szándékolt-kinevezés vagy alkalmazás az 1. §. utolsó mondatában foglalt fentartásnál fogva addig nem foganatosítható, míg az államkormány ki nem nyilatkoztatja, hogy a jelölt ellen nincsen semmi kifogása.“

A 10. §. azután megparancsolja a püspököknek, hogy az üresedé-be jövő állomásokat egy év tartama alatt betöltsék, s ha ezt nem tennék, a 11. és 12. §-okban intézkedik azoknak az államhatalom általi betöltéséről.

Ezen törvény is a vallásszabadság terén áll? A katolikus elv szerint ez épen ugy, mint a feljebb idézettek, valamint az egyházi vagyon secularisatióját életbeléptető olasz, és ettől csak a kivitel módjára különböző német vagyonkezelési törvény nem egyéb, mint az egyház önállóságának és az önállóságnak megfelelő szabadságnak általában véve, különösen pedig a püspököket megillető jogok önálló és szabad gyakorolhatásának tényleges tagadása, vagyis az egyháznak és törvényes kormányának, tehát a legszorosabb értelemben vett vallási tekintélynek, s ebben magának a kath. vallásnak erőszakos secularisatiója, állami intézménynyé való degradatiója.

Nem azt czélozzák-e a liberalis törvények, hogy az államnak természetes hatalmát egész terjedelmében kifejtsék, hiszen ez, mint feljebb kimutattuk, ceakis a polgári élet terén eszközölhető; de a vallás természettőlötti területén teljesen kivihetetlen oly anynyira, hogy itt minden e nemü erőlködés önmagában megsem-

misül, és csak az állam e körben való tehetetlenségének bizonyítására szolgál, mivel ez semminemű papi meghatalmazást soha nem adhat; hanem igenis az a rendeltetésök e törvényeknek, hogy a lelki hatalmat, a vallási tekintélyt és az egész kath. egyházat, melyet az államkormányok annectálni nem birnak, lerontsák. Nem arról van itt szó, hogy a polgári jólét mezején védvárak emeltessenek, valamely kül- vagy bellellenség ellen; hanem, hogy a cátoi elv szerint lerontandó Carthágó, akarom mondani, egyház és vallás romjai alá temessék azt, a mit lelkiismeretnek és lelkiismeretszabadságnak nevezünk, hogy ezután a polgár ne legyen egyéb, mint az állam szolgaságára kárhoytatott eleven gép, melynek nincsen, jobban mondva nem szabad lenni más lelkiismeretének, csak melyet neki az állam előir, és mely az államhatalmát képviselő személyek változtával szintén változó vélelmek nótája szerint hűségesen tánczol.

Szabadelmek körül forog itt a kérdés, igaz, de ezek nem a szabadságnak, hanem az önkénynek és zsarnokságnak szabadelvei. Az előbb idézett törvény emez elvet emeli érvényre: „az államnak szabadságában áll a püspököket és papokat egyházi hivatalaiktól megfosztani,“ az imént felhozott pedig a következő elvet lépteti életbe: „az államhatalomnak szabad az egyház papnevelő intézeteit rendezni, a papi személyzet hivatalos alkalmazásának feltételeit kiszabni, s a lelkipásztori állomásokat betölteni.“ A közönséges iskoláktörvényével ezen elvet valósítja: „az államnak szabad az egyháztól elvonni az iskolaügyet, és felekezeti nélküli — vallás nélküli iskolákat állítani,“ mint ezt már a magyar parlamentben is ismételve s világosan kimondták többen, pl. báró Eötvös József még 1848-ban e szavakkal: „hogy ha az állami törvényhozás szükségesnek tartja az iskoláról rendelkezni, ezt teheti a nélkül, hogy a hitfelekezeteket meghallgatná, mert a nevelés az országot és nem a hitfelekezeteket illeti: 1) „ugyanott és ugyanakkor Irányi Dániel eképen: „a törvényhozó a nevelést vallásügynek nem tekintheti: A nevelés status ügye, s ehhez a vallásnak, az egyháznak semmi köze.“ 2) A polgári házassággal szentesíti ezen elvet: „az államnak szabad a házasságot az egyház szenteségei közül kiragadni és profanálni.“ Az egyházi vagyon secu-

1) „Religio és Nevelés“ 1848. aug. 31. sz. 224. l.

2) Ugyanott 1848. aug. 10. sz. 145. l.

larisatiója által megtestesíti fennemlített Irányi Dánielnek emez elvét: „mind az, a mi vagy elődeink vagy a status által az egyháznak alapítványul adatott, ezentul csak a status tulajdona“¹⁾ (ha t. i. elrabolja) vagy mint az utána szóló Román Ferencz magát kifejezte: kétségbe nem vonható, hogy az egyházi vagyonnokkali rendelkezés az államot illeti“²⁾ szóval, a liberalismus a vallásszabadság nevében az egyház kizárólagos jogainak bitorlását, szent intézményeinek kiforgatását, Istentől nyert hatalmának és tekintélyének lerontását, törvényes vagyonának erőszakos elidegenítését emeli szabad elveinek sorába polgári törvényeivel. Még ez sem volna önkény, s a vallás- és lelkiismeret-szabadság ellen űzött zsarnokság? Vagy talán a szabadelvűség, mint neve is mutatja, minden rosszra, minden igaztalanra felhatalmazza az embert? minden erőszakoskodásait a szabadság pecsétjével szentesíti? talán a liberalismus benső ereje oly nagy, hogy követői minden cselekményének benső értéket, sőt jogot szerez, hogy isteni küldetés nélkül is, sőt annak ellenére, püspöki és papi felhatalmazást adhat mindazoknak, kik uszályába kapaszkodnak? oly nagy az ő hatalma, hogy az isteni vallás elleni merényletei sem volnának szabadságellenesek?

Nem tudjuk elhinni, nem, sehogy sem, hogy a szabadelvűség ily állításra vetemednék, de ha mégis megtenné, úgy zsarnokságot ismét csak zsarnok elvvel toldaná.

Még egy, de már az itt tárgyalt ügyben utolsó és leglényegesebb kérdés várja megoldását: milyen állast foglal el a szabadelvűség az alsó papság és a nap vallásszabadsága irányában? leglényegesebbnek mondjuk, mert az alsó, a lekipásztorkodó papság és a hívek közötti helyes és szabad viszony képezi milliók vallásának és vallási szabadságának kiapáthatlan gazdag forrását; a szabad papok által az igazság mezején akadálytalanul vezetett hívők egyetemében nyilvánul gyakorlatilag a vallásszabadság, ennek haszna, jótékonytsága, társadalmi és erkölcsi fontossága, szellemi bordereje és üdvözítő hatása; itt leli fel a Jézus által alapított egyház és annak Istentől küldetett papsága s minden egyházi intézmény lét-okát és célját a népek boldogításában és üdvözítésében, itt mutatkozik tehát a vallásszabadságnak legfőbb tere, melyre mindenkinek lépnie kell, kinek lelke Isten után vágyakozik.

¹⁾ Ugyanott 1848. aug. 10. sz. 145. l.

²⁾ Ugyanott 146. lap.

A papnak, mint ilyennek, abban áll gyakorlati vallásszabadsága, hogy tanítói, papi és lelkipásztori kötelességeit, melyeket állása, Istentől és az anyaszentegyháztól nyert hivatása, neki lelkiismeretben kötelezőleg kiszab, külső kényszer és akadályozás nélkül a reábizott hívek irányában teljesíthesse, hogy lelki hatalmát, melyet Krisztus reáruházott, ezek üdvére minden idegen nyomás közbejötté nélkül, csupán az igaz egyház tekintélyének szabványaihoz alkalmazkodva, önelhatározása erejével használhassa és értékesíthesse. A hívők s egyáltalában minden vallásos embernek saját személyét illető vallásszabadsága pedig akkor lesz valósággá, ha törvényes vallási tekintélyének, és ezt kezelő valóban Istentől rendelt egyházi felsőbbségének, a hithű papságnak vezetése mellett a lelkők mélyében fogant, ápolt és hitbéli meggyőződésé vált vallási és erkölcsi igazságokhoz öneltkelésükkel alkalmazhatják életök minden cselekményeit, ha ennek biztosabb eszközésére a papi hatalom segélyét mindenütt és mindenkor, más hatalomnak közbelépése nélkül, teljes joggal s közvetlenül igénybe vehetik és lelkiismeretük kívánalmainak megfelelően minden vallási kötelmeiket, a világ hatalmától függetlenül betölthetik.

Ennek bevitására nem akarjuk itt ismételni mind azt, a mit már feljebb a szabadságról általában s különösen a lelkiismeret és vallásszabadságról bővebben kifejtettünk, csupán azt kívánjuk megjegyezni, hogyha valamely pap, hivatásos kötelmeinek ellenére használná papi hatalmát, és ha bármely hívő az Istentől küldött papi vagy helyesebben egyházi tekintély megvetésével önön egyéni nézeteinek, balvéleményének és tévelyének követésében s a papi hatalom természetfeletti segélyének mellőzésével csupán saját természetes erkölcsi erejének használatában keresné a kath. egyházban vallásszabadságát; ez úgy mint amaz nem a szabadságot, hanem az önkényt, saját önkényét emelné uralomra; továbbá hogyha akár a papnak, akár a hívőnek az egyház törvényes felsőbbségén kívül bármely más hatalom vallási kötelességeket kiszabhatna, vagy az egyház által kiszabott kötelességeinek szabad gyakorlatában ténylegesen vagy nemlegesén gátolná, ugy ez is az önkénynek, de idegen önkénynek zsarnoki jármát viselné, mert minden, egyébként bármily magas állásu és hatalmu egyháztag a püspök, a pápa is személyes alanyi vagy magán vallásszabadságának alapját és zárkövét nem önmagában és természetes személyiségében bírja, hanem egy felette álló, minden emberinél magasabb

isteni hatalomban és tekintélyben, melyet Jézus egyházára ruházott, melyet ezenkívül semmi más hatalom e földön nem bír és nem is bitorolhat, s mely a pápának is kijelöli és parancsolja vallási kötelességeit úgy, hogy azoktól el nem térhet.

Már ebből önként következik: hogy amaz államhatalom, mely az Istenben gyökerező természetfeletti s egyedül igaz vallási és egyházi tekintélyének saját, e téren semmis hatalma általi helyettesítésével a pápa és a püspökök szabadságát elnyomja, vagy korlátozza: ezen tényével egyszersmind akadályozza vagy elnyomja az alsó papságnak a híveknek is lelkiismeret és vallásszabadságát; és pedig amely mértékben sérti amazok szabadságát, ugyanazon arányban rombolja emezekét.

Midőn tehát az előbbieken nyilvánvalóvá tettük, hogy a modern liberalismus szövetkezve az államhatalommal, a kormányzésekéből és törvényhozói padokból a pápa és a püspökök egyházi szabadsága ellen kelt harcra, és a népek üdvözítésére nyert isteni hatalmukat, Istentől nyert tekintélyüket erőszakkal elnyomja, már minden gondolkozni tudó főnek elegendőleg bebizonyítottuk, hogy a lelkészkedő papság és a hívek egyetemének lelkiismeret- és vallásszabadsága iránt zsarnok álláspontot foglal el.

De a liberalismusnak még ez is kevés; nemesak közvetve, hanem közvetlenül is sérti az alsó papság és a kath. hívek lelkiismeretszabadságát. Vessünk e kebellazító kegyetlenségre is egy pillantást.

Minden plebánosnak és káplánnak, ki püspökétől canonicus missiót (törvényes küldetést) nyert, kötelessége tanítói, papi és lelkipásztori hatalmát a neki kijelölt működési téren híveinek lelki javára a tőle telhető buzgalommal értékesíteni, azért teljes és sérthetetlen joggal s korlátozhatatlan szabadsággal is kell bírnia arra, hogy ezen hatalmát mint Istentől a hívek üdvének munkálására személyéhez kötött üdvözítő erőt, az Isten akaratának és a rábizott hívek végeztelének megfelelően, és minden emberi hatalomtól függetlenül használhassa, hogy misézhesen, predikálhasson, a szentségeket kiszolgáltathassa, a körmeneteket megtarthassa stb., állásához és lelki hatalmához kötött kötelességeit mindenekben teljesíthesse; és viszont a kath. híveknek szent és lelkiismeretes kötelességük, hogy törvényes papjuk által magukat vezéreltessék, hogy annak kezeiből az Istennek lelki adományait, áldásait és kegyelmeit elfogadják és ezeket utmutatása nyomán lel-

kök üdvére fordítsák; a kath. híveknek tehát kétségtelen és Istentől származó joguk és szabadságuk van arra, hogy törvényes püspökük által lelkivezetésükre küldött lelkészük tanításaiban, áldásaiban, áldozataiban részesüljenek, hogy vezetését, utmutatását, segélyét mindenkor igénybe vegyék, hogy közbejöttével a mulaszt és kegyelem kutforrásából lelki javakat merítsenek, hogy ténykedéséből minden lelki szükségüket kielégítsék. De előmozdítják-e vagy csak meghagyják-e a modern liberánizmus vallási törvényei és kulturkampfos rendelkezései a vallásszabadságnak e leglényegesebb oldalát? Majdnem naponként hoznak a lapok ily közleményeket: „Minap elítélték hat földbirtokost (Poroszországban) mert egy a fogságból kikerült kath. lelkészt, hová azért jutott, mert a szomszéd plebániában az ottani lelkész betegsége miatt délután istenitiszteletet és esketést tartott, — vendégszeretettel házukba fogadták s felváltva megvendégték.“ „Cieslioski káplánt hat hónapi fogságra ítélték, mert egy átutazó katolikust, ki rögtön súlyos beteg lett, a halotti szentségekkel ellátott.“ A Germánia szerkesztőjét három havi fogságra ítélték, mert egy az állam által letett (!) püspök pástorlevelét közölte. A ditrichswaldi plebánost pedig legutóbb elfogták, mert nem akarta a rendőrségnek megmondani, hogy kik azon lelkészek, kik ott a kegyhely kápolnájában misét mondtak.“ „A reinemündei betegápolással foglalkozó szürke nénék főnöknője ellen tanusági kényszerrel alkalmaznak, mert megtagadta a vallomást azon papnak kilétéről, ki a betegek szobájában misét mondott ¹⁾ Ezen és ehhez hasonló száz és száz esetek, melyekben miséző, gyóntató, temető s más lekipásztori szent kötelességeit teljesítő papokon erőszakoskodik a modern liberalizmus, bizony furesán illusztrálják dícsőített vallásszabadságát; de még ennél is rémesebb világosságba helyezi azon 400, hasonló szent papi ténykedések miatt lekipásztortól megfosztott plebánia. Magyarázza meg már most nekünk a liberalizmus, miben áll a számüzött, a fogságba huzolt papok vallásszabadsága saját híveik iránt kiktől azért szakittatak el lelketlen erőszakkal, mert törvényes, Istentől és lelkiismeretöktől parancsolt kötelességeiknek, híveik iránti elengedhetetlen kötelességeiknek gyakorlatára szabadságot vettek maguknak? Magyarázza meg e kérdést. De továbbá fejtsse meg nekünk azt, mi legyen a törvényes lekipásztortól ily nyomoruht

¹⁾ „Magyar Korona“ 1877. nov. 16. sz.

önkénykedéssel megfosztott nyájnak vallásszabadsága? hogyan és mi képen kövesse a rendőri felügyelet alá helyezett vagy eltávolított papját lelki ügyeiben? hogyan elégítse ki e pásztor által lelki szükségéit, hogyan vegyen részt szent miseáldozatában, hogyan kereszteltesse általa gyermekeit, hogyan táplálkozzék kezéből Krisztus testével, hogyan nyerje meg bűneinek bocsánatát feloldozásával, hogyan vegye fel halála órájában az utolsó szentségeket, közvetítésével? Más papról gondoskodják? De nem tette-e ezt is lehetetlenné a burkus előzékenység, mely az egyháznak papjai helyett idegeneket, kik nálunk nem papok, kik csak papi ruhába öltöztetett bérenczei Bismarcknak, akar becsempészni, s több helyen valóban be is csempészett a katolikus hitközségekbe. — És ilyen szabadság még vallásszabadságról is merészel beszélni?

Minden kath. szülőnek lelkiismereti, vallási és erkölcsi kötelessége gyermekeinek katolikus nevelést adni; ezt követeli tőle Isten és az ő törvénye, ezt parancsolja önön és gyermekeinek lelki java, erre, mondhatni, kényszeríti szülői szeretete, azért vallás- és lelkiismeretszabadságának lényeges kiegészítő része az, hogy ezt szabadon és önelhatározása szerint valóban meg is tehesse: erre teljes jogot és szabadságot ad neki Istene. De mi módon érvényesítheti napjainkban e szabadságot a katolikus szülő, midőn a liberalismus szellemétől áthatott államkormányaink és törvényhozó testületeink a felső, közép, sőt az elemi iskolákat is közös, vagy közönyös tanodákká, tehát vallástalanokká, mi több, sok helyen katolikusellenesekké tették, midőn még katolikus tanintézeteket protestans, zsidó és átheus tanárok alkalmazásával megmételtyezték? ¹⁾ És a liberalismus szemére még is ráfér, hogy vallás és lelkiismeretszabadsággal biztassa a hívő népet?

A kath. házasulandóknak vallási kötelessége egyházi igazságaik és törvényeik szabta módon az isten házában, saját papjuk előtt megkötni a házassági frigy szentségét: mi természetesebb tehát, mint hogy erre a polgári törvény is teljes szabadságot biztosítson számukra, és ezen szabadságukat téves és vallásellenes

¹⁾ Például a mainzi katolikus gimnáziumhoz, mint a „Magyar Állam“ 1876. november 15. számában olvassuk, a hesseni államkormány egyszerre három protestans tanárt nevezett ki. De nem kell külföldre sem mennünk, hisz a mi pesti kath. egyetemünkönél ma holnap egy katolikus tanárt sem tűr meg a mi miniszteriumunk.

intézkedéseivel ne akadályozza, s lekiismeretük elleni tényekre e tekintetben ne kényszerítse? Így gondolkozik-e a szabadelvűség?

Nem, nem ez az ő elve, hanem hogy itt is tönkretégye önkényével a lelkiismeretszabadságot, oly törvényt gyárt, melynek neve: „kényszerpolgári házasság“ s melylyel minden házasulandót kényszerít, hogy vallási meggyőződése és lelkiismerete ellenére a községi előjáróság előtt oly házassági szerződést kössön, mely a kath. ember előtt se nem szentség, se nem házasság, hanem csak ágyasság. És a liberalizmusnak mégis van annyi bátorsága, hogy zsarnok szelleme eltakarására még a vallásszabadságot is meri nyelvére felvenni?

A papnak és világinak egyaránt kötelessége, saját énje erkölcsi tökéletesítésén fáradozni, ez életüknek legfőbb, legnevesebb s legüdvösebb feladata; azért minden ker. kath. embernek kell lenni teljes szabadságának arra, hogy vallásának örökigazságai, tanai prancsai és tanácsai szerint önelhatározásával munkálhassa önön erkölcsi tökéletesítését, hogy az e célra kath. lelkiismerete által előirt és ajánlott eszközöket magáévé tehesse és függetlenül használhassa. A ker. tökéletességnek ezen eszközei között bizonynyal kiváló helyet foglal el az, melyet az üdvőség királya Krisztus maga ajánl és evangéliomában tanácsol: a szerzetesi élet.

A szerzetesség két szempontból játszik nagy és fontos szerepet a catholicismusban. Egyrészt hatalmas életszerve az egyháznak, melylyel már egész népeket és birodalmakat hozott és most is hoz Jézushoz, azokat a ker. igazság, ker. erkölcs által polgárosult és művelt nemzetekké nevelte, az Isten országának jámbor polgáraivá, az emberi társadalom hasznos tagjaivá tette, s őket a civilizatió világába így bevezetett népeket, legnagyobb részben ismét a szerzetesi intézmény által fentarja a polgárosodás és üdv útján, és ennek erőivel vezetí hatalmasan mindkét téren előre; miért is a szerzetesrendeket méltan úgy tekinti a kath. ember, mint a művelődés és hitélet előőrseit, a szerzetházakat pedig mint a polgárosodás és üdv őrházait; de másrészt a szerzetesség a catholicismusnak ama fenséges oltára, melyen azon lelkek, kik e földön sehol, hanem csak Istennél lelik nyugodalmukat, önmagukat, egész életüket minden erkölcsi virágjával és gyümölcseivel az evangéliom tanácsai szerint, folyton égő áldozatul felajánlják Jézusnak, az ő dicsőségére, és úgy önön, mint embertársaik testi

lelki javára: kinyerendők a teljes szent Háromság minden áldásait e világnak; nem tévedünk azért, ha a szerzetes rendeket koronkinti hanyatlásuk, egyes tagjainak ballépései és itt-ott mutatkozó Judásai daczára, a világ egyik legszebb világosságának, a föld savának tartjuk, azaz oly elemnek, melyre kivált korunkban az anyagelvűséggel eltelt, csupán földiekért lelkesülő, ezért lázas izgatottságtól meglepett és a társadalmi forrongás, vetélkedés, küzdelem és forradalom lángjaitól emésztett, erkölcsileg a bukás örvényéhez közeledő emberiségnek nagy, igen nagy szüksége van; és melynek „általános tilalom általi feloszlatása, mint ezt még a protestans jogtudós Richter Vilmos is nyíltan vallja, soha nem igazolható, annál kevésbé, miután a szeretet ápolásával és a tanítással foglalkozó egyházi szeretetrendek a polgári társadalom szükségeseinek is képesek megfelelni, és miután az állam a szerzeteket már álláspontjuknál s törvényesen birt polgári jogaiknál fogva nem is tekintheti pusztá magántársulatoknak.“

Hja, de a liberalis szenvedélynek a legszentebb jog is csak annyi, mint az uton heverő kődarab, melyet tovább rúghat a csikó is; a kulturkampfos államokban pedig, midőn katolikus jogokról, katolikus szabadságról van szó, nem a lelkiismeret, nem az igazság, nem is a kérdés alatti intézménynek erkölcsi bece, hanem a hitetlen és vallástalan liberalismus szenvedélye és gyűlölete az irányadó; nem az Isten akarata és általa rendelt egyházi tekintély, hanem a szabadelvű önkény szabja meg a lelkiismeretszabadság tárgyát és határait. Vagy a liberalis bölcsészet Góliátjai a modern felvilágosodás magas régióiban még azt is tudják igazolni, a mit a józan ész lehetetlenségek közé számít? „Igen, igen, hangzik éjszakról és délről, mi szabadelvűek egész könnyúséggel ki tudjuk mutatni azt, hogy a vallásszabadság szempontjából a szerzetesrendeknek nincsen létjoguk.“

Az emberi észnek e páratlan vívmánya felkölti kíváncsiságunkat, s mielőtt időnk volna e titok mikénti kifürkészésére terveket csinálni, elárulja azt maga a porosz cultusminister Falk az 1875-ik évi május 31-iki törvénynek indokolásában imígyen: „A szerzetesrendekben az egyéni akarat és gondolatképeség vagyis az erkölcsi személyiség tényleg megsemmisítettik. Ámbátor az államjog szerint a szerzetből való kilépés mindenkor szabad, mind a mellett azon körülmények, hogy egyes szerzetesek családjuktól egészen elválasztatnak, hogy előljáróik szigorú ellenőrzés alatt

állanak, mely életük minden mozzanataira kiterjed, hogy a külvilág befolyásától légmentesen elzárják, mi a többi között a külvilággal való érintkezés felülvizsgálatában nyilvánul; valamint a lélekölő tulságos lelkigyakorlatok, végre az egyesek birtokjogi kiskorusága főnökeikkel szemben azt eredményezik, hogy az egyéniséget teljesen átkaroló ilyenmő összeköttetésből leendő kilépésnek va'osításához megkivántató önállóság és akaraterő a szerzetestől mindenkorra elvétetett." Nagyszerű s valóban csodálatos bölcsesség! Nagyszerű azért, mert egy miniszter mondotta; csodálatos pedig anynyiból, hogy hogyan merete magát egy miniszter ily ferde indoklással a világ előtt csuffá tenni; mert az idézett szavaknak nem ez-e az értelme: „A szerzetes rendek eltörlendők, mert habár szerzeteseknek semmi sem áll utjában, hogy a zárdától minden pillanatban bucsút vehessenek, ha akarják; de mivel ők épen ezt nem akarják, és nem is képesek akarni, tehát nekünk kell őket szétugrasztani, hogy szabadokká tegyük, hogy lelkiismeret és vallásszabadságukat biztosítsuk?“ — Ki nem látja, hogy a porosz cultusminiszter és vele a liberalismus nem az egyének tulajdon szabadakarataiban és szabadakarati önelhatározásában, nem is az egyed lelkiismeretében és meggyőződésében, hanem az államhatalom tévelyeinél, az állambatalom akaratának egyes személyekre való ráerőszakolásában keresi a szabadságot? hogy azt akarja bebizonyítani, miszerint akkor bírja a porosz állampolgár a tökéletes szabadságot, ha az államhatalom őt akarata és lelkiismerete ellenére olyan állapotból megmenti, melyben békéjét, örömét és boldogságát lelte, melytől haláláig megválni soha sem akart, és ha ezen állapotba való visszatérésének lehetőségét is elvonja tőle, ily törvénynyel: „a kath. egyháznak minden szerzetei és szerzethez hasonló társulatai kizáratnak a porosz állam területéről, letelepedésük betiltatik.“¹⁾ — És a liberalismus még ezek után is mérészel számot tartani arra, hogy a józan elméjű világ őt mint a szabadságnak, különösen a vallásszabadságnak létesítőjét dicsőítse és megénekelje?

De ne folytassuk tovább e-haládatlan szerecsenmosást, hi-

¹⁾ Hasonló törvénynyel akarta a lajthántuli parlament is boldogítani az osztrák örökös tartományok szerzeteit, de már kész törvénye, és ezzel együtt alkalmasint a magyar törvényjavaslat is, vallásos és nemeskeblű, igazság és szabadságszerető Felsőes Urunk Ferencz József császár-király által, lelkiismerete nevében, az országos levéltárba küldetett, hogy ott eltemetessék!

szen már az eddig mondottakkal, ha nem csalódunk, talán kelle-
ténél is bővebben indokoltuk azon, a mostani államkormányok el-
len egész általánosságban emelt vádunkat, hogy a lelkiismeret és
vallásszabadság ürügye alatt elnyomják a vallásszabadságot, és ez-
zel, ugyszinte midőn a lelkiismeret helyére önkényüket állítják,
szükségképen előidézik ama gyászos viszályt, mely Krisztusnak,
igaz és isteni anyaszentegyháza, s az állam között századunkban
kifejlődött, s melynek szerencsétlen következményeit egész államok,
a félvilág siratja; hanem a 224-ik lapon tett ígéretünkhöz képest
fojtsuk meg, mi az, a mi az államkormányokat e hibába, hogy ne
mondjuk, bűnbe sodorja?

* * *

„Van oly út, mondja az ó-szövetség bölcse, mely igaznak
látszik az embereknek, de végtére veszélyre viszen.“¹⁾ Ezen az
úton úgy az ó-, mint az ujkorban sokan haladtak. Ezen utat vá-
lasztották a pogányság és kereszténység számos fejedelmei, kiknek
jellemezésére már Jeremiás próféta ezeket mondotta: „mert hata-
lomra vergődtek az országban, azért haladnak gonoszságról go-
noszságra“; ²⁾ de annyi tenger nép, politikás, bölcsész és kormány-
férfiú soha nem lépett ezen utra, rajta oly rohamosan soha nem haladt
előre az emberi hatalom, mint éppen századunkban, kivált ennek
jelen tizedében.

Ez az út az elbizakodás, a gőg, a kevélység, az isten elleni
dölyfös dacznak sikamlós útja, mely a teljes függetlenség utáni
uralomvágy duzzadó eszméivel van kikövezve.

A lezajlott századokban és évezredekben még csupán hatal-
mas despotákat és aristokratákat látunk ez úton pöffeszkedni;
mióta azonban az 1789-ki francia nemzetgyűlés által kikiáltott
emberi jogok³⁾ tévkörében görögtűz gyanánt égő felvilágosodás
bűvös fénye az elméket elszédítette, azóta ez uton a monarchisták
és republikánusok, a parlamentaristák és az absolutismus hívei,
Viktor Manó miniszterei és Bismark mamelekserege egymást
előzgetik a forradalmárokkal, sociáldemokratákkal és internationalis

¹⁾ Példabesz. könyve XIV. 12.

²⁾ Jeremiás. IX. 3.

³⁾ Lásd egész terjedelmében. „Szabadság, egyenlőség, testvériség“ című
mű 76-ik lapján.

communistákkal. Ma egy beláthatatlan versenytérre változott ez ut, a fejedelmek és kormányok oldalán egész népek és nemzetek, országok és államok kelnek itt versenyre egymással, azon gondolatból, azon reménytől lelkesítve: hogy elérik a függetlenséget és a függetlenségben megjelik az óhajtott szabadságot.

E jelenet, az abban kifejlődött lázas küzdelem és viaskodás valóban oly nagyszerű, hogy párját hiába keressük az ember történetében; de annál szomorúbb azután az elfogulatlan vizsgáló előtt e látvány, midőn szemléli, hogy az ész, akarat és erő ez óriás harcra végveszélyre viszen, hogyha a küzdők épen azt tiporják le, azt tépik, zúzzák, foszlányokra hasogatják, a miért erejüket feláldozták: a szabadságot; és győzelmeikkel azt vijják ki, diadalmi éneket annak zengenek, a mi ellen egy szívvel, egy lélekkel keltek csatára: a zsarnokságot és emberi önkényt.

Valóban így van ez! De mi lehet az oka e végzetteljes eredménynek, mely a modern államok és culturnemzetek életében oly feltűnően szemünkbe szökik? Mi lehetne más, mint bűnös árulás? Figyeljünk csak! az a divatos öltözetű kaczer alak, kinek szava oly édes, mint a csepegő lépes méz, ki oly magasan lobogtatja a harci zászlót; az lesz az áruló! hiszen minden mozdulattól kirí, hogy ez azon hamis személy, melyről már Salamon azt beszél, hogy „buja öltözetben s az ifju szivek elesábitására elkészülve, kilépett háza elé, és az uton elmenő ifjakat megragadván, megcsókolá és szemtelen pofával így szólítá meg: „vendégséget készítettem, jer, részegüljünk meg és gyönyörködjünk, s e fortélyával magához csábitottakat megsebesítette, megejtette és megölte“ (Példa besz. VII.) Ezt az alakot, a korunk Sámsonjaira is veszedelmes 19-ik századi Delilát mindenki ismeri; neve: szabadelvűség.

Igen, ez az áruló, ez a hamis kártyás, ki az emberiséget a korlátlan szabadság nyereményével kecsegteti, és ráveszi, hogy eddigi szabadságának kincsét kártyájára tegye, s azután besöpri a bankot nem más, hanem a szabadelvűség. Még meg nem hódítja a népet, addig a legszűlsőbb individualismus, a korlátlan egyéni szabadság és függetlenség dicsőítésétől áradozik, ebben helyezi a népfeltség lényegét; de mihelyt kezébe vette a kormánygyeplőt, mihelyt markában éri az ostort, odaül az előbb legyalázott tekintély helyére, s kérlelhetetlen szigorral zsarnok törvényt diktál a kelepzébe csalt nemzeteknek, természetesen azért, mivel most már a népfeltség benne van személyesítve, s a korlátlan sza-

badságnak és függetlenségnek gyakorlására már bir elegendő hatalommal; hogy kinek rovására, az nem az ő gondja.

E művecske keretéhez nem tartozik a liberalismus hamis kártyájának, a minden polgári szabadságot veszélyeztető népfellegi elvnek politikai fortélyait és titkait feltárni; ezt tehát mellőzük; de annál sürgősebb kötelességünk a szabadelvűségnek a lelkiismeretre és vallásszabadságra gyakorolt hamis fogásait bemutatni.

Azt mondtuk, hogy a szabadelvűség, még meg nem hódítja a népet, az embert egyéni szabadsággal és függetlenséggel biztatja, de még ennél is többet ígér; azt, hogy az emberi jogok nevében minden egyednek még a vallás és lelkiismeret dolgában is, korlátlan szabadságot ad, midőn a lelkiismeret és vallásszabadság ürügye alatt elv gyanánt kikiáltja, hogy a vallás és lelkiismeret dolgában egyedüli tekintély az embernek saját énje, személyes nézete, véleménye, még akkor is, ha ez a teljes vallástalanságot, a bevégzett atheismust tenné is sajátjává, vagy más szavakkal: midőn a vallási tekintélyt, mint a lelkiismeret és vallásszabadságnak az ő elve szerinti ellenségét megsemmisíti, s a hitetlenséget, a vallási igazságok konok tagadását ugyanazon jogokkal felurbázza, melyek egyedül az igaz hitet és vallást illetik meg.

Való, hogy ezen famosus elmélet csodálatosan kedvez az emberi gögnek és hiúságnak, szinte az egekig magasztalja a bűn fiát, a föld porát, azért sok felületes elme halálíg is lehet szerelmes bele; de nem ez itt a kérdés, hanem egészen más, melyet e mű elején már szellőztettünk s itten újra figyelemre kell méltatnunk: vajjon a liberális lelkiismeretszabadság elmélete megegyeztethető-e az embernek, mint teremtménynek állásával? továbbá megfér-e az a szabadság fogalmával?

Ezen kérdés mindkét pontjára határozottan tagadó választ adtunk. Nem-mel feleltünk, az első pontra, mert hiszen az csak mindennél bizonyosabb, hogy az ember, ki önmagának nem adta és nem adhatta az életet, ki létének, sorsának, körülményeinek, valamint testi és lelki tehetségeinek alakulását nem önmaga rendezí, ki tehát egész valójában, minden tulajdonaiban és viszonyaiban egy magasabb októl függ, melynek ő és minden állapota csak szüleménye, melynek erejéből meríti minden képességét, melynek ellenállhatatlan hatalmi körében él, anélkül, hogy abból va-

laha kiléphetne és melyet minden nép Istennek nevez. Az ember tehát, habár czélja tekintetéből szabadakarattal és ennek gyakorlati használására kellő tehetségekkel van felruházva, Istentől semmi részben nem lehet független, de legkevésbé a lelkiismeret és vallás ügyében, mert épen ez az, a mi nemcsak e létokával, hanem a Teremtője által elébe kitűzött végczéljával is megismerteti, ez az, a mi e czéljának mikénti elérhetési módját részletesen és igazán tanítja, s e tanokban kijelölt kötelességeinek teljesítésére képesíti, azaz vallásszabadságát előteremti és körülírja. Az egyéni vallás istentől való függésünknek elismerése, e függési viszonyból származó s általunk felismert és lelkiismeretünk által parancsolt erkölcsi kötelességeink gyakorlati megoldása, és miután ez természetes képességeinket fölülhaladja, ezen megoldáshoz szükséges természetfeletti erőnek az Isten által nyújtott eszközökkel való megszerzése. Igen, de a szabadelvűség által kikiáltott független vallásszabadság épen ezen függési viszonynak szétválása, tehát csak a jól felfogott vallásnak kiirtása után jöhetne létre. És ilyen állapotban mégis lehetne szó vallásszabadságról? Minden szabadságot tárgya teszi ténylegessé; az birja a szabadságnak valamely nemét, a ki annak tárgyát birja; azért a kinek nincsen vallása, az a vallásszabadsággal sem birhat, a mint a néma nem élvezheti a szólásszabadságot.

Vagy e függetlenség alatt csak azt érti a szabadelvűség, hogy az embernek szabadságában áll nem hinni, vallását nem gyakorolni, lelkiismerete követeléseit figyelembe nem venni? Ez talán valamivel jobban veszi ki magát, s legalább látszólag nemleleges szabadság nevezetére tarthat igényt; de hogy miben fog azután állani ezen absolute nemleges vallásszabadság, azt nehezen tudná megmondani a liberális bölcsészet, ha csak a semmit nem akarja vallásnak tartani. Ugyan mit mondana hozzá a liberahismus, ha valaki úgy határozná meg a sajtószabadságot; hogy ez a szabadság: nem írni és nem nyomtatni, de nem is olvasni semmit. Ez bizonynyal nagy felfedezésekre vezetne, a régészek ilyen tudomány mellett egyszerre rájönnének, hogy Ábrahám vagy Noé korában volt a legnagyobb sajtószabadság, s jól járnának, ha a geográfusok csufosan le nem teremtenék és még ennél is dicsőbb sajtószabadságot nem mutatnának be az eszkimóknál, vagy Darwin négykezű gorilla-ember őseinél.

Még egy harmadik magyarázat is lehetséges, hogy t. i. a

vallási szabadság és függetlenség a vallásnak szabad megtámasztását és üldözését jelenti. Ez ugyan (magában véve valami tényleges lesz, de annál kíváncsiabbak vagyunk, hogyan szorítja be e vallásmegtámasztási szabadságot, mint egészen önállót, a vallási fogalom keretébe a liberalismus. Bizony még azt is megérjük, hogy a szabadelvűség társulási szabadságának fogja tekinteni a társulatok karhatalom általi feloszlatását. Ezért feleltünk tagadólag a feltett kérdés második pontjára, valamint azon okból, hogy e végre a korlátlan és független vallásabadság azért is ellenkezik a szabadságnak helyes fogalmával, mert minden emberi szabadságnak van is, kell is lenni határának, mely szükségkép mindig csak az igaznak, jónak és szépnek határával összeesik. Ha az ember e határt túllépi, elhagyja a szabadság területét, és a „nem szabad“-nak terére lép, mert ezen lépésével a nem jónak, nem igaznak, nem szépnek országába jut; oda, hol a szabadságnak lehetősége azonnal lehetetlenné válik; mivel a nem jó, nem igaz, nem szép e szabadságnak nem lehet tárgya, hanem csak a szolgátságnak, ezen szent igazság szerint: „a ki a bűnnek szolgál, szolgálja a bűnnek.“ A szabadság ugyanis önelhatározási képesség valamely absolut vagy relativ jóra. Ezen képességgel magát az ember rosztára nem határozhatja el; és ha ez mégis megtörténik, az épen a jóra való képesség hiányára, gyarlóságra, gyengeségre, lehetetlenségre mutat. A szabadságnak bizonyynyal nincsen más célja, mint az egyednek java és boldogsága, de a nem jó, nem igaz, nem szép, épen ezen céljától távolítja el az embert; hiszen a nem jó, gyakorlati ellentéte a jónak, a nem igaz gyakorlati tagadása az igaznak, a nem szép gyakorlati ellensége a szépnek, mind a három együttvéve ellensége az emberi jólétnek és boldogságnak, melynek ténylegesítésére és állandósítására az embernek nincsen más eszköze, mint szabadsága. A ki tehát a szabadságnak fogalmát a rosztaraló önelhatározással köti össze, az magát a szabadságot teszi a rosztanak szolgájává, a ki pedig szabadságával rosztat cselekszik, az önmagát és gyakran másokat is, kik vele közelebbi viszonyban állanak, teszi a rosztanak szolgájává. — Hogy ez ne történjék, vagy minél ritkábban forduljon elő, az embernek szüksége van egy jó baráttra, a ki neki a jó és roszt, az igaz és nem igaz közötti határvonalat megalapítsa és segítse, támogassa, hogy a jó és igaz területén haladjon önboldogsága felé. Ez a vezér nem lehet az embernek saját énje, mert ez épen úgy jönne ki,

mintha valaki saját testével akarna táplálkozni; de nem lehet más ember sem, nem a legbölcsebb, a legigazabb sem, mert az is oly ember, a kinek szinte ugyanazon segélyre van szüksége. Erre egy magasabb, feljebbvaló isteni erő kívántat.k. És ezen valóban isteni erő az igaz Istentől származó vallás. De ha így van a dolog, lehet-e azután a vallásszabadság alatt okosan mást érteni, mint képességet arra, hogy Istentől eredő igaz vallásomnak utasításait, szabályait és parancsait mindenben követhessem, hogy abból a szükséges erkölcsi erőt mindig merithessem, és hogy ebben semmi földi hatalom ne gátolhasson? Mivel pedig az Isten nem önmaga nyilatkoztatja ki minden embernek személyesen a vallást, hanem azt bizonyos embereknek egyszer átadta, és ezeket meghatalmazta, hogy másokkal egész valóságában közöljék: az igaz vallást ezen isteni megbizottaknál, vagy mint mondani szokták, a vallási tekintélynél kell keresnünk, tehát a vallásszabadságnak helyes mértékét is. Tekintély nélkül nincsen szabadság, azért vallási tekintély nélkül sem lehet vallásszabadság, mint ezt annak helyén már kifejtettük.

De a népszabadságot nyelvén hordó liberalismus egészen más fogalmat alkotott magának a szabadságról; az ő vallásszabadsága teljes ellentéte a valódi szabadságnak. Neki sem a történet, sem a józan bölcseszet, sem az abszolút igazság, sem maga az Isten nincsen feljogosítva, változatlan elveket szabni; ő mindezekről nem akar semmit tanulni, kötelességekről nem akar semmit tudni, csak jogokat, természetes elévülhetlen emberi jogokat hánytoigat, és ezekre oly szabadságot épít, mely nem ismer semmi más korlátokat, mint melyeket az egyének akarata, önző élete felállít; nem tesz a jó és rossz, az igaz és hamis között más különbséget, csak azt, melyet kinek-kinek saját alacsony önérdeke kíván. És mert ezen szabadságának gyakorlati valósítását a tekintély tiltja, minden szabadságát oda fordítja, hogy a tekintélyt gyengítse, elodázza, megdöntse és kiirtsa; hadat üzent ennek az irodalom és társadalom, a politika és vallás terén, de mindenütt, a hol csak nesztét vette. E harcában nem irtózik a gyalázatos fegyverektől sem, melyek segélyvel felzaklatott emberi szenvedélynek minden legázoló viharát feltámasztván, odáig vitte a dolgot, hogy az általa elvakított népek s felizgatott nemzetek kikiáltván a bűnnek és hazudságnak szabadságát, önmaguk üdve, boldogsága, jóléte és szabadsága ellen keltek iszonyú harcra, s a liberális szabadság zászlaja alatt

vallási és polgári életükben a féktelenségnek és önkénynek, a fejetlenségnek és demagog zsarnokságnak áldozatai lőnek.

A szabadelvűség a szabadságot feleserélte a függetlenséggel és féktelenséggel, mely halála lön az igazi szabadságnak, s melynek első s irtózatot gerjesztő gyümölcse a vallási és polgári szabadságot vérbefojtó ujkori nagy forradalmakban áll szemeink elé egész rettenetességében.

De 'ezen forradalmakkal még nem játszotta le szerepét a liberalismus hamis szabadsága. Sokan, igen sokan vannak ugyan, kik a fortélyos szabadelvűség hirhedt és hazug szabadsági elméletétől megcsalatra azt tartják, hogy e forradalmak a szabadságnak egy új s dicső korszakát szülték, vagy legalább nagy hasznára voltak a szabadságnak; de e forradalmak valósággal senkinek másnak nem váltak hasznára, hanem egyedül csak a szabadelvűségnek, ez neki lépcsőül szolgált a vérrel áztatott trónokhoz.

Ez volt-e eredeti célja a tekintély elleni küzdelem megnyitására vagy más valami? nem tudjuk; elég az hozzá, hogy ezen az uton népfelség lön a liberalismus, s hatalmába kerítette az államkormányokat; mit nem tagadhat senki, kinek önállóságát, vagy mint Falk a szerzetesekről mondá, erkölcsi személyiségét a liberalis elfogultság meg nem semmisítette.

Most már alkalma nyílt volna megmutatni, hogy a tekintély ellen vivott harcának rugója más volt, mint szennyves önzés, s módjában állott az általa dicsőített szabadságnak javára lemondani az államkormányi és törvényhozói tekintélyről.

De ki hiszi el, hogy erre valaha gondolt volna? Nem, a szabadelvűség ezt soha nem tette. A hatalom polezára vergődve megtagadta elvét, a véleményt változtató bölcsesél tartott, és ellentétes szélsőségbe esett. Uszályhordozói, kik mig egyszerű polgárok voltak, tele torokkal azt kiáltozták: „le a tekintélylyel, le a szabadságnak ezen hóhérával!“ a magas kormányzésekbe ez dörgik a világnak: „az államhatalmat illeti meg minden tekintély nemcsak a polgári, hanem a vallási dolgokban is, és az államhatalom mellett nem szabad lenni semmi más tekintélynek, legkevésbé pedig egyházi tekintélynek, mert ezt a nemzet és haza szabadsága így kívánja“ és mitsem törődve azzal, mit mond ehhez a polgári és vallási lelkiismeret, vagy mit mond ezen uj bálványhoz a haza és az egyház, azonnal, s egész erejökbe hozza mindegyik az államkormányban való összpontosításához, az

államomnipotentia elméletének gyakorlati keresztülviteléhez. Hatalmának tudatában nem ismer a kormányrúdhöz felkapaszkodott szabadelvűség más jogot, mint melyet minden polgárnak az ő kegyelme adott, nem érez vagy nem akar érezni semmi tiszteletet más tekintély iránt, mely hatalma körén túl és személyein fölül esik; nem ismer el semmi kötelességet más hatalom irányában, ha e hatalom erkölcsi, tehát az ő hatalmánál magasabb természetű volna is: azért, s nehogy ilyen tekintély az Istennek nevében és isteni meghatalmazása előmutatásával őt cselekményeiben fészé-lyezze, nehogy Krisztusnak egyháza befolyást gyakoroljon a népek erkölcsi és erkölcsi tekintetben politikai életére, kiterjeszti vas-markát az egyház önállóságára és szabadságára, alkotmányos jogok czime alatt alárendeli a lelkiismeretet és vallást az állami törvényhozásnak és a törvényhozók változó véleményeinek, illeték-telen ítéleteinek, sőt szeszélyeinek a végre, hogy hatalmába be-leolvaszsa a vallási tekintélyt is, hogy lábai alá gyűrje az Isten egyházát is.

És ezen téves fogalmakon alapuló erőszakoskodás akár öntudatos, akár nem, javára szolgálhatna a vallásszabadságnak? Nem mondjuk, hogy a liberalismus nem volna következetes ezen eljárásában is a felállított szabadsági elvéhez, mert ha e szerint a vallás dolgaiban mindenkinek minden szabad: miért ne birna a kormány, a hatalom, mely a népet képviseli, hasonló szabadságot? és ha illetén szabadságának gyakorlati valószínűsítésére kiki felhasználhatja képességét és erőit, miért nem tehetné ugyanezt az államhatalom is? De épen ezen, a liberális kormányok által valóban levont következtetés mutatja, milyen gonosz természetű a szabadelvűségnek szabadságelve, vagy szabadelve; itt tűnik ki egész meztelenségében, hogy a felkapott hamis liberalismus megöli minden szabadságnak, az egyéni, polgári, társadalmi stb. szabadságnak, és minden szabadság legfőbb nemtőjének és szülő anyjának, az igaz vallás és a jó lelkiismeret szabadságának, hogy végre ez az egyedüli oka az egyház és állam közötti minden viszálynak, minden küzdelemnek, mert ez a végoka a 19-ik századbeli kormányok zsarnokságának, melyet a kath. egyház és vallás ellen rendszeresen üznek, és mely úgy önön, mint hivei lelkiismerete és vallása szabadságának védelmére kötelezi ezen egyházat.

A kérdés lényege itt a tekintély körül forog. Elismerjük, hogy az állam valóban bir tekintélyvel, de csakis földi céljának

megfelelő polgári tekintélyvel és nem mással. Minden tekintély az Istentől az emberekre átruházott hatalom; minden valódi tekintély, tehát az állami, családi és vallási is közvetlenül vagy közvetve az Istentől származik, ki ezt az embereknek azért adta, hogy a társadalmat a jónak, szépnek és igaznak határain való túllépéstől visszatartsák, a jog, rend és erkölcs terén a jóléthez és boldogsághoz vezessék, azaz, a valódi szabadságot a társadalomban megalapítsák és megőrizték. Mi hogy valóban létesíthető legyen, Isten minden hatalomnak, minden tekintélynek természetének megfelelő sajátos kört szabott. Az állami tekintélyt az államhatalom törvényes hordnokaira, a családi tekintélyt a családfőre, az egyházi vagy vallási tekintélyt az egyháznak törvényes kormányára bizta: azért mindenik csak saját ügyeiben, csak saját körében fejtheti ki hatalmát, egyedül ott képez igazi tekintélyt; de ha bármily hatalmas lépéssel, bármily rátartással túlmegegy hatalmának Istentől kiszabott határain, ott azonnal elveszti amaz isteni meghatalmazást, mely őt saját területén tekintélylyé tette, ezt nem követi más Istentől rendelt tekintélynek terére: azért mihelyt hatalma körén túl áll, mindenben hasonló lesz a többi ott működő emberekhez, mint egyszerű társuk és egyenjogu testvérük, ki ha az ottani törvényes és Istentől rendelt tekintélynek megbízása vagy kiváltságos engedménye nélkül mégis rendező és intéző hatalmat gyakorol, azt csak mint vakmerő bitorló teheti, ki sem önmagában, sem állásában erre semmi legkisebb jogot nem bír, ha csak az önkényt és erőszakot nem soroljuk az emberi jogok közé. Mi jögon és mi ezimen gyakorolhatna tehát az államhatalom a vallás és egyház ügyeiben tekintélyt? Saját hatalmának erejénél fogva? Igaz, ezt megteheti, de hamis és pusztán emberi tekintély lesz, azaz „nem tekintély”, melynek minden rendelkezése az erőszak és zsarnokság bélyegét viseli magán, mely tehát ellentéte s lerontója a valódi szabadságnak, mert létokát és hatalmát egyedül az emberben bírja, és csupán saját emberi véleményének és akaratának szolgátságába hajtja, és önkényének feláldozza a magához hasonló embert.

Nem, az állam és az államhatalomnak hordnokai a vallás és lelkiismeretszabadság sérelme nélkül nem gyakorolhatnak önmaguktól az egyházban semmi tekintélyt, semmi hatalmat; és minden illetén túlkapasuk a vallási tekintélynek csak bitorlása lesz, melynek minden egyes ténye a zsarnok kényszer jellegét viselendi

magán, még azon esetben is, ha azt ezer kormányrendelettel és ugyanaunyi törvénnyel polgári jogai közé iktatná is a liberalismus, még akkor is, ha e nembeli önkényét politikai szabadságyanánt hasonló módon törvényesitené.

Történeti tény ugyan, hogy a zsarnokságnak ezen nemét nem a szabadelvűség találta fel, hiszen a már e tekintetben ismertetett II. József császár, de ő előtte már az első századbéli pogány caesárok is alkalmazták ezt az egyház-, vallás-, és lelkiismeretszabadság elnyomására; csak hogy sem ezeknek, sem II. Józsefnek, de semmiféle absolut monarcháknak soha sem jutott eszükbe, e nemű önkényüket a közszabadság hamis czégére alatt hozni a világ piaczára; annyi őszinteség, szemérem és jellem volt a Nerókban, a Hohenstaufokban, a franczia Lajosokban is, hogy ilyen hitvány ámitásra nem vetemedtek; hanem a nyilvánosság előtt is önön akarataikra és hatalmukra támaszkodtak, idevágó törvényeikkel minden tétoválás, minden mentegetőző és sophismákkal telt indokolás nélkül köztudomásúvá tették, hogy saját hatalmukat és ebből önkényüleg kifejtett jogaikat túlbecsülik, és alattvalóik természetes jogait semmire, vagy igen kevésre nézik; nyilvánossá tették, hogy államukban más szabadságot meg nem türnek, mint mely az ő személyes kegyelmük kifolyása; leplezetlenül megvallották, hogy az egyházat az állam szolgájának tekintik, és hogy a lelkiismeret és vallásszabadságot az egyház önállóságát és függetlenségét legázoló rendelkezéseik rúgója nem a szabadságnak tisztelete és becsülése vala, hanem önkényük, mely az érdekeikkel egyező zsarnokságnak állandósítását czélozta. Ezt hirdették a világnak a zsarnokok durva fegyverei, melyeket az egyház szabadságának erőszakos elnyomására használtak, csak a modern liberalismus folyamodik ama csalárdsághoz, csak a szabadelvű bölcészet vállalkozott az emberi ész ravasz politikájával annyira meggyalázni, hogy azt meri vitatni miszerint: a hamis tekintély zsarnoksága a szabadság lényegéhez tartozik.

Vagy nem jól fogtuk fel a dolgot? A szabadelvűség nem akar lenni tekintély az egyházban; hanem csak az egyházon kívül, a vallási ügyekben? Minden igyekezete csak oda terjed ki, hogy a népet és a néppel a vallást az egyháztól elszakítsa és állami tekintélye alá helyezze? De hát mi czimen tehetné ezt? vajjon bír-e az állam Istentől akár közvetlen, akár közvetett meghatalmazást arra, hogy a vallásra és lelkiismeretre érdemleges befolyást gya-

koroljon? És ha nem bir, a mi mindennél kétségtelenebb, nem olvad-e el a vallási ügyek előtt minden tekintélye, mint a hópehely a napsugár melegében? itteni tekintélyeskedése nyers erő és hatalom nélkül, nem válik-e nevetségessé; az államhatalom kezei között pedig nem növi-e ki magát zsarnoksággá?

Talán még most sem találtuk ki, mit akar tulajdonképen a liberalismus, s lehet hogy csak segédkezet akar nyújtani a vallásnak; e célból az egyháznál keresi a tekintélyt; és nem saját, hanem az egyháztól vett vagy kölesönözött tekintélylyel akarja kormányozni a vallást és szabályozni a vallás- és lelkiismeretszabadságot. Nem rossz fogás. Ezzel ugyan sokra viheti; de vallásszabadságot mégsem teremthet, mert ha az egyház akár anyagi, akár erkölcsi kényszertől szoríttatva, vagy bármí más oknál fogva egész hatalmát és tekintélyét átengedné is az államnak, a mit melleleg legyen mondva, soha nem tehet; vajjon létesíthetne-e ezzel vallásszabadságot az állam? vagy megfordítva: biztosíthatná-e az állam szolgáljává aljasodott egyház, ha mindjárt ó-katholikusnak nevezné is magát, biztosíthatná-e saját területén a vallásnak és lelkiismeretnek szabadságát ugyanezen államhatalom körében is?

Legkevésbbé sem, mert ha az egyház valóban lemondhatna is Istentől reá ruházott hatalmáról és tekintélyéről az államhatalom javára, a mi különben feltevésnek is képtelenség, még ezen esetben sem szállana a vallási tekintély az államra, hanem visszatérne adójához, az Istenhez; az emberiségnek pedig nem hagyja egyebet hátra testi és lelki rabságnál. Szembeszökően bizonyítja ezt azon egyházak és vallásfelekezetek állapota, melyeknek súly- és központja, nem saját egyházi felsőbbségük, hanem az államhatalom: értjük a szakadár és részben a protestans egyházat. Amott a minden oroszok czárja (nagy Péter) az egész szakadár püspöki kar gyülekezetében e szavakkal teszi le kardját az asztalra. „Nézétek atyák! ez a ti pápátok!“ s igazat mondott, mert valóban karddal és kardos tábornokok közvetítésével uralkodik a fehér czár a muszka püspöki kar felett; az ő kardja szabja meg az egyházi rendet, szervezetet és fegyelmet; az ő kardja hozza ott az egyházi törvényt és dogmát; és jaj annak, a kinek hite és lelkiismerete nem egyezik a kardos egyházkormány önkényű rendeleteivel és dogmaival: ha különben a legszigorúbb muszka orthodoxia lelkesitené is, és ha moszkvai vagy novogrodí patriarka címét

víselné is, Irkutsba kell zarándokolnia, hogy Sziberiának hólepte jégmezőin megtanulja, hogy a czár a maga birodalmában félisten, az életnek és halálnak korlátlan ura, kinek szájában a tévely is igazsággá, kinek rendeletei által a bűn is erénynyé változik. Itt a luteránusból lett kálvinista Vilmosok csak azért egyesítik országukban e két felekezetet „evangelikus egyház“-zá, hogy porosz földön királyi, később császári hatalmukkal hitettségét teremtsenek, hogy legfőbb egyházi tanácsuk, legfőbb egyházi törvényszékük, legfőbb egyházi kormányuk segélyével önön és Bismarkjaik önző nézeteit legalább a külső forumban úgy a dogmatikus, mint a fegyelmi és erkölcsi ügyekben uralomra emeljék, s a vallást a politikának, a prot. egyházat az államnak hű cselédjévé tegyék.

Akadhat ugyan olyan ember is, a ki a burkus evangelikus egyházban, de még a muszka caesaro-papismus igájában is megőrzi és fentartja lelkiismeretszabadságát, de hogy az ottani állapotokban ez az állam suprematiája alatt raboskodó egyházban és a czári s császári vallásban oly ritka jelenség lehet, mint a fehér holló, és hogy sem a zsarnok sem a liberalis államkormányok által a vallásra és lelkiismeretre gyakorolt hasonló nyomás alatt rendszeresen sehol sem fejlődhetik ki a vallásszabadság, annál kevésbé a kath. vallásszabadság: azt csak oly elme tagadhatja, a ki a ker. vallást nem Istentől, nem Krisztustól származtatja, hanem csak emberektől; kinek vallási meggyőződése nem az isteni kinyilatkoztatásnak, hanem az emberi véleményeknek és tévelyeknek elfogadása által nőtte ki magát alanyi tényleges vallássá, vagy vallástalansággá; vagy pedig a ki azzal ámitja önmagát, hogy a menyeyi Atya és az ő szent fia Jézus Krisztus, nem az apostolokra és ezek hithű tanítványaira és törvényes utódaira, hanem a caesarokra bizta egyházát és égből hozott vallását úgy, hogy ezek legyenek szent és isteni tanainak őrei, fentartói, terjesztői, és tévmentes magyarázói, titkainak és kegyelmeinek sáfárai, földi országának kormányzói parlamentariss vagy absolutisticus kormányaikkal; hogy Poroszországban az az igaz, az a szent, az az isteni kereszténység, melyet a porosz király és miniszterei, Oroszországban pedig az, a mit az orosz czár és tábornokai, Olaszországban, a mit Humbert és kormánya stb. hirdet, vall és előir.

A vallásszabadságnak elvéül csak nem akarnak ily észelleneséget felállítani a ker. államkormányok? Bontakozzanak ki tehát a liberalismus bűvös tévköréből, mely végelemzésben vagy ide vezet,

vagy teljes vallási anarchiát és tökéletes vallástalanságot kell hogy eredményezzen, s mindkét esetben a vallásszabadságnak teljes elenyésztését vonja maga után, mit eléggé igazolnak ama gyászos és kiszámíthatlan erkölcsi, politikai és társadalmi veszélyvel járó viszályok, melyek a vallásszabadságnak liberalis, alapjában és lényegében ferde, téves és hazug felfogásából az egyház és állam között koronkint felmerülnek és mindkettőnek, de hatványozott mérvben az államnak kárára szolgálnak, melyek szétdúlják a lelkiismeretet, lazulást idéznek elő az erkölcsben, rontják a jellemet, ritkítják a becsületet, melyek tehát az állam legmélyebb alapjait ingatják a gyenge, gyarló, állhatatlan, vallási kételyektől hányatott szellemek soraiban, anélkül, hogy oly dicső kárpótlást és erkölcsi nyereményt hoznának az államnak, milyennel az egyházat, mint az igazságnak rettenthetetlen védőjét az Isten és a világ előtt megdicsőítik, igen, megdicsőítik ama nagy jellemelekben, ama törhetetlen lelki bajnok hitvallókban, kik az államkormányoktól üldözést szenvednek hitük igazságáért, kik a reájok zuditott nyomor és szenvedések közepett a börtön bús falai és a számkivetés keserű fájdalmaiban is „inkább engedelmeskednek Istennek, mint az embereknek“ és imádkoznak üldözőikért; ama hitéhez tántoríthatatlan hűséggel ragaszkodó nép millióiban, kik bánatos könnyeket hullatnak ugyan pástoraikért, de bármi jöjjön, mindent készek eltünni a kath. igazságért, kik a megpróbáltatás nehéz napjaiban is Krisztusért élnek, halnak és kiknek emléke akkor is áldásban leend, midőn üldözőiknek, a világ nagyjainak porait tova fogja söpörni a szél.

De fejezzük be már ezen úgysis hosszúra nyúlt czikket, melyben miután kimutattuk az egyház és állam közötti helyes viszonyt és igazoltuk volna, hogy az egyház és állam között napjainkban felmerült gyászos viszálynak oka az államnak liberalis álláspontja, és ebben a vallásnak és vallásszabadságnak ferde, téves, a tényállással homlokegyenest ellenkező felfogása és alkalmazása; lehetetlen itt más végkövetkeztetést levonnunk az igazság és erkölcs, az egyház és állam java érdekében, mint azt, hogy kath. fejedelmeinknek és államkormányainknak, törvényhozó és végrehajtó testületeinknek, ha Istentől nyert hivatásuknak megfelelni és az ő igaz egyháza iránt igazságtalanok lenni nem akarnak, a kath. vallás és lelkiismeretszabadság körül nincsen más, de kath. alattvalóik jólétének szempontjából nincs is szentebb teendőjük, mint a természetes gyarlóság szülte álbüszkeségöket és hatalmukban való elbizakodásukat letéve, önmagukat a vallás, lel-

kiismeret és erkölcs dolgaiban az egyház tekintélyének, mely ezt közvetlenül az Istentől nyerte, teljesen és föltétlenül alávetni, Istentől az állam kormányzatára nyert nagy hatalmukat az egyház és vallást illetőleg arra felhasználni, hogy ugyanezt tegyék kath. alattvalóik is, míg katolikusoknak vallják magukat; hogy továbbá keresztény és elengedhetetlen lelkiismereti kötelességük az egyháznak hivatásos működését akadályozó, áldásos tevékenységét bénító, őt szent kötelességeinek lelkiismeretes teljesítésében zavaró intézményeik, rendelkezéseik és törvényeiktől mindenkorra és utógondolat nélkül elállani, és azokról véglegesen lemondani; az egyháznak minden vallási ügyeiben, ezzel szoros összefüggésben levő intézményeinek fentartásában és vagyona kezelésében szabadkezet engedni; és végre, hogy ennek biztosítása tekintetéből legszebb és legháládatosabb joguk azon saját kath. lelkiismeretök által parancsolt kötelességben áll, miszerint az Isten egyházát, mely nekik is lelki anyjuk, mely őket is dajkálja szerető anyai karjain, mely nekik is megnyitja az isteni áldás, kegyelem és malaszt kincseit, magas hivatásának, a lelkek üdvözítésére nyert küldetésének végrehajtásában és a megváltás nagy munkájának feladatához hű teljesítésében egész odaadással, buzgalommal, fiúi érdeklődéssel, tisztelettel és szeretettel, sőt áldozatokkal gyámolítsák, és minden lehető megtegyének arra nézve, hogy a földi gondok, ügyek, bajok és viszontagságok közepette a föld népének minden vallási szükségeit kielégíthesse, hogy a vallás-erkölcsi igazságok döntő befolyást gyakoroljanak a nemzet életére és erkölcsére, és megteremjék az országban, a hazában azt a békét, azt a rendet, azt a jólétet, melyet pusztá emberi hatalom soha nem létesíthet. Ez a fejedelmeknek, kormányoknak, államrendező testületeknek legnemesebb feladatuk, melynek ha gyakorlati valóításán őszintén és lelkesen fáradoznak, életbeléptetik a valódi köz- és egyéni vallásszabadságot, mely legelső feltétele és legfőbb tényezője minden más szabadságnak.

Más vallásu fejedelmektől és kormányoktól, törvényhozóktól és bíraktól, tekintve a katholicismus iránti álláspontjukat, habár a vallásszabadságnak előmozdítása és fentartása azoknak is csak ily szent kötelességük, nem kívánhatunk ennyit; de azt teljes joggal követelhetjük, hogyha egyházunk és vallásunk szabadságát ily módon elő nem segítik, legalább annak kifejtését semmiképen ne akadályozzák, s a vallási türelem által mintegy nemlegesen járuljanak vallás- és lelkiismeretszabadságunk tényleges valóításához.

VIII.

A vallási türelem.

A kötelességnek és jognak, tehát az ezekre épített szabadságnak a társadalmi viszonyban külső vagy nemleges oldala nem lehet más, mint oly kötelességnek, jognak „nem léte,“ mely a valódi szabadságnak gyakorlatát akadályozná és lehetetlenné tenné.

A szabadságnak valóításához ez ép oly szükséges, mint az önelhatározás szerinti cselekvésnek vagy nem tevének képessége és jogosultsága. E nélkül, ha t. i. a kötelesség ellen más hasonló erejű kötelesség, a jog ellen más nem kevésbé érvényes jog, a szabadság ellen más ugyanoly létjoggal bíró szabadság állíthatnák szembe, egészen megállana az erkölcsi, a szellemi élet; az egyedek úgy, mint az egész emberiség akarata tétlenségre volna kárhozható, a szükségesség törvényének lenne alávetve, és szabadsága üres, értelemnélküli szóvá változnék.

A legbőlesebb Teremtő azért, midőn az embert szabadságra alkotta, sem egyeseknek, sem egész testületeknek nem adhatott és nem is adott oly jogokat, nem jelölt ki, de nem is jelölhetett oly kötelességeket, melyek másoknak szintén tőle nyert jogait és kötelességeit ellensúlyoznák, mintegy felemésztenék; ellenkezőleg oly rendet alapított meg az emberi jogok és kötelességek között, mint az ég csillagainál, hogy a különböző szabadságok egymásba soha ne ütközzenek, egy és ugyanazon térnek egyidejű erőszakos elfoglalására önön létük megsemmisülésével ne törekedjenek: minden emberi jogok és kötelességek oly elrendezést nyertek, hogy egymást vagy kikerüljék, erkölcsi- vonz és taszító erejüknél fogva, vagy testvériesen megférjenek együtt, és az alsóbb rendű a magasabb természetűnek helyet engedjen.

Bármily tökéletes azonban a jogok és kötelességek isteni

rende és viszonya tárgyilag; önmagában véve bármennyire méltó az Isten örök bölcsességéhez és igazságához; mégis alanyilag az emberi akarat kicsapongása és az ezt vezető ész korlátoltsága következtében, a földi lét ezer tökéletlenségeinek befolyása alatt vajmi gyakran ferdén felfogva és viszsásan alkalmazva, nemcsak zavart, hanem valóban összeütközést és harcot szül ember és ember között a társadalmi életben, melynek azután, ha egy újabb és elég hatalmas tényező közbe nem lép, nem lehet más eredménye, mint vagy a képzelt vagy a valódi, de a személyes meggyőződés miatt alakilag és alanyilag mindig érvényes jognak és kötelességnek elnyomása, tehát a szabadságnak ellentéte.

Ezen tényező birtokunkban van, bennünk él, és személyes tulajdonaink között foglal helyet. Ez természeténél fogva, mint a nemzetek apostola írja: „tűrő, kegyes, nem irigykedik, nem cselekszik rosszul, nem fuvalkodik fel, nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, nem gondol rosszat, nem örül a hamisságon, hanem az igazságon örvend, mindent elvisel, mindent elhisz, mindent remél, mindent elszenved; ez sohasem szünik meg, habár a jövendölések véget érnek, a nyelvek megszűnnek, a tudomány elenyészik;”¹⁾ neve: szeretet, gyakorlati alkalmazása pedig a jogok és kötelességek vagy a szabadságok összeütközése esetében „türelemnek” mondatik.

A türelem tehát, mint önmagától érthető, nem cselekvő, hanem csak szenvedő oldala a szabadságnak. Ezért a türelem nem jog, nem is pozitív képesség, hanem az idegen meggyőződésnek és abból formált jogoknak s kötelességeknek, vagy tárgyilagossá igaz voltuk miatti, vagy csak alanyuk iránti tekintetből való nem akadályozása, illetőleg egy másik velünk ellentétes érdekű, vagy ellenkező meggyőződésű személynek számára a szabadság gyakorlati terének átengedése saját egyéni meggyőződésünk, jogaink és kötelességeink, saját szabadságunk fentartása mellett, a végre hogy ott a kérdéses egyén vagy több is, személyes vagy társulati képessége által jogait és kötelességeit önelhatározása szerint — tényleg érvényesíthesse, és céljához vezető munkásságát kifejthesse. De mivel ilyen munkásság minden egyes embernek természetes, önön énye és lelkiismerete által parancsolt kötelesség, és mivel minden kötelesség szükségszerű betöltésére tagadhatatlan jogot szolgáltat

¹⁾ I. Kor. XIII. 4—8.

alanyának; a türelem habár nem jog, hanem csak engedmény, amennyiben másnak kötelességeit tárgyilagossá mivoltuknál fogva jogosaknak elismerjük, elengedhetetlen kötelességgé alakul; azért a türelmet ily esetben úgy kell tekintenünk, mint az idegen alanyi és igaz meggyőződés, a folyó jog és szabadság iránti kötelességet, mely kötelesség természetesen nem terjed tovább, mint mennyt az idegen meggyőződésnek saját meggyőződésünk, az idegen jognak saját jogunk, az idegen szabadságnak saját szabadságunk létét nem érintő, és ezek megdöntését vagy kiforgatását nem célzó szabad kifejtése és gyakorlati valóaitása megkíván. Mert hiszen valamint minden jogom, kötelességem és szabadságom csak úgy nyerhet valóságot és léte csak azon esetben van biztosítva, ha a kívülem álló egyedek és erkölcsi személyek kötelességeik rovatában is megtalálják, s igaznak elismerik, miszerint engemet kötelességeimnek, jogaim és szabadságomnak öneltkelésem szerinti gyakorlatában eltenirányú tényekkel s valóságos akadályokkal célomtól elútniök vagy visszatartaniök nem szabad; úgy viszont mások jogai, kötelességei, szabadsága csak úgy állhat fel ellenemben is, ha személyes jogaikat, kötelességeiket, ha szabadságukat egészen fel nem adják, hanem velem párhuzamosan életbeléptetik.

Kétféle türelmet kell tehát megkülönböztetnünk. — Mind a kettőnek ugyanazon létoka van: a különbözet vagy ellentét; — mind a kettőnek ugyanaz a benső lényege: a szeretet; mind a kettőnek ugyanaz az elve: a viszonyosság; de nem ugyanaz a természete és nem ugyanaz a szabályozója, mert tárgya lényegesen különbözik egymástól.

Az egyik mint láttuk, mivel alanyilag is, tárgyilag is tévelylyel, nem igazzal, nem jóval, tehát nem szabadval áll szemben, ily viszonyban sajátlag nem lévén tárgya, nem érvényesülhet; más viszonyt kell tehát keresnie és kötnie előbb, és pedig a nem igaz, nem jó, nem szabadnak személyével és e személynek alanyi meggyőződésével; itt e meggyőződésben a tárgyilagossá nem jó, nem igaz, már úgy szerepelhet, mint alanyi jó és igaz s mint ilyenben, csupán az alany iránti tekintetből, ha t. i. azon alanyban lehetetlen a meggyőződés helyesbitése, már talál tárgyat és létesülhet; azonban csak úgy, mint engedmény, melynek szabályozója a türelmet gyakorló egyének lelkülete és erkölcsi minősége. Ezen türelemnek természete a pusztá engedményiből, tárgyának tárgyilagossá jogosultságihiánya miatt, kötelességszerűvé soha nem válhatik, vagy

mint a theologusok mondják: ez a moralis türelem és dogmatikai türelemmé bűn nélkül, az igazság elleni bűn nélkül, nem változhat át. Például a katolikus ember a protestáns embernek azon állításával szemben, hogy a protestantismus az igazi kereszténység, nem gyakorolhat türelmet, mert önön hitét és kötelességét árulná el és megtagadná, s ezzel e tekintetben vallási szabadságát épen úgy, mint nem tanúsíthatná valamilyen történésznek abbéli állítása iránt türelmet, hogy a mohácsi vész nem 1526. aug. 29-én, hanem 1726-ban történt, mivel az igazság ellen vétének; de ha e történész, valamint a protestáns ember nem volna meggyőződhető arról, hogy tévelyben van, s nagyobb vizsály elkerülése végett ráhagynám ugyan, és iránta, személye iránti jóakarattól, ker. szeretetből, tehát erkölcsi szempontból kiméretet tanúsítanék, de igaz hitemet és tudásomat fenntartanám, vagy személyét ugyan nem, de tévelyét kárboztanám: ez moralis türelem volna, melynek természete csak engedékenységgé szabályozója az én jó indulatom és erkölcsi érzetem, magán lelkiismeretem, de nem volna dogmatikus türelem, mert tévedését ezen cselekedetemmel nem igazolnám, nem is helyeselném.

A másik türelem ellenben tárgyilag, tehát jogilag is igazal és jóval áll szemben vagyis a szabadságnak valódi tárgyával, — itt azért csak a tárggyal lép viszonyba a türelem és nem a személylyel; nem jön itt tekintetbe az „hogy ki,“ hanem a tárgy, „hogy mi,“ és ez természeténél fogva kötelességgé teszi a türelmet. — Ennek szabályozója már nem lehet a pusztai emberi akarat és szeretet, hanem és kizárólag a tekintély. Midőn t. i. a tekintély, mint a közszabadságnak őre és védbástyája, az egyesek és egész testületek ön elhatározásuk szerinti cselekvésnek vagy nem tevének szabatos korlátokat szab, és a pártatlan közönös-ség, igazságosság és méltányosság mértékével a szabadságnak tárgyát pontosan körülírja: egyuttal kijelöli az ellenirányú törekvésnek netovábbját s viszonyos negatív kötelességeit, melyeken a szabadság sérelme nélkül tulterjeszkednie nem lehet; meghatározza ama pontokat, melyekig az idegen akarat és szabad öneltekezés valamely személy vagy testület szabadságához hatolhat, és melyeket túllépnie nem szabad. Ily módon a tekintély mig egyrészt a szabadság kiterjedését és irányát közvetlenül és tevélegesen szabályozza, addig más oldalról a szabadságnak körén belől eső téren minden ellentétes önelhatározást e szabadság érdekében mint egy nemlegesen és közvetve letilt, felfüggeszt, vagy tétlenségre

kárhoztat, azaz, türelemre utal, sőt ezt a nem szabadnak eltávolítása tekintetéből követeli, és kötelezőleg parancsolja. E türelemnek tekintélye természetesen mindig a kérdéses szabadság tulajdon tekintélye, és nem az, melyre a szabadságellenes önelhatározás támaszkodni vél.

Ez utóbbi türelemnek, hogy mást ne említsünk, leginkább oly tökéletes társulatok között van helye, melyek az államok és az egyház, ezek közötti viszonyból ered az, és ezen viszonyban leli igazolását, mint oly közvetítő, mely az együttlétet, az egymásmelletti fenállást a viszonyosság alapján egyedül képes fentartani és biztosítani, s melyre azért a társadalomnak általában véve, különösen pedig a szabadság szempontjából, mindennél nagyobb szüksége van.

Ez az államok és az egyház önállóságának legelső és legfőbb garantiája, minek igazolására elég egy példa is.

Például, mert a magyar-osztrák államnak teljes joga van alkotmányát szervezni, alkotmányos politikai törvényeivel, stb. kormányozni, minden más államnak ez szükségképen abbéli türelmet tesz kötelességgé, miszerint a magyar-osztrák birodalom határai között élő polgárokat ezen alkotmány és törvényekkel ellenkező cselekményekre ne bátorítsa, ne kötelezze, annál kevésbé kényszerítse, hanem a be nem avatkozás elvét egész értelmében érvényesítse; mivel ellenkező esetben miben állana hazánk önállósága és szabadsága? Ugyanezen türelem ugyanily módon ugyanily szükségességgel lép fel szintén kötelezőleg az egyház és állam között.

De ezen türelmi kötelességnek aztán mindkét félnek minden egyes tagjára kiható ereje van; hogy a felhozott példánál maradjunk: minden külföldi állampolgárnak, a magyar-osztrák állam tekintélyénél fogva kötelességei közé tartozik abbéli türelem, miszerint az itteni polgároknak honi jogaik szabad érvényesítését és kötelességeik teljesítését semmi módon ne akadályozza, és lehetetlenné ne tegye; és pedig a magyar-osztrák állam elleni politikai büntény terhe alatt. Vagy ha az állam és egyház közötti viszonyt tekintjük, az egyháznak önállósága és tekintélye, minden bármily állású és vallású állampolgárt kötelezi oly türelemre, mely szinte az egyház vallási tekintélye elleni bűn terhe alatt visszatartja az egyház minden tagjainak saját egyházuktól nyert vallási jogaik, lelkiismereti kötelességeik és szabadságuk csonkításától, leontásától.

Vegyünk fel egy konkrét esetet. Az egyház kötelességemmel teszi, hogy vasárnaponként az isteni tiszteleten megjelenjek, már ez által a kötelességem iránti türelemnek kötelessége háramlik minden emberre, ezzel tehát felfüggeszt és letilt minden oly ellentétes cselekményt, mely a kötelem teljesítéséhez szükségelt egyéni szabadságomnak útját állaná, azaz türelmet parancsol, melyet az államnak polgárai, tisztviselői, kormánya is nem becsületbeli, nem felebaráti, hanem jogi szempontból gyakorolni kötelezve van. E példában a vallásszabadság és ennek megfelelő vallási türelem, habár ez utóbbi a politikai téren mozog, sehogy sem származtatható le az állami tekintélytől, ennek itten nincsen semmi cselekvő szerepe, hanem csak az egyház és híveinek cselekvő álláspontja iránti szenvedő magaviselete a teendője; azért a türelemnek tulajdonképi eredete az egyház tekintélye, mely ezen tevőleges nyilvánulásában minden más tekintélynek nem hágy egyéb szabadságot az alkalmazkodásnál. Más esetben, midőn tisztán polgári szabadságról és ezt biztosító türelemről van szó, ismét nem az egyházi tekintély szabja meg a türelem kötelességét, hanem a polgári.

* * *

Ezeket előrebocsátva, áttérhetünk a vallási türelem azon részének taglalásába, mely tárgyunkat közelebről érdekli.

Ha a türelmet az egyház és állam közötti viszony szempontjából vesszük szemügyre, mindenekelőtt azon meggyőződésre jövünk, hogy miután a kath. állam, mint ilyen, tehát mely létét, jogait, hatalmát és kötelességeit, szabadságát és egész lényét ugyanazon egy igaz Istentől származtatja, ki az egyházat az államok népeinek, valamint fejedelmeinek és hatalmasságainak erkölcsi tanítójává, vezérévé s birájává tette, ki minden embert, tehát az államokat, de ezeket kormányozó személyeket is erkölcsi tekintetben egyházának tekintélyéhez, papi hatalmához, utasít, a végre, hogy ezen tekintélytől tanulják erkölcsi kötelességeiket és ezen hatalomtól merítsék a kötelességeik teljesítéséhez szükségelt malasztok isteni segélyét; miután a kath. állam és kath. egyház nem ellentétes, nem ellen irányu, hanem párhuzamos, erkölcsi elveikben, meggyőződésükben és céljaikban egyező intézmények; ezek között mindaddig, míg az állam valóban bírja is a kath. jelleget, szoros értelemben vett vallási türelemről szó nem lehet. A kath. állam-

nak lelkiismerete, magasb érdeke és java saját egyháza és vallása iránt nem türelmet parancsol, hanem szabadságának előmozdítását, meghonosítását, és e célra minden törvényes eszközeinek és hatalmának buzgó felhasználását. Parancsolja ezt a kath. állam közlelkiismerete, mert a lelkiismeret a jó katolikusknál, ha miniszteri bársonyszékre emeltetik is, mindaddig katolikus marad, tehát minden állami ügynek erkölcsi oldalát saját személyiségének, valamint országa népeinek kath. lelkiismerete szerint kell megítélnie; parancsolja az állam magasb érdeke és java, mivel a kath. államférfiu az állami jólét, a nemzeti művelődés, haladás és általában minden földi boldogság legelső és legszükségesebb tényezőjének, és az Istentől előnkbe kitűzött cél egyedül tökéletes eszközének kell, hogy tartsa amaz isteni malasztot, melyet az ég és földnek Ura a kath. egyház kebelébe letéteményezett és mely az igazságnak, jognak, erkölcsi rendnek és közjónak biztosabb záloga, mint a világ minden fegyvere, minden rendőrsége, minden törvény-codexe és börtöne, bírása és törvényszéke.

Midőn tehát az állam és egyház közötti türelemről akarunk szólni, először is körül kell magunkat néznünk, létezik-e oly állam, vagy államhatalom, mely csakugyan ellentétes állást foglal el a kath. egyházzal, annak tanaival, törvényeivel, intézményeivel; nehogy a levegőt verjük haszontalanul, vagy nehogy olyan államoktól követeljünk türelmet, melyek egészen magukévá tették a katholicismus ügyét és érdekét, melyek az egyház jogainak és szabadságának teljes érvényre emelését kötelességeik közé számítják.

Ilyen elővigyázat mindenesetre helyén volna, ha a tapasztalás nem tenne tanúságot arról, hogy a 19-ik századnak egész eddigi folyama alatt alig lehet már valódi kath. államot találni, hogy napkelettől napnyugatig a ker. államkormányok egy huron pendülnek, a liberalismus hurján, mely a kath. igazságokkal egészen ellentétes és minden változataiban hamis hangokat ad. Egy pár századdal ezelőtt talán csak néhány protestans állam és államocska adhatott okot a türelem érdekében sikra szállani, de ma, midőn a protestantismusból származott és általa ápolt hitetlen liberalismus foglalja el a kormányhatalom székeit, sok kath. államban is sajnos azon helyzetbe jutottunk, hogy kivétel nélkül minden államtól türelmet, a szabadságnak ez utolsó és nemleges tényezőjét kell már az egyház, a vallás, a lelkiismeret számára követelnünk.

E követelésünk jogi és méltányossági szempontból is oly szerény, hogy még a liberalizmus is tisztelettel hajlik meg előtte szokásos szöbőségével, és hizelgő szólamokkal biztosítja is azt nekünk; de ezen elismerésében és biztosításában nincsen köszönet, mert midőn tette kerül a sor, álokoskodásokkal, czifra szavakkal s még czifrabb intézkedésekkel oly szépségesen kioszt, hogy az bizony dupla visszautasítással is felér, s megérteti velünk, hogy a liberalizmusnak türelme, melylyel egyházunkat és vallásunkat tiltakozásunk ellenére is agyonboldogítani akarja, szinte a kényuralom önkényéből van művészileg összeállítva. Mit hogy annál világosabban lássunk, ki kell fejtenünk:

a) Mit értünk mi a vallási türelem alatt az egyház és állam közötti viszonyban? és

b) Hogyan értelmezik a vallási türelmet maguk részéről a liberális kormányok és miként alkalmazzák azt?

A vallási türelem semmiben másban nem különbözik más türelemtől, csak tárgya változik. Ez is az idegen, de erkölcsi szempontból nem kárhuzatos meggyőződésnek nem háborgatása, s a jóakarát, béke,- és felebaráti szeretet engedékenysége általi elviselése, ez is az alanyilag ellentétes, de egymást le nem rontó jogoknak és köteleességeknek az emberbecsülés alapján való megengedése, ez is két különemű, különirányú, de összeférhető, egymást ki nem záró szabadságnak kölcsönös tisztelése és viszonyos megegyeztetése.

Itt is ugyanazon megkülönböztetés lép érvényre, melyet az imént a tárgyilagosságot és alanyi igazságot s jót illetőleg ismertettünk, s melyet a magán és a tekintély által védett ügyekre nézve előadtunk.

A kath. vallás és lelkiismeret iránti türelem az állam részéről tehát abban áll, hogy az államhatalom megengedi és nem akadályozza tiszteli és nem támadozza, elviseli és nem háborgatja kath. alattvalóinak mindama vallási jogait és köteleességeit, melyeket nekik saját vallási egyháztekinthelyük kiszab, megenged, vagy parancsol és sem ebbeli jogaiknak tényleges érvényesítésébe, sem köteleességeik teljesítésébe, sem lelkiismereti szükségük kielégítésébe, sem vallásuk mikénti gyakorlásába, se közvetlenül, se az egyházi tekintélyre gyakorolt erkölcsi vagy anyagi nyomás által hatalmával be nem avatkozik, hanem mindenkinek önelhatározására bizza lelki szükségének vallási tekintélye vezetése melletti kielégítését és üdvének szabad munkálását.

Ezen megengedés, tisztelet, elviselés és be nem avatkozás az egyház és állam közötti viszonyban, az egyháznak tárgyilagossá mivoltánál fogva nem nagylelküségi vagy kegyelmi tény az állam részéről, hanem kötelesség, mely elegendő indokolását az állam szemeiben is abban találja, hogy az egyház Istennek közvetlen intézménye, és hogy az egyházat az állam soha semmi részben nem pótolhatja. Minél hatályosabban lép előtérbe valamely intézmény, minél magasabb a kuforrás, melytől létét, jogait, kötelességeit, szabadságát származtatja, annál nyomatékosabban követeli más intézménytől, hogy szabad fejlődésének, munkásságának útját ne állja és munkálkodása terét ne rövidítse, el ne vonja, el ne foglalja: hanem azt neki, a mennyire saját létének, jogainak és szabadságának sérelme nélkül teheti, készségesen átengedje; minél hasznosabb, áldásosabb és üdvösebb valamely intézmény az emberiségre, annál magasabb jogcíme van az emberiség és az emberi jólét érdekében, annál szigorubb kötelességévé teszi minden intézményeknek, hogy működésében, az ember boldogításában ne akadályozzák, ne zavarják, hogy feladatának teljesítésében s minden erőinek és képességeinek kifejtésében gátokat ne emeljenek. S van-e intézmény e nagy világon, mely akár alapítóját, akár rendeltetését, akár képességét tekintjük, szentebb és üdvösebb volna, mint a kath. egyház? van-e intézmény, mely mélyebb hatást, elhatározóbb befolyást gyakorolna az életre, mely az ember szükségének tökéletesebben megfelelne, mely célunkhoz igazabban és biztosabban vezérelne, mint az Isten igazságaival, az Isten törvényeivel, az Isten malasztjaival e földre Krisztus által helyezett katholicismus? És ezen intézménynek elvülhetetlen legszentebb jogai és Istentől kölesönzött tékintélye nem parancsolna tiszteletet az államnak, mely épen ezen tekintélyétől nyeri a külvilág előtt jogainak és hatalmának legnyomatékosabb szentesítését? ennek tevékenységét, céljához vezető eszközeinek szabad használatát, az emberiségnek tanítását és megszentelését még is akadályozhatná vagy betilthatná bármi csekély részben valamely állam? ennek kötelességei nem hordanának önmagukban annyi kiható erőt, hogy az állam, mely ezeknek teljesítéséből folytonosan új életet merít, azoknak valósisítását csak egy pillanatra is lehetetlenné tehetné?

Mivel volna igazolható ilyen következtetés? Hiszen, ha a liberalis államkormányok őszinték akarnak lenni, be kell vallaniok, hogy az egyház és állam között, tulajdonképen nincs és nem lehet

más, mint az államhatalmat kezelő személyek önkénye által tel-
 állított ellentét. Az egyház szent tanaival, törvényeivel és intézmé-
 nyeivel, jogaival, szabadságával és kötelességeivel, soha semminemű
 igazság, és igazságos törvény vagy intézmény, soha semmiféle
 valódi jog, valódi szabadság és kötelesség nem jöhet ellentétbe,
 hanem csak a tévely és hazudság, az igaztalan bűnös törvény,
 az erkölestelen intézmény, csak az áljogok, álszabadságok, álkö-
 telességek, melyeknek sem az Isten, sem az igazság, sem az ész,
 sem a természet, sem a valódi emberi szükség nem adott létet,
 de létjogot sem; hanem melyeket csak az emberi gyarlóság,
 önzés, hiúság, szenvedély és uralomvágy tölt fel erőszakkal a
 társadalmi élet mezejére: és ezeket egyenjogúvá tehetné az ál-
 lam az egyház jogaival? ezeknek csak olyan vagy még nagyobb
 szabadságokat tulajdoníthatna, mint az egyháznak?

De tegyük fel, hogy az állam önmagának Istentől és az
 igazságtól függetlenül, saját akarata, tetszése és érdekei, vagy kor-
 mányférfiai által felállított szükségei szerint alkothatna teljesen
 érvényes jogokat és kötelességeket, hogy önön szabadságának kül-
 és belterjedelmét önmaga határozhatná meg: vajjon ezen czélből
 ráléphetne-e az egyház területére, s önmagát megboszuló bűn
 nélkül felemelhetné-e itt hatalmát és fegyverét az isteni igazság
 és törvény a természetfeletti lelki javak az erkölcs és üdv meg-
 másíthatatlan rendje, kipótolhatatlan és módosítást nem tűrő esz-
 közei és intézményei ellen, melyeket maga az Isten és az államnak
 hozzáférhetlen katolikus lelkiismeret a pokol ellenében is legyőzhe-
 tetlenné, mert szentté és igazzá tesz?

Az államot tehát nem pusztá előzékeny udvariasság, nem
 kegyelmi nagylelkűség, hanem az egyháznak természetfeletti ál-
 lásából és isteni jellegéből, valamint ennek szemben való erkölcsi
 tehetetlenségéből szükségszerűen származó kötelességérzet paran-
 csolólag utasítja, hogy az egyháznak minden jogait, kötelessé-
 geit s ezekkel arányos szabadságát, melyet ez, saját körében,
 ezen jogait s kötelességeit illetőleg mint az államtól teljesen füg-
 getlen, sajátos intézmény önmagának tulajdonít és kétségbevon-
 hatatlanul bír, — még akkor is, ha bármi oknál fogva nem
 volna barátja — soha sem pozitív, sem negatív intézkedéseivel
 háttérbe szorítani, vagy a gyakorlati téren akár részben, akár
 egészben korlátozni meg ne kísérelje.

Ez a kötelességérzet képezi az államnál a vallási türelem

lelkét, legbensőbb lényegét; és ezen kötelességérzetnek megfelelő megatartása az egyház, annak minden nyilvánulásai és intézményei, parancsai, tilalmai és tanácsai, valamint egyes tagjainak az egyház szabványai szerinti cselekményei iránt: megtestesülése a vallási türelemnek az államban.

Ha így fogjuk fel az állam részéről a vallási türelmet, a mint másként helyesen nem is foghatjuk fel, akkor azután könnyű lesz egyszerű lehozás által megalapítanunk azt, hogy a vallási türelem minden kath. embernek háborítlan cselekvést biztosít mindenben, a mit egyháza saját tekintélyére támaszkodva neki ajánl, rendel és parancsol; és helyben hagyja annak nem tevését, a mint ugyan ezen egyház ellenez, tilt és kárhóztat, ezeknek ellenkezőjét pedig bűnnek bélyegzi; hogy tehát a vallási türelem az államhatalom részéről a be nem avatkozás elvét teljes mértékben magában foglalja, mely elv az egyház irányában úgy a tanítói, papi és lelkipásztori hatalom független gyakorlatára, mint az ezen hármas hatalom által létrehozott egyéni vallásnak szabad követésére kiterjed, mely azért az államnak egyrészt feltétlenül! tiltja:

a) hogy az egyháznál a vallási tananyag terjedelmének, minőségének, tanítási módjának, helyének és idejének, a tanítók tulajdonainak és képességének meghatározásába ne avatkozzék, hanem e meghatározási jogot, annak tényleges alkalmazását, minden körülmények között s minden felügyeleti vagy módosítási igény fentartása nélkül, sértetlenül meghagyja, mint egyedül illetékes közegnek, az egyházi felsőbbségnek kezeiben;

b) hogy a vallásnak természetfeletti malasztterőit az egyháznak minden bekebelezett tagjaira átszarmasztató papi személyek hivatásos ténykedésére, valamint az isteni áldást s kegyelmet osztó eszközök és intézmények kezelésében és alkalmazásában, úgy ezek és más az Isten dicsőségének és a lelkek üdvének előmozdítására szolgáló cselekmények rendezésében, sem közvetlen, sem közvetett befolyást gyakorolni ne merészeljen; hanem, távol tartván magát a szorosán vett papi ügyek és teendőkhöz való beleszólástól, azok kijelölését és szabályozását az áldás és kegyelem Ura által erre meghatalmazott apostoli utódoktól várja, s ezek szabványait és ítéleteit tekintse egyedül mérvadóknak;

c) hogy az egyház kormányzására, a hívek lelki vezetésére megkívántató személyek kiképzésében, megválasztásában, felavatása, meghatalmazása és alkalmazásában, ezek hatáskörének minőség-

nek és fegyelmének meghatározásában, úgyszinte az egyházi vagyonnak kezelésében és adományozásában ne vegyen semmi részt, vagy csak annyit, amennyit az egyház önkéntesen ráruház, és őrizkedjék az egyházat kormányzó, a hívek lelki ügyeit vezető személyzetre bármi nyomást gyakorolni.

Más részt parancsolólag óvja az államot attól: hogy az egyház tagjait sem egyedenként, sem együttesen semmiféle ürügy vagy jogczim védve alatt soha, sehol és semmi részben az egyháznak papi, tanítói és kormányzói tekintélye által kiszabott és lelkiismeretük által bűnnek terhe alatt követelt vallási kötelességeik, nem különben benső buzgalmuktól az egyház tanácsaival egyértelműleg javasolt, s önkéntes fogadalmaik erejénél fogva szintén lelkiismeretben kötelező feladataik teljesítésétől se erkölcsi, se anyagi erőszakkal el ne vonja, se ezekkel ellentétes cselekmények tételét hatalmi szavával, ígéreteivel vagy fenyegetéseivel ne szorgalmazza; ellenkezőleg, minden egyes hívőre rábizván szabad akaratának ez érdemben való használását, és biztosítva saját részéről személyes önelhatározásuknak függetlenségét, ne vegye el senkitől azt, a mit nem adhat és ki nem pótolhat: a személyes vallási meggyőződés követésének lehetőségét.

De mind erre, és ezt ismételve hangsúlyozzuk, a vallási türelem csak az egyház tekintélyének erejénél fogva terjed, amennyiben t. i. valakinek személyes hite, vallása és meggyőződése az egyház tanaival, törvényeivel, általa előirt, megengedett vagy javasolt szabványjaival, intézményeivel nem áll ellentétben; mert sem a dőreség és eszelősség, sem a tévely és babona, sem a túlzás és fanatizmus, sem az állam életébe vágó, és ennek jogait és szabadságát veszélyeztető túlfapások és ferdeségek, sem végre az erkölcsöt és erkölcsi rendet felforgató vagy az önzésnek és szenvedélynek hízogató, hamis és téves meggyőződés, hanem csak az Isten anyaszentegyháza által igazolt és szentesített hitekerköcsi elveken nyugvó lelkiismeret és szabadság irányában követelünk ily türelmet és be nem avatkozást minden keresztény államtól, bármely felekezeti állambatalamtól.

Ezen követelésünk további okadatolására elég leendő felbozni azt, hogy a be nem avatkozásnak akár részleges, akár általános felfüggesztése, szükségkép maga után vonná a türelemnek részes vagy teljes elenyésztését. Miben is állana az állam vallási türelme, ha ez az egyháznak akár tanítói, akár papi, akár kormány-

zói hatalmának ügyeibe beavatkoznék, ha döntő vagy csak irányadó befolyást akarna gyakorolni az egyház tanaira és tanszemélyzetére, ha rendezői szerepet tulajdonítana magának a vallási szükségesegek kielégítésére szolgáló intézmények körül, és szabályozni akarná az istenitiszteletet vagy a lelki élet eszközeit, ha jóváhagyásától tenné függővé az egyházi kormány intézkedéseinek jogsultságát? Vagy miben különböznék az állam vallási türelme az önkénytől, ha a vallás által előírt vagy tanácsolt kötelmek betöltését a hívők szabadságának az ő akarata szerinti korlátozásával, és az egyháztól merített hitbeli meggyőződésük és lelkiismeretüknek követését akadályozó törvények felállításával nehezíteni kérdésessé vagy éppen lehetetlenné tenni nem áttallaná? Szóval, ha az állam a vallás ügyeibe, akár az egyházi felsőbbség, akár a hívők teendőit szabályozó hatalmi intézkedéssel beavatkoznék, száműzné ez egyház és vallás iránti viszonyából a türelmet; sőt véleményünk szerint még akkor sem dícselkedhetnék e türelemmel, ha a beavatkozást tényleg ugyan nem gyakorolná, de a hozzá való jogot magának fentartaná.

Röviden elmondottuk, mit tartunk mi az egyház és állam közötti viszonyban vallási türelemnek; most már a liberalismuson és kebelbeli államférfiain volna a sor nyilatkozni, és szabadelvűségük által a vallási fűrelemről táplált nézeteiket előadni; de mivel a liberalismus furfangos természete miatt e követelésünkkel nem sokra mennénk, ha meg akarjuk tudni a valót, legokosabb lesz magunknak utána nézni, s törvényei és cselekedeteiből megítélni: miként fogja azt fel.

* * *

A legszélsőbb demokratától kezdve a legvérmesebb absolutistáig, minden árnyalatu politikusok, kiki a maga módja szerint, dícséneket zeng a türelemnek, Goresakoff és Bismarck ép oly szépnek találja mint Gabetta, és lord Beaconsfield, mint Corti és Tisza; de a türelem bravour-nótáit ez idő szerint a liberalisok danolják legelragadóbban, ezek aratják ma a tapsviharak olesó dícsőségét. Nem is csoda, hiszen az ő általuk dícsőített türelem ikertestvére ama korlátlan szabadságnak, melyet e műben bemutattunk, és a maga nevének féltelenségnek nevezünk. Valamint e szabadság a liberalis előnévvel kitüntetett személynek mindent megenged, amire csak képesek, úgy a hasonszőrű türelem is eme

korlátlan szabadsággal egy követ fújva, minden liberalis gondolatnak, szándéknak és cselekménynek, legyen az igaz vagy hazug, jó vagy rossz, nemes vagy aljas, teljes sérthetlenséget követel, és minden vallási, jogi vagy tudományos beleszólást, mint illetéktelen beavatkozást, keményen visszautasít; és valljuk meg kifogásolhatatlan következetességgel: mivel a szabadság ezen hamis elvének: „mindent megtehetsz, a mi csak kitélik tőled; cselekményeidért nem vagy felelős senkinek másnak, mint önmagadnak“ nem is lehet más megfelelő türelmi elve, mint ez: „bármit cselekszel joggal teszed, s mindenki tisztelettel és türelemmel tartozik viseltetni cselekményeid iránt.“ Más kérdés azonban, vajjon ezen elv és a türelem helyes fogalma elfedik-e egymást? vajjon létező és tapasztalható valami lesz-e a türelem, vagy csak üres agyrém marad-e, ha minden ember ezen elvhez fog alkalmazkodni? Azt ugyan ne várjuk, hogy a tekintélyre vergődött liberalis korifeusok oly következetlenségre is képesek legyenek, miszerint, a divatos „Oh igen“ helyett ez uttal kivételképen „nem“-mel feleljenek, és el lehetünk készülve, hogy rendes taktikájuk szerint sophismákkal igyekezendnek bekötni látó szemünket, s azután butaságról és sötétségről fognak vádolni, már csak azért is, hogy érezhetően kimutassák, mily hatalmas és nagyszerű az ő türelmök. De hát tegyük fel a szabadelvüségéről, hogy ily nyomorúságos erőködés helyett önmagát megtagadva, az ügyszökhöz illő komolysággal s tetszős érvekkel áll ki türelmi elve mellett a sikra, legjobb esetben mit fog tudományos apparatusának kifejtésével a józan ész előtt igazolni? Kétségkívül azt, hogy az ő felfogása szerinti türelem rendkívül kedvez az emberi hiúságnak és önzésnek, de nélkülözvén minden mértéket és kölcsönösséget, nem egyéb czukorba takart méregről; hogy mint ilyen a valódi türelmet csalhatatlanul megöli, s azután diadalra segíti az erőt és nem a jogot, a tévelyt és nem az igazságot, a kényuralom zsarnokságát, és nem a jónak szabadságát, a lázadást és forradalmat, s nem a rendet és törvényességet, a vizsályt, ellenségeskedést és harcot, s nem békét, egyetértést és testvériséget, és pedig nemcsak a vallásban, hanem egyszersmind a politikában, a családban és minden társadalmi körben, s végre, hogy az életnek bármely terén állandósítja a szabadelvü türelmet, azt csak a valódi szabadságnak rovására teheti. A liberalismus elvéből nem is következhetik más, mert a ki mindig és mindenkitől csak követel, és soha nem viszonz; kinek

önzése nem ismer semmi határt, nem tisztel semmi meggyőződést, nem vesz figyelembe semmi jogot és kötelességet, ki önön érdekének tekintet nélkül minden más érdeket feláldoz, kinek uralomvágya mindent vagy magához ragadni vagy letiporni kíván: az önmagában hordozza a türelmetlenség megtestesülését óriási nagyságban, mely tehetségéhez, erejéhez és hatalmához képest kisebb nagyobb zsarnokká vagy lázadóvá neveli.

Alkalmazzuk csak a liberalis türelemvel az államhatalom részéről az egyházra és vallásra, és mi eredményre fogunk jutni? Nemde ezen elv azt fogja diktálni a szabadelvű miniszteriumoknak és törvényhozó testületeknek, hogy az egyház köteles minden intézkedéseik, rendeleteik és jogalapot nélkülöző törvényeik előtt is tisztelettel és feltétlenül, szolgálomódra meghajolni még akkor is, ha ezek Istentől nyert elélvülhetetlen jogait, elengedhetetlen kötelességeit s mindennél szentebb szabadságát sértik vagy felfüggesztik; még akkor is, ha isteni igazságait emberi tévelyekkel, és hazudságokkal, isteni intézményeit, gonosz vagy erkölcstelen tárlalmányokkal és utánzásokkal, ha erkölcstanait a bűn tanaival, ha lelki hatalmát a nyers erő és durva erőszak hatalmával pótolják; még akkor is, ha szellemi, erkölesi és anyagi vagyonából tökéletesen kiforgatják és kifosztják? és mi több, hogy még ezen esetben sincsen semmi joga bármi csekély viszonzószolgálatra igényt tartani? nemde ezen elv, mindazon államhatalmat, mely magáénak vallja, arról biztosítja, hogy a honpolgárnak nincsen más joga, nincsen más kötelessége, nincsen más szabadsága, mint vakon és egész odaadással engedelmeskedni kivétel nélkül és feltétlenül minden rendeletének úgy, hogy ha ez igaz meggyőződésével s isteni igazságok által táplált lelkiismeretével, anyagi és szellemi legjogosabb érdekeivel, földi és örök céljával ellenkezne is, soha ne kövesse ezen meggyőződést, ne hallgasson lelkiismeretére, ne gondoljon önerkölesi állapotával és lelke üdvével, ne törődjék Istenével; hanem készségesen, minden ellenkezés és gondolkozás nélkül foganatosítsa az állam szándékát, anélkül, hogy kérdezné, mit mond ehhez Isten és az ő anyaszentegyháza, és anélkül, hogy ezen gyalázatos árusulásért, melyet az állam szeszélyeért önmaga és Teremtője ellen elkövetett, bármi csekély elnézésre kedvezményre vagy viszonyos türelemre számíthatna az állam részéről katholicismusa iránt?

Ez a liberalis vallási türelem vég megoldása, melynek ha

őszintén akarunk lenni, nem adhatunk más nevet, mint: „zsarnok-ságnak türelmetlensége a lelkiismeret irányában“ és „lázadásnak türelmetlensége a vallás, egyház és Isten ellen.“

De hát nem kell mindent a végletekig vinni, — mondja talán egynémely szelidebb lelkű liberális, — hiszen köztudomású dolog, hogy az államkormányok sem hajtják idáig a dolgot. Bár úgy volna, de sajnos, ezen esetben nem olyan emberekkel van mindig dolgunk, kik jobbak volnának elveiknél; éjszakon és délen oly liberális államférfiakkal kell ma találkozoznunk, kik amenynyire csak tőlük telik, kettőztetett erélylyel és rendszeres kiméletlenséggel alkalmazzák ellenünk, lelkiismeretünk és kath. egyházunk ellen a legvastagabb türelmetlenséget, és mégis minket vádolnak türelmetlenségről, mert lelkiismeretünk, mert vallásunk, mert Istenünk tilja, hogy az egyházunk ellen emberi önkény és tévely által hozott, tehát a valódi törvény kellékét nélkülöző zsarnok törvényezikkek és rendeleteik végrehajtásához hozzá járjunk. Velünk bizony könnyen megférhetnének, hacsak opportunitási szempontból is egy kis figyelmet tanusitanának irántunk; de nem, ők ezt nem teszik, azért sem teszik, nekik a türelem csak másoknál kedves, szép és hasznos, de viszonzása oly rettenetes, hogy arra gondolni sem mernek; hanem mint a megelőző cikkben eléggé bebizonyítottuk, az egyháznak és lelkiismeretnek legbensőbb szentélyébe vakmerően betolakodnak; minden társulati és személyes vallási jogot felforgató, minden vallási szabadságot legázoló törvényeik és rendeleteikkel; és mégis azt kívánják tőlünk, arra erőszakolnak minket, hogy ezeket elismerjük és végrehajtsuk! azt kívánják, hogy az evangeliomi szabadság ezen elvét „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek“ lelkiismeretlen türelemmel gyalázatosan megtagadjuk, s inkább engedelmeskedjünk nekik, tévelygő embereknek, mint Istennek, csak azért, mert „a burkus kormány és törvényhozó testület között ez iránt teljes egyetértés létezik.“ ¹⁾ Ma a kulturkampfos országokban nem

¹⁾ Ezen indokolás Falktól a porosz cultusminisztertől származik. A Kölnben — írja a „Magyar Korona“ 1877. nov. 18-ki száma — október hó 14-én (1877) tartott katolikus nagygyűlés által megbízott katolikus centumpárti képviselők, és pedig számra nézve 18-an, közvetlen a királyhoz nyújtottak be folyamodványokat a katolikus egyház s a családő nevelési jogainak megóvásáért. E folyamodványokra november hó 13-ról Falk cultusminiszter választ intézett Bachem képviselőre czimezve a hiv. lapban, melyben elmondja, hogy a király őt bizta

elég, ha az államnak felségi jogait a politikai ügyekben elismerjük, ugyanez a vallás dolgaiban is követeljük tőlünk,¹⁾ ezen ujdonsút állami dogma alapján: „egy állampolgár sem vonhatja ki magát az államtörvény alól, sem egyházának tanaira és alkotmányára, sem lelkiismeretére való hivatkozással.“ S vajjon akkor sem, ha az államnak törvénye a kath. polgárt papjaitól, isteni tiszteletétől, vallási vigaszaitól, szentségeitől megfosztja, ha a papoknak,

meg a folyamódványokban elpanaszolt ügyek megvizsgálása s elintézésével. Ez után áttér az egyes panaszokra; a kath. lelkészeknek járási s községi tanfelügyelőségéből történt rendszeres eltávolításról szóló pauaszt azért nem veheti tekintetbe, mert az 1872. marc. 11-iki törvény korlátlan jogot ad az államnak a tanfelügyelői személyzet kinevezésére, s így a kormány nincs kötelezve kath. lelkészeket alkalmazni, valamint arra sem, hogy nem katolikusokat ne nevezzen ki tanfelügyelőül kath. iskolák fölé.... Végül, hogy a hitoktatásal az egyháztól meg nem bizott egyének ruháztattak fel, a miniszter azt feleli, hogy erről ő (aki ily egyéneket csakugyan alkalmazott) mit sem tehet, mert a kormány és a törvényhozó testület között, ez iránt teljes egyetértés létezik.... A legjellemzőbb, hogy a miniszter nem hivatkozik jogra, törvényre; hanem mert a kormány és törvényhozás többsége közt egyetértés létezik, az „államnak“ minden szabad (!) Az igazság, a jog eszerint nem is jó tekintetbe (Poroszország liberalis kormánya előtt) hanem csak az, hogy a kormány és a parlamenti többség megegyezzenek a jogtalanság elkövetése iránt.“

¹⁾ Elég világos ez az erlandi püspök esetéből, kit Falk, Bismarck és Vilmos császár azért üldöztek 1872-ben, mert ez Falknak vádja szerint egy hozzá intézett iratában „az államnak csak állami felségét izmerte el.“ Erre a püspök 1872-iki szept. 2-án a királyhoz benyújtott felterjesztésében ünnepélyesen így nyilatkozik: Hogy minden félreértésnek eleje vétséssé, ezennel örömet és minden fenntartás nélkül kijelentem 1) hogy a világi felsőbbbségnek az államhatalom területén teljes souverainitását elismerem. „2) hogy ezen a téren más felséget el nem ismerek és 3) hogy ennél fogva az Isten ígéje által reám rótt abbeli köteletségemet, hogy az államtörvényeknek egész terjedelmökben engedelmeskedjem, hűségesen fogom teljesíteni.“ — De Bismarck, mint ugyanazon évi szept. 5-én és 16-án kelt leveleiből kitétnik, még ezzel sem lön kielégítve, mert a püspök a 3-ik pont után még hozzátette: Ezt azon őszinteséggel és lelkiismeretességgel nyilvánítom, melylyel másrészt azt is vallom, hogy a hit és az örök üdvösség dolgaiban az Isten kinyilatkoztatását és törvényét tartom egyedüli és kizárólagos szabálynak, és hogy ebben magamat a mi Urunk és Üdvözítőnk Jézus Krisztus kinyilatkoztatásának, és az általa alapított és vezérelt egyháznak szintén fenntartás nélkül alávetem. Ez volt azután további üldöztetésének oka, ez: hogy az államnak az egyház és vallás dolgaiban nem tulajdonított felségi jogokat, hogy Bismarckot a lelkiismeret és egyház ügyeiben, nem is merte el nagyobbnak Jézusnál és Istennél! (Ketteler Der Kulturkampf. Mainz 1874 - 24. lapján bővebben fejtegeti ezt.

nemcsak a gyóntatást, misézést stb. hanem még a bűnbánók és haldoklók feloldozását is megtiltja, mint Poroszországban? akkor sem, ha templomait, zárdáit, kórházait, jótékonycélú alapítványait, ősi birtokait elrabolja, mint az olasz stb. törvény? Nem, semmi szín alatt, inkább el kell veszni az egyháznak; a kath. alattvalónak inkább üdvösségéről is le kell mondania, mint Bismarcknak és elvbarátainak hamis törvényeit áthágni és végre nem hajtani; a ki pedig egyházáért és lelke üdveért mégis ily merényletre vetemednék, vagy az államot ünnepélyes esküvel nem biztosítaná arról, hogy vallását gázoló, lelkiismeretét felháborító törvényeit feltétlenül elfogadja és megtartja: az honáruló, forradalmár és lázadó, s mint ilyen vagy börtönbe vettetik vagy hazájából kiutasítottatik.

Ez a modern liberalis türelemnek gyakorlati illusztrációja, mely ugyan semmiben sem különbözik Diokletján zsarnokságának kegyetlenségétől, vagy ha igen, úgy e különbségnek egyedüli oka az, hogy Diokletján pogány ember vala, a mai liberalisokra pedig még akaratum ellenére is ragadt valami a kereszténységből.

Ítélje meg már most t. olvasónk, ki az oka az egyház és állam között felmerülő gyászos vizálynak? Igaz-e az, hogy a kath. egyház türelmetlensége hozta volna létre azt, vagy ellenkezőleg az államnak zsarnok türelmetlenségében keresendő-e?

Nem kételkedünk, hogy minden elfogulatlan olvasónk a minden ponton kigyuladt kulturhareztnak okát az államra háritandja; de lehetnek olvasóink között olyanok is, kik azt tartják, hogy az egyház is engedhetne valamit merevségéből, vagy kik azzal mentik az államot, hogy az állami rend fentartására elkerülhetetlenül szükséges a törvénynek szigorú végrehajtása, azért még e két pontra is szolgálunk rövidke felvilágosítással.

Az egyház állítólagos merevsége, az a hatalmas „non possumus“ olyan ellentállás, melylyel az egyház az állam által megtámadott házi és nyilvános jogait, az Isten, az emberiség és a lelkiismeret iránti jogait s kötelességeit, melylyel Istentől nyert megmásíthatatlan igazságait, üdvhozó intézményeit és hatalmát, melylyel önnön életét s az emberiségnek földi javát és örök üdvösségét védelmezi. Ezt csak nem lehet rossz néven venni az egyháznak, hiszen ha a legutolsó bogárnak is van joga önnön és fiai életének védelmére kelni, úgy e jogot a legbarbárabb türelmetlenség alapos vádja nélkül senki sem tagadhatja meg az egyháztól,

mely az emberiség boldogságát, vigaszát, békéjét és] üdvösségét hordja magában, mely tehát e földön mindennél nagyobb, mindennél hasznosabb, mindennél szentebb, mindennél áldásosabb, mert isteni intézmény. Hogy pedig az egyház a „non possumus“-szal léteért küzd nemes, dicső méltóságához illő harcot, arról meggyőződhetik kiki, ha meggondolja, hogy minden társulatnak élete önállóságában, elveinek, tanainak, törvényeinek szabad kifejtésében és alkalmazásában, eszközeinek célirányos és akadálytalan használatában, végre kebelbeli kormányának függetlenségében rejlik, s hogy az egyháznak épen ezen életelemei ellen indított irtóháborút a liberalis állam.

A második mentség első pillanatra talán alaposabbnak látszik, de ha mélyebben belenézünk a dologba, ép oly semmisnek és megvetendőnek találjuk mint az elsőt. Igaz ugyan, hogy az állami rend fenntartására a törvények szigorú végrehajtása szükséges, erre Isten és az egyház is kötelezi az államot; de nem szükséges, legkevésbé sem szükséges, hogy az állami törvényhozás az egyháznak istenileg rendezett ügyeibe beavatkozzék, sőt ez bűn, megbocsáthatatlan bűn; legkevésbé sem szükséges, hogy igaztalan, minden jogalapot nélkülöző, mi több az igaz Isten jogaiba vágó, tehát tárgyilagosan érvenytelen törvényekkel az egyháznak élete, a vallásnak lényege, a lelkiismeretnek szentsége ellen törjön, sőt ez kárhozatos, istenkáromló bűn. Más itt a szükséges, hogy t. i. az államhatalom és az állami törvényhozás szent kötelességének ismerje: a kath. anyaszentegyházat és vallást lehetően tanulmányozni, elveit, tanait, törvényeit, intézményeit, alkotmányát, egész lényét, továbbá származását, jogait, kötelességeit, szabadságát tárgyilagosan megismerni, s azután még szigorubb kötelességének tartsa, ezeket rendeletei és törvényei alkotásánál a legvigyázóbb, leggyengédebb, leglelkiismeretesebb figyelembe venni, s mind azt szorgosan kerülni, a mi az egyháznak és vallásnak, a mi a kath. lelkiismeretnek sérelmére szolgálna, a mi által annak jogkörébe lépne, a mivel önállósága és Istentől adott szabadsága ellen távolról is vétene: akkor azután az egyház is félre fogja tenni a „non possumus“-t, s a vizályt szent béke és egyetértés fogja felváltani.“ A jeles francia publicista Veuillot „A theologia haszna“ czimű czikkében idevonatkozólag ezeket írta: „Szabad legyen nekem hasonlatot tenni két férfi között, kik ugyan már meghaltak, de kik volt ismerőik emlékében még mindig élnek. Az egyik híres államminister volt, a másik egy kevésbé ismert francia püspök. Az Metternich herczeg, ez Salinis báró. Sok ha-

sonlatosság volt e két férfiú között, s a mi az éles elmét, finomságot, emberismeretet, nyájasságot, és az ügy élén való állásukat illeti, teljesen egyeztek. Hozzá teszem, hogy Metternich hitetlen soha nem volt, sőt azon időben, mikor én láttam, meggyőződéshű katolikus vala. Metternich negyven évek során keresztül vezette Ausztria kormányát, az ő befolyása nem egyszer volt irányadó Németországra és Európára. De mind a mellett semmit sem létesített, semmit sem javított, semmit sem tartott fenn; sőt pályája végén beismerte, hogy: „après nous le déluge“: utánunk jön a vízözön. Nem tagadta, hogy hibákat tett; ezek közül többet be is ismert, de ilyenkor mindig hozzátette, hogy a nagy hiba az időben rejlett, és hogy az gyógyíthatatlan vala. De hogy miben álljon korunk gyógyíthatatlan baja, és mi ennek az oka, arra nézve nem volna képes felvilágosítást adni. A látszólagos igazságokat elmésen tudta előadni és a tarthatatlant mesterségesen értette eltakarni, de az ügy érdeméhez nem igen szólott; az ember rendesen annyit tudott, mikor elment tőle, mint mikor hozzá ment. Nem tudom, vajjon Salinis ha világi és miniszter lett volna, jobban vezette volna-e a kormányt, mint Metternich herczeg; de mint püspök és theologus sokkal jobban tudta Metternichnél, hogy ez, és Európa többi ministerei miben és miért hibáztak. Ő tudta ezt, kimondotta és bebizonyította. A baj okául a gyógyszerek hatástalan voltát hozta fel, s kimutatta, hogy ezek többnyire nem is voltak egyebek, mint maga a baj, és a bajnak hatványozása. Metternichnél azért hiányzott e belátás, mert hiányzott az eleven hit, ott pedig, a hol tisztán látott, ismét nem birt erős elhatározással megint azért, mert nem volt eleven hite. Azt mindig megfontolta, mit lehet megtenni, és mit nem lehet; de arra soha sem gondolt, hogy olyan dolgok is vannak, a miket meg kell tenni és olyanok, a miket nem szabad megtenni. 1853-ban Salinis püspökkel Romában találkozáván, elmondottam neki, minő beszélgetésem volt Metternich-hel és más hasonló állású férfiakkal, s hogy azt tapasztaltam, miszerint ezek mindnyájan egymást hallgatagon vádolták, önmagukat félig meddig mentegették, és végre is mindnyájan ugyanazon politikai tanokat zsákmanózták ki, ugyanazon tehetetlenséget és önmaguk iránti bizalmatlanságot árultak el. „S lássa, — monda Salinis — ezek az urak mégis érdemtelenek, tudós okos férfiak, tiszteletreméltó családfők; ők folyékonyan tudnak beszélni és szónokolni, értenek görögül, jártasak a vegytanban, gazdaszat-

ban, kereskedelemben, sőt bizonyos fokig a történelemben. De nekik még a theológiát is kellene érteni, és nem tudják a katekizmust sem. A kormányoknál papi tanácsoknak kellene lenni, és már keresztényeket sem találunk ott. Ez az, a mi a népek gyógyulását akadályozza: a vallás-hiány azoknál, kik a népek sorsát intézik. Bossuet egy alkalommal ezt mondá: „Ti királyok bátran kormányozzatok!” Bossuet ezzel azt akarta mondani: kormányozzatok az igazi jog, a jó lelkiismeret erejével, mint Istennek megbízottai és szolgálói. De ezt a férfui batorságot, a jognak és kötelességnek ezen alapos ismeretét csak a theológiából, csak az eleven hitből lehet meríteni. A mi hellenistáink, vegyészeink, történészeink, a mi vallás-, közoktatás-, igazságügyi és egyéb minisztereink, a mi tudós gazdászaink, tanáraink s mások, kik műveltségükkel az államnak szolgálatokat tenni hivatvák, azért tapogatódnak oly bizonytalansággal, azért nem tudják magukat oly sokáig elhatározni, s egyszer elcsüggednek, másszor lelketlenek és kegyetlenek; azért egyezkednek az igaztalanul és gyáva concessiókat adnak ott, hol kötelességük volna nem tágitani; mert nem értik a theológiát.“

Nincsen-e teljes és tökéletes igaza e francziának? Nem-e a vallási igazságokban és erkölcsstanban való járatlanság az oka legnagyobbbrészt ama sok bűnnek, melyet az államkormányok elkövetnek? nem-e innét származik, hogy az igazságot és jogot türelmetlenül elnyomják, az igaztalanul pedig megengedik, eltűrik, sőt védik, dicsérik és törvényesítik, s hibáikat legfeljebb halálos ágyukon ismerik fel Troplong franczia legfőbb törvényszéki elnökkel, ki kevés halála előtt így nyilatkozott: „Ha az ember sokat látott, sokat hallott, sokat tanult, sokat tapasztalt, és végtére a sír széléhez ér, akkor ismeri meg csak világosan, de természetesen gyakran már későn, hogy egy könyv sem oly igaz, egy könyv sem tanít tisztább jogot, és pedig az élet minden terére nézve, a törvényhozást és politikát is ide értve, mint a katekizmus.“ Csak-hogy a halálos ágyon már valóban késő és haszontalan, legalább a népre és nemzetre, melyet kormányoztak, az ilyen beismerés. Egy haszna lehetne ugyan még, s a jövő nemzedéknek szebb, jobb, békésebb, boldogabb napokat teremthetne, ha t. i. hivatalbeli utódaik okulnának az ilyen példákon, ha az államférfiak nem hagynák utolsó órájukra az arról való gondolkozást, a mivel politikai közpályájukat megkezdendőik kellett volna; az isteni igazságokat,

isteni jogelveket tartalmazó kath. theológiának gondos tanulmányozását; de hát ehhez egy kis komoly vallásosság is kívántatik vagy legalább a vallás és egyház iránti érdeklődés, ezt pedig a szabadelvű közöny sirokkója kiszárította a politikusok kiaszott lelkeiből, s oly egyoldalú elfogultság homálya borúl az anyagiak számításába elmerült elméikre, hogy az egyházat, vallást és lelkiismeretet illető ügyekben önmagukkal nem tudnak tisztába jönni, mi több, nem is törődnek azokkal; szívök annyira elfásult, keblöket oly erkölcsi érzéketlenség fogta el, hogy az isteni és vallás-erkölcsi ügyek iránt már semmi vonalmat nem ismer, hogy az ember legfontosabb erkölcsi érdekei és vallási szükségei iránt legkisebb rokonszenvet sem képes többé felmutatni, mely szánandó állapotunk képezi az egyház és állam közötti gyászos viszálynak harmadik létokát; miről bővebben fogunk szólani a következő és ezuttal utolsó cikkünkben.

IX.

A vallási közöny.

Az isteni bölcsesség, midőn e világot millió és ezer millió különálló, egy-egy bevégzett egésznek képező részekből alkotta, ezeknek összetartására, és egy nagy, az egész mindenséget átkaroló összhangzatos egységnek létrehozására, úgy az anyagi, mint a szellemi országban egy összekötő, minden részecskét egybefoglaló és saját helyére illesztő erőt alkalmazott.

Ezen erőt az anyagi világban vonzó és taszító erőnek, a szellemiben rokon- és ellenszenvnek nevezzük. Mind a kettő a maga világában elkerülhetetlenül szükséges és kipótolhatatlan. Amazzal, a szükségesség megmásíthatatlan törvénye szerint, Isten létet ad a külső, az érzékek alá eső világegyetemnek, egyuttal minden alakulásainak és változatainak; emezzel különböző összeköttetésbe, viszonyba hozván és a szabadakarat segélyével munkásságra ébresztvén a szellemeket, megalapítja, idomítja és szabályozza az erkölcsi életet. Nem tévedünk azért, ha azt állítjuk, hogy valamint vonzó és taszító erő nélkül az anyagi világ elenyésznék, vagy legalább minden egyes részecskéje, mihelyt ezen erőnek és törvényének befolyása alul felszabadíttatnék, az anyagi világ alkotó része lenni megszűnnék: úgy a szellemi és erkölcsi világnak a rokon- és ellenszenv hiánya vesztét idézné elő, a mennyiben nemcsak a legmagasb, hanem a legegyszerűbb fogalmakat, eszméket, és eszményeket, melyek a szellemi élet alapelemeit képezik, valamint az ezek által kijelölt czélt és az ahhoz vezető eszközöket minden értéktől megfosztaná ama személyekben, kik a rokon- és ellenszenv köréből kilépnek, s így akaratukat s minden szellemi tehetségeiket vagy abszolút tétlenségre kárhoznák, vagy erkölcsi létük ténylegességétől, a célirányos munkásságtól egészen elvonnák.

Ilyen állapot, mely a szellemi országban, hoi, emberileg szólva, csupán a munkásság jelezi az élet valóságát. hol egyedül a tevékenység képezi és igazolja az életet, semmiben sem különböznek a nemléttől; ezen oknál fogva, és mert a lélek tehetségeinek folytonos működése és működésének legfőbb rúgója a rokon- és ellenszenv, sem önelhatározás, sem külső kényszer által, soha meg nem állítható; ilyen állapot, melyet általános közönynek mondunk, az embernél teljes lehetetlen.

Minden embernél, legyen bár elméje az elfogultság sötéttségétől elhomályosítva, legyen szive az érzéketlenség fagyasztó hidegével, vagy az elfásultság meglágyíthatatlan merevségével eltelve, a jó és rossz, az igaz és hamis, a szép és nem szép közti különbség mindig talál helyet; elméje és szive visszatarthatatlanul vonzódik nem csupán a saját egyéniségének kedvező alanyi, hanem a tárgyilagosságra igaz, jó és szép iránt, s hasonlólag önkénytelenül is hátrál, úgy a személyiségét érdeklő, mint az önmagában bevégzett rossznak, igaztalannak és nem szépnek visszataszító képétől és miveltségétől. A ferdeség, fonákság és gonoszság egyedeknél és egész nemzedékeknek sokra viheti ugyan: az igazat hamisnak, a jót rossznak állíthatja és megfordítva, de annyira soha nem sülyedhet az ember, hogy ezek között mégis ne tegyen különbséget, vagy hogy önnön személyét érdeklő célról lemondjon, és minden emberi érdeket letegyen; annyira nem vetkőzhetik le senki önmagából, hogy minden érzéket, minden vonzalmat és idegenkedést lelkéből kizárjon. azaz teljesen közönyös legyen; s hasonlólag a legkisebb tárgy, ügy vagy cselekmény, habár önmagában véve semmi értékkel nem bírna, habár az életre és ennek alakulására semmi befolyást nem gyakorolna, mihelyt az ember céljával viszonyba lép, akár elősegíti azt, akár hátráltatja, kedvező vagy kedvezőtlen behatás nélkül nem maradhat, az emberi érdekeltséget és akaratot egészen érintetlenül nem hagyhatja, az az élő, és mert életünk bizonyos célra való munkálkodásban áll, a saját céljai valósításáért tevékenyen lelkesülő embernél közönyös nem maradhat.

Ezzel nem mondjuk, mintha nem léteznének oly tárgyak, ügyek és cselekmények, melyek tárgyilag sem az emberi érdeket, sem az erkölcsi törvényt és lelkiismeretet nem érintik; azt sem állítjuk, miszerint az emberi életben ne fordulnának elő esetek és körülmények, midőn a bennünket környező s még inkább a távol eső, de szükségünkhöz nem tartozó, és birtokunkon kívül álló tár-

gyak céljainkkal és állapotunkkal semmi összeköttetésben nem álló ügyek, cselekmények és személyek, sem elménkre és ennek ítéletére, sem szívünkre és ennek érzelmeire, semminemű befolyást nem gyakorolnak; hanem igen is azt, és csupán azt valljuk, hogy az emberi elme és szív sem abszolút, sem relatív jó és rossz, igaz és nem igaz, szép és nem szép iránt, mely szellemébe behatol, tétlen nem maradhat; hogy az ember céljaitól támasztott alanyi érdekei és szükségai szerint, az ezek körében mozgó tárgyakat, ügyeket és cselekményeket szükségkép helyesli vagy elveti, rokon vagy ellenszenvvel kíséri, és hogy ezen helyeslés vagy kárhoztatás, e rokon vagy elienszenv felélésztése vagy elnyomása nem áll egészen az ember hatalmában, hanem csakis ennek szabályozása és észszerű vezetése van reánk bízva és személyes meggyőződésünknek tudásunknak, akaratunknak és lelkiismeretünknek alávetve.

Az általános közöny csak olyan embernél volna képzelhető, kinek semmi szüksége és érdeke, semmi tudása és meggyőződése, de akarata és lelkiismerete sem volna; de mivel ilyen ember létezését feltenni annyi volna, mint teljesen félreismerni az embert, természetét és természetes emberi tehetségeit és képességeit; abszolút közönyről embernél beszélni, és ezt vitatni ép oly esztelen-ség lenne, mintha valaki a napnak sötétséget és hideget tulajdonítana.

A mily bizonyos ez, viszont oly igaz, hogy az ember egyes tárgyak, ügyek, cselekmények, intézmények és személyek iránt egészen hideg és semleges, teljesen érzéketlen és tétlen, azaz közönyös lehet, de csak azért, mert ezek értékét és belbecsét, vagy káros és gonosz voltát sem elméje nem ismeri, sem szíve nem érzi, sem lelkiismerete fel nem öleli, sem érdeke céljaihoz nem viszonyítja.

Ilyen közönynek létoka tehát nem a kívülünk létezők és törté-
nők tárgyilagossá minéműségében, sem érdekeink és szükségjeinkhez való viszonyában, hanem alanyi korlátoltságunkban, értelmi gyengeségünkben vagy tévelyünkben, és ítéletünk helytelenségében keresendő, ebben leli az magyarázatát és igazolását, de csak addig, míg közönyünk tárgyára, tudásunk, érzésünk és lelkiismeretünk, akár szükségjeink, érdekeink és céljaink szempontjából, akár ettől függetlenül a jónak és igaznak, vagy a rossznak és hamisnak helyegét reá nem nyomja; mihelyt azonban ezt szellemiségünkben rejlő tehetségeink alanyilag megalapítják, a közönynek lelkünkben

többé nincsen helye; ezt azonnal a rokon vagy ellenszenv váltja fel oly szükségszerűen, hogy csak a negédesség és tettetés hozhatja még külsőleg a felszínre a közönyt.

Ez oly természetes s a tapasztalás által is megerősített lélektani igazság, melyet semmi helyzet, viszony vagy körülmény kivételesen sem másíthat meg, s mely egyeseknél és egész testületeknél az életnek minden álláspontján mindig és mindenütt rendszeresen valósul és melynek meghazudtolásán hasztalan fáradoznék az emberi ész. — Azért ha bárminemű közönyt helyesen megítélni, annak szabad, vagy nem szabad, büntelen vagy bűnös voltát meghatározni akarjuk, meg kell figyelnünk a közöny tárgyának minőségét, alanyának célját és szükségéit és az ezek közötti viszonyt, valamint az ezen viszonyból, a tárgy természetéből s az alany helyzete és tulajdonságaiból eredő körülményeket, és ha az alany célja tekintetéből semminemű szükség vagy érdek fel nem merült, ha a tárgy természeténél fogva a fenforgó körülményekben a jóval, igazzal és széppel nem áll semmi viszonyban, vagy legalább ha énünk meggyőződése valamely ügyet, intézményt, cselekményt vagy tárgyat valóban ilyennek tünteti fel, akkor a közöny beszámítás alá nem esik; de ha valamely dolgot akár személyiségünk célja, érdekei és szükségéi, akár concret helyzetünk, körülményeink, Isten és embertársaink iránti viszonyunk, akár végre a dolog természete és mivolta tekintetéből lelkiismeretünk erkölcsi szempontból jónak vagy rosznak, igaznak vagy nem igaznak itéli, és ennek daczára a dolog illetén minéműségét cselekményeinknél legkisebb figyelembe sem vesszük, mintegy nem létezőnek tekintjük; közönyünk vétkes, kárhuzatos leend. Mondjuk: erkölcsi szempontból, mert habár az ilyen közöny éles ellentétben áll is a természetes okossággal és a napjainkban mindennél többre becsült oportunitási elvvel, mégis legérzékenyebben sérti a közönyös személynek úgy önnön énje, mint Istene és embertársai iránti erkölcsi kötelességeit, mivel ezeknek a gyakorlati téren leendő életbeléptetését teszi lehetetlenné s mintegy fogamzásukban megöli, miért is az erkölestanitók a bűnös közönyt méltán azonosítják az erkölcsi halállal.

Annál gonoszabb természetű pedig a közöny és annál bűnösebb, minél szentebb és igazabb amaz eszme, tudomány, intézmény és cselekmény, ügy vagy tárgy, s minél szükségesebb annak emberi igaz érdekeink és célunk tekintetéből való felkarolása, a

mit valaki semlegességének hidegével tárgyilagos értékétől megfosztva, más azzal párhuzamba nem hozható, sőt ellentétes dologgal azonosít, vagy a mit alanyilag többé kevésbé haszontalannak, fontosság nélkülinek jelez vagy épen a nem létezőkkel egy vonalra helyez, továbbá annál veszedelmesebb és károsabb, minél nagyobb értelmi és hatalmi tekintéllynél emelkedik érvényre.

Kiszámíthatatlan, mennyi igazságtalanságot, bünt és goncsz-ságot szült, mennyi szenvedést, nyomort és átkot hozott már egye-sekre egész családokra, országokra és nemzedékekre az alacsony önzés; de még ennél is óriásabb ama szerencsétlenségek, fájdalmak, sanyaruságok, ama testi és lelki, majdnem kétségheeséssel fenyegető bajok, gyötrelmek száma és nagysága, melyek a barátok és rokonoknak, a családfők és közelöljáróknak, a nemzetek nagyainak a népek kormányainak és fejedelmeinek bűnös közönyéből áradoznak az emberiségre. A közöny nem lép fel ugyan sem Neró kegyetlenségével, sem muszka barbársággal, sem a commune vér-lázító jeleneteivel, sem a harczok és háboruk iszonyaival, nem ráz-kodtatja hatalmas lökésekkel s világrendítő eseményekkel a birodalmakat; de annál biztosabban emészti, mint a szű, a közjólétet, lerontja, mint a hét esztendőszáradság, az igaz, nemes és a közjóért lelkesülő keblek minden tervét, minden reményét, minden fáradozását és önfeláldozását, annál kérlelhetetlenebb cátoi boszúval pusztítja alattomban, de hatványozott és ellenállhatatlan erővel mind ama jogot, igazságot és szent elvet, mit az emberiség évez-redek hosszú folyama alatt, saját testi és lelki javának védelmére és biztosítására egyesült szellemi erővel, erkölcsi és anyagi áldozatok árán Istennek kinyilatkoztatásából magáévá tett, annál engesz-telhetetlenebb, kiméletet nem ismerő vaskövetkezetességgel emészti a rend és törvény, a jó, igaz és szép talajának termőerejét a szivekben és a lelkiismeretben, a nélkül, hogy ezen kipótolhatatlan veszéségeért más kárpótlást nyujtana a világnak, mint azt, hogy egész csendben és feltűnés nélkül megérlelte a forradalomra.

Ezen gonosz természetét sehol és semmi életbevágó ügyben nem tagadja meg a bűnös közöny, titkon romboló ereje vést hirt minden téren, de legnagyobb és legveszedelmesebb pusztítást viszen véghez a vallás és erkölcs mezején.

A vallás az, a mi legdöntőbb befolyást gyakorol az ember életére. Ez ama vezérfonal, mely elménket az abszolút hit és erkölcsi igazságokhoz vezérli, mely Istenhez és embertársainkhoz

való viszonyunkat és ebből eredő kötelességeinket szabatosan és a való igaznak megfelelően kijelöli, az azon rúgó, mely legjobb érzelmeinket felkölti, akaratunkat üdvös kívánságokra felindítja és szent elhatározásokra lelkesíti, ez azon természetfeletti erőnek esz- köze, mely gyarlóságunkat, tehetetlenségünket a valódi erkölcs- nek minden földi és örök javak ezen legfőbb, mondhatni, egyetlen közvetítőjének gyakorlására képessé teszi, ez azon lelki hata- lom, mely az embert egészen megragadja és szabadakarátának sérelme nélkül az élet minden változataiban bátran és biztosan utba igazítja, s tévedés veszélye nélkül a föld minden viszontagsá- gain keresztül üdvének, boldogságának magas czéljához elvezeti; ez tehát egyeseknek, valamint az egész társadalomnak oly nagy- becsű támasza, kincse; ez a becsületnek, rendnek jognak, szabad- ságnak és minden áldásnak, szerencsének, boldogságnak oly té- nyezője, melyhez hasonlót hiába keresnénk e világban.

De ha a világ javának ezen hasonlíthatatlan és kipótolhatat- lan tényezőjétől az emberiség minden rokonszenvét és becsülését megvonja, ha igazságait a tévelylyel és hazudsággal egyértékűnek tekinti, ha az életet szabályzó parancsait és kívánalmait figye- lemre sem méltatja, ha ennek természetfeletti segélyét és eszközeit semmire sem nézi, s iránta egyáltalában semmi érdekeltséget nem tanusít, azaz: ha az emberiség közönyös lesz a vallás, az igaz és isteni vallás iránt: nem kell-e azután bekövetkezni azon állapot- nak, melyben az emberi ész, láterejének meggyöngyölése miatt, az igazat a hamistól, a jót a rosztól, a szépet a nem széptől megkü- lönböztetni nem képes? nem kell-e azon öreg úr sorsára jutnia, ki az n-i nem épen kicsiny templomot a begyeten legelésző fehér lónak nézte s már annak megvételéről hangosan gondolkozott? nem kell-e oly értelmi és elvi zavarnak támadni a társadalomban, mely a különben éleslátású elme előtt is homályba borítja a va- lót, mely az emberi észet teljesen ferde irányban tereli, s önnön ér- dekei elleni küzdelemre viszi, mely az emberi szívnek kiolthatatlan és nyugodni nem tudó érzelmeit és vágyait, mely az egész embert, minden gondolatával, következtetéseivel, ítéletével és akaratával, egész tettejével önmaga és célja elleni meghasonlásra vezeti visszatarthatatlanul? nem kell-e végre, a fokozatos sülyedés útján az emberiségnek az erkölcsi bukás amaz örvényébe lesikamlani, ahol minden alávalóság és gonoszság jó lesz, szent és igaz, jogos és törvényes, becsületes és lelkiismeretes, tehát szabad még az is,

a mit végezelünk és a közjó gyalázatos és kárhozatos bűnnek bélyegez, ha az emberi önzést és hiúságot, élvezet, hatalom és birvágyat kielégíti; hol a társadalmat és a társadalmi rendet létesítő erkölcsi elemek, az embert emberhez fűző kapcsok elvesztik összetartó erejüket, szétmállanak, s velök az erkölcsi világrend a legszélsőbb individualizmus iszonyú romhalmazává változand?!

Századunk óriás bűnei, melyek a liberalis felvilágosodásnak vallástalanságig vitt közönyében birják magyarizataikat, megdöbentőleg igazolják ezt. — „Minden test a maga utaira téi“ manap, kiki önnön szeszélyeitől, énje önző vágyaitól kijelölt fantom után szalad, s úgy viseli magát, mintha öhozzá kellene alkalmazkodni az egész világnak. Mivel fogják liberalis népboldogítóink ily vézetteljes áramlatban a Hartmann-féle önmegsemmisítéstől az emberi nemet megmenteni, ha a vallást hideg közönnnyel elvetik? talán van még ezen kívül oly erő, mely mint valami párizsi enyv ujra összefortasztja, egygyé alkotja az ezer és százezer darabba szétört emberiség nagy alkotmányát? Mi leend ez? A becsület? de van-e igazi becsület vallás nélkül? Hazafiság? de mi fogja megszentelni a hazafitúi érzelmeket, ha nem leend vallás? vagy miből fog állani a hazafiság, ha a vallás által ápolt erkölcs elenyészend? — A nemzetiség? de hiszen látjuk, hogy vallás nélkül ez is csak kárhozatos uton halad, s a mily kevéssé számíthatunk arra, hogy az egész emberi nem egy nemzetté alakuland, oly kevéssé várhatjuk ez úton az öszhangzat előállítását! — Az ész, a műveltség és tudomány? de a tapasztalás azt bizonyítja, hogy épen ez az, a mi a vallás segélye nélkül mindennél hatályosabban elválasztja az embert az embertől.

Hol és miben találja fel tehát a liberalis bölcsesség a jövő nagy, világot átkaroló egyesülésének s mindnyájunkat itt e siralomvölgyében az igazság és jog, a rend és szabadság öszhangzata által kielégítő földi boldogságnak titkát, vagy csak a béke, élet- és vagyonbiztonság kulcsát, ha a közöny semlegességével feledésnek adja át, vagy a régiségtárba küldi a vallást? miben másban mint a czimerében petrolumhordót viselő commune, socialdemokratia és szabadkőművesség új istenségében, és ennek tűzereje által a világ szörnyü és teljes átalakulása után létesítendő ujjáteremtés bevégeztéig állandósított forradalomban, melynek hatalmas egyesítő ereje az önzés és birvágy, egygyéolvasztó szere a szenvedély, gyűlölet és boszúállás?!

A vallási közönynek tagadhatatlanul ez a legpraktikusabb, végmegoldása.

E közöny ugyanis, akár oly lelkületnek tekintsük, mely minden vallásnak, bármily ellentétben álljanak is tanaik, elveik, követelményeik egymással, egyenlő értéket és becsét tulajdonít, akárpedig úgy vesszük, mint általában a vallás iránti érdekeltség és rokonszenv teljes hiányát, és abbéli semlegességet, mely a vallásban nem helyez semmi becsét: mindkét esetben lényegében nem, hanem csak alakilag különbözik a hitetlenségtől és vallástalanságtól, vagy legalább azzá kell előbb utóbb fajúlnia. Amaz a vallási, tehát legszentebb igazságot és ezzel egyező erkölcsi jót azonosítván, a vallás védve alatt bátran és szabadon terjeszkedő tévelylyel és hazudsággal és ennek megfelelő erkölcsi rosszal, önnön gyalázatára oly istent alkot magának, ki az igaz és nem igaz között nem akar, vagy nem képes különbséget tenni, kinek nincsen semmi érzéke az erkölcsi jó és rossz iránt, s vagy egészen tehetetlen szellem, vagy pusztá és élettelen anyag; oly istent, ki nem létezik és kinek létében hinni annyi, mint az egy, igaz, örök személyes Istent és minden tőle származó vallást káromolva megtagadni; emez midőn a vallásnak egyáltalában semmi becsét sem tulajdonít, nem törődik Istennel, nem ismeri el sem bölcsességét sem szentségét, közvetve megtagadja tőle lényének, istenségének minden tulajdonságait és tökéletességeit erőit és hatalmát, örök igazságait, legszentebb akaratát és rendeleteit; ezeknek betöltését alanyi tettségétől teszi függővé, önnön énjével egy rangba helyezi a Mindenhátót, és személyes érdekeinek alárendeli a vallási tekintélyt, azaz, lehetlenné teszi az alanyi lényeges vallást. De Isten és vallás nélkül egy mérhetetlen úr támad az ember lelkében és szívében, melynek betöltését minden gondolata, minden érzelme, vágya, egész lénye elnémíthatatlan szükséggel követeli és sürgeti, s ha a társadalmi helyzete, anyagi körülményei e kívánalmának eleget tenni nem képesek, erőszakoskodásra, vérengzésre s legiszonyúbb tettekre ragadja az embert: a vallási közönnyt tájtékozó örvongás, engesztelhetetlen dühösség és gyűlölet váltja fel, melyet az általa kiontott embervér csak fokoz és hatványoz mindaddig, míg vagy saját vérebe nem fül, vagy mások véres hullái felett nem nyer ideiglenes kielégítést. Igazolják ezt századunk nagy forradalmi, melyek a közjólétnek minden tényezőit bősorokként földre tiporva vonultak végig Európán.

A fölületes elme könnyen magáévá teszi ama véleményyt, mintha egyedül a despotismus rabigája által felizgatott, és a mélyen sértett önérzettel párosult szenvedély volna az ujkori történet iszonyu vérfoltjainak végoka; de ha közelebről vizsgáljuk e vérszek eredetét, azok pszichologiai utolsó okát a vallási közönyben fogjuk feltalálni. Hogy az ember oly hajmeresztő embertelenségekre, és a vallásos lélek előtt oly rettenetes lelketlenségre vete-medhessék, minők a kérdés alattiak, mindenek előtt a vallási igazságok, elvek és törvénynek iránti tiszteletet, ezeknek, valamint az ezekben rejlő erőttől támasztott, a kilátásba helyezett üdvért való lelkesedés által ápolt erkölcsös életnek kellő becsülését kellett a szivekben megsemmisíteni, a hitbuzgalmat minden értéktől megfosztani, és végre az embernek Urához, Istene és teremttőjéhez való viszonyát kelle a semlegesség és hithidegség közönye által megszakítani. Valóban ugy is volt. Az eszköz erre a vallási közönyre alapított titkos társulatok valának, különösen a szabadkőművesség. Ezek kebelében neveltetett az ember fokozatos rendszerességgel a rationalismus, naturalismus, és deismus közönyére, mely innét azután a nép minden osztályaiba fortélyosan átültetett. Igy lön Isten és a vallás az élet minden számításából kiküszöbölve, igy fosztatott meg a föld népe, a szegénység is le a napszámosokig és munkásokig a vallás lelki javaitól és vigaszaitól; minek természetes következménye az lett, hogy e nép a föld javaiban keresett és követelt kárpótlást, és midőn ez meg nem adott, minden rendet és jogot felforgató erőszakkal, eddigi nyugalmanak, sőt életének feláldozásával is magához ragadni sietett azokat.

Nyíltan bevallják ezt korunk socialdemocratái. Csak a legközelebbi időből idézünk egy pár ilyen őszinte szózatot. A legutolsó 1877. szeptember hóban Gent városában, Belgiumban tartott socialdemocrata congressuson ennek elnöke, a mi zsidó internationalistánk Fraenkel Leo, kinek tiszteletére a pesti szabadkőművesek lakomákat rendeznek, igy szónokolt: „Azt mondják, van menyország. Hanem hát mi az a menyország? A tudomány bebizonyította (?) hogy az nem egyéb álomnál, hazudságnál. A miből mi azt a következményt vonjuk le, hogy menyországunkat itt a földön kell keresni. És hogyan? Megfosztva a birtokosokat kincseiktől és visszaadva azokat törvényes birtokosaiknak, t. i. nekünk, s ekként előmozdítva a demokratikus és socialis forradalmat, fel-

karolva az észre alapított tudományt, mi lemondotunk a menyországban való részünkről, de egyszersmind azt akarjuk, hogy kárpótlásul legyen nekünk fizetve két dolog, melyre nagy szükségünk van: az élvezet és boszúállás ¹⁾ Reulig zürichi polgár pedig ugyanezen gyűlésben így nyilatkozott: „A ki nem dolgozik, az jövőben nem fog enni, s így mi oly szerencsések leszünk, hogy a papok, polgárok, tőkepénzesek halálos tusája mellett fogunk állhatni, kik az utakon fognak éhen halni, lassan, rettenetesen szemeink előtt. Ez lesz a mi boszúnk, s hogy benne gyönyörködhesünk, mindnyájan egy palaczk bodeauxival kezünkben szívesen eladjuk a menyországban való állásunkat. Mit is mondok? Nekünk az nem kell. Az, a mit kívánunk, a pokol, igen, a pokol minden élvezettel, melyek megelőzik. A menyországot a pápisták Istenének hagyjuk, és az ő becestelen szentjeinek.“ ²⁾

Még tanulságosabb az, a mit nem régen a boroszlói „Wahrheit“ című socialdemokrata lap a porosz nationál liberálisoknak „a kölesönös kötelmekről“ tartott leczkájében mond. Szavai ezek: „Ti elvettétek a népnek menyországát; a logika azt parancsolja, hogy hagyjátok meg neki legalább a földet. Midőn a feudális korszakban a klerus (?) az emberiség nyakán tartá térdét, a föld szegény férgének legalább egy jobb világ édes reményét hagyták. De ti a polgárság magas szülőttei! mit ajánlhattok ti a népek millióinak, melyeknek szükölködése nektek lehetővé teszi, hogy gyönyörben úszhassatok?! Nyomorult farizeusok! kik elvettétek a néptől régi hite vigaszát, hol van a ti logikátok? A történelem logikája komolyabb lesz, mint a tietek: ti elvettétek a néptől menyországát: — legyen; de mi követeljük tőletek a földet.“ ³⁾

A socialdemokrata forradalom férfainak ezen, és ezekhez hasonló nyilatkozataiból, melyeknek logikája ellen a liberalismusnak sem lehet kifogása, tehát azt tanuljuk, hogy a vallási közöny, melyet a szabadelvűség dalolva plántál a nép közé, társadalmi felforgatással jár, hogy nyomaiban iszonyú átok, szenvedés, pusztulás, enyészet és embervér fakad, hogy oly halálos mérget lehel, mely megöli a közrendet, közbékét, közjót és végfeloszlással fenyegeti a társadalmat; és pedig azért, mivel az életnek elodázhatlan bajaival küzdő embert itt, e földön megrabolja minden szellemi és erkölcsi javától, de megrabolja egy szebb, egy jobb tul-

¹⁾ Egri Egyházm. Közlöny. 1877. 19. száma 152. lap.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ „Magyar Korona“ 1877. nov. 15. száma.

világi élet reményétől is, mely a vallásban mennyei pálmaággal, égi koronával biztatja a legszegényebb polgárt, mint erkölcesinek, szenvedéseinek méltó jutalmával.

Ebből azután megtanulhatjuk azt is, mit kelljen tartanunk a modern liberalismusról; megtanulhatjuk, hogy ama béke, mely a különböző indokok és érdekek által a liberalismus zászlaja alá hajtott, nemeskeblű és önző, becsületes és hitelvesztett, igazlelkű és álnok, hívő és hitetlen emberek között magát a közöny gyékényén fentartja, sem az igazi elv és jellem természetével meg nem egyeztethető, de bizony tisztességgel sem dicsekedhetik; hanem hogy erkölcsi rothadásnak a jele ez, mint egykoron a Pilátus és Heródes között hevenyészett barátság, mely legfeljebb azon érdekemberek előtt birhat némi becsesel, kiknek az apostol szavai szerint „istenök a has, végük pedig veszedelem“; — végül megtanulhatjuk, hogy a vallási közöny, melyet a liberalismus a vallásszabadságnak legfőbb gyógyszere gyanánt állít előnkbe, s mely mint ilyen, a legbadarabb vallási tévelyt, a legfonákabb fanatismust is lábra állítja, mely a vallástalanságnak és hitelenségnek jogokat és szabadságot biztosít, ha csakugyan gyógyyszer, rosszabb és veszedelmesebb a halálnál is.

De hová beszélünk? Hiszen — úgy mondják — a szabadelvűség a vallástól nem kíván közönyt, hanem ellenkezőleg a liberalismus akar közönyt gyakorolni a vallás iránt, hogy semlegessége által módot és alkalmat nyújtson a vallásnak erői szabad és akadálytalan kifejtésére, úgy egyeseknél, mint azok egyeteménél, az egyházban.

Nem megvetendő előny, de csak úgy, ha az ilyen közöny igazolható, és az ajánlat igaz és őszinte volna.

Szabad legyen azonban mind a kettőben kételkednünk.

Az elsőben azért, mert előbb azt kellene a szabadelvűségnek hitelesen és kétségtelenül bebizonyítani, hogy emberei annyira fellette állanak más közönséges halandóknak, miszerint se földi se örök, se magán, se társadalmi céljaik elérésére vallásra nincsen szükségük; hogy e nélkül is képesek a becsületességnek és erkölcsnek legalább oly fokára emelkedni, mely önnön énük értelmi és erkölcsi tévedéseiket és bűneiket ellensúlyozza; ez pedig oly üres feltevés és hiú ábránd, melynek valóságát az emberiség történetében sehol, egyetlen egy személyben sem találjuk; de igen amaz ellenkező igazságot, miszerint az ember Isten és vallás nél-

kül nemcsak hogy semmi előmenetelt nem tett az erkölcs útján, hanem folytonosan hanyatlott mindaddig, míg egészen el nem bukott.

A másodikban azért, mert szintén mindennapi tapasztalásunk kétségtelenné teszi, hogy a liberalis gondolkozás és törekvés egyeseknél úgy, mint az államoknál egészen más menetű, más irányú, s a közöny, melyet gyakorolnak, abban áll, hogy legkevésbé sem törődnek azzal: vajjon nyilvános szavaik vagy hatalmi intézkedéseik, cselekményeik vagy államtörvényeik egyeznek-e a kath. vallás elveivel, igazságaival, követelményeivel vagy sem, sértik-e az egyház jogait, szabadságát, tekintélyét és célját vagy sem.

A családi élet, a társadalmi körök, a hírlapok és nyilvános szónoklatok, melyeknek éltető szelleme a szabadelvűség, ép oly bizonyítványt állítanak ki ezen szomorú igazság mellett, mint a liberalis államok és fejedelmek. A liberalizmusnak minden ténye azt mutatja, hogy ilyen kárhozatos vallási közönyt akar a civilizatio révén a társadalomba behozni, és az államban megtestesíteni; hogy ezért kész feláldozni minden vallási tekintélyt, minden meggyőződést, minden jogot és szabadságot, mely e tervének útjában áll. Elismerjük, hogy erre ama hirhedt lelkiismeretszabadságának életbeléptetésére, mely minden hazudságnak és tévelynek, minden erkölcsi vétségnek ép oly szabad nyilvánulást és korlátlan gyakorlatot enged, mint az igazságnak és erkölcsi jónak, csakugyan szüksége van; de sem ezen szükség, sem az általunk elítélt hazug lelkiismeretszabadság ilyen igazság- és erkölcsellenes eszközt soha nem szentesíthetnek.

A szabadságot nagyra, igen nagyra becsüljük; de nem a vele való ilyenén visszaélést, mely azt annyira meggyalázza, hogy területén az igazat és jót az önzés alacsony érdekeinek alárendeli. Az ilyen szabadságnak elismerését bűn terhe alatt tiltja nekünk és minden embernek a helyes és igaz lelkiismeret. Csakhogy éppen ezt nem akarják elismerni liberalisaink. — Jól van, de akkor mondják meg csak, hogy ha minden embernek, mások vallási meggyőződésének figyelembe vétele nélkül, mit sem törődve felebarátainak hit- és erkölcsi elveivel, de még az egyház tekintélyével sem, a lelkiismeretszabadság ürügye alatt minden szabad; ha tehát mások vallása és vallási tekintélye iránti közöny teljesen jogosult, miért nem ruháznak fel hasonló joggal a politikai téren is minden polgárt, vagy legalább miért nem terjesztik ki a képvisel-

lői indemnitást az ország minden lakosára? a politikában, az állami ügyekben miért nem törvényesítik a polgári szabadság érdekében ugyane közönyt? miért mérnek ott más mértékkel mint a vallás és egyház dolgaiban? Ugy-e bizony, csak azért, mert ily közönyre épített szabadság mellett az államban fölülkerekednék a hamisság, tágas tért nyerne az államellenes törekvés, minden politikai helytelenség, tévely és gonoszság; mi a józan politikának, sőt az államnak vesztét idézhetné elő; ezt pedig csak nem türheti az állam? Teljesen méltányoljuk ezen indokolását, de viszont kívánjuk, hogy a szabadelvű államférfiak szinte kárhoztassák a vallás és egyház iránti ama közönyt, mely az egyházat isteni tanai, alkotmánya s lényeges intézményei, hiveit pedig meggyőződésük és lelkiismeretük elleni merényletekkel szemközt is csak néma dogmatikai türelemre kárhoztatja, mely magát a vallási legszentebb kötelelességeken is egyszerűen túteszi, mely tehát nemcsak a vallásszabadságot, hanem egyáltalában magát a vallást és egyházat megsemmisítéssel fenyegeti, és pedig annál veszélyesebben, minél magasabb állásu, s minél nagyobb földi hatalmat gyakorló egyéniségek tanusítják e közönyt.

A közöny megsemmisítéssel fenyegeti a vallásszabadságot, mert a gyengébbnél lehetetlenné teszi azt, hogy a közöny palástja alól lelkiismerete ellen intézett megtámadás visszatörlesztésével, szabad önelhatározása és választásának a vallás dolgaiban érvényt szerezzen; de megsemmisítéssel fenyegeti magát a vallást és egyházat is, mert a liberalis politikusoknak jelezett vallási közönyüktől vezérelt phisykai hatalma oly kényszerhelyzetet hozhat létre, melyben a lelkiismeret külső nyilvánulásának lehetősége is kérdésessé válhatik; már pedig e külső nyilvánulás nélkül, mely minden földi létnek első ismerve, a vallás és egyház fenn nem állhat, ha csak bizonyos kificzamodott eszű sophistákkal a vallást és egyházat észrevehetetlen és láthatatlan valaminek nem képzeljük.

Tudtunkkal még egy állam sem fogadta el ezen önmagának ellenmondó láthatatlansági elméletet; valamennyi, bármily színezetű és alaku legyen alkotmánya, bármily elvekre van alapítva politikája, valamennyi, még a legliberálisabbak is elismerik, hogy a vallás mérhetetlen befolyást gyakorol úgy egyes polgárookra, mint az egész társadalmi életre, hogy a kath. egyház által fenntartott vallás az élet és vagyonbiztonságnak, a rendnek és törvénytiszteletnek, minden polgári és hazafiui erénynek legelőkelőbb és

leg hathatósbabb tényezője; de azért, a mi azután annál megfoghatóbban, korunk majdnem minden államait magával sodorta a liberalizmus vallási közönyének maniája, és ennek „nem bánom“-jával az egyház iránt is ellenséges lábra állította. Ha ma a liberalis, különösen a kulturkampfos államoknak az egyház és vallás irányában tanúsított rátartó, jogbitorló, zsarnok magatartásának, a lelkiismeretszabadságot kijátszó törvényeinek kútforrását és ennek elemeit vesszük vizsgálat alá, ott találjuk első sorban az egyház és vallás jogaival mitsem törődő vallási közönyt, mely e divatos cím alatt: „az állam elválása az egyháztól“ napról napra nagyobb tért nyer a keresztény államokban.

Közönynek mondjuk ezt az elválást, mert elve: az államnak teljes elkülönítése az egyháztól, a vallásnak tökéletes kiküszöbölése a politikából, olyformán, hogy az állam az egyháznak és vallásnak isteni eredetét, természetfeletti lényét s ezekből folyó minden érdekeit, jogait, szabadságát összes intézkedéseiben figyelmen kívül hagyja, és csupán oly viszonyba lép vele, mint bármely más természetes és az államnak alávetett társasággal.

Ezen közöny az egyháznak csupán isteni és természetfeletti oldalát érinti ugyan, egyedül ezt zárja ki a politika számításaiból, de mivel ez képezi a kath. egyháznak legbensőbb lényegét, mely földi létének jogalapja: kétségtelen, hogy e közöny teljesen alapvetően, s önmagában véve a legdurvább sérelem az egyház ellen, hogy a vallásszabadságot temető cselekménynek egész sorát hozza létre, és vagy magába dönti azon egyházat és hívőit, mely az így előteremtett helyzetet, és ebben a „bevégezett tényeket“ elfogadja, vagy folytonos szenvedéseknek teszi azon egyházat tagjaival együtt, mely jogaihoz és szabadságához híven és szentül ragaszkodik.

Az elválás pártolói így okoskodnak: a kath. egyház független önállóságra törekszik és az állam részéről semmi tényleges beavatkozást nem akar megtűrni: jó, tehát adjuk meg neki, a mit követel, de viszont az egyház se avatkozzék az állam és politika ügyeibe, és hogy ne is avatkozhassék, egyszer és mindenkorra vonjuk meg tőle az állam által irányában eddig tanúsított érdekeltséget, jóakaratot, barátságot és pártfogolást. Bánjunk el vele úgy mint bármely más állami intézménnyel; ne gyakoroljunk tényleges befolyást életére és alakulásaira; de azután eddig élvezett jogainak tekintelbevétele nélkül, annál határozottabban jelöl-

jük ki jövőendő szabadságának határait nemleges törvényekkel, és nem törődve érdekeivel, oda se nézve tiltakozásainak, komolyan gondoskodjunk azon eszköz zkről, melyekkel a számára kiszabott határokon való túllépését megakadályozzuk, vagy hatályosan visszautasítsuk. Csináljon azután, ha keze lába meg lesz kötve, a mit akar.

Ezen téves elvet magáénak vallotta a magyar nemzet bölcse, bold. eml. Deák Ferencz is ki 1874-ik évi jul. elején a magyar parlamentben tartott beszédében idevonatkozólag ezeket mondá: „Az állam ne avatkozzék a vallásfelekezetek ügyeibe, vagy legalább mentül kevesebbet, s csakis akkor, ha ezt az állam főtartása kívánja. . . Nincsen jogunk az egyháznak önkormányzatába oly módon beavatkozni, miszerint meghatározhatnánk, milyen legyen az, de igenis van jogunk kimondani: milyennek nem szabad lenni (?) . . a vallási vizsálytól megkimélve szeretném látni hazánkat, anélkül, hogy ezzel jogaink és alkotmányos állásunk veszélyeztetnék; hogy ezt elérhessük, mindenek előtt azon fegyverekről kell gondoskodnunk, melyeket ilyen harezban védelmünkre felhasználhatunk.“¹⁾ E czélból ajánlja aztán az amerikai rendszert, azaz az elválást; de azért Deák Ferencz, kinek politikai bölcsesége és nagy jelleme előtt tisztelettel meghajlunk, ezzel csak azt bizonyította be, hogy nem ismerte egyházát úgy, mint ismernie kellett volna olyan politikusnak, a milyen ő vala; hogy az európai államférfiak azon sarkalatos hibájában szenvedett; hogy nem tudta a theológiát és mégis beszélt az egyházzal; komolyan nem tanulmányozta a vallást, annak isteni jogait és szabadságát; s mégis itélni akart felette; nem helyezkedett el a kath. egyház igaz és helyes álláspontjára, és mégis bírása akart lenni. — Természetes, hogy bölcsesége ezért e tekintetben mindig egyoldalú vala, s hogy az elválás elve kárhuzatos maradt és az fog maradni, ha az egész világ minden politikai bölcse szegődne is szolgálatába, mert ezen elválás az egyház és vallás iránti közönyt gyakorlatilag érvényesítvén, teljesen megsemmisíteni szándékozza ama viszonyt az egyház és állam között, melyet ezeknek eredete, czélja, természete, és helyesen felfogott érdeke kíván, melyet maga az Isten megalapított és szükségessé tett: és ennek helyére más, egyedül az állam pillanatnyi

¹⁾ Nem l évén előttünk a magyar szöveg, lehet, hogy e fordítás nem fog egészen szószerint egyezni az eredetivel.

érdekeit felkaroló, egyoldalú, önkényes, tehát magában véve semmis és a valódi ügyállás szempontjából tarthatatlan viszonyt akar előteremtteni.

Az ember, míg ember marad, egyedi és a társadalmi kötelemeinek és ezekben rejlő szabadságának szentesítését önmaga, a világ és Isten előtt egyedül vallásában és vallási lelkiismeretében találja. Egyedül a vallás van arra hivatva és képesítve, hogy Istentől közvetlenül nyert tekintélye és törvényei által mindenkinek: a királyoknak, államférfiaknak, népeknek és nemzeteknek életét lelkiismeretben kötelezőleg szabályozza, nem pedig az állami büntető codexek és erkölcs-rendőri szabályok. Lelkiismeret nélkül nincsen erkölcs. Lelkiismeret nélkül minden törvény csak elhangzó emberi szó leend, melynek minden ereje a külső kényszerben, a birságokban és büntetésekben mutatkozik, mivel az emberi bensőt, az akaratot megragadó és a törvényhozó szándékaival megegyező cselekvésre vagy nem tevésre indító erőt teljesen nélkülözi. Ebből, s mert a lelkiismeretnek határozott positiv törvényeket csak a vallás adhat, nem következhetik más, mint az: hogy csak oly állami intézkedés s csak oly állami törvény számíthat gyakorlati kivitelre a társadalomban, mely az államot képező egyedek lelkiismerete és vallása által igazoltatik, hogy tehát minden állambatalom, mely törvényeivel czélt akar érni, azokat mindenek előtt alattvalóinak vallásához és lelkiismeretéhez mérje, és annak követelményei szerint formulázza; mivel továbbá minden kath. ember, hitét, meggyőződését azon kutforrásból meríti, melyet az egész világ számára megnyitott maga Krisztus: a kath. egyházból; azért minden állami törvényhozás, hatalom és felség, mely kath. alattvalók fölött áll, ha csak a legutálatosabb zsarnokságra: a lelkiismeret elnyomására magát el nem határozta, köteles saját és népe érdekében az egyházzal őszintén barátságos viszonyba lépni, s minden intézkedését, minden rendeletét és törvényét, ennek változhatatlan isteni tanaihoz és erkölcsi elveihez és köteimeikhez alkalmazni, vagy legalább a lehető legnagyobb elővigyázattal arra ügyelni, hogy az egyházzal és vallással összeütközésbe ne jöjjön, hogy polgárainak lelkiismeretét távolról sem sértse.

Ezt akarják-e elérni szabadelvű politikusaink az elválás által, vagy ellenkezőleg nem épen az-e a szándékuk, hogy politikájukban a lelkiismeretet lánczrafűzzék?

Ez utóbbi feltevés ellen erélyesen tiltakoznak a szabadelvűek; de hát akkor mi okon és mi ezelből sürgetik az elválást? E kérdés megérdemli, hogy kissé tüzetesebben foglalkozunk vele.

A liberalizmusnak igen rövid a felelete. Azért akar elválni, úgymond, mert az egyház maga készítette elő az elválást és azt minden áron végrehajtani törekedett.

Gyarló melegség, melynek nem felel meg a való, hiszen az egyház minden népeknél és minden korban azt vallotta és azt vallja, hogy az állam isteni intézmény, hogy ez a természetes rendnek csak oly törvényes organuma, mint az egyház a természetfeletinek, és hogy miután az ember a természetes és a természetfeletti világnak tagja: az emberiség jóléte azt kívánja, hogy az állam és egyház őt karöltve vezessék boldogságához. „Az egyháznak — mondja Ketteler, — nem lehet és nem szabad az államtól elválnia, a mint általában nem is válhatik el semmitől, a mi Istentől származik. Tisztelnie kell az államot, mint az emberek üdve végett alapított intézményt. Köteleznie kell tagjait, hogy az állam hatalmának, amennyiben az megfelel az isteni rendnek, engedelmesséjének Istenért. Minden szellemi eszközével elő kell mozdítania az állam javát, rendezett államviszonyokon örvéndenie, az államügy megrongálásán pedig szomorkodnia kell. Végre hirdetnie kell a világnak, hogy a ki a világi hatalomnak jogtalanul ellenáll, magának az Istennek áll ellen, és Istentől kárhozatot von fejére.“ (Rom. XIII, 2.) ¹⁾

Ez volt a katholicizmusnak elve mindenkor, ehhez alkalmazkodott minden nemzeteknél és minden kormányforma alatt oly feltűnően, hogy ellenségei 19 százados életének folyama alatt nem egyszer szemére vetették a donatistákkal, miszerint az állam barátságát túlbecsüli, ennek pártfogását pazar áldozatokkal vásárolja meg; de nem találkozott még soha, semmi nemzetben hiteles tanu arra, mintha a kath. egyház valaha túltette volna magát az állam jogos érdekein vagy tiszteletét, becsülését s az igazsággal és erkölcsi törvénnyel egyező törvényei iránti engedelmisségét töle megtagadta volna. Nem, ezt soha nem tette. Még a pogány császárok hóhérbárdja alatt is mindig azt hirdette a világnak: „adjátok meg a mi a császára a császárnak“ (Máté XXII, 21.), „enge-

1) „Szabadság, tekintélyes egyház.“ Katinszky Gy. magyar ford. 122. lap.

delmesek legyetek uraitoknak, nemcsak a jóknak, és szelideknek, hanem a keményeknek is.“¹⁾ „Senki se legyen ingadozóvá e szorongatások miatt;“²⁾ hanem „engedelmesek legyetek minden emberi teremtménynek az Istenért, akár a királynak mint legfelsőbbnek, akár a helytartóknak, mint általa küldötteknek a gonoszok megbüntetésére, a jóknak pedig dicséretére; mert ez az Isten akarja, hogy jól cselekedvén, elnémitsátok az oktalan emberek tudatlanságát; mint szabadok, de kik a szabadságot nem a gonosznak palástjával használjátok, hanem mint Isten szolgálói.“³⁾ — Bát-
 ran ki lehet azért a legmagasabb díjat kitűzni annak, a ki képes volna bebizonyítani, hogy a kath. egyház az államtól fenti értelem-
 ben, akár igazolatlan ellenszegülés, akár az állam jogait és szabadságát sértő tanok vagy intézkedések által valamikor elvált volna.

Vagy abban helyezik a liberalis kormányok az elválást, hogy az egyház saját jogairól, önállóságáról le nem mond az állam javára? Ha ez is elválás, akkor mind azon egyedek, családok és testületek, melyek az államhatalom irányában védik természetes jogukat, önkormányzatukat és szabadságukat, szintén elválnak az államtól; akkor ez az élet nem egyéb folytonos válásnál. Helyesen jegyzi meg idevonatkozólag Ketteler idézett művében, hogy „valóban nagyon felületes tudomással bír az egyház és állam közötti viszonyról az, aki, ha néhány az egyház lényegéhez tartozó jog az egyháznak átengedtetik, azt elválásnak akarja nevezni. Ez csak az emberek tévutra vezetésére, és ezen szín alatt mind az egyház, mind az államnak megkárosítására felhasznált üres szójáték. Valamint nem bomlik fel a házasság az által, ha az atya a férfi, az anya pedig a nő dolgait viszi, úgy nem szűnik meg az egyház s állam közötti viszony sem, ha az egyház s a közhatalom saját ügyeiről gondoskodnak.“

Az elválásnak és azzal fedett közönynek valódi okát nem az egyházban kell keresnünk, hanem a szabadelvűségben, annak természetében és elveiben, melyek úgy hasonlítanak II. József, Bismarck vagy Nero kényuraimi, állammindenhatósági elveikhez, mint a német löpor a magyar puska porhoz.

A római pogány államban minden hatalom a császár szemé-

1) I. Pét. II. 18.

2) I. Tesz. III, 3.

3) I. Pét. II. 13—16.

lyében összpontosult; ő az államnak Istene volt ezen elv szerint: „a császár tetszése a világ törvénye.“ (Quod principi placuerit, legis habet vigorem.) Őnző szeszélyeit, visszaéléseit kötelező törvényerőre, személyét pedig az egyeduralom mindenhatóságára emelte, az egyéni, testületi és közszabadság rovására. Szakasztott ilyen állást kíván a mai világban elfoglalni az államhatalomra vergődött liberalizmus; ez mindenki helyett akar gondolkozni, mindenkit tanítani, mindenki jogait gyakorolni, mindenkinek minden ügyét s ezzel önállóságát magához ragadni s az államot képző egyedeket lelkiismereti dolgaikban is, határt nem ismerő önkényének jár szalagán vezetni, minden szabadságukat telhetetlen uralomvagyának feláldozni; tehát minden akaratot és önállóságot önmagában összpontosítani. Szó sincs róla, hogy az efféle elvekkal saturált állam férfiaknak ugyancsak főhetett a fejük, míg főfedezték amaz utatmódot, melylyel a kényuralmat a civilisált keresztény államok politikájába átültethetik; mert majdnem hihetetlen, hogy a napjainkban annyira becsmérelt középkor által személyes és testületi szabadságra nevelt ker. nemzetek a kényuralom igájába önként hajtsák fejüket. No de a sátán, hogy az embereket megcsalhassa, a világosság angyalának alakjában jelent meg. Ez utbaigazította őket. Az új divatu állammindenhatóság emberei a szabadság csillogó köpenyébe burkolózva, a szabadság, egyenlőség, testvériség piros zászlaját lobogtatva léptek ki a világ színpadára, elvüket szabadelvnek mondták és vállalatuk nagyszerűen sikerült. A kulturállamok egymásután dőltek a szabadelvűség karjaiba, s a nemzetek, melyek az „Isten kegyelméből“ való fejedelmeknek még tűrhető kényuralmától akartak szabadulni: a szabadelvűség által előteremtett „népkegyelméből“ való számtalan apró zsarnok vaskeze alatt elérték az egyenlőséget a politikai szolgaságban és rabságban, mely a „népsouverainitás“ szép ezime alatt egyeseket úgy, mint testületeket minden önállóságuktól megfoszt, mely egész nemzeteket az általuk választott alkotmányosan abszolút Bismarck-féle kormányoknak akarat nélküli eszközeivé akar aljasítani, a vallás dolgaiban is.¹⁾

Az álszabadelvűség ily jellemző áruálás segélyével magához ragadván minden politikai hatalmat, hogy népképviselői kényuralma tökéletes legyen, hogy az egész embert, hogy a polgárnak

¹⁾ E szempontból valóban mesterileg jellemzi a szabadelvűséget idézett műve 65—71. lapján Ketteler, Mainz nagy püspöke.

lelkiismeretét is kénye-kedve vakeszközévé tehesse, kivetette csalárd hálóját az egyházra és vallásra is; a vallási igazságot az ész, az erkölcsi törvényt pedig a szabadakarat zsarnokának nevezte. — Ezek ellenében először kikiáltotta e lelkiismeretlen elvet: „cujus regio, illius religio,“ mely szerint minden alattvaló fejedelmének vallását tartozik követni, ujjabb korban azután a korlátlan vallásszabadság elvét, mi által tágas tért nyitott minden vallási tévelynek, balvéleménynek, hitetlenségnek és erkölcstelenségnek; s mert az ember gyarlóságánál fogva nagyon könnyen rávehető minden hamisra, minden rosra: csakhamar teljesedni kezdett sz. Pál ama jövendölése, hogy az emberek nem szenvedik el az igaz tudományt, hogy elfordulnak az igazságtól és áttérnek a hazugságra, (II. Tim. IV. 3—4) és a liberalismus itt is sikert aratott. — A katholicismust kivéve, majdnem minden vallás, minden egyház a politikai hatalom eszközévé lön. Találkoztak ugyan a katolikusok között is számtalanok, kik a vallási szabadelvnek hódoltak, de a kath. egyház soha; ellenkezőleg ez az, mely változtathatatlan tanaira, törvényeire, mely isteni eredetére támaszkodva, a vallási ügyek központosságát az államhatalomban lehetetlenné tette, és a liberalis caesaropapismus szándékait megghusította. Mászt gondolt tehát, s új tervet készített a szabadelvűség a catholicismusnak leigázására. Miután a kath. egyházat magába olvasztani és a kath. vallást és lelkiismeretét szolgaságába hajtani képes nem vala, mi több, miután annak önállósága elleni harcaiban az a szó teljes értelmében bevehetetlen sziklavárnak bizonyult be, hogy legalább nemleges kényuralmat gyakorolhasson iránta, hogy az egyház őt a vallás ügyeibe való bitor beavatkozásában ne feszélyezze, s utjában ne álljon a kath. lelkiismeret ellen hozott és hozandó törvényeinek végrehajtásában: szükségesnek látta az államhatalmat, a kath. vallás és lelkiismeret befolyása alul, teljes közöny által emancipálni, az államot vallásnélkülivé tenni, vagy a liberalis szólam szerint: „az államot ez egyháztól elválasztani“.

Ez az elválásnak hiteles genealogiája, mely azt bizonyítja, hogy ezen elválási elv az állam omnipotentia utáni törekvésben tiszteli szülőjét, de mely egyuttal megismertet az elválás céljával.

I. Napoleon egykor így kiáltott fel: az egyház egészen elveszi tőlem a lelkeket s csupán a hullákat veti oda nekem.“ — E panaszt nyilván a lelkek fölötti uralomvágy csalta e világhódító ajkaira, mely nem engedé neki látni azt, hogy nem hullákat, ha-

nem az örök igazság által megvilágosított és Krisztus drága vére érdemeivel megszentelt keresztényeket, lelkiismeretes, becsületes, engedelmes, békés fejedelmökért és hazájukért őszintén lelkesülő erkölcsös polgárokat nyert az egyház által, kiket az egyház a fejedelmi hatalom hozzájárulása nélkül ugyan, de a nemzetnek és császárnak úgy nevelt, mint önmagának és Istennek; vagy ha mégis belátta ezt Napoleon, úgy e panasza azt tanúsítja, hogy azt fájlalta, miszerint alattvalói nem pnsztán az államnak, hanem az egyháznak is le vannak kötelezve, hogy azért nem teheti szellemükre is rabbilinseit.

Ugyanez, bizonynyal hasonló okból bántja a modern liberalis- must is, mely az államhatalom szédítő magaslatán nem akar megtérni semmi oly jogot, melyet nem ő adott, semmi oly intézményt, mely tőle függetlenül neveli és végczéljához vezérli a társadalmat: s épen úgy mint Napoleon arra törekszik, hogy a vallást és lelkiismeretet önnön felségétől tegye függővé. — A cél ugyanaz, csupán a kitűzött célra választott eszközök és módokban különböznek egymástól elleneink.

Napoleon, mint már említettük, e célból a pápára tette kezét, hogy rabjává tegye, és terve épen ezért tönkre ment. — A szabadelvűség talán e példán okulva, még tovább megy; magát a vallást akarja elkobozni az egyháztól, és pedig elválás által, melyet midőn végrehajt, így szól az egyházhoz: „Mert Istenre és Istentől nyert meghatalmazásodra és jogaidra, kötelelességed és lelkiismeretedre hivatkozva, szabadelvű követeléseiteimre nem figyeltél, a lelkek kormányzásához való igényeimet visszautasítottad, korlátlan vallásszabadság javára támasztott kívánataimat meg nem hallgattad és tanaidat, törvényeidet, intézményeidet érdekeim szerint módosítani nem akartad; mivel lelki hatalmat nem átadni vagy állami főhatalomnak alárendelni, de még csak velem megosztani is állhatatosan vonakodtál: mivel továbbá a te isteni elveid az én emberi elveimmel, a te kinyilatkoztatott igazságod az én emberi véleményeimmel; mivel a te jó erkölcsöd az én rossz szándékaimmal, szent parancsaid bűnös bajlaimmal; iskoláid hitetlenségem terveivel, szentségeid kivált házasságod, anyagisággal, ledérséggel, szerzeteid kicsapongásaimmal; mert természetfeletti valód az én vétkes önzésemmel, szenvedélyeimmel, egész természetemmel és életemmel a legélesebb ellentétben állanak; mert sem csellel, sem erőszakkal sohasem tudtalak arra bírni, hogy

igazságodat és szentségedet földi érdekeimnek feláldozva szolgálomba szegődjél; mert kilátásom sem lehet arra, hogy velem, kit Syllabus-od szent igazságaival a világ előtt elárultál, valaha kedvező alkura lépj, most hátat fordítok neked, elválok tőled, egészen magadra hagylak, s nem törődve isteni küldetéseddel, legkisebb figyelemre sem méltatva jogaidat, kötelességeidet, szabadságodat; számításaimból kihagyva érdekeidet, és szent intézményeidet, nem létezőnek foglak tekinteni, közönyöm sűrű fátyolával foglak elfedni szemeim elől, és saját érdekeim, kívánalmam, tetszésem szerint fogom rendezni szigorú törvényeimmel az állam körében, hatalmam erejénél fogva mindazt, a mi eddig a te gondod vala és a mit a világ vallásnak nevez; így lassan-lassan kiküszöbölkök az államból, a társadalomból, a családból, megsemmisítem vagy elenyésztetem az emberi szívre, lélekre, lelkiismeretre és életre gyakorolt nagy befolyásodat; ezután majd én leszek a népeknek, a nemzeteknek minden tekintélye, egyedüli vezére, és nemcsak a testnek és földi életnek, hanem a léleknek s az egész embernek ura, minden szükségének kielégítője.“

Hasztalan itt minden mentegetőzés, minden tagadás; mert hogy csakugyan így érez a hatalmi polczon álló szabadelvűség, tanuink a liberalis államok ujdonsült vallási törvényei, a közös iskolák, a polgári házasság, a szerzetes rendek eltörlése, és mind ama vallást és egyházat érintő politikai intézmények, melyeket a szabadelvű államhatalom az egyház megkérdezése nélkül, sőt határozott tiltakozása daczára saját tekintélyével a ker. kath. népekre ráerőszakolt, s melyekkel vallási segédeszközeit, lényeges és céljához vezető intézményeit határtalan közönnyel részben pótolni, részben létjogától megfosztani törekszik; tanuink például a mexikói congressus által a kath. vallás gyakorlatának szabályozására ujabban hozott törvényei, és Mancini olasz miniszternek legujabb törvényjavaslata.

Amaz az állam és egyház teljes különválásának kijelentésével kezdődik, s hallatlan ellenmondással mégis rögtön kezébe veszi a kath. vallási ügyeket, hozzálát a kath. intézmények kiforgatásához, midőn a polgári ünnepek kivételével minden egyházi ünnepet eltöröl, s csupán a vasárnapot tartja fel pihenőnek; midőn a polgári hatóságoknak, testületeknek és a katonaságnak bármely vallási ténykedésnél való hivatalos megjelenését a papoknak, a papi öltönynek vagy bármely más hivatalos jelvénynek viselését,

az egyháznak pedig ingatlan vagyon szerzését betiltja; midőn a vallásoktatást és az istenitiszteletet kötelező látogatását minden tanintézetéből kizárja, végre midőn a kórházakban és iskolákban működő 400 szerzetesnőt a köztársaság területéről számüzi. ¹⁾

Emez szinte az elválást czélozza és szörül szóra így szól:

„1. §. A kormány az államnak az egyháztól való elkülönítését meg fogja kezdeni a nélkül, hogy bármikép is beavatkozzék abba, ami a vallás és cultus kérdéseire vonatkozhatik.“

„2. §. Az érdekelt lakosság a hatóságok gyámsága alatt fog gondoskodni vallási ügyeiről, teljes szabadsággal választván a neki tetsző tisztviselőket.“

„3. §. A püspöki jövedelmek a provincialis küldöttség kezébe mennek át, mely egy minden rendű személyből álló bizottságot fog kinevezni a czélből, hogy a jövedelmek fentartása s azon polgárok részére való átadása biztosítva legyen, kik a megalapítandó szabályok szerint cultustisztviselőkül elismertettek.“

„4. §. A plebániái vagyonok egy tanács kezelésére bizatnak, mely a község tagjaiból alakul; ezen tanács azokat oly egyénnek vagy egyéneknek adja ki, a kiket a lakosság föllállított szabályok szerint kijelölt.“

5. §. A közigazgatási tanácsok bizatnak meg a felügyelettel, mint ezt a törvény ki fogja jelölni.“

„6. §. A kormány feltartja magának az „exequatur“ jogát, de az egyházmegyei tanácsnak joga van a neki nem tetsző püspököt visszatartani, különösen ha az a lakosságnak és a klerusnak nem tetszik.“

„7. §. Az egyesült plebániái lakosok összegyűlvén, elfogadják a püspök ajánlatát, vagy szabadon is választhatnak lelkészt; a törvény mindkét esetben el fogja ismerni a lelkészt.“

„8. §. A vallás külső szertartásai a rendőri szabályzatoknak vannak alávetve.“

„9. §. A gazdasági igazgatóság és az igazságügyi miniszteriumnál működő igazgatóság feloszlattatik.“ ²⁾ Mennyi ellentmondás!

Tanunk végre, hogy mást ne említsünk, a magyar kormány

¹⁾ Sullay. Szabadság, egy., test.“ 228 lap. jegyz.

²⁾ „Magyar Állam“ 1877. aug. 30. sz.

is, mely a kath. egyetemet, a kath. vallás- és iskolaalapot, a kanonoki stallumokat magas kegyeivel elvonja az egyháztól, és állami vagy inkább szabadelvű érdekei szerint, nem ritkán az egyház céljaival ellentétes célokra felhasználja; tanunk a telivér liberalis „Pesti Napló“, mely 1877. marc. 11-iki vezércikkében ezeket írja: „Az állam és egyház közötti viszonyt, mely sokrészt elavult szabályok által rendeztetik, több tekintetben revideálni kell, még pedig nem a felekezeti, de az általános állami és cultura i érdekek szempontjából“ s mely miután arról biztosított volna, hogy „a magyar szabadelvűek sem a dogmatikus szabadságot, sem a hitoktatást megszorítani, a püspököket börtönbe vetni, a szerzeteseket száműzni, a papi javakat és egyházi alapítványokat elkobozni, a processiókat és bucsújárárhelyeket eltüntetni, szóval a vallás szabad gyakorlatát akadályozni nem tartják jónak és szükségesnek“ — természetesen azért, mert túlnyomó többségben vagyunk: a következő passusban egész ünnepélyesen így szól hozzánk katolikusokhoz: „Ha tehát mi szabadelvűek . . . culturharcz nélkül akarjuk megoldani az egyház és állam közötti viszony erkerülhetlen szabályozását, polgári házasságot, közalapítványokat: akkor bizony igen tisztelt klerikalís urak sem tehetnek okosabbat, mintha ők is békén viselik magukat, elfogadják nolens-volens ugyanezen álláspontot, vigasztalják magukat, ha szükségök van vigasztalásra, más államok példájával.“

Ez igen becses vallomás, ép úgy hangzik, mintha a burkus kormány így szólana az osztrák-magyar birodalomhoz: Mi saját érdekeink és tetszésünk szerint fogjuk államotok határait kijelölni, de azért mi nem akarunk háborút; tehát ti osztrákok és magyarok nem tehetek okosabbat, mintha minket e határkiigazításban nem háborgattok, és nolens-volens elfogadjátok mind azt, a mit mi ez ügyben tenni fogunk.“ — Ennél világosabban alig bizonyíthatta volna a szabadelvűség fennebbi állításunkat, mert midőn az egyház kizárásával „nem felekezeti, de általános állami és cultura i érdekek szempontjából“ akarja megoldani a felekezeti vagy helyesebben vallási ügyeket, nem tola kodik-e be idegen területre, nem szed-e össze idegen házbán egyet-mást a gazda tudta nélkül? Midőn tőlünk katolikusoktól és az egyháztól azt kívánja, hogy ezen illetéktelen vagy legalább egyoldalú megoldásba, melyet végérvényesnek feltételez, nolens-volens, azaz akkor is, belenyugodjunk, ha az jogainkkal s Istentől ránk mért kötelel-

geinkkel ellenkeznék: jogot és hatalmat tulajdonit az államnak, hogy az állam ignorálásával iránta, valamint önállósága és szabadsága iránti közönnnyel rendezhesse és szabályozhassa az egyház körébe és a vallás lényegéhez tartozó dolgokat és pedig a vallásszabadság megalapítása és fenntartása czéljából!

De ez már azután hallatlan hazudság! Eltekintve attól, hogy az állam és egyház közötti elválás, ezeknek valamint az emberiség czéljának, a legszelidebb alakban is, hátrányára van, tehát úgy az egyház, mint állam szempontjából tarthatatlan, észszerűlen és a legnagyobb mértékben veszélyes kísérlet, már csak azért is kárhoztatandó, mert a vallásszabadságot nem hogy megalapítaná, hanem rendszeresen lerontja. Az ugyanis teljes lehetetlen, hogy az államkormány, valljon bármilyen elveket — emberi volta miatt a vallási és vallást érintő kérdésekben teljesen semleges maradjon: minden irnoka, tanítója, közigazgatási és törvénykezési tisztviselője e tekintetben is szándékosan vagy öntudatlanul tevékeny ügynöke, és valamint hivatalos, úgy magán foglalkozásaiban az államkormány uralkodó vallási vezéreszméinek és elveinek tolmácsa, terjesztője leend, mindig ezek javára fogja személyes példájával, hivatalos hatalmának befolyásával lenyomni a mérleget. Így azután az egyháztól elvált államnak vallási közönye utoljára is államvallássá növi ki magát, semlegessége alattomban behozza a polgári életbe azt a vallást, mely semmiféle egyházhoz, semmi vallásfelekezethez nem ragaszkodik, nem is tart egyikkel sem, hanem csak az állammal.

Mi természetesebb, mint hogy ilyen állapotban ama valódi lelkiismeret és vallásszabadság, mely a való igazat és szentet felöleli, mely Isten egyházától merit életet, csak kevés teljesen önálló és független, tehát vagy magas állású, és nagy birtokú, vagy nagy-lelkű és szilárd jellemű férfiak kiváltsága marad; a szegénységre, a munkásokra és azoknak mérhetlen többségére nézve pedig, kik vagy arczuk veritékével vagy az állam kegyelméből s az általa osztott hivatalok után eszik mindennapi kenyéroket, csupán üres szó leend. — Ezek az államnak az egyháztól való elválása után, az egyházban elvesztik vallási meggyőződésük, jogaik, szabadságuk védbástyáját, s azon kényszerhelyzetbe jutnak, melyben hitök önállósága, lelkiismeretük szabadsága, énjük legszentebb kincse: a vallás, az államnak és az államkormány szeszélyeinek, szenvedélyeinek, önző érdekeinek és hitetlenségének esik martalékul.

Mit mondjunk ezek után azon szabadelvű uraknak, kik foly-

tonosan szájukban hordják a szabadságot, kik magukat a szabadság profétáinak és egyedüli képviselőinek kiadják, és a legszentebb szabadságot ily furfangos közönnyel elnyomni iparkodnak, kik szüntelen a népről beszélnek, mintha annak testi lelki javáért élnének, halnának, és a népeket boldogító vallást, minden lelkiismereti meggyőződést ily álnok uton minden jogaiból kiforgatják, s azután egész vakmerőséggel úgy takargatják ezen istentelen ravaszágukat, hogy mind ama bajokért, szenvedésekért, melyek a vallásszabadságot teljes önfeláldozással védő egyház és ezen szabadságot lábbal taposó liberális államok között gyászos viszályból erednek, a kath. egyházat teszik felelőssé, azt államveszélyesnek, lázadónak mondják; mert elengedhetetlen és legszentebb, legüdvösebb kötelességének híven megfelel, mert hatalmas „non possumus“-szával utját állja a hamisságnak, hazudságnak és tévelynek, a vallásba és lelkiismeretbe betolakodó önkénynek és zsarnokságnak; mert rettenthetetlenül védi saját és híveinek elvülhetetlen jogait, lelki javait és üdvét, és sem önmagát, sem népét nem engedi ezen kincseitől a szabadelvűség által megraboltatni; mit mondjunk ezen uraknak?

Eljárásunkat érdeme szerint jellemezni nem vagyunk képesek. Nincsen azért egyéb teendők, mint ama kívánságunkat, hogy a kath. egyház a kilátásba helyezett béke kedvéért Istene, Krisztusa és népe iránti kötelességeit elárulja, hogy a reá bízott és nála letéteményezett szent vallásnak, az emberiség földi és örök boldogsága e legmagasabb tényezőjének megdöntésére segédkezet nyújtson, sértett önérzettel a legkomolyabban visszautasítsuk.

Ilyen aljasságot nincsen senkinek joga feltenni azon egyháztól, mely a hazudsággal és tévelylyel, a lelkiismeretlenséggel és gonoszsággal, az önkénnyel és zsarnoksággal soha nem ezimborált, soha nem alkudozott, mely az igazsághoz és erkölcshez, annyi szenvedés és üldözés, annyi viszontagság és nyomor között mindig híven ragaszkodott, mely Istenért és a népek üdvéért valóban csodálandó önzetiességgel életét és vérét is feláldozta. Ezen egyház soha semmi áron nem fog egyesülni, sem alkudozni a liberalizmussal sem. Ha pedig a liberális állam ezért el akar válni a kath. egyháztól, és iránta teljes közönyt tanusítani; ám legyen! ezt is készek vagyunk elfogadni, de akkor azután igazán mondjon le minden vallási, lelkiismereti és egyházi ügyeinkbe való beavatkozástól, s az egyháznak legalább türelme által engedje kifejteni jogait, teljesíteni kötelességeit,

hagyja magára, hogy saját erőivel betölthesse magas feladatát a mindennapi életben és a társadalomban, ismerje el, hogy saját országában, saját hivei irányában egyedül ő maga és senki más nincsen hivatva Istentől: hit és erkölcsi igazságai alapján a népet vezetni, kormányozni s alkotmányát a legutolsó részletig önállóan és függetlenül rendezni.

Azonban ezen alternatíva sem tetszik elleneinknek, mert — úgy mondják — ezen esetben csakugyan pusztán hullák jutnának az államnak osztályrészül s mert ez absolute kivihetetlen, a világ ama berendezésénél fogva, miszerint, habár az állam és egyház hatásköre különböző, de területük, melyen működnek és a személyek, melyeket magukban foglalnak, ugyanazok és számtalan ügyeik az államtól ép oly elválaszthatatlanok, mint az egyháztól.

Ebben teljes igazat is kell nekik adnunk és meg kell vallanunk, hogy a fennebbi alternatíva nekünk sem eszményünk, hanem igenis az egyház és állam közötti ama viszonyosság, barátság, egyetértés és kölcsönös támogatás, melyet nem is tagadott meg soha a kath. egyház egy államtól sem, bármilyen alkotmányformája legyen is annak. Az egyháznak soha sem jutott eszébe az elválás, sőt azt ünnepélyesen kárhóztatta, de ha az állam minden áron válni akar az egyháztól, akkor más választása nincsen és nem is lehet. Vagy ha mégis mást választ, ha az egyháztól megvonja védelmét, segélyét, támogatását és barátságát, és a modern liberalismussal szövetkezve illetéktelenül beleavatkozik a katholicismus ügyeibe, vagy az egyházat akár álnoksággal, akár erőszakkal akarja kifosztani, és a vallást önző érdekeire kizsákmányolni: ezen esetben legalább annyiban legyen őszinte és igazságos az egyház iránt, hogy bevallja, miszerint nem az egyház, hanem igenis az állam és ennek túlkapásai idézték elő ama gyászos viszályt, mely az egyház és állam között napjainkban folyton megújul; és igazat adjon nekünk, ha az egyház elleni támadásait, önkényű rendszabályait, Metternich osztrák államkancellárral „ostobaság“¹⁾-nak, nem! csak eszélytelenségnek mondjuk, melynek

¹⁾ Midőn Metternichnek tudomására jutott, hogy a poroszok Kelemen Ágost kölni érseket fogságba hurczolták, III. Vilmos porosz királyhoz ez ügyben intézett levelében ezt írja: „Felséged ostoba csinyt követett el; ezen viszálynak végét nem fogja megérni“ És e király Metternich állítása szerint erre így

késérő levét a nép fogja meginni, melynek vészthozó következményeit a nemzetek fogják megsiratni.

Adja Isten, hogy úgy ne legyen !

feielt: „Önök igaza van.“ (Hist. polit. Bl. 17. köt. 401. 1.) Vajha a mi kormányaink is belátnák, hogy az igazságnak, erkölcsnek, jognak és szabadságnak, a népeknek, nemzetek és államoknak most legnagyobb átka, a modern szabadelvűség, hogy tehát ezt a kath. egyház méltán kárhoztatja!

Z Á R S Z Ó.

II. József, kinek jellemzésére kortársai és általában minden osztrák történész szebbnél szebb szavakkal az állítja, hogy aligha vagy sohasem élt oly fejedelem, kinek jobban a szívében feküdt volna államának java és alattvalóinak boldogsága, ki önfeláldozóbb odaadással és nemesebb lelkesedéssel teljesítette volna hazája és népe iránti kötelmeit — öntudatosan vagy öntudatlanul azon téves elvből indulva ki, hogy az államhatalom képezi minden jognak még a vallás és egyház jogainak is kútforrását, s hogy egyedül azon jogok érvényesek az államban és a társadalomban, melyeket e hatalom elismer, felállít és szentesít; határt nem ismerő fejedelmi önkényével ellene fordult az egyháznak, mely a magán és nyilvános életben szabaddá teszi a szellemet és lelkiismeretet isteni igazságaival, mely diadalmasan, de mindig nemesen küzd az önzés, kényuralom és elnyomtatás minden neme ellen. E fejedelem oly kitartással, hogy ne mondjuk makacssággal harczolt az egyház szabadságának megdöntéseért minden rendelkezésére álló politikai hatalommal és fegyverrel, mint kevés uralkodó. Még 1782-ben is arról biztosította egy levelében VI. Pius pápát, hogy elvei és elhatározásai változtathatatlanok, mert — úgymond — nézeteinek és tetteinek helyességéről annyira át van hatva, hogy a lehetőség határait túlhaladja az, miszerint valaha szándékaitól és vállalataitól elállhatna.

De az egek mindenható Ura másképen akarta. A legközelebbi nyolcz év megtörte e hajthatatlan fejedelmet is. Végre belátta, hogy baj van, és hogy e bajt egyházellenes törvényei okozták; azon kéressel fordult tehát 1789-ik év végén a pápához: nyujtana neki segédkezet németalföldi alattvalóinál a nyugalom helyreállítására, ígéretet tevéen, hogy egyházi törvényeit vissza fogja vonni.

A jószívű s valóban szeretetreméltó VI. Pius 1790. jan. 13-án kelt, s a belga püspöki karhoz intézett brevejével ezt készségesen meg is tette. „A mit oly jogosan kívántatok, — írja ezen okmányban a pápa — a mit az ország rendei oly sürgetőleg követeltek, azt most saját jószántából megadja nektek a császár. Arról értesített bennünket, hogy már kinyilatkoztatta és most minden megszorító feltétel nélkül nyilvánítja, miszerint a püspököknek visszaadja jogaiknak teljes és szabad gyakorlatát, valamint a papnöveldék vezetésében, úgy a többi egyházi ügyekben. Mindent a régi lábra fog állítani. Mi bizunk a császár jámborságában, hogy ő ezen nyilatkozatát a vallás érdekében a legtágasabb értelemben ki fogja terjeszteni államának többi országaira . . . Ezen kívül arról biztosított, miszerint minden fentartás nélkül kimondotta, hogy valamint az ország rendeknek, úgy az egész népnek jogai, kiváltságai és szokásai sértetlenül meghagyatnak, és minden dolog a régi állapotba helyeztetik.“ Azonban már minden késő vala; Németalföld elszakadása ténynyé vált, mielőtt e breve rendeltetése helyére érkezett volna, s II. Józsefnek nem vala egyéb teendője, mint abba belenyugodni, és Kaunitz sürgetésére 1790. jan. 28-án sietve tudtára adni a szintén elégedetlen Magyarországnak, hogy minden egyháznagyzó és alkotmányunkat sértő rendeleteit visszahuzza, és azokat ugyanazon évi május hó 1-ső napjától hatályon kívül helyezi. De az örök Biró még e határnapot sem engedé neki megérni; 1790. február 20-án kiszólitotta e világból, s ítélő széke elé idézte számadásra.

És a mai liberalis államkormányok, melyek vallásellenes törvényeiket imígyen indokolják: „az állami törvényhozás csak az állam törvényeiben találhat korlátokat ¹⁾, kik minduntalan kiemelik, „hogy a jelen, valamint minden törvényhozásnak az egyházi ügyekben ninesen semmi alakilag illetékes korláta“ talán azzal biztatják magokat, hogy Bismareknak ezen nevezetes jóslata, melyet 1849. nov. 15-én, tehát még junker korában mondott a berlini második kamarában: „remélem, hogy megérem azt az időt, midőn korunk örültsége a keresztény egyház szikláján hajótörést fog szenvedni“ ²⁾ nem teljesülend? A rend, igazság, becsület-

¹⁾ E szavakkal indokolta a burkus miniszterium 1874. máj. 7. törvényét a berlini országházban.

²⁾ „Ich hoffe es noch zu erleben, dass das Narrenschiff der Zeit an dem Felsen der christlichen Kirche scheitert.“

ség, lelkiismeretesség legfőbb örének az egyháznak megvetése és üldözése a 19-ik század utolsó negyedében nem bosszúlná meg magát? a liberális basáskodásnak, az egyház elleni barbár kegyetlenségnek nem lenne amaz iszonyú jaj a vége, melyet Üdvözítőnk Korozaim és Betsaida fölött kimondott, mely Jeruzsálemben követ kövön nem hagyott?

Az istentagadás örültsége feltételezhet ilyet, ringathatja magát ily hiú reményekkel; de a józan ész, a tapasztalás és történelem arról tesz tanuságot, hogy a legszigorúbb rendőri törvények vallás nélkül a legdurvább kihágásokat, de a legegyszerűbb bünt sem képesek megakadályozni, hogy a vallás és lelkiismeret hanyatlásával arányosan vesz a közerkölcs, vele a közjólét, hogy feltartóztatlanul terjed tovább az erkölcsi romlottság; hogy tehát vallás és egyház nélküli állam önmagát teszi tönkre; hogy, mint a hitetlenség atyja Voltaire, mondja „olyan államban, mely csupa atheusokból áll, lehetetlen élni, és hogy — mint már Bismarck is kezdi észrevenni — a mely állam, fejedelem és államférfiu nem akar Canossába menni, annak előbb utóbb a socialismus vagy a nihilismus megássa sirját.“

Mit tanulhat ebből a liberalismus, de különösen az államférfiak, kiknek figyelmét lehetetlen, hogy kikerülje a vallásellenes törvényeik által előidézett erkölcsi sülyedés?

Bizonynyal nem mást, minthogy itt az ideje, hogy a vallásellenes liberalismussal az állam szakítson, hogy vallás- és lelkiismeretellenes törvényeit visszavonja és többé az egyháznak magas czéljához vezető utjába torlaszokat és akadályokat ne emeljen, hanem Istentől szabott kötelességeit az egyház iránt is teljesítse.

Az államnak e kötelességeit a következő három pontba foglalja Lehmkuhl Ágost: ¹⁾

1) Az állam köteles az egyháznak szabadságát és jogait védeni; a pusztá türelem nem felel meg rendeltetésének. A ki elismeri, hogy az egyház Istentől alapított s absolut létjoggal bíró intézmény, az mást nem is következtethet. Már a természetes kötelességérzet parancsolja a gyermekeknek, hogy a hol erre szükség van, szülőinek jogait védje és oltalmazza, hogyne volna tehát mindenkinek, a ki csak erre képes, kötelessége védeni az egyházat; mely sokkal magasabb czimen kívánja ezt, mint a szülő gyerme-

¹⁾ Stimmen aus Maria-Laach, 1876. f. IX. füz. 409 l.

kétől. A mult idők fejedelmei dicsőségüknek tartották, ha Istentől méltóknak találtattak arra, hogy karjaikat, hatalmukat az ő egyházának védelmére és oltalmára használhassák. Igen találóan írja sz. Leo pápa hasonló nevű császárhoz: „annak nem szabad figyelme-det kikerülni, hogy királyi hatalmad nem esupán a világ kormányzására adatott neked, hanem kiválóan az egyház védelmezésére; hogy a gonosztevők terveit lerontsád, a rendezett viszonyokat pártoljad, és a hol a rend megzavartatik, azt békés uton helyre-állítsád.“ (Ep. 125.) Krisztus teljes jogot adott ugyan az egyház-nak mindabhoz, a mire célja valóstításához szüksége van, mind a mellett nem akarta, hogy egyháza egy nagy tábor legyen, vagy hogy küldöttei a harezosok élén járjanak. Jogainak védelmére más hatalomhoz utalta őt. Hiszen az egyes embernek sem adatott kezébe oly fegyver, melylyel személyes jogait önmaga megvédehetné, an-nál kevésbé nyert oly legyőzhetetlen hatalmat, melylyel minden jogtalan támadást visszaverhetne. Az tehát, a kinek kezébe adatott a hatalom, annak pótolására van rendelve, a mire nem képes az egyed; az e szerint átveheti, de át is kell vennie amaz isteni intéz-ménynek pártfogolását, mely védtelenül számtalan ellenségnek van kitéve. Ezt már a szeretet kötelessége követeli, mely a magán élet-ben is a felebarátunk ellen intézett igaztalan megtámadásnak visz-szautasítására tanít. De az államhatalmat nemcsak e szellemi jótévő iránti szeretetparancsolta kötelesség, nemcsak a kegyelet utalja oda, hogy az egyháznak védelmére keljen, hanem azonfölül az igazság kötelességévé is teszi az államhatalom birtokosának, hogy oltalmába vegye azt, a mit kath. alattvalói legszentebb javuk gyanánt nagyra becsülnek és a mi a közjót érdemlegesen előmoz-dítja. Az államnak hivatása: az egyéni jogok védelme, de az egy-ház jogai minden tagjai egyedi jogainak összegét képezik. És ha valami nemcsak az egyeseknek, hanem az emberiség egyetemének érdekében fekszik, ugy ez bizonynyal azt, hogy az egyház éltető tevékenységét isteni jogai szerint tökéletesen kifejtse. Bármennyire fontos az emberiségre és egyes személyekre, hogy a kereskedelem és üzlet virágozzék, hogy az ipar és művészet tágasabb tért nyer-jen, hogy különböző tudományok előmenetelt tegyenek; mindez háttérbe szorul az örökkévalóság sokkal nagyobb fontosságú érde-kei mellett, melyeket az egyház közvetlenül kezel.“

2) „Az állam ápolja és védi ama jogokat, melyeket ön-maga létrehozott; ez méltányos. De vajjon kevésbé köteles-e védeni

azon jogokat, melyek egy felsőbb kézből azármaznak? Azon védelmek, melylyel az állam az egyháznak tartozik, legalább is a megtámadások és beestelenítések visszatörlesztésében kell nyilvánulni. Az állam által szervezett társulatokat vagy államintézményeket senki büntetlenül nem károsíthatja, se működésüket nem béníthatja. Csak az egyházat, az isteni hatalom és isteni áldás ezen törvényes hordnokát volna szabad büntetlen megtámadni, legszentebb intézményeit nevetségessé tenni, jogait földre taposni, és szolgálót hivatásuk teljesítésében akadályozni? A pozitív isteni kinyilatkoztatástól eltekintve is, kötelessége az államnak megtorolni az isteni szolgálat és isteni tisztelet elleni kihágásokat. A közjó, valamint azok megbüntetését kívánja, kik embertársaik becsületét vakmerően megtámadják, úgy azokét is, kik nyilvánosan vétnek az ellen, a minék minden ember előtt a legszentebbnek és legdrágábbnak kell lenni: a vallás ellen. De még sokkal feltünőbbben lép fel az állam kötelessége, ha a ténylegesen kinyilatkoztatott vallás jön kérdés alá, melylyel maga az Isten jelölte ki tisztelete módját és melynek meggyalázása az Istennek meggyalázását foglalja magában. Természetes, hogy az állam nem épen ezen niveau-ján fölül álló rendnek megőrzésére lön felállítva; de hiszen ezen természetfeletti intézménynek az egyháznak megvetésével, mindig ugyanazon Isten sértetik, a ki az államrendnek is ősoka. Az államhatalom közegeinek azért épen úgy kell az egyházi tekintélynek felhívására és vezérlete mellett a természetfeletti rendnek védelmére fordítani hathatós segélyüket, mint a mily kötelességük leendett a tisztán természetes rendnél, s istenileg közvetlenül rendelt vallási felsőbbség hiányában saját ítéletük szerint a vallási rendet oltalmuk alá venni. — Nem véletlen volt az, hogy még a pogány államok is, az istenség elleni vétséget a leggonoszabb és halált érdemlő bünténynek tekintették. Az eszes természetnek vészkiáltása volt ez, mely az Isten-bántást az emberi társadalom elleni merényletnek bélyegezte. Való, hogy a pogányság a természetes észnek e kiáltását helyesen fel nem fogván, azt saját hibájából az igaz Isten tiszteletének ellenére, a hamis istenek előnyére magyarázta. De miután a kereszténység annak helyes értelmét meghozta, most már kétszeres bűn a természet e valódi követelményét figyelembe nem venni, melyet homályosan még a bukott pogányság is felismert.

3. „De pusztán a bántalomnak elodázására irányzott véde-

lem a keresztény állam eszméjének sémiképen sem felel meg, valamint a gyermeki kegyelet sem kielégítő, ha szülői védelmére csupán az elvetemült megtámadásnak áll elébe. Az államnak tehát az egyház szándékait és céljait magáévá kell tennie. Az egyházi többség oldalán s vele egyetértve köteles az egyházi intézményeket előmozdítani, az állami célokat, melyek az egyház céljaival érintkezésbe jönnek — s ilyen valóban igen sok van — megelévennitetni, az egyház és annak természetfeletti eszközei által, a közjótékonsági és tanintézeteket stb. amennyiben az államtól függenének, az egyházi befolyás elől el nem zárni; hanem a hol csak teheti utat nyitni; hogy a természetfeletti kovász, a természetes elemeket áthassa és éltesse. Ez által megkönnyíti saját feladatát, és sokkal hathatósabban mozditja elő a közjót, mint saját eszközeivel. Ne is tegye senki azt az ellenvetést, hogy az állam és egyház közötti itt jelzett viszony, az állambatalmat lenyomja és az államot az egyháznak szolgájává teszi. Azon szolgálatban, melyet így az állam az egyháznak tanusít, nincsen semmi lealacsonyító vagy tiszteletlen; amit az egyháznak tesz, teszi Krisztusnak az ő művében és mysticus testében. Krisztusnak az Istenfiának, kinek szolgálni nagyobb dicsőség, mint uralkodni. De ha valamely kevélységtől dagadozó államszolga erővel azt vitatná, hogy ezen védelem, melylyel az egyháznak tartozik, tiszteletlen szolgaság és azt hinné, hogy ezzel az egyház iránti kötelességének indokait erejéktől megfosztotta, annak azután azt is be kellene bizonyítania, hogy az állam és annak hivatalnokai minden állampolgárnak, a köldűsnek és napszámosnak is szolgálói s béresei, hiszen ezeknek is tartoznak jogvédelemmel és szükség esetében a legszegényebb és legalacsonyabb sorsú polgárnak oltalmazására is kötelesek hatalmukat felhasználni. Vagy üres szólam tehát megalázásáról beszélni ott, hol valakit oltalmazni kötelesség, vagy a kötelességszerű megalázás nem lehet lealacsonyító.“

Teljes igaza van Lehmkuhlnek; itt csak az üres gőg és helyagszerű felfuvalkodás láthat lealacsonyítást; hiszen valamint az államnak és minden tisztviselőjének legszebb és legnagyobb dicsérete az, hogy alattvalói iránti kötelességeit lelkiismeretesen teljesítette: ¹⁾ úgy az emberi boldogság legelső és legmagasabb ténye-

¹⁾ Beismerte ezt már Seneca, ki valóban csodálandó bátorsággal így szólt

zöje az egyház és vallás iránti kötelességeinek hasonló betöltése, a fejedelemnek és államkormányának legfényesebb érdeme s legnagyobb dicsősége; és viszont valamint az alattas állampolgárok iránti kötelességmulasztás vagy épen ezek jogainak és szabadságának önkényű elnyomása csak gyalázatot és veszedelmet hozhat az államra és hivatalnokaira, úgy az egyház és vallás ellenében elkövetett hasonló kötelességmulasztás s még inkább a zsarnokság, lépjen az fel a szabadság, türelem, közöny vagy bármely más nagy hangzású szónak czégére alatt, mindig csak gyalázat és bűn marad, melynek nyomaiban csak erkölcsi felforgatás nőhet, és ennek átkos következményei.

„A császár — mondja Tertullian — csak azért nagy, mert a mennyeknek van alávetve, mivel ő maga azé, a kié a menny és minden teremtmény“ az állam pedig csak azért nyert nagy hatalmat, hogy polgárainak szabadságát mindenekben, de kivált Isten iránti kötelességeik gyakorlatában biztosítsa, és ezen czélből az egyházat, — melynek Istentől adott feladata az erkölcsi kötelességeknek és azoknak megfelelő jogos szabadságnak, mint minden az emberi boldogság létfeltételének tévmentes kijelölése és előmozdítása, — teljes erejével s minden hatalmával támogassa; és nem azért nyerte e hatalmat, hogy a szabadelvűség elvtelensége szerint az igazi lelkiismeret és vallásszabadságot nemtelenül letiporja, és ezzel minden jó erkölcsöt és minden társadalmi rendet lerontson és a világból száműzzön, mint ezt a 19-ik, felvilágosodott század számtalan államhatalma teszi, midőn kardját, melyet a gonoszok megbüntetésére kapott Istentől, nem erre, hanem az isteni igazság és kegyelem országának az anyaszentegyháznak leigázására és megsebesítésére, tehát az Isten elleni harcra húzta ki hüvelyéből.

Legyen az Isten irgalmas ezen államoknak; ne szálljon ítélre vezérférfaival, hanem tekintve alattvalóik millióinak lelki üdvét, szent kegyelmével világosítsa meg elméiket a boldogító vallás absolut igazságainak megismerésére és elfogadására; indítsa szándékaikat a jónak, igaznak és szentnek gyakorlására, vezesse mindnyájokat a kath. anyaszentegyház anyai ölébe, üdvözítő karjaiba; hogy ennek szent elvei és tanai szerint kezeljék hatalmu-

Nero császárhoz: „Gondold meg, hogy az állam nem te érted van, hanem te vagy az államért: ne keresd tehát önmön nagyságodat, hanem alattvalóid jólétét!“

kat, annak utmutatása nyomán formányozzák népeiket és vezéreljék az igazság, rend, jog, erkölcs és valódi szabadság boldogító áldásaihoz, hogy minden halandó lássa és érezze, mily üdvös szolgálni az Istennek; és sem a nemzetek, sem az egyedek között ne találkozzék oly szerencsétlen, kinek tapasztalnia kellene: mily keserű elhagyni az Istent.

TARTALOM.

Előszó	V
Előszó a második kiadáshoz	XI
I. A szabadság általában	13
II. A vallás	51
III. A lelkiismeretszabadság	78
IV. A vallásszabadság	104
V. Az egyház szabadsága általában	141
VI. Az egyház szabadsága különösen	173
VII. Az egyház és állam közötti viszony	198
VIII. A vallási türelem	273
IX. A vallási közöny	295
Zárszó.	323

TARTALOM.

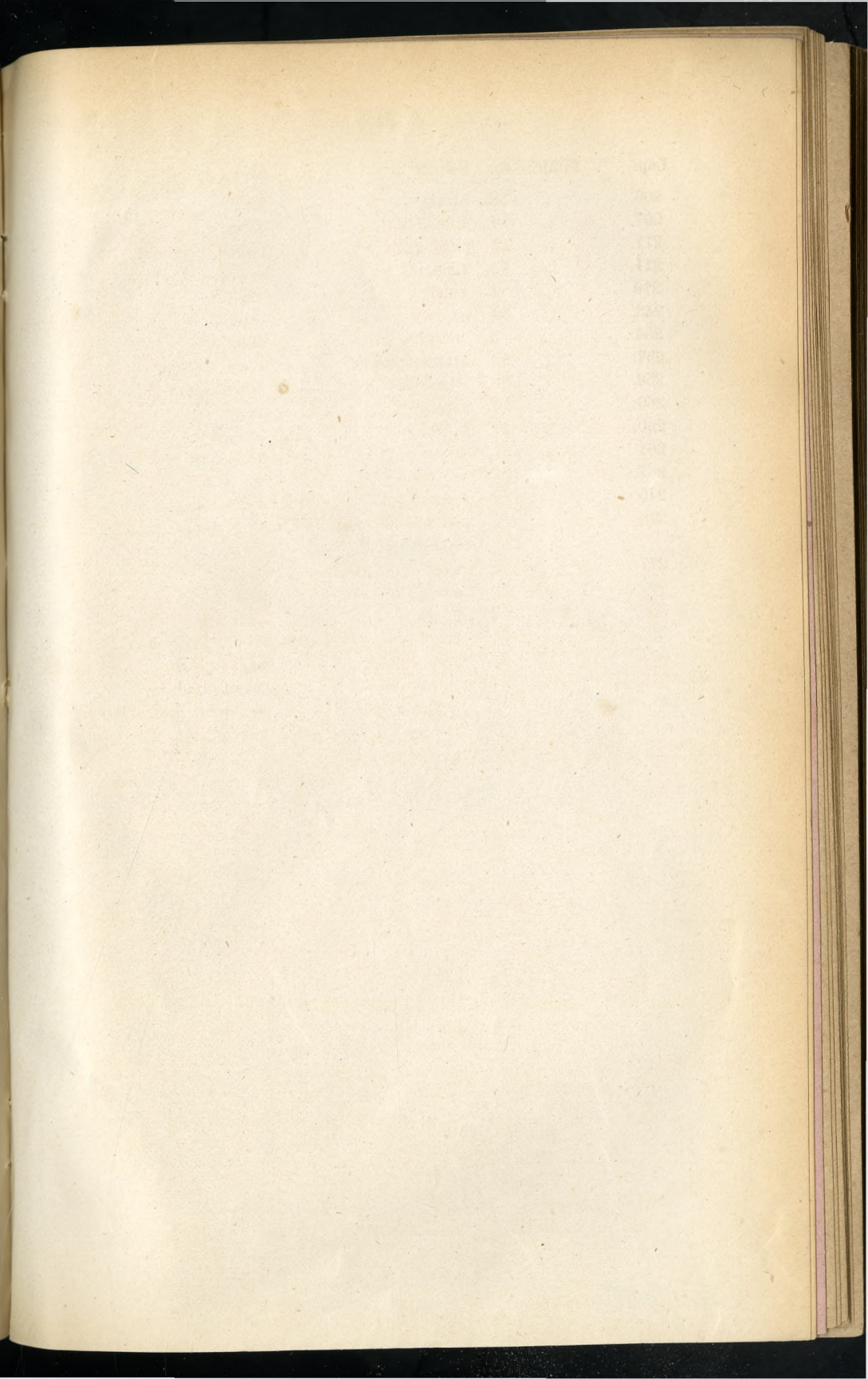
7	Közvető
21	Közvető a második kiadásban
13	I. A szabvány általánosan
13	II. A vállalat
28	III. A teljesítményvizsgálás
104	IV. A vállalat
141	V. Az egyes szabványok általánosan
173	VI. Az egyes szabványok általánosan
208	VII. Az egyes szabványok általánosan
278	VIII. A vállalat
206	IX. A vállalat
228	Közvető

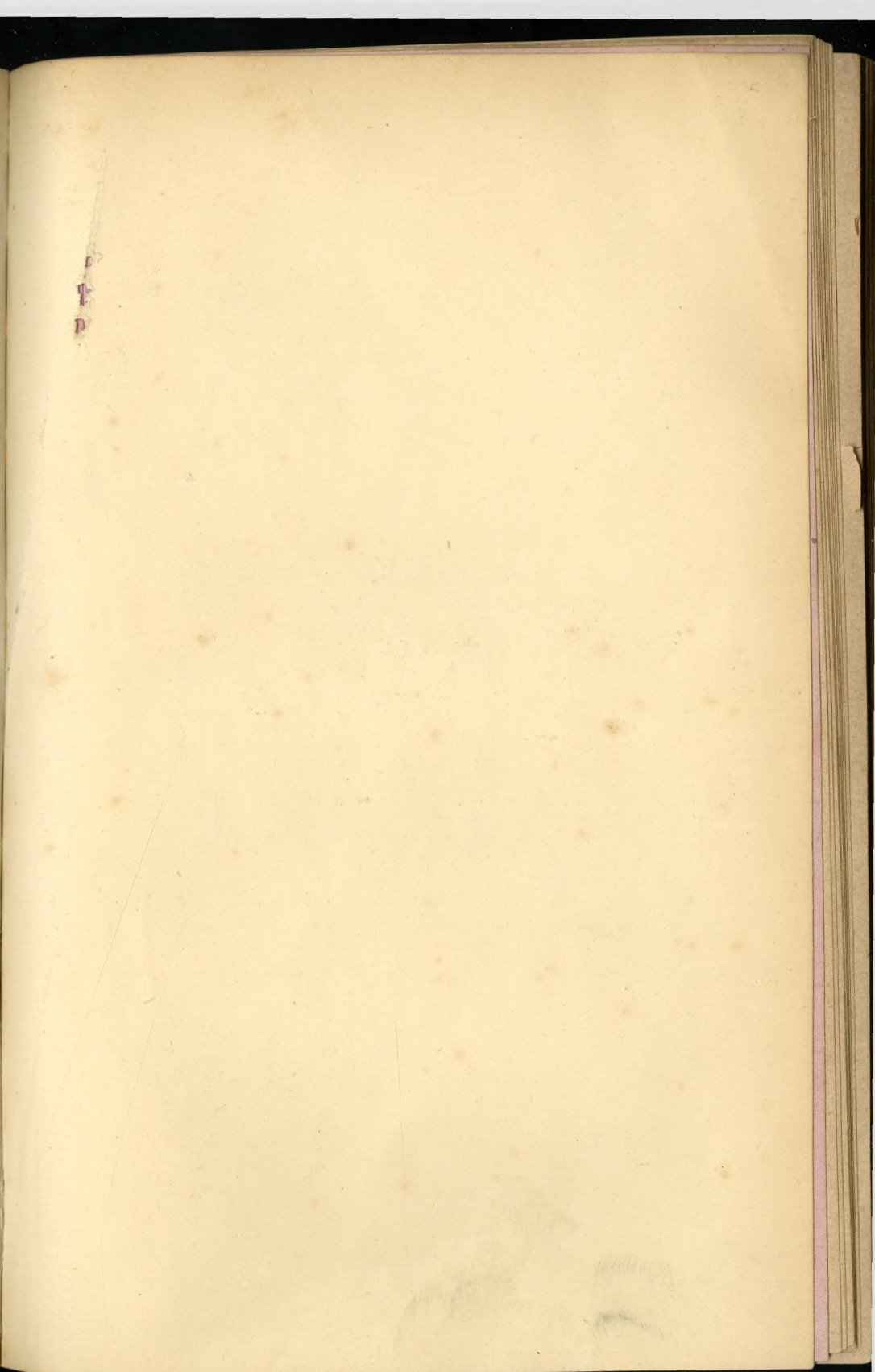
SAJTÓHIBÁK.

Lap	felülről sor	helyett	olvass
V.	"	8 szavakban	szavaknak
VI.	"	27. korszellemek	korszellemnek
VII	"	12. népek	népnek
20.	"	20. téves kérdéstől . . .	tévedéstől
21.	"	20. emberi társaság . . .	emberi szabadság
30.	"	11. után	úton
32.	jegyz.	4. lényegektől	lényektől
35.	felülről	13. elérésére	elérését
46.	"	16. embernek is	emberinek is
57.	"	13. azokban	azonban
90.	"	5. nem az lesz-e	nem lesz-e
92.	"	1. tulajdonosa	tulajdona
104.	"	19. mert legyen	ment legyen
106.	"	21. valásszabadságnak . . .	vallásszabadságnak
109.	"	29. kikiáltja	kikiáltja
112.	"	27. mindaddigi	mindaddig,
116.	"	12. szokáshoz	okoskodáshoz
125.	"	24. önmagától	önmagát
125.	"	30. hét	két
128.	"	16. az önmagának	az az önmagának
132.	"	10. hiszen egy	hiszen ez
132.	"	24. bölcsészei	bölcsészete
134.	"	17. gőzerő és nyilvánosság	gőzerő és villanyosság
143.	"	14. emberi lény	szellemi lény
145.	"	2. enne	ennek
145.	"	36. igazságot	igazságok
149.	"	35. ha az	az
151.	"	21. az Isten ígéje	az Isten ígéje az,
163.	"	26. leki javait	lelki javait
176.	"	19. nagyja elől	napja elől
192.	"	utolsó birják	birja
194.	"	19. (e nélkül	(e nélkül)
198.	"	6. a nép, pápa	a nép pápa
199.	"	22. is teszik is	teszik is
202.	"	8. nagyokat	nagy jogokat
202.	"	21. létrehozhatná	létrehozhatná

Lap.	fölről	sor	helyett	olvass
206.	"	32.	általa	által
207.	"	13.	államhoz	állam
211.	"	12.	physiognomiját	physiognomiáját
211.	"	13.	emelejk	emelkedjék.
219.	"	1.	emeli	emelik
243.	"	36.	papja,	papjai
254.	"	5.	mulaszt	malaszt
257.	"	13.	szeretetredek	szerzetrendek
258.	"	39.	ellenőrzés	ellenőrzése
260.	"	10.	hogya	hogy
260.	"	28.	Delilát	Dalilát
264.	"	35.	minden	mindent
267.	"	17.	ezt nem	ez nem
275.	"	10.	valósítása	valósítása
276.	"	27.	cselekvésnek vagy nemtevésnek	cselekvésének és nemtevé- sének
277.	"	7.	m, nők	minők
292.	"	14.	nem volna	nem volt
300.	"	14.	mirden	min den
305.	"	36.	tévedéseiket és bűneiket	tévedéseit és bűneit
308.	"	6.	magatartásának	magatartását
315.	"	29.	nem átadni	nekem átadni
319.	"	2.	az állam ignorálásával	az egyház ignorálásával

Az írásjelekben és ékezetekben itt-ott előforduló hibákat és hiányokat a t. olvasó megjelölés nélkül is észreveendi.

vagy 8 intentio;
finom duplavelinpapíron 3 frt.
Megrendelhető a szerzőnél, Domaházaán,
u. p. Ajnácskő-Zabar, Gömörmegye.

